

შათა  
რუსთაველი



# Віцязь у тЫГРАВАЙ ШКУРЫ







Шата Руставелі



# Віцязь у тЫГРАВой ШКУРЫ

*Пераклад з грузінскай  
Алеся Звонака і Міколы Хведаровіча*

ВЫДАВЕЦТВА «БЕЛАРУСЬ» МІНСК 1966

*Иллюстрации мастера  
И. Таидзе*

*Заставки мастера  
Е. Ракузина*

*Супер-вокладка, переплёт и титул  
мастера В. Кандара*

## ПАТОМКАМ — НА ВЕЧНАЕ КАРЫСТАННЕ

Варта зайздрасці і пераймання гаспадарлівая рушнасць і прадбачлівасць народа ў дачыненні да захавання і перадачы наступным пакаленням скарбаў сваёй духоўнай культуры. Яшчэ на зары цывілізацыі, калі яго прыгожае пісьменства — песні і байкі не былі «выціснены на валовай скуру», а луналі над дзіцячай калыскай і жніўным полем, ён вынайшаў вечны перадачык для сваёй вуснай творчасці — высакародныя абрады і звычаі, якім і суджана было, як эстафету, пранесці праз далеч вякоў і падараваць гэтыя скарбы нам, сучаснікам, на вечнае карыстанне. Трацейскі суддзя — наша старадаўняя вясельная песня — можа засведчыць гэта неабвяргальным красамоўствам:

Здарылі, здарылі,  
аж кубельчык цесен:  
трыдзесяць абрусаў  
і з трох весяў песень.

Падобна таму, як спрадвечны вясельны абрад «здарвання песень» маладажонам разам з вытканымі абрусамі і ручнікамі збраг і праз стагоддзі — ад маткі да дачкі, ад дачкі да ўнучкі — данёс іх, не разгубіўшы, да нашага часу і ўзбагаціў скарбонку



нашай духоўнай культуры неацэннымі дьяментамі народнай мура расці, так і ў тэрытарыяльна далёкім, але духоўна бліжкім братнім грузінскім народзе такі ж абрадава-вясельны звычай дарыць у дзень шлюбу маладой разам з прыданым — залатымі чырвонцамі і каштоўнымі бранзалетамі — пераходзячы з роду ў род запаветны радавы падарунак, старадаўні рукапіс з узорамі нацыянальнага фальклору, збярог ад знішчальнай атакі часу чароўнейшую дьядэму з усёй духоўнай скарбніцы эпохі ранняга Рэнесансу — «Вепхіс ткаасані», стаўшую з цягам часу вядомай чалавецтву эпічную паэму пад назвай «Віцязь у тыгравай шкуры» Шата Руставелі.

Імя Руставелі грузінскі народ, як і ўсё прагрэсіўнае чалавецтва, свята шануе і беражэ ў сваёй удзячнай памяці.

«Вепхіс ткаасані» (літаральна: «Апрануты ў барсаву шкуру») была напісана ў канцы XII — на пачатку XIII стагоддзяў. На дваццаты век прыпадае якраз самы росквіт тагачаснай феадальнай Грузіі: гэта быў завяршальны перыяд уз'яднання ў адзінай дзяржаве раздробленых усобных княстваў і шматковых васальных царстваў пад эгідай адзінага самаўладцы Давіда. Цар Давід, па трапнаму прозвішчу «Будаўнік», сабраў к гэтаму часу ў Закаўказзі ў адно цэлае разрозненыя землі і збудаваў досыць моцную манархію, якая прасціралася ад Каўказскага хрыбта да Аракса. Найбольшай славы Грузія дасягнула ў гады кіравання царыцы Тамары (1184—1213) — тыя гады якраз і вызначаліся найбольш поўным палітычным і нацыянальна-культурным росквітам грузінскай феадальнай манархіі.

У гэты перыяд у Грузіі, уратаванай, парэшце, ад варожных нашэццяў татара-мангол і персаў, ствараюцца ўмовы для паспяховага развіцця эканомікі і культуры. Спрыяльныя ўмовы развіцця самастойнай дзяржавы не маглі не адбіцца і на стане грузінскай пісьмовай літаратуры таго часу, і ў прыватнасці на яе паэзіі. У тыя часы жылі і тварылі такія вядомыя грузінскія паэты, як Шатвелі і Чахрухадзе. Тады ж, у горным сяленні Руставі, жыў і тварыў найвялікшы з яе паэтаў геніяльны Шата. Фальклор — старадаўняя народная паэзія грузін, якая вызначаецца выключнай разнастайнасцю жанраў, форм і багаццем сваіх матываў, — таксама дасягае ў гэты час высокай дасканаласці, жанравай выразнасці і мастацкай сілы. З яго невычэрпных глыбін выцякала і набіралася сілы і свежыя літаратура прыгожага пісьменства.

Біяграфічныя звесткі аб Шата Руставелі як жывой творчай асобе губляюцца ў згадках легендарнасці. Але кім бы ні быў паэт,

у яго адзіным, дайшоўшым да нас творы, як у фокусе, знайшло свой адбітак усё папярэдняе развіццё культуры грузінскага народа. З'яўленне ў сузор'і выдатных дзеячаў сусветнай культуры такой зоркі першай велічыні, як Руставелі, амаль за дзвесце гадоў да пачатку заходнееўрапейскага Рэнесанса можна зразумець толькі пры азнаямленні са складаным сацыяльна-палітычным і культурным жыццём Грузіі XI—XII стагоддзяў.

Час напісання «Віцязя ў тыгравай шкуры» супадае з другім перыядам гісторыі старажытнагрузінскай паэзіі. Гэты перыяд, вядомы пад назвай класічнага, быў падрыхтаваны ўсёй папярэдняй гісторыяй краіны. Свецкая грузінская паэзія гэтага перыяду вызначалася творамі двух асноўных жанраў: эпічнага і лірычнага. Да эпічнага жанру адносяцца шматлікія паэмы рыцарска-рамантычнага характару, да лірычнага — «пахвальныя оды» — своеасаблівае творчае пераасэнсаванне тагачаснымі грузінскімі паэтамі тыповых узораў старагрэчаскіх царкоўных гімнаў.

Вяршыняй жа грузінскай класічнай паэзіі з'яўляецца эпічная паэма Шата Руставелі «Віцязь у тыгравай шкуры». У адрозненне ад твораў мастацкай літаратуры іншых народаў эпохі сярэдніх вякоў яна пазбаўлена і элементаў містыкі, і царкоўнай схаластыкі.

Пафас паэмы — узнёслы гімн Чалавеку, каханню, сяброўству і мужнасці. Руставелі, як геніяльны творца гэтага паэтычнага гімна, на гістарычным перавале веку выступіў у ёй прадстаўніком прагрэсіўнай часткі грузінскага феадальнага грамадства, абаронцам ідэй адзінай і незалежнай дзяржавы.

Ідэя перамогі справядлівасці над самавольствам і дэспатызмам, добра над злом, высакародныя пачуцці патрыятызму пакладзены ў аснову паэмы. Сын свайго веку, Руставелі бачыць свой палітычны ідэал у моцнай манархіі на чале з адукаваным і гуманным самаўладцам. Паэт выступае за поўную цэнтралізацыю ўлады, асуджае феадальныя спрэчкі і сепаратысцкія дамаганні васальных князёў і царкоў. Аднак і ад адзінадзяржаўных самаўладцаў ён смела патрабуе справядлівасці і гуманнасці:

Дзе закон стаіць на праўдзе,  
а разважлівасць пры ўладзе,  
там і годнасць чалавека ў першым радзе,—  
там і цар  
у пашане між падданных...<sup>1</sup>

<sup>1</sup> Вершы тут і далей даюцца ў перакладзе аўтара прадмовы.





Лейтматывам, вядучай тэмай паэмы з'яўляецца любоў да дзімы. Галоўная гераіня твора — сонцападобная Нестан, каханая Тарыэля — вызначаецца не толькі сваёй прыгажосцю, але шырынёй і сілай патрыятычнага пачуцця. Трапіўшы ў палон, яна піша сваё славутае пісьмо, у якім, падобна славянскай Яраслаўне з бесмяротнага «Слова аб палку Ігаравым», заклінае свайго каханага на гераічныя подзвігі ў імя вызвалення радзімы.

Паэт стварыў цэлую галерэю яскравых вобразаў валявых і бяспаспых барацьбітоў за справядлівасць і законапарадак. Самаадданае змаганне трох высакародных віцязяў і сяброў — Тарыэля, Аўтандзіла і Прыдона за волю айчыны завяршаецца ўрэшце поўным поспехам.

Праз многія вякі ў часы цяжкіх усенародных нягод і выпрабаванняў паэма Руставелі патхняла ўсіх, хто змагаўся за свабоду і незалежнасць радзімы, служыла магутнай баявой зброяй у руках вольналюбівлага грузінскага народа.

Адмаўляючы зло як прыродны першапачатак, паэт лічыць, што гэтую сацыяльную загану трэба і можна выкараніць з грамадства. А дзеля гэтага патрэбна гераічная барацьба са злом:

Клін на клін і плуг пад корань,  
каб ліхі дзядоўнік зла  
быў на скібіне акоран і пшаніца спедь магла.

Гераізм у разуменні Руставелі заўсёды непарыўна звязаны з барацьбой супраць несправядлівасці і прыніжэння чалавечай годнасці. У барацьбе паміж добром і злом перамога ў канчатковым выніку заўсёды астаецца за добром.

У зацятым паядынку зла з добром

добра верх возьме,—

упэўнена гаворыць паэт і дадае, што добра не можа не перамагчы, бо «вытокі яго — з вечна жывой і чыстай крыніцы».

Асноўнымі маральнымі прынцыпамі ў адносінах паміж людзьмі, на думку паэта, з'яўляюцца дружба і каханне. Адмаўляючы містычнае разуменне кахання, гэтага высакароднейшага з усіх чалавечых пачуццяў, Руставелі сурова асуджае тых, якія нізводзяць гэтае пачуццё да фізіялагічнай страсці. Адзінства «розуму, свядомасці і сэрца» ёсць, на яго думку, найвышэйшае праяўленне мудрасці. Веды, якімі б глыбокімі яны ні былі, Руставелі лічыў бясплэннымі, калі яны не рэалізуюцца ў практычнай дзейнасці чалавека.

Паэма «Віцязь у тыгравай шкуры» трывала і назаўсёды заняла сваё пачэснае месца ў гісторыі сусветнай літаратуры. Яна перакладзена амаль на ўсе мовы народаў Савецкага Саюза, а таксама на многія мовы Еўропы і Азіі. Першыя пераклады ўрыўкаў з паэмы на беларускую мову адносяцца да юбілейных урачыстасцей у сувязі з 750-годдзем паэмы, якія адзначаліся па ўсёй нашай краіне як усенароднае свята ў 1937 годзе.

Вялікі твор геніяльнага паэта напісаны вельмі складаным шаснаццацістопным памерам шаіры. Выходзячы з глыбінь народна-песеннай творчасці, гэты паэтычны памер стаў пасля Руставелі вельмі распаўсюджаным і выкарыстоўваўся грузінскімі паэтамі для твораў эпічнага жанру. Аўтар «Віцязя» з выключным майстэрствам валодаў рытмікай і рыфмай. Выклікае здзіўленне і багачце яго лексікі, разнастайнасць і дакладнасць метафар, трапнасць выразных параўнанняў, россыпы фразеалагізмаў і слоўнаватвораў. Паэт быў у гэтым сэнсе найвялікшым рэфарматарам і заканадаўцам грузінскай паэтычнай мовы. У сваім творы ён выкарыстаў усё — і шырокую ўласную дасведчанасць і адукаванасць, вучонасць і эрудыцыю, і скарбы народных гаворак і слоўляў, якія ён узбагаціў высокім паэтычным майстэрствам. Усё гэта забяспечыла твору неўміручасць у вяках. Вось чаму нам, далёкім патомкам паэта, гэты твор такі зразумелы і блізкі сэрцу, вось чаму і па сённяшні дзень гэтае цудоўнае тварэнне чалавечага генія не страціла сваёй мастацкай вартасці.

Цэлы комплекс цяжкапераадольных перашкод падсцерагае любую спробу перакладу паэмы на другую мову. Да гэтых перашкод трэба дадаць і складанасці чыста спецыфічнага характару, што вынікаюць з самога працэсу «шэраносу» мастацкага твора з аднаго культурна-гістарычнага, нацыянальнага і моўнага асяроддзя ў другое.

У стылі грузінскага арыгінала паэмы натуральна спалучаюцца прастата і ўзнёслаць мовы, стрыманасць і напружанасць мастацкіх выяўленчых сродкаў. Выкарыстанне такой складанай стылістычнай плыні тлумачыцца надзвычайна высокім майстэрствам аўтара, які заўсёды ўмеў знаходзіць адзіную, незаменна дакладную інтанацыю верша. Пры гэтым перакладчыкі не маглі ні на хвіліну забывацца і аб уласцівасцях «будаўнічага матэрыялу», якім карыстаўся геніяльны паэт: грузінская мова па прыродзе сваёй вельмі гібкая ў спалучэнні ўзнёслага і звычайнага размоў-

нага стыль, што, на жаль, не так уласціва нашай беларускай мове. Услухаўшыся ў самую «будзённую» размову па-грузінску, нават не лінгвіст не можа не адчуць, як падчас звінш у вуху яе «высаканарнасць» і пярэстая квяцістасць. Акрамя таго, важна мець на ўвазе і тое, што і ў сучаснай лексіцы грузінскай мовы ў актыўным слоўніку налічваецца непараўнальна больш слоў высокага стылю, чым у нашай роднай мове.

Натуральна пагэтану, што перад перакладчыкамі, з першых жа старонак «Віцязя», паўставала праблема стылявога «прыўзняманя» беларускага верша, і гэтую праблему трэба было вырашаць творча, каб пазбегнуць спрашчэння, прыземленасці і бытавізацыі першакрыніцы.

І вось тут у якасці экскурса хацелася б спаслацца на адно змяняльнае і малавядомае выказванне аб гібкасці паэтыкі славянскіх моў, зробленае яшчэ Аляксандрам Бястужавым. Ён, маючы на ўвазе ўсе ўсходнеславянскія мовы (а значыць, і беларускую), пісаў, што для перакладаў узніслага стылю «ні адна з жывых еўрапейскіх моў не мае такой падатлівасці, як усходнеславянскія мовы: адсутнасць артыкляў і натуральны пропуск дапаможных дзеясловаў надаюць гэтым мовам плаўнасць, разнастайнасць і разам з тым выразную сцісласць, а высокасць славянскіх фразеалагізмаў, важкасць і багацце гукаў дабаўляюць ім усю тую мужнасць, якая неабходна для выражэння страсцей і пачуццяў — як пяшчотных, так і суровых».

Да гонару нашых абодвух перакладчыкаў — старэйшых беларускіх паэтаў Алеся Звонака і Міколы Хведаровіча, — скажам, што з гэтай пачэснай і мнагатурнай задачай яны справіліся паспяхова. Перакладчыкі здолелі пранікнуць у задуму вялікага грузінскага паэта, уразумелі і творча асэнсавалі глыбіню зместу вялікага тварэння, патхнёна-паэтычна, без стылявога разнабою, пераўтварылі паэтыку арыгінала і яго інтанацыйна-стылявы строй. Гэта дае нам падставу лічыць «Віцязя ў тыгравай шкуры» не толькі даўно чаканай навінкай на кніжнай паліцы нашага чытача, але і з'явай, пэўным новым здабыткам нашай нацыянальнай літаратуры.

*Язэп Семязон*

Віцязь  
у тЫГРАВой  
ШКУРЫ



## УСТУП

Той, хто сілаю магутнай даў Сусвету існаванне,  
Хто з нябёс паслаў дыханне для істоты нежывой,—  
Падарыў зямлю нам гэту, ўсю ў шматколерным убранні,  
А царам зямным надаў ён уладарны выгляд свой.

Бог адзіны! Даў ты вобраз цэлу кожнага стварэння,  
Дык пашлі мне моц і дужасць сатану перамагчы.  
Дай мне палкасць закаханых, жыць да скону ў захапленні,  
А памру — грахі зямныя на тым свеце аблягчы!

Льва, якому так пасуюць меч і шчыт, кап'ё і стрэлы,  
Хараство Тамары-сонца — кос агаты, лалы шчок —  
Ці ж адважуся я ўславіць, склаўшы гімн хвалы нясмелы?  
Асалоду піў, хто бачыць мог яе хаця б здалёк.

Дык уславім жа Тамару, спалучыўшы кроў і слёзы!  
Я складаў хвалення гімны ад душы калісьці ёй.  
З воч-азёраў браў атрамант, браў стыло я з ніцых лозаў.  
Раніць сэрца песня гэта, нібы вострае кап'ё.

Загадалі мне царыцу ўславіць вершам мілагучным,  
Косы чорныя уславіць, вочы з бляскам агнявым,  
Цесны рад зубоў крышталёных, як зара — рубіны-вусны.  
Хоць і з волава кавадла — камень крышыцца на ім!

Пачуцця, майстэрства, слова прагну я, пясняр, нястрымна.  
Дай жа мне, маё натхненне, розум, сілу палкіх слоў!  
Тым паможам Тарыэлю, што дастойны славы гімна,  
Тым праславім трох герояў, дружбе верхніх трох сяброў!

Дык сядайма і аплачам мы пакуты Тарыэля.  
Хто з народжаных на свеце да яго падобны быў?  
З сэрцам, што працята жалем, сеў складаць я, Руставелі,  
Нібы перлы, нізкі вершаў пра паданняў даўніх быль.

Вершатворац Руставелі, ўзяўся я за гэту справу  
З-за тае, хто стаў над войскам, як адзіны валадар,  
І па кім, вар'ят, сумую я ў знямозе і ў няславе,  
Хай пашле мне ці збавенне, ці зямлю ў магільны дар.

Я персідскаму паданню даў жыццё ў грузінскай мове,  
Хай, нібыта перл дзівосны, па руках хадзіць пачне.  
Я знайшоў яго і ў вершы пераклаў, вар'яцтва повен,  
Ласкай велічнай красуня блаславіць няхай мяне!

Прагну зноў яе пабачыць, хоць і слепяць вочы любай,  
Толькі, спалены каханнем, не схаваюся нідзе.

Я маю: душу пакінь мне, асудзіўшы плоць на згубу!  
Як уславіць трох герояў, сілы мне набрацца дзе?

Прымем тое мы без крыўды, што паслаў нам лёс ад роду:  
Хай арэ зямлю араты, воін б'ецца на вайне,  
Хай шалее закаханы, ў тым знаходзіць асалоду,—  
Хто нікога сам не судзіць, суд людскі таго міне!

Дар паэзіі спрадвеку — яснай мудрасці праява,  
У напеўнасці чароўнай воля божая відна.  
Здольны слухаць — будзе ўцешан асалодай гэтай з'явы.  
Сказ даўгі зрабіць кароткім — вось паэзіі цана!

Для каня выпрабаванне — шпаркі бег і шлях далёкі,  
Для таго, хто ў мяч гуляе,— пільны зрок і трапны ўдар.  
Гэтак вось і для паэта — дум спыніць узлёт высокі,  
Калі сіла верша чэзне і пачуццяў гасне жар.

Вы зірніце на паэта і на верш яго няроўны,  
Калі слоў агонь марнее і радкі губляюць строй,—  
Ён скароціць красамоўства, ён не здасца усё роўна,  
Ён чагана ўдарам трапным бой закончыць, як герой.

Той не можа быць паэтам, хто сяк-так дзве рыфмы звяжа,  
Хоць сябе ўяўляе роўным ён сапраўдным песнярам,  
Хоць убогай думкі немач вершам кволым перакажа,  
Хоць крычыць «Мой верш найлепшы!», нібы мул, упарты сам.

Дробны верш — паэтаў дробных уласцівасць і прызвание,  
Не пратне людскія сэрцы сцёртых слоў нязграбны лад.  
Параўнаў бы я іх з тымі, хто, идучы на паляванне,  
Звера буйнага баіцца — б'е адважна зверанят!

Верш у іншых для забавы, ці прысвечаны дзяўчатам,  
Ці для кнінаў над сябрамі, ці для іншых дробных мэт.  
І такі пацешыць можа, калі думкаю багаты,  
Але толькі ў значным творы вызначаецца паэт!

Не, пясняр не мае права марнаваць сваё натхненне,  
Сэрца хай аддасць адзінай, ахвяруе для яе —  
Лепшай з лепшых ва ўсім свеце — вершаў палкіх зіхаценне  
І на струнах сэрца песні пра яе адну пяе.

Пра сябе скажу вам шчыра: услаўляў я і ўслаўляю  
Тую, што ў адно звязала гонар, шчасце і жыццё;  
Хоць яна, нібы пантэра, ў гневе літасці не мае,  
Для яе ў наступных песнях аддаю ўсё пачуццё!

Сутнасць вечная кахання горды дух наш уздымае,  
Пра яго ў звычайнай мове слоў высокіх нестае.  
Воля неба ў тым каханні, хоць зямныя скрухі мае,  
Хто дасяг яго — хай гоніць прэч сумненні ўсе свае.

Ахапіць не ў сілах розум тых пачуццяў сэнс глыбокі,  
Бо язык стаміцца можа, вушы — страціць востры слых.  
Хоць і блізкі ён да плоці, ўсё ж кахання дух высокі,—  
І распусны хоча ўзняцца да вышыняў чыстых тых.

Закаханы да вар'яцтва называецца «міджнурам»,  
Бо, разлучаны з каханай, вар'ячце ад тугі.  
Той імкнецца да вышыняў, супярэчыць грозным бурам,  
Ласкай пышнае красуні хутка ўсцешыцца другі.

Быць міджнурам — значыць трэба ззяць красою, нібы сонца,  
Сеяць мудрасць, красамоўства, шчодро ласку ўсім дарыць,  
Быць свабодным і цяплым, быць бязлітасным у бойцы,—  
Той не можа быць міджнурам, хто пазбаўлен гэтых рыс.



Сэнс кахання для міджнура — прыгажосці свет таемны.  
Бедны той, хто на распусту маладосць змяняў сваю.  
Ёсць багаты свет кахання, ёсць распусты свет нікчэмны —  
Іх не блытайце ніколі — я параду вам даю!

Быць міджнурам — значыць вернасць захаваць сваёй каханай,  
Каб падчас разлукі доўгай сэрцам палкім не астыць,  
Быць адданым ёй адзінай, прэч адкінуўшы загану.  
Ганьба ўсім спакусам танным, пацалункам іх пустым!

Той памыліцца, хто скажа, што міджнур на гэта хцівы:  
Сёння з гэтай, заўтра з тою, дзе жанчына, нібы рэч.  
Не, залётніцтва такое ветрагонам уласціва.  
Толькі той міджнур сапраўдны, хто спакусы гоніць прэч!

Закаханаму перш-наперш трэба ўмець хаваць пакуты,  
Аб каханай штохвіліну ў адзіноце ўспамінаць,  
Ад разлукі невыцерпнай палымнець душою скутаі,  
Часам гнеў сцягнець пакорна той, што між усіх адна!

Не павінен ён нікому адкрываць імкненняў мэты,—  
Можа любую зняславіць і сляза, і горкі стогн,—  
Не даваць заўважыць людзям пачуцця свайго прыкметы,  
Быць гатовым, калі трэба, за яе пайсці ў агонь.

Як таму паверыць можна, хто кахання не шануе,  
Хто на людзі ўсё выносіць, шкодзіць любай і сабе?  
Як яе праславіць можа, калі ўжо зняславіў тую,  
Боль каму прынёс і сорам, даўшы волю злой журбе?

Я дзіўлюся з тых няшчырых, хто пляткарыць аб каханні,  
Хто дарэмна ганьбіць тую, што ўсхваляў сто раз на дню.  
Не кахаеш — дык навошта знеслаўляць яе дазвання?  
Але злыдзень вельмі любіць абгаворы і хлусню!



Национальная  
библиотека Латвии

Плач і слёзы па каханай — для міджнура не загана,  
Адзіноцтва і блуканні хай спазнае ён да дна,  
Вобраз любай хай заўсёды сэрца будзіць неспіхана,—  
Толькі людзям не павінна быць душа яго відна!





## ПРА РАСТЭВАНА, АРАБСКАГА ЦАРА

У Аравіі ўладарыў, з ласкі божае шчаслівы,  
Правадыр магутнай раці Растэван — арабскі цар.  
Сціплы, велічны і шчодры, красамоўны, справядлівы,  
Воін мужны і выдатны, меў ён розум мудраца.

Не было ў яго нашчадкаў, апрача дачкі адзінай,  
Што красою зіхацела, нібы сонечным святлом.  
Хто яе хоць раз пабачыў, той душой і сэрцам гінуў,  
Усхваліць яе не мог бы і мільён прыгожых слоў.



Цінацін — царэўну звалі, ведаць гэта мусіць кожны!  
Падрасла — ярчэй за сонца расцвіла сваёй красой.  
Неяк цар сваіх візіраў у палац сабраў раскошны  
І пачаў гаворку ветла, пасадзіўшы іх з сабой:

«Ад супольнай гэтай рады слова мудрага чакаю.  
Калі вяне ружа — значыць, аддвітаць прыйшоў ёй час;  
Але ж ёй на змену ў садзе расцвітае ўжо другая,—  
Гэтак ноч ступае ў цемры, калі светлы дзень пагас.

Я сваё аджыў, а старасць — ёсць найгоршая хвароба.  
Я памру не сёння — заўтра, кажа так жыцця закон,  
Бо святло свяціць не можа, калі з цемрай ходзіць побач;  
Хай дачка — надзеі сонца, уладарны прыме трон!»

«Цар,— візіры адказалі,— ты здзівіў усіх нямала.  
Дакараць не трэба старасць — мудрасць кажа з даўніх пор.  
Пах яшчэ танчэйшы ў ружы, калі ў росквіце завяла.  
Месяц, нават і шчарбаты, свеціць лепш, чым сотні зор.

Не кажы, о цар, пра гэта,— ружа кветка не завяла,  
Даражэй чужой парады слова нам твайго закон!  
Згодны мы: рабі па-свойму, так, як сэрца падказала,—  
Хай на троне будзе тая, сонца шле каму паклон!

Хай яна — жанчына, рады бачыць мы яе царыцай!  
Без лісліваці сцвярджаем: ёй да твару твай вянеч,  
Бо й цяпер дабром учынкаў, як праменнем, твар свіціцца,—  
Дзеці льва на льва падобны, хоць саміца, хоць самец!»

Аўтандзіл — спаспет адважны, сын аміра-спасалара,  
Станам роўны кіпарысу, тварам — месяцу раўня,  
Хоць і быў юнак бязвусы, адчуваў царэўны чары,  
Без яе стральчатых веек ён не мог пражыць і дня.

Ён хаваў глыбока ў сэрцы жар кахання патаемны,  
Ад разлукі доўгай вянуць пачыналі ружы шчок,  
Палымнеў агнём пакутным, калі бачыў зноў царэўну,—  
Спачування варты кожны, хто каханню даў зарок.

З той часіны, як царэўна атрымала трон дзяржаўны,  
Аўтандзілу, боль змяніўшы, засвяціў надзеяй лёс.  
Ён сказаў: «Часцей убачу стан і твар яе крышталёны,  
Можа быць, бальзам гаючы я знайду цяпер ад слёз!»

Разаслаў па ўсёй краіне Растван ганцоў з загадам:  
«Цінацін — царыца ваша, трон ёй свой перадаю.  
Хай жа сведзіць, нібы сонца, хай ёй кожны будзе рады!  
Дык прыходзьце і ўслаўляйце валадарку вы сваю!»

Тут сышліся ўсе арабы, мноства госцяў знакамітых:  
Аўтандзіл — военачальнік яснатвары быў між іх,  
І Саграт — візір прыдворны, самы першы з царскай світы.  
Трон паставілі раскошны, што здзіўляў цаною ўсіх.

Цінацін падвёў да трона бацька ў шчасным захапленні  
І сваёй рукою ўласнай на чало карону ўсклаў,  
Скіпетр даў, надзеў на плечы пурпуровае адзенне.  
Ліўся з воч царыцы-дзевы бляск праменнага святла.

Адступілі і з паклонам цар-дзяўчыну прывіталі  
І, на царства блаславіўшы, асыпалі пахваляй.  
Трубы гучна заігралі, гулка грукнулі кімвалы.  
Слёзы дзевы не схавала веек чорнае крыло.

«Быць не варта я царыцай», — дзеву мучыла здагадка  
І слязамі арасіла шчокі — ружаў дзіўны сад.  
Цар даводзіў ёй: «Павінны замяняць бацькоў нашчадкі,—  
Не зрабіўшы гэта, быў бы я жыццю свайму не рад!»



НАЦЫАНАЛЬНЫ  
БІБЛІАТЭКА

Загадаў: «Даволі плакаць, лепш маю параду слухай:  
Аравійскаю царыцай ты прызначана цяпер,  
У тваіх руках дзяржава — будзь заўсёды мудрай духам,  
Сціплай, шчодрай і разважнай, толькі чыстай праўдзе вер!»

І дзядоўніку і ружы сонца лье праменне роўна,—  
Будзь жа й ты ласкавай роўна да вяльмож і да рабоў!  
Шчодрасць неслуха ўтаймуе, а пакорны й так пакорны,  
Шчодрай будзь: што возьме мора, ўсё аддасць назад прыбой!

Шчодрасць так цару ўласціва, як Эдэму кіпарысы,  
Падначаліцца ёй можа і двудушны чалавек.  
Што здабыў — спажыць разумна, хцівы ж копіць бескарысна,  
Што аддаў — тваё заўсёды, што схаваў — згубіў навек!»

Словы бацькавай навукі мудра слухала дзяўчына,  
Іх у памяці хавала, нібы іскры залацін.  
Цар наладзіў баль вялікі, з ім гуляла ўся дружина;  
Цінацінай сонца стала, сонцам стала Цінацін.

Загадала, каб з'явіўся скарбнік, змалку ёй адданы,  
І сказала: «Усе пячаці з куфраў-скарбніц паздымай;  
Што належыць мне па праву, ўсё нясі сюды дазвання,  
Як царыца, ўсе багацці я хачу раздаць сама!»

Раздарыла ўсе багацці, некранутыя ніколі,  
Абдарыла ўсіх нязнатных, надзяліла шчодра знаць;  
І сказала: «Усё раблю я згодна з бацькаваю воляй,  
Забірайце ўсё, нічога мне не трэба пакідаць!»

Стайні ўсе паадмыкайце! — загадала слугам строга.—  
Скакуноў маіх гарачых разбірайце — не шкада!  
Раздавала ўсё да рэшты, не шкадуючы нічога...  
І грабла багацці чэлядзь, быццам дзікая арда.

Зграя тая ўсё хапала, быццам туркаў рабавала,—  
І стаеннікаў арабскіх, і заморскіх жарабіц.  
Як завая, там царыца ўсіх дарами асыпала,  
Ні мужчыну, ні жанчыну не магла яна забыць.

Першы дзень мінуў. Ракою ўсё ліліся віны, стравы,  
Безліч войска балявала на бяседзе пышнай той.  
Раптам штосьці зажурыўся цар, пакінуўшы забавы.  
«Што з ім сталася?» — шанталі госці ціха між сабой.

На пачэсным месцы быў там Аўтандзіл непараўнаны —  
Галава і гонар войска, смелы, скрытны, быццам леў;  
Побач з ім Саграт паважны нечым быў усхваляваны.  
Гаварыў адзін другому: «Што з царом? Чаму збялеў?»

Разважалі: «Цар, напэўна, повен сумных успамінаў,  
Бо інакшых для маркоты мы не знойдзем тут падстаў».  
Аўтандзіл сказаў Саграту: «Трэба высветліць прычыну.  
Запытаем, пажартуем, каб на сэрцы лёд растаў».

Тут Саграт стары і мудры, Аўтандзіл, прыгожы станам,  
Падышлі, наліўшы кубкі, да пахмурнага цара  
І, ўсміхаючыся ветла, пакланіліся з пашанай.  
Красамоўную прамову распачаў візір Саграт:

«Повен смутку ты, ўладар наш, спахмурнеў сваім абліччам.  
Маеш радыю: дашчэнт уся спустошана казна,—  
Што дачка параздавала, дык таго цяпер не злічыш.  
Лепш не быць бы ёй царыцай, чым табе бяду зазнаць!»

Усміхнуўся цар. Ніколі не чакаў ён ад Саграта,  
Што пасмее той так дзёрзка церушыць у вочы пыл,  
І сказаў яму: «Ты добра ўзычыў мне, мудрэц заўзяты!  
Толькі брэша той, хто лічыць, што арабскі цар скупы!»





НАЦЫАНАЛЬНЫ  
БІБЛІАТЭКА РЭСПУБЛІКІ

Не, візір, не гэтай думкай сэрца я сваё ўстрывожыў;  
Праляцелі дні юнацтва, старасць я сустрэў сваю.  
Хто ж у справах ваяўнічых пераняць мой гонар зможа?  
Перадам каму я зброю, славу ратную маю?

У пяшчотах і раскошы я дачку сваю выхоўваў,—  
Не дало мне сына неба — лёс такі паслаў мне бог,—  
Каб, як я, з мячом і лукам быў заўсёды ў бой гатовы.  
Аўтандзіл — мой выхаванец — замяніць мяне б тут мог».

Словы тыя слухаў віцязь, галаву схіліўшы нізка,  
Усміхнуўся — асвятліўся твар дзівоснай пекнаты,  
Рад зубоў, як жэмчуг белых, з-за пунсовых вуснаў бліскаў.  
Цар спытаў: «Чаго сумеўся і чаму смяешся ты?»

І дадаў: «Маю гаворку можа лічыш недарэчнай?»  
«Цар,— сказаў пачціва віцязь,— адказаць табе гатоў,  
Толькі слова дай, што ў гневе не адплюціш мукай вечнай,  
За абразу не палічыш гэтых дзёрзкіх маіх слоў!»

Цар сказаў: «Не буду ў крыўдзе, калі й скажаш крыўды слова».  
І пакляўся Цінацінай — сонца яркаю красой.  
«Цар,— тады прамовіў віцязь,— праўду я сказаць гатовы:  
Не хваліся ўмельствам збройным, славай лучніка былой.

Аўтандзіл — твой прах, аднак жа лепш, чым ты, страляць умеє,  
Войска сведкаю паклічам — хто мастак у справе той.  
Загадзя, як ты, хваліцца я, вядома, не пасмею,—  
Лук і стрэлы ў ратным полі хай рассудзяць нас з табой!»

Цар сказаў: «Прымаю выклік. Жартаваць я не дазволю.  
Слоў сваіх ты не зракайся — адступаць назад не дам!  
Лепшых воінаў у сведкі возьмем — праўду скажа поле,  
Хто з нас варты гучнай славы, той убачыць гэта сам!»

Пакарыцца волі царскай давялося Аўтандзілу.  
Зноў гучалі песні, жарты — кожны змене той быў рад.  
Смеючыся, цар і віцязь так нарэшце парашылі:  
Хай тры дні без шапкі ходзіць, хто прайграе свой заклад!

Цар сказаў: «Дванаццаць лоўчых хай за намі ўслед паверне,  
Столькі ж для паслуг стараных разам з намі каб ішлі.  
Замяніць адзін іх можа Шармадзін — слуга твой верны.  
Сочаць хай за паядынкам і вядуць здабычы лік».

Загадаў ён паляўнічым: «Аб'язджайце луг і поле,  
Выганяйце нам насустрач зграі дзікія звяруг!»  
У паход сабрацца войску — абвясціў ён тут жа волю.  
Скончан баль і разамкнуўся весялосці шумны круг.



## ՇԱՐ ՐԱՏԵՎԱՆ Ի ԱՄՏԱՆԺՅԻ ՈԱ ՔԱԼՅԱՆՈՒՆԻ

Վիշաշ չգրաբն, յակ լիւլա, ւ յարսկի զուր թա՛դաւ ըրա.  
Յակ ըրբի, գարալի վոսն, կրիշտալոմ սվաճիւսա տար.  
Ս աճառնի ըրբրոսոս, ս ըրչա չալատկառալ,  
Ոա կառնի սնաչոստա-բալոսմ առն չալաւ, կառ վոյշաւ յար.

Ոաւառաբա յար սա սալալ ըրսկառալի ւ յառ յալալալա,  
Առառնի ւսոս ըրառոս ըրալաւնիճա Ոաւկրոս,—  
Ղոռ ըրալաւսա սրաչոստա չ կրոս, ղիկառնառն ի սալառ,  
Քալալալալա սնարկա սրալա ս սալառառա չալառ.





Выбраў цар дванаццаць лоўчых, быць пры ім сказаў сярдзіта,  
«Падавайце лукі, стрэлы, каб не траціў час дарма,  
І сачыце пільным зрокам, колькі звера кім забіта».  
Паляўнічыя тым часам панагналі звера шмат.

Назбягалася ад страху безліч рознае дзічыны —  
Лані, сарны і алені, і куланаў табунок.  
Цар і віцязь пасылалі стрэлы шпаркія няспынна,  
Не стамляліся ў іх рукі, не слабеў арліны зрок.

Пыл, падняты капытамі, захінуў праменне хмарай,  
Кроў гарачая лілася ў здратаваным мурагу,  
Слугі стрэлы падавалі, зноў валіліся ахвяры,  
Звер падбіты ратаваўся у прырэчным трыснягу.

Праімчаліся праз поле, ўсю дзічыну разагналі,  
Прагнавілі бога ў небе, арасіўшы кроўю дол.  
Крыкі радасці будзілі устрывожаныя далі,—  
Райскім дрэвам Аўтандзіла называлі ўсе вакол.

Поле скончылася. Скалы прыпынілі гон шалёны  
Там, дзе беглі па каменні хвалі шпаркае ракі,  
Дзе змаглі звяры схавацца, што ўцалелі ад пагоні,  
Дзе спыніліся ў знямозе два сапернікі-стралкі.

Выхваляліся з усмешкай, паўтаралі: «Я адолеў!»,  
Побач ехалі павольна, жартавалі хто як мог.  
Слуг паклікалі нарэшце, паслухмяных царскай волі.  
«Вы скажыце,— цар спытаўся,— хто каго з нас перамог?»

«Уладар! — сказалі слугі. — Слухай праўды наша слова:  
Аўтандзіл — адважны віцязь — пераможца твой цяпер.  
Тут нічым мы не паможам, хоць карай ты нас сурова:  
Ад яго дакладных стрэлаў не ўцалеў ніводзін звер!»



НАЦЫАНАЛЬНЫ  
БІБЛІАТЭКА

Сто разоў па дваццаць вамі усяго звяроў забіта,  
Ды забітых Аўтандзілам больш на дваццаць штук было.  
Без прамашкі віцязь цэліў, а тваіх — не будзь сярдзіты! —  
Стрэл нямала неслухмяных на зямлю дарма лягло!»

Весткай гэтай быў усцешан цар, нібы гульнёй у нарды,  
Перамозе выхаванца ад душы быў рады ён,  
Бо любіў яго, як ружу салавей у час прынадны;  
І з вачэй нядаўні смутак ён развеяў, быццам сон.

Злезлі з коней, селі ў засень, дзе шапталі ціха травы,  
Пачало збірацца войска, быццам безліч каласоў,  
І прыйшлі дванаццаць лоўчых, самых спрытных, самых жвавых,  
І ўглядаліся на рэчку і на сіні цень лясоў.



## ЯК АРАБСКІ ЦАР УБАЧЫЎ ВІЦЯЗЯ Ў ТЫГРАВАЙ ШКУРЫ

Раптам глянулі: паблізу віцязь плакаў каля рэчкі,  
Быў адзін той леў-асілак з вараным канём сваім,  
Белы жэмчуг упрыгожваў і даспехі і вуздэчку,  
Слёзы шэранню застылі на абліччы маладым.

Шкурай тыгравай стракатай стан прыгожы быў убраны,  
З той жа самай шкуры шапка прыкрывала галаву,  
У руцэ трымаў нагайку з рукаяткаю чаканнай.  
Цар здзівіўся: што за дзіва, скуль ён, віцязь, чым славут?

І паслаў слугу дзанацца, ў чым прычына горкай долі,  
Ды з паніклай галавою віцязь вочы не падняў,—  
З-пад агатаў веек чорных дождж крышталны падаў долу.  
Падышоў слуга — ні слова той яму не адказаў.

Забаяўся раб спытацца, ад чаго ў гароце віцязь,  
Доўга моўчкі ён вагаўся, покуль страх не перамог,—  
Падышоў, сказаў нясмела: «Цар загадвае з'явіцца!»  
Ды не бачыў яго віцязь і пачуць яго не мог.

Так ні слова не пачуў ён, безуважны і пануры,  
Нават гоман тлумны войска, што было непадалёк.  
У агні смылела сэрца, у грудзях кіпелі буры,  
І з крывёй зліліся слёзы, нібы гаць прарваў паток.

Ён лунаў крылатай марай дзесь далёка ў іншым краі,  
І калі, царом пасланы, паўтарыў слуга загад,  
Віцязь нават не азваўся, ўвесь ахоплены адчаем,  
Ружы вуснаў пабялелі, нібы іх крануўся град.

І, адказу не пачуўшы, ў царскі стан слуга вярнуўся  
І сказаў: «Відаць, не хоча з вамі знацца ён зусім.  
Хараством, як сонца бляскам, страціць зрок мяне ён змусіў;  
Ты даруй, што не ўдалося мне вярнуцца разам з ім!»

Цар здзівіўся з той нагоды, закіпела сэрца гневам,  
Клікнуў ён дванаццаць лоўчых — лепшых воінаў і слуг,—  
Загадаў: «Бярыце зброю і сілком дастаўце мне вы  
Непакорнага чужынца, што да царскай волі глух!»

Людзі рушылі. Пачуўшы нечаканы бразгат зброі,  
Ачуняў на момант віцязь, слёзы горкія суняў,  
Азірнуўся і заўважыў войска шмат перад сабою.  
«Гора мне!» — прамовіў толькі, больш нічога не сказаў.



Выцер ён рукою слёзы з воч пакутлівых і горных,  
Меч на поясе паправіў, за плячо закінуў лук,  
Моўчкі сеў на варанога — што там слухаць косці чорнай?! —  
І спакойна прэч паехаў ад назолы і дакук.

Затрымаць яго хацелі слугі спрытныя царовы.  
Жах, што іх спаткала — вораг нават ім бы спагадаў:  
Забіваў ён іх няшчадна, біў галовы аб галовы.  
Некаторых жа па грудзі рассякаў нагайкі ўдар.

Цар, да рэшты раззлаваны, наўздагон паслаў дружыну.  
Віцязь ехаў задуменны, не аглядваўся назад,  
Хто ж яго схапіць імкнуўся — ад рукі асілка гінуў.  
Ён людзьмі ў людзей кідаўся. Пацягнеў цара пагляд.

І тады на коней селі цар з адважным Аўтандзілам.  
Той жа ехаў горда, толькі у сядле гайдаўся стан,  
Конь яго, як сам Мерані, слаўся віхрам буйнай сілы.  
Тут цара заўважыў віцязь і варажай раці стан.

Пазбягаючы сустрэчы, сцэбануў каня нагайкай  
І, нібыта прывід здзіўны, знік з вачэй, растаў, як дым, —  
Ці то ў бездань праваліўся, ці то ў неба ўспырхнуў чайкай.  
Марна гойсала пагоня — пыл замёў яго сляды.

Доўгі час сляды шукалі, ўсіх здзіўленне ахавіла:  
Толькі дэвы-злыдні могуць гэтак знікнуць на вачах.  
Па забітых галасілі, хто паранен быў — лячылі.  
Цар сказаў: «Мінае радасць, калі сэрца цісне жах.

Я жыццём сваім шчаслівым, прэўна, богу надакучыў,  
Што пазбавіў весялосці, надарыў душу тугой.  
Дзе, паранены смяротна, я знайду бальзам гаючы?  
Што ж, хай будзе гэтак! Божа, згодзен з воляю тваёй!

І, сказаўшы гэта, рушыў спяхмурнелы цар дадому,  
На рысталішча не клікаў, ехаў моўчкі, уздыхаў.  
Паляваць не давялося з той прычыны нікому.  
Той казаў: «Цар праўду кажа», той маліўся ад граха.

Спахмурнелы і пануры, цар падыбаў у пакоі,  
Аўтандзіла ўзяў з сабою, бо як сын лічыўся ён.  
Людзі ж выйшлі, і змяніла ціша гоман неспакою,  
Гукі арфы мілагучнай і кімвалаў перазвон.

Пра бяду і гора бацькі Цінацін вядома стала.  
Падышла да спачывальні, тварам сонца прыгажэй.  
«Спіць мой бацька,— запытала,— ці бяссонніца напала?»  
Адказаў візір: «Смуткуе, нават з твару паблажэў.

Аўтандзіл адзін з ім толькі. Іх нягода напаткала:  
Віцязь дзіўны іх абразіў, і таму туга ўзяла».  
«Я пайду,— яна сказала,— мне заходзіць не прыпала.  
Запытаецца — скажыце, што царыца тут была».

Неўзабаве цар спытаўся: «Дзе дачка, мой белы лебедзь,  
Жыватворная крыніца і дзівосных ружаў сад?»  
Адказалі: «Тут нядаўна ласку мела вас наведаль,  
Ды пра гора ваша ўчула і вярнулася назад».

Загадаў: «Дачку паклічце, без яе няма спакою.  
І скажыце ёй: «Навошта ты вярнулася назад?  
Ты прыйдзі развеяць гора, падзялюся я з табою,  
Дзе прычына тая злая, што жыццю я стаў не рад».

І, паслухаўшыся бацькі, Цінацін прыйшла ахвотна,  
Твар яе свяціў, як месяц, змрок наўкола праяснеў.  
Цар, дачку пацалаваўшы, ушчуваў яе пяшчотна:  
«Ты чаму без запрашэння не прыйшла сама раней?»

Адказала цар-дзяўчына: «Калі ты ў журбе ці гневе,  
Самы горды не пасмее перайсці за твой парог!  
Смутаk твой і распач могуць патушыць і зоркі ў небе.  
Чым журыцца — добрай справай ты б сябе сцешыць мог!»

Адказаў ёй цар: «Дачушка! Гора, скруха ці назола  
Гінуць — толькі твой ласкавы погляд сэрца закроне.  
Боль душы маёй ты гоіш, як настой чароўных зёлак.  
Раскажу пра ўсё — не будзеш дакараць тады мяне.

Віцязь дзіўны невядомы напаткаўся мне ў дарозе.  
Ад вачэй яго праменных далягляд вакол яснеў.  
Плакаў горка і няўцешна, ў адзіноце ліў ён слёзы.  
Я паклікаў — не прыйшоў ён, моцна ўгневаўшы мяне.

А калі мяне заўважыў — верхам сеў і прэч паехаў.  
Загадаў яго прывесці — шмат людзей панішчыў ён.  
Не сустрэўшыся па-людску, знік ён д'яблу на пацеху.  
І няўцям: было ўсё гэта ці прымоіўся мне сон?

Я дзіўлюся: хто ён? Прывід? І з якой такой уроды?  
Перабіў маю дружыну, дол заліў крывёй людскай.  
Не ўявіць таго істотай, хто, як здань, знікае з ходу.  
Быў шчаслівы я, карае бог цяпер сваёй рукой!

Асалоду існавання ён змяніў мне на атруту,  
Весаюсці дні мінулі, як чароўнай казкі сон.  
Мне цяпер усё няміла, мне жыццё — адна пакута,  
Колькі б я ні жыў на свеце, не пабачу светлых дзён».

Адказала дзева смела: «Цар, дазволь сказаць мне праўду:  
Наракаеш ты дарэмна і на бога, і на лёс!  
Слаць нашто таму дакоры, хто дае жыццё і радасць?  
Зло тварыць не можа творца, што дабро для ўсіх прынёс!

Вось табе мая парада: над царамі цар уладны,  
Ты валодаеш краінай, найвялікшай між краін,  
Дык пашлі ганцоў стараных, хай дазнаюцца дакладна,  
Чалавек той віцязь дзіўны ці нячыстай сілы сын».

Цар паслаў ганцоў адборных у чатыры часткі свету.  
Загадаў ім: «Смела йдзіце, не пужайцеся нягод,  
А свавольніка знайдзіце, хоць нялёгка будзе гэта.  
Шліце пісьмы, дзе няўдасца вам адолець перашкод».

Абышлі ганцы паўсвету, не спаткала іх удача.  
Год шукалі. Знік той віцязь, як былінка уначы.  
Не маглі знайсці нікога, хто б хоць раз яго пабачыў,  
І вярнуліся дадому, лёс пракляты кленучы.

«Уладар,— яны казалі,— мы прайшлі зямную сушу,  
Не знайшлі, каго шукалі, хоць заўжды былі з людзьмі,  
Апыталі ўсіх сустрэчных, самі выматалі душы  
І табе не дагадзілі,— іншы захад ты прымі!»

Цар прамовіў: «Як сказала ты, дачушка, так збылося:  
Д'ябал тут зрабіў падкопы, насланнё паслаўшы нам;  
З неба зрынута, з'явіўся помсціць ён людскому лёсу.  
Хай прыходзіць радасць — гора не да твару ўладарам!»

Так сказаўшы, цар наладзіў баль вялікі, нечуваны.  
Спевакі, музыкі, блазны вычваралі хто што мог.  
Шчодра ён усіх адорваў, хто быў званы і нязваны.  
Гэткіх шчодрых і гасцінных не ствараў ніколі бог!



## ЦІНАЦІН ПАСЫЛАЕ АЎТАНДЗІЛА НА ПОШУКІ ВІЦЯЗЯ ў ТЫГРАВАЙ ШКУРЫ

Аўтандзіл, адзеты лёгка, быў адзін у спачывальні,  
Песні ён спяваў пад гукі струнаў арфы залатой.  
Чорны раб з'явіўся раптам — Цінацін слуга адданы —  
І сказаў: «Вас месяц ясны запрашае ў свой пакой».

Быў узрушаны прыемна Аўтандзіл жаданай весткай,  
З лепшых лепшае адзенне на сябе надзеў хутчэй.  
Як прыемна быць сам-насам з незраўнанай ружай-кветкай,  
Як прыемна быць з каханай, бачыць бляск яе вачэй!

Аўтандзіл ішоў паважны, з горда ўзнятай галавою,  
Да тае, па кім так часта ў адзіноце слёзы ліў.  
Цінацін, як бліскавіца, ззяла юнаю красою,  
Перад ёю нават месяц непрыкметнай зоркай быў.

Тонкі стан чароўнай дзева гарнастай укрыў пушысты,  
Мрамур белых плеч ахутаў шаль нябачанай цаны.  
Праціналі сэрца стрэлы веек чорных, воч агністых,  
Змеі доўгіх кос краналі шыю чыстай белізны.

Твар нахмураны адценьваў тонкі вэлюм пурпуровы.  
Запрасіла сесці поруч ціха віцязя яна.  
Крэсла раб яму паставіў. Не гаворачы ні слова,  
Сузіраў ён твар прывабны, шчасця міг п'ючы да дна.

Дзева віцязю сказала: «Я прызнацца не жадала,  
Што душу маю трывожыць, ды маўчаць не маю сіл.  
Але ты ці здагадаўся, для чаго цябе прызвала,  
І чаму сяджу я ў смутку, і чаму мне свет не міл?»

Адказаў ён: «Што скажу я, калі сэрца страх сціскае?  
Ад сустрэчы з сонцам ясным меркне месяц-маладзік;  
Так і я, цябе сустрэўшы, ясны розум свой губляю,—  
Ты сама мне дай параду, чым змагу я дагадзіць?»

Далікатна і прыхільна дзева віцязю сказала:  
«Хоць дагэтуль быў далёка ад мяне ты, віцязь мой,  
І хоць шчырасцю маёю зараз здзіўлены нямала,—  
Усё ж паслухай, што за немач точыць скрытна мой настрой.

Прыгадай, як з Растэванам вы былі на паляванні,  
Як чужынца напаткалі, што над рэчкай слёзы ліў.  
З той часіны успаміны ранняць сэрца несціхана,  
Дык знайдзі яго, а трэба — абыдзі абшар зямлі!

Ад цябе хаця й не чула я прызнання слоў гарачых,  
Але ж сэрцам адчувала жар кахання я твайго;  
Не таіся: раніў шчокі градам слёз ты ў горкім плачы,—  
Ты пакораны каханнем, ты ў палоне у яго!

Мне служыць ты абавязан — ёсць на гэта дзве прычыны:  
Ты, па-першае, адважны — не знайсці такіх нідзе;  
Па-другое, ты — міджнур мой, верыць мне заўжды павінны,—  
Дык ідзі, знайдзі, дзе віцязь — на зямлі ці на вадзе!

Здзейсніш гэта — і каханне акрые сілай дужай,  
Ты мяне пазбавіш скрухі, змёўшы духа волі злой.  
Пасадзі ж надзей фіялкі, прыгарні да сэрца ружу  
І вяртайся, леў; як з сонцам, лёс я свой злучу з табой!

Тры гады шукай чужынца, ўсё аддаўшы гэтай мэце,  
І вяртайся з перамогай, смелы воін і спаспет;  
А не знойдзеш — дык паверу, што няма яго на свеце.  
Ты ж, вярнуўшыся, сустрэнеш незавялай ружы цвет.

Я табе клянуся, любы: калі іншы хто прыветны,  
Будзь хоць сонцам ён у плоці, стане мужам для мяне,—  
Хай пазбавяць мяне раю, хай згару я ў апраметнай,  
Хай, як меч, тваё каханне сэрца помстай мне пратне!»

Віцязь ёй сказаў: «Як сонца не схаваць агатам-вейкам,  
Так і мне свае пачуцці не схаваць перад табой!  
Смерці я чакаў — вярнула ты мне вобраз чалавека.  
Я гатоў, як раб слухмяны, век служыць табе адной!»

І яшчэ сказаў ёй віцязь: «Бог, цябе стварыўшы сонцам,  
Падначаліў зорак скопы,— я ж пячынка паміж іх.  
Хоць не варты шчодрой ласкі, ўдзячны я табе бясконца:  
Ружа сэрца не завяне у праменні воч тваіх!»

Узаемна пакляліся не парушыць завету,  
І салодкая размова пацякла, нібы ручай.  
Знікла гора, што сціскала сэрцы юныя дагэтуль,  
І усешак белы жэмчуг бліскавіцамі блішчаў.

Селі попlech. Адказала сэрца сэрцу на каханне.  
Воч крышталь, рубіны вуснаў доля шчасцем абвіла.  
Ён сказаў: «Вар'ятам стане, хто табе у вочы гляне.  
Твой агонь з маім сустрэўся — сэрца мне спаліў датла».

Віцязь выйшаў, хоць пакутай апякала развітанне,  
Азіраўся ўслед каханай, апантаны, як вар'ят,  
Ружу шчок студзілі слёзы — град крыштальны неспіханы,  
Сэрца сэрцу аддалося, ўзяўшы вернасць у заклад.

Ён сказаў сабе: «О сонца, без цябе і ружа вяне!  
Як рубін, раней іскрыўся, як бурштын, пачаў я цьмець.  
Што ж рабіць, калі разлука дух кране пякучай ранай?  
Мой закон: дзеля каханай я гатоў ісці на смерць!»

Лёг на ложкак, горка плакаў. Сон не браў да самай ночы.  
Трапятаяў, нібы асіна ў навальніцу ад вятроў;  
Засынаў — красой дзівоснай прывід мілы песціў вочы;  
Прачынаўся — боль пакутны вырастаў у сто разоў.

Так пазнаў упершыню ён смак разлукі і уцехі,—  
Жэмчуг слёз на ружы твару дьяментамі іграў.  
На світанні ён прачнуўся, апрануўся, ўзяў даспехі,  
Моўчкі сеў на варанога і паехаў да цара.

Да цара паслаў эджыба ён з такою прапановай:  
«Цар, асмелюся прасіць я думку выслухаць маю:  
Падуладны край бязмежны і мячу твайму, і слову,—  
Я жадаю, каб прызналі ўсе краіны моц тваю!



Я пайду ў паход вялікі, абвяшчу на ўсіх граніцах,  
Што цырыцай нашай стала Цінацін — твая дачка.  
Тым узрадую пакорных, непакорных пакарыцца  
Я прымушу. З добрай весткай ты ганцоў маіх чакай!»

Цар удзячнасць Аўтандзілу перадаў у цёплым слове:  
«Льву ўласціва быць бястрашным у крывавай барацьбе.  
Шчодры дар — твая парада, ёй вядома бою мова,—  
Дык ідзі і ведай — сумна будзе нам чакаць цябе!»

І тады з'явіўся віцязь да цара ў палац з паклонам:  
«Уладар, не заслужыў я пахвалы высокіх слоў.  
Калі зноў цябе пабачу, значыць бог збярог ад скону,  
Каб, шчаслівы, ўбачыць мог я ў шчасці царскае чало!»

Цар абняў яго за шыю, цалаваў яго, як сына,—  
Выхавацель з выхаванцам мудрай пары ўзор спялі.  
Развітаўшыся, нарэшце Аўтандзіл палац пакінуў;  
Мудры, добры і сардэчны цар слязу з вачэй праліў.

Віцязь рушыў у дарогу горды, смелы і шчаслівы.  
Дваццаць дзён змяняла сонца серабрысты морак зор.  
Радасць свету, скарб чароўны — вобраз любай зіхатлівы  
Распаляў у сэрцы юным палымяных дум касцёр.

Вось нарэшце ён убачыў свайго царства край прыгожы.  
З падарункамі насустрач выйшла радасная знаць.  
Толькі віцязь — месяц ясны — заспяшаўся ў падарожжа,  
Не схацеў яго надоўга на радзіме прыпыняць.

Меў ён замак старажытны — ад варожых зграй заслону,  
Што цвярдэнай непрыступнай уздымаўся, як скала.  
Паляваў тры дні там віцязь у лясах, лугах зялёных  
І слугу па Шармадзіна на чацвёрты дзень паслаў.

Шармадзіна ўспаміналі мы раней. Для Аўтандзіла  
Быў ён другам і слугою, да канца адданы быў.  
Ды не ведаў ён, што друга дзева-зорка асяпіла,—  
Толькі зараз юны віцязь праўду ўсю яму адкрыў.

«Шармадзін,— прамовіў віцязь,— друг мой даўні і паплечнік,  
Сорам мне, што не сказаў я праўду ўсю табе раней,  
Колькі я спытаў гароты, колькі слёз і мук сардэчных  
Ад тае, што зараз шчодра дорыць радасць, шчасце мне.

Цінацін агонь кахання ў юным сэрцы запаліла;  
І з нарцысаў-воч сачыўся кіпень слёз на ружы цвет.  
Не хацеў, каб таямніцу людзі гэтую раскрылі,  
А цяпер прамень надзеі асвятліў мне цэлы свет.

«Ты дазнайся, дзе той віцязь,— загадала строга дзева,—  
А як вернешся дадому, стану жонкаю тваёй,—  
Непатрэбен муж мне іншы, хай ён будзе райскім дрэвам!»  
І бальзамам слоў гаючых ажывіла мой настрой.

Як васал, свайму патрону я служыць перш-наперш мушу,—  
Быць адданымі павінны мы сваім уладарам;  
Па-другое, ласкай дзевы ў сэрцы жар агню патушан;  
Дзе напасць і небяспека, віцязь быць павінен там.

Паміж знатных і залежных толькі мы сябры з табою,  
Дык паслухайся мяне ты, шчыра я прашу аб тым:  
Ты кіруй маёй краінай, будзь над войскам галавою,  
Бо давер мой спраўдзіць здольны ў гэтай справе толькі ты.

Да народу і да войска строгі будзь і справядлівы,  
Праз ганцоў старайся ўведаць, як жыве там царскі двор;  
Ад мяне дары і пісьмы шлі і шчодра і пачціва,  
Каб цару маю адсутнасць не стаўляў ніхто ў дакор.

Быць, як я, ва ўсім старайся: у баі, на паляванні,  
Захваўшы тайну гэту, тры гады мяне чакай!  
Я вярнуся, калі стан мой кіпарысам не завяне,  
Не вярнуся — плач няўцешна, добрым словам памінай!

І тады цару абвесціш ты пра лёс мой нежаданы  
І, глыбей стаіўшы гора, пра маю раскажаш смерць;  
Растлумач яму, што доля гэта ўсім наканавана.  
Скарбы ўсе раздай галоце: срэбра, золата і медзь.

Вось тады стараннай справай давядзі сваю адданасць,  
Не губляй адразу памяць — успамінам волю дай.  
Ты аплач мой дух малітвай, як гаворыць звычай даўні,  
І, як маці, зарыдаўшы, справы юных дзён згадай».

Шармадзін, пачуўшы гэта, анямеў, скаваны жалем,—  
Слёз гарачых перлы градам пакаціліся з вачэй.  
Ён сказаў: «Ад горкіх думак сэрца болем задрыжала,—  
Не спыню цябе ўсё роўна, горш хіба зраблю яшчэ.

За намесніка застацца загадаў ты мне ахвотна,—  
Дык хіба ж магу хоць кропляй быць падобным да цябе?  
Лепш няхай зямля прыгорне, чым пусціць цябе самотным!  
Едзем разам. Я з табою буду ў шчасці і ў журбе!»

У адказ прамовіў віцязь: «Слухай ты мяне уважна.  
Гэта ісціна: міджнуру быць належыць аднаму.  
Толькі ў цяжкасцях і працы жэмчуг робіцца дасяжным.  
Хто ж свайму сумленню здрадзіў — смерць хай шле кап'ё таму.

Я табе даверыў тайну, ад якой душа згарала,  
Дык каму другому ўладу я б яшчэ даверыць мог?  
Ты мацуй граніцы царства ад ліхой варожай зграі;  
Спадзяюся я вярнуцца, калі мне паможа бог!



НАЦЫАНАЛЬНЫ  
БІБЛІАТЭКА

Лёс няшчадны без разбору нішчыць сотні і адзінкі;  
З ласкі ж божай і адзінка пераможа ў барацьбе.

Тры гады чакай,— не буду, дык спраўляй тады памінкі!

Дам загад, што знаць і войска падначалены табе».





## ՄԻՅՄՈ ԱՄՏԱՆԸԻԼԱ ԸԱ ՏՎԱԻՒ ՍԱԸԸԱՆԻՒ

Տկլա՛ւ միՅմո: «Բաճկի ի ըզէ՛ւ, վախաճնցի սքրա՛ւ աճմեննի,  
Ւտո քրաճերանս յաճնաճ, ցարտաճանս ԲարաճիԲոյ,  
Ւտո սսըճ մա՛ւմ յաճաննամ, յիԲո ընճ, իտո՛ւ սոմլեննա,  
Վամ, տո ՛՛ ըսենս ցարտ սաԲրա՛ս, աԲվաճաճա ցոլաճ մոյ:

Տլախա՛յճ, տո Վամ միտո յա — Ամտանճիլ — Վաճ քրաճ յիկճմնս.  
Մոյ յաճաճ — քրաճաննա ցարտ — տկլա՛ւ յա ՛՛լաճնաո յարոյ.  
Վաս յա ըննա քրաճաճո — ճաճ ցոլԲո միճո՛ւ ըարճմնս.  
ՒլըԲ ի էջո յա ճաճաԲոճո յուքամ, տրաճնաո տրալոյ.

Справы клічуць на чужыну, родны край я пакідаю,  
У самотных вандраваннях я прабуду цэлы год;  
І таму усёй душою вас маю і упрашаю:  
Бараніце наша царства ад нападу і нягод!

Пакідаю Шармадзіна даглядаць мае ўладанні,  
Покуль вестку не пачуе — я жывы ці дзесьці згніў.  
Хай ён песьціць вас, як сонца сад у веснім красаванні,  
А злачынцаў хай растопіць, як вашчыну на агні.

Вам вядома: быў ён змалку мне за сына ці за брата,  
Дык служыце безадказна, быццам сам ён — Аўтандзіл.  
Грымнуць трубы — з ім ідзіце ў бой на ворагаў праклятых;  
Прападу — не смех, а гора бог зазнаць вам прысудзіў».

Красамоўна і сурова так закончыў ён пасланне;  
Залаты надзеўшы пояс перад ростанню дарог,  
«На каня я сяду ў полі», — ён сказаў сваім падданым  
І, не бавіўшыся доўга, сумны выйшаў за парог.

Загадаў: «Мяне пакіньце, без аховы я паеду».  
Адпусціўшы праважатых і застаўшыся адзін,  
Павярнуў каня і рушыў без дарогі і без следу,  
Несучы ў разбітым сэрцы светлы вобраз Цінацін.

Адаліўся ён ад войска, што было на паляванні, —  
Ні адна душа жывая не магла спыніць яго.  
З ім была адна надзея — меч яго недасягальны  
Ды цяжар журбы вялікай на каханай дарагой.

Надышоў канец забавам. Прыпынілі паляванне.  
Не знайшоўшы Аўтандзіла, ўсе адчулі неспакой,  
І вялікую іх радасць падмяніла хваляванне, —  
Абшукалі стэп на конях, абхадзілі пехатой.

«Дзе такога льва мы возьмем? Ён пасланы быў нам богам».  
Зноў аб'ездзілі абшары, ды не злітаваўся лёс:  
Не дазналіся, дзе ехаў і куды лягла дарога.  
Войска, ўзрушанае горам, шмат ліло гаручых слёз.

На нараду знаць паклікаў Шармадзін усхваляваны,  
Аўтанзілава пасланне ім уголас прачытаў.  
Хто пачуў наказу словы, той адчуў у сэрцы рану,  
Кожны біў сябе у грудзі, валасы ад гора рваў.

Шармадзіну ўсе казалі: «Без яго нялёгка людзям.  
Толькі ты адзіны здольны заступіць цяпер на трон.  
Мы тваіх загадаў сілу шанаваць заўсёды будзем».  
І, слугу прызнаўшы панам, аддалі зямны паклон.





## ԱՄՏԱՆԶԻԼ ՆԱԿԻՐՕՎԱԵՇՇԱ ՆԱ ՍՈՒԿԻ ՎԻՇՅԱ ԿՒ ԿՒԴՐԱՎԱԻ ՏԿՍՐԱ

ՅԿԼԻԿԵ ՏՄԵԿ ՐՍԿԱ, ՏՈ ՅԱՄԵՐԶԼԱ ԿՒ ԿԻՄԻՅԻՅԱ ՏՍՅՅԿ, —  
Յ ԴՅԱՆՈՏԱՄ ՄՈԴՐԻՄ ԶՅՐԱՏ Յ ԴԱՄՆԻՅ ՍՈՐ ՏՅՎԱՐԴՅԱՅՈՒՄ ԵՆԵ.  
ՎԱՐԿՒ ՅԱԼՅՈՒ, ՅՈՒ ՏԿԻԼԻՄՅԱ, ՅԿ ԿՐԻՍՏԻՆԿԱ, ՏՆԱՄ ԴՅՅԻՄ,  
ՅՈՒ, ՍԱԿԻՆՍԻՅՄ ՐԱԴՅԻՄՈՒ, ՆԱ ՇՅՅԻՆԵ ՅՄԻՅԱՐՆԵՄ.

ԱՄՏԱՆԶԻԼ ՍՐԱԵՅԱՄ ՏՓԱՐԿԱ ՏՒՐՅԱ, ԳՐԱ Ի ԼԱԿՅԻՆԱ,  
ՍՐԱՄԻՆՍԻՄ ԵՆ ԿՐԱԻ ԱՐԱԲՏԿԻ, ՆԱ ՇՅՅԻՆԵ ԵՅԱՄ ՏՐՈՒՅ.  
ՍՍԱՄԻՆ ՅԱ ԱԲ ԿԱՅԱՆԱԻ — ՏՄՈՒԿՍ ԳՐԿԱՅԱ ՍՐԻՇՅԱՆԱ, —  
ԿՍԵ ՏԱՄԿԱՄ: «ՏՍՏՐՅՇԱ Յ ԵՅՈՒ ՐԱԶԱԴՆԱԼԱ Բ ՎՅԼՈՒՄ ՏԼԵՅ».

Зноў і зноў туга бяліла, нібы снег, яго аблічча,  
Неаднойчы меч свой востры прыстаўляў ён да грудзей,  
Наракаючы: «Хто безліч мук маіх гаротных злічыць?  
Хто пад гукі струн вясёлых верне шчасным да людзей?»

Так завяла б ружа сэрца пад чужым халодным сонцам,  
Ды сказаў ён: «Будзь цярдлівым!» і, сабраўшы сілы, зноў  
Па краінах невядомых рушыў далеччу бясконцай,  
Пра асілка ўсіх пытаўся, хто б ні ехаў, хто б ні йшоў.

Слёз ягоных не змясціла б перапоўненае мора,  
Спаў ён там, дзе зваліць змора, на ўзгалоўі ўласных рук.  
Думаў думку: «О каханне, колькі шлеш ты мук і гора!  
Для цябе гатоў зрабіць я ў любы момант апошні рух!»

Абхадзіў ён свет шырокі, ўсе зямныя далягляды,—  
Не было пад небасхілам больш нязведаных прыгод,—  
Ды не мог сустрэць ні ў кога ён жаданае спагады;  
Так тры месяцы вандровак засталася да трох год.

І нарэшце апынуўся ён у той краіне дзікай,  
Дзе не стрэнеш чалавека паміж пустак доўгі час.  
Ні Рамін, ні Віс не зналі боль журбы такой вялікай,  
Ад якой наш віцязь юны дзень і ноч паволі гас.

Так, шукаючы начлегу, ён дасяг гары каменнай,  
А за ёю ўбачыў роўнядзь, што за тыдзень не прайсці,  
Пад гарой крынічка гнала срэбраструннае струменне,  
Паабапал сіняй стужкай задуменна лес прыціх.

І, на строму узышоўшы, стаў лічыць ён дні, гадзіны:  
Трэці год ужо канчаўся, працінала боль суздром,  
Страх шаптаў: «Загад не здзейсню — што скажу сваёй адзінай?  
Двойчы ж нельга нарадзіцца, а са зла стварыць дабро!»

Беглі думкі чарадою у трывозе, ў неспакоі:  
«Як вярнуцца зноў дадому, праблукаўшы тры гады?  
Што сказаць мне зорцы яснай? Што спаткаўся я з бядою?  
Што завеяны вятрамі невядомага сляды?»

Вандраваць далей па свеце — вынік быць той самы можа,  
Бо дагэтуль не сустрэўся невядомы віцязь мне.  
Не вярнуся ў тэрмін — з гораў Шармадзін цару даложыць,  
Што загінуў, верны клятве, я ў далёкай старане.

Вестку гэтую пачуўшы, цар нахмурыць з жалем бровы,  
Плач жалобны ўсё навокал нечакана скалане.  
Як жа мне тады вярнуцца у палац жывым, здаровым?» —  
Разважаў скрозь слёзы; думкай, як маланкай, палымнеў.

Гаварыў ён: «Божа мілы, будзь хоць трохі справядлівы.  
Паслухмяны тваёй волі, я бадзяўся марна скрозь.  
Сэрца шчасця ты пазбавіў, каб застаўся нешчаслівы  
Я, твой пасынак гаротны, кленучы свой цяжкі лёс».

Суцяшаў ён сэрца: «Сціхні, я адолею пакуты,  
Грэх загінуць не па часе, зброю склаўшы ў барацьбе.  
Не памогуць плач і слёзы, ўсе мы воляй божай скуты,  
Што прызначыць лёсу воля — не мінуць таго табе!»

Гаварыў: «Чым жыць у ганьбе, лепш няхай жыццё загіне!  
Як на вочы пакажуся яснатварай дзеве той?  
Што пра віцязя скажу я, як спытае Цінаціна?»  
Так, згрызотай апантаны, ехаў ён травой густой.

«Марна я, відаць, аб'ездзіў ледзь не ўсе зямныя далі,  
Бо пра віцязя дазнацца не ўдалося мне нідзе.  
Каджам хцівым і падступным нездарма яго назвалі;  
Так ці йначай плач і слёзы не памогуць у бядзе!»

Аўтандзіл пакінуў горы, прамінуў лясы і рэкі,  
Ехаў долам, ехаў логам; грудзі чорны жаль сціскаў,  
Пацямнеў яскравы позірк, зморы цень лёг на павекі,  
На крыштальны твар агаты чорны зараснік паклаў.

Ён у родныя мясціны ўжо вярнуцца быў гатовы,  
Аглядаў бязлюддзе пусткі, што наперадзе лягла;  
Месяц ён не чуў, не бачыў ні жывой душы, ні слова,  
Нават звера не кранула быстралётная страла.

І хоць сам здзічэлым зверам ён блукаў адзін, без дому,—  
Як звычайны сын Адамаў, жыць без ежы ўсё ж не мог.  
Дзіка ён забіў стралою, што даўжэй рукі Растома,  
Злез з каня; агонь расклаўшы, сеў спачыць на свежы мох.

Адпусціў каня на пашу, покуль смажылася страва,  
Раптам бачыць ён: шасцёра конных скачуць на дымок.  
«То зладзеі,— ён падумаў,— хто ж па іншай будзе справе?  
Бо ніколі чалавечы не ступаў тут, прэўна, крок».

Лук і стрэлы падхапіўшы, зрыхтаваўся ён для ўдара.  
Бачыць: юны пасяродку, двое сталых па баках;  
Ледзь жывы сярэдні едзе, запяклася кроў на твары,  
Па чалу збялелым бачна — смерць пільнуе юнака.

Аўтандзіл гукнуў: «Гэй, хто вы? Ці шукаеце разбою?»  
Адказалі тыя: «Віцязь, ты ў бядзе нам памажы.  
А калі не можаш — частку смутку нашага з сабою  
Ты вазьмі; і мох на шчоках не галі, а зберажы!»

І на роспыт Аўтандзілаў з сумам тыя адказалі  
(Слёз няпрошаных расінкі прабягалі паміж слоў):  
«Мы — браты, з нас кожны мае ратных подзвігаў нямала,  
Нашы зámкі ў Хатаэці — ад варожых зграй заслон.

Край, дзічынаю багаты, дух узрушыў паляўнічы,  
З войскам мы прыйшлі. Наш лагер каля рэчкі быў разбіт.  
Трыццаць дзён мы палявалі. І багатая здабыча  
Нам была узнагародай за адвагу і за спрыт.

Спрытам тым мы ўсіх пабілі і ад гонару пустога  
Між сабою спрэчку-сварку завялі зусім дарма:  
«Я палюю лепш!», «Ты хлусіш!» — абражаць адзін другога  
Пачалі, хоць ведаў кожны: праўды ў спрэчках тых няма!

Парашылі мы, што войска павязе дамоў здабычу,  
Мы ж без лоўчых застанёмся самі спрэчку вырашаць;  
Паасобку будзе кожны і стралок, і паляўнічы,  
Хто з нас лепшы — скажа вынік, а не сварак марны шал.

Адаслалі ўсіх дадому са здабычаю багатай,  
Трох жа верных збраяносаў мы пакінулі з сабой.  
Доўгі час мы палявалі і адважна, і заўзята:  
Падаў звер ці птах, падбіты ў лёце трапнаю стралой.

Раптам нам насустрэч едзе віцязь сумны і пануры,  
Недзярпліва капытамі б'е зямлю гарачы конь.  
Галава і стан спавіты дзіўнай тыграваю шкурай,  
Твар дзівоснай прыгажосці. Ён збянтэжыў наш спакой.

Быў ярчэй маланкі зыркай, гарачэй праменняў сонца  
Позірк смелы і рашучы ў даль устromeных вачэй.  
Паланіць мы захацелі маладога незнаёмца,  
І таму за дзёркасць нашу кроў юнацкая цячэ.

Сілай віцязя адолець думаў я, з братоў старэйшы,  
Брат сярэдні авалодаць вараным хацеў канём,  
А малодшы прагнуў бойкі — мы яго пусцілі першым.  
Паляцелі мы насустрэч, нібы тое вараннё.



На крыштальным яго твары пунсавелі вуснаў лалы,  
Задуменны, безуважны, воч на нас ён не падняў.  
Толькі вокліч наш пачуўшы, што працяў раптоўна далі,  
Прыпыніў, нагайку ўзняўшы, шпарканогога каня.

Апярэдзіўшы астатніх, брат малодшы, нібы сокал,  
Падляцеў да незнаёмца і адважна крыкнуў: «Стой!»  
Той за меч не ўзяўся нават, а бізун узяў высока,  
Сцебануўшы так, што ў момант захлынуўся брат крывёй;

І з сядла зваліўся вобзем ад страшэннага удара  
Брат малодшы, бездыханны і з прабітай галавой.  
Горды ж віцязь, што за дзёрзкасць адплаціў нам жорсткай карай,  
Знік, палаючы ад гневу незвычайным харакством.

Вунь, зірні, нібыта сонца, едзе ён непадалёку!» —  
Так казалі Аўтандзілу горам скутыя браты.  
Ён зірнуў у далеч — бачыць, вараны паважным крокам  
На сабе вязе героя незвычайнай пекнаты.

Слёзы зніклі ў Аўтандзіла, як пабачыў з'яву гэтау:  
Нездарма блукаў па свеце ён тры доўгія гады.  
Так заўсёды: чалавеку, што дасяг жаданай мэты,  
Успамінаць няма патрэбы дні мінулае бяды.

Ён сказаў: «Браты, бадзягай доўга быў я нешчаслівым.  
Я пакінуў край свой родны, каб на ростанях дарог  
Віцязя, што вас пакрыўдзіў, адшукаць мне памаглі вы.  
Хай ад ліха і бядоты сцеражэ вас добры бог!

Хай, як мне, ён вам паможа дасягнуць жаданай мэты,  
Хай загоіць раны брату, буду я маліць яго.  
Скарыстайце для спачыну мой прытулак сціплы гэты,  
Цень параненаму дайце, каб не пёк яго агонь».



Развітаўся і прышпорыў ён каня, што ўзвіўся ўгору,  
Нібы сокал легкакрылы, рушыў смела ў свой палёт.  
І здавалася: імчыцца ён да сонца і да зорак,  
Растапіўшы шчасцем сэрца, што скаваў няшчасця лёд.

Ехаў, думаў неспакойна: «Як сустрэнуся з сугнеем?  
Бо адным няўдалым словам можна выклікаць бяду.  
Толькі розум чалавечы можа сцішыць выбух гневу,  
Апантаных думак безладзь сцішыць толькі волі дух.

Ён, відаць, прывычны гойсаць у самоце і бязлюдзі,  
Ўсё жывое зненавідзеў, лёс цяжкі свой кленучы.  
Гэта значыць, бой смяротны паміж намі, мабыць, будзе,  
З нас адзін загінуць мусіць, як скрыжуюцца мячы.

Не, не марна я змагаўся, ідучы цярыстым шляхам,—  
Прыпыніцца ж ён павінен хоць удзень, хоць уначы.  
За сцяной каменнай нават я без боязі і страху,  
Калі зробіць ён засаду, мушу ўсё ж перамагчы».

Двойчы дзень змяняўся ноччу. Не спынялася пагоня.  
Не рабілі перапынку ні для сну, ні для яды.  
Гольм стэпам, пусткай дзікай беглі змораныя коні,  
А у коннікаў ліліся слёзы з гора і нуды.

На змярканні прыскакалі да абрыву кручы стромкай,  
Дзе над рэчкаю пячора ззяла ў чэраве скалы.  
Трыснягі шапталі нешта, а струменне пела звонка,  
Дрэў рады да небасхілу горда голавы ўзнялі.

Віцязь, рэчку перасекшы, не змяніў свайго кірунку.  
Аўтандзіл, што ехаў следам, прыпыніўся ля ракі.  
Сам на дрэва ўлез, рукою адхінуўшы хвой карункі,  
Назіраў, як рушыў віцязь да пячоры нацянькі.



Толькі да скалы пад'ехаў апрануты ў тыгра шкуру,  
Як з пячоры выйшла дзева ў чорным з галавы да ног.  
На вачах блішчалі слёзы. Віцязь злез з каня пануры,  
Прытуліў яе да сэрца, слова ж вымавіць не мог.

Ён сказаў: «Аснат, сястрыца, мост надзей размыла мора,  
Дні сплылі, а дзеву-сонца мы й дагэтуль не знайшлі».  
І сябе у грудзі ўдарыў. Слёзны дождж паліўся з гора.  
Віцязь з дзеваю маўкліва рукі ў роспачы сплялі.

Валасы свае ірвалі, аж гусцеў гушчар лясісты,  
Абдымаліся з рыданнем, як з сястрою родны брат;  
Адгукаліся ім рэхам сцены скалаў крамяністых.  
Аўтандзіл здалёк дзівіўся, хоць не быў той з'яве рад.

Апрытомнеўшы, дзяўчына рухам спрытным і умелым  
Раскілзала вараного, зняўшы зброю і сядло.  
Віцязь ёй аддаў даспехі — востры меч свой, лук і стрэлы;  
І схаваліся абое ў той пячоры пад скалай.

Аўтандзіл падумаў: «Многа таямніц тут тояць скалы!»  
На світанні выйшла дзева ў тым жа чорным, што й была.  
Засядлала вараного і абцёрла сваім шалем,  
Моўчкі віцязю сабрацца ў шлях-дарогу памагла.

Як заўсёды, ў той пячоры сумны віцязь быў нядоўга.  
У слязах Аснат рыдала, валасы рвучы свае.  
Развітаўся з ёю віцязь, прытуліў перад дарогай  
І памчаўся ў даль. Стаяла дзева сумна на скале.

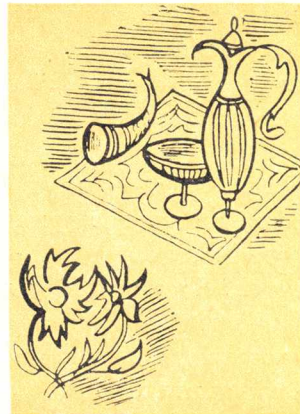
Бачыў віцязя паблізу Аўтандзіл зачараваны,—  
Той мільгнуў, як промень сонца, што заззяла у імгле,—  
Быццам ветры водар міртаў неслі з сонечнай паляны.  
Думаў: «Гэткі льва задушыць, як казла драпежны леў».



НАЦЫАНАЛЬНЫ  
БІБЛІАТЭКА

Той жа ўчорашняй сцяжынкай ехаў некуды павольна,  
Праз лагчыну, па узлессі, у нязмераны прастор.  
Аўтандзіл глядзеў здалёку і шаптаў сабе міжвольна:  
«Гэта, мабыць, бог ласкавы нада мной руку прасцёр!

Шчасце мне паслала неба, дык чаго ж яшчэ мне трэба?  
Я прымушу дзеву гэту праўду ўсю мне расказаць;  
Ёй сваю раскрыю тайну, і тады не будзе глебы  
Пры сустрэчы шматчаканай зброю з ножан даставаць».



## ГУТАРКА АЎТАНДЗІЛА З АСМАТ У ПЯЧОРЫ

Злез ён з дрэва і адразу, не марудзячы й хвіліны,  
Верхам сеў і да пячоры скіраваў каня ураз.  
Стуль з заплаканым абліччам хутка выбегла дзяўчына,  
Спадзявалася: вярнуўся той, хто быў красой акрас.

Але ўбачыўшы, што відзязь быў не той, каго чакала,  
З крыкам кінулася дзева, не змагла адолець страх.  
Ён схапіў яе, як птушку, што сіло не распазнала,  
І дзявочы тонкі лямант слаўся рэхам у гарах.

Вырывалася дарэмна, трапятала ў лютым гневе,  
Нібы кволая ахвяра у арліных кішчорах,  
І якогась Тарыэля ўсё на помач заклікала.  
На калені стаўшы, віцязь упрашаў пакінуць страх.

«Не пужайся,— гаварыў ён,— чалавек я — не драпежнік,  
Бачыў я таго, хто ружай аддзітае без пары,  
Твар — як месяц, стан — таполя, у вачах — агонь мядежны;  
Хто ён? Гэту таямніцу я маю цябе адкрыць».

Адказала тая з плачам: «Звар'яцеў ты, пэўна, віцязь,—  
Немагчымага ты просіш, шчыра я скажу табе,  
Бо таму, аб чым ты марыш так упарта, век не збыцца,  
І не вырваць гэтай тайны ні пагрозе, ні мальбе».

Апісаць пяро не зможа лёс ягоны і пакуты;  
Ты ж пра гэта не пачуеш ані слова ад мяне.  
Хоць смяяцца лепш, чым плакаць,— не змяню на радасць гора.  
Просіш раз: «Давер мне тайну»; сто разоў скажу я — «Не!»

Віцязь ёй: «Калі б ты знала, колькі выцерпеў я мукі,  
Колькі гойсаў я па свеце, каб знайсці, каго хачу,  
Ты б інакш мне адказала. Вось табе мая зарука:  
Ад мяне не адкаснешся, покуль праўды не пачуў».

Запытала дзева: «Хто ты, і адкуль ты родам будзеш?  
І за што мяне ты крыўдзіш? Бачыш — гіну без яго.  
Ад шматслоўя мала толку, дык кароткі сказ мой будзе:  
Не пачуеш ані слова ты пра віцязя майго!»

Ён маліў яе, упрошваў, ён уклечыў перад ёю.  
Марна ўсё! Ні кроплі праўды не дазнаўся ўсё адно.  
Наліліся ў лютым гневе вочы віцязя крывёю,  
Ён схапіў яе за косы і паднёс да горла нож.

І сказаў: «За бездань гора, што прыпала мне на долю,  
За патокі слёз пякучых, што прымусіла праліць,  
Я адпомшчу. Праўду скажаш — не крану цябе ніколі.  
А не скажаш — бог мне сведка — больш ні дня табе не жыць!»

Адказала: «Ты ў вар'яцтве дасягнуў мяжы астатняй.  
Не заб'еш — я застануся ўсё такою ж, як была,—  
Праўду сілаю не возьмеш, будзь ты ў бойцы самы здатны,—  
А заб'еш — схавася праўду невідомасці імгла.

Я не ведаю ні мэты, ні агню тваіх жаданняў.  
Ні аб чым табе дазнацца не удасца ад мяне.  
Падуладны ўсе мы смерці, я гатова да сканання.  
Што напісана мне лёсам — застанецца тое мне!

Не чакай, што, страхам скуты, розум мой баіцца смерці.  
Ты мне зробіш лепш — пазбавіш ад пакуты і ад слёз.  
Што мне свет жыцця? Салома. У пыл яе не цяжка сцерці.  
Ты — чужы мне. Як на слова я даверу тайны лёс?»

Зразумеў нарэшце віцязь — не дабіцца так нічога.  
Каб дабіцца праўды, трэба спосаб тут інакшы ўжыць.  
З рук яе пусціў, уклечыў, слёзы ліць пачаў нябога:  
«Я цябе пакрыўдзіў моцна, як цяпер на свеце жыць?»

І яна прысела моўчкі, хоць і крыўда не астыла.  
Аўтанзіл рыдаў няўцешна — слова вымавіць не мог.  
Шчок дзявочых сад ружовы слёз паводка затаніла,  
Не ўтрымалася дзяўчына, бо спагада збіла з ног.

І хоць быў на мілым твары недаверу след адзначан,  
Нахілілася спагодна — утрымацца не змагла.  
Схамянуўся віцязь бедны, прадчуваючы удачу,  
Зноў уклечыў перад ёю і сказаў, стрымаўшы плач:



«Я дарма цябе пакрыўдзіў, я згубіў тваю павагу. Ты даруй, хоць быў да просьбы я і сам нібы глухі,  
Будзь спагадлівай і добрай — прагані згрызоты смагу, —  
Нават грэшніку даруюць сем разоў яго грахі!

І хоць, злосцю апантаны, ледзь не стаў я ліхадзеем,  
Пашкадуй міджнура трэшкі, спачуваннем супакой.  
У каханні нешчаслівым можаш ты вярнуць надзею.  
Я ж аддам душу за сэрца — гэта скарб апошні мой!»

Сэрца дзевы растрывожыў сказ міджнура пра каханне,  
Зноў слязамі залілася ў горкай распачы яна.  
І праз плач яе няўцешны ён адчуў, што ўсе жаданні  
Воляй неба можа здзейсніць — знікла перашкод сцяна.

Ён заўважыў, як збялела тварам сумная дзяўчына,  
Думаў: «Хтосьці мучыць жалем сэрца беднае яе».  
І сказаў ёй: «Вораг нават закаханым зла не чыніць,  
А міджнур і сам шукае часта гібелі свае.

Вось міджнур перад табою, звар'яцелы ад кахання.  
Сонцам-любай след асілка адшукаць пасланы я.  
Праз надхмарныя вышыні я прайшоў, каханнем гнаны,  
Ды, знайшоўшы вашы сэрцы, ад надзеі акрыяў.

Я таго, хто ў шкуры тыгра, вобраз бачу дні і ночы.  
Я бадзяюся. Нашу я не святло ў душы, а змрок.  
Мне палон ці вызваленне даць ты можаш, калі схочаш, —  
Ад цябе адной залежыць — смерць або да шчасця крок».

Адказала яму дзева больш ласкава і лагодна:  
«Добрым словам і учынкам ты хутчэй кранеш мяне,  
Чым нянавісцю і злосцю, як лязо нажа халоднай.  
Што ж, цяпер табе я буду роднае сястры радней.

Калі ты міджнур сапраўдны з сэрцам чыстым і адважным,  
Мой нязменны абавязак ува ўсім дапамагаць.  
Не хацела я сустрэчы, а цяпер для мэты важнай  
Я жыццё аддаць гатова, што ж яшчэ магу аддаць?

Калі ты да слоў парады будзеш шчыры і паслухмяны,  
Ты таго, каго шукаеш, зможаш страць, як брата брат.  
Не паслухаешся — будзеш свае сілы траціць марна,  
Наракаць на ўсё ты будзеш — не жыццю, а смерці рад».

Ён сказаў: «Ты прыгадала мне мінулае здарэнне:  
Два вандроўнікі аднойчы йшлі дарогаю адной.  
Раптам бачыць першы: ў студню друг зваліўся вокамгненна.  
Ён хутчэй падбег да студні, крыкнуў, глядзячы на дно:

«Не пужайся, друг сардэчны, пачакай мяне хвіліну:  
Я знайду вяроўку зараз і сюды прывалаку!»  
Той, што ў студні, засмяўся, захлынаючыся цінай:  
«Калі б нават не чакаў я, дык куды ж я ўцяку?»

Як вяроўку, мой ратунак ты ў руках сваіх трымаеш,  
Без цябе ніхто на свеце мне не зможа памагчы.  
Я цяпер на ўсё гатовы, ўсё зраблю, што загадаеш,  
Бо каб хворы быў здаровым, дык нашто яго лячыць?»

Адказала: «Твае словы пакарылі маё сэрца.  
Бачу я, ты віцязь, варты і хвалы і добрых спраў.  
Дык, зазнаўшы столькі ліха, абмінуўшы кіпці смерці,—  
Вер маім пародам шчырым — знойдзеш тое, што шукаў!

Тут пра віцязя ні слова аніхто табе не скажа,  
Калі сам ён не захоча аб сабе загаварыць.  
Пачакай, пакуль прыедзе, моцны вузел сам развяза,—  
Хай не студзяць болей ружу сцюжай сібернай вятры!

Хочаш ведаць, дык гатова я назваць імёны нашы:  
Пра каго так многа дбаеш — той завецца Тарыэль,  
Я — Аснат, яго служанка, п'ю пакут агнёвых чашу,  
Раняць сэрца мне шточасна дзесяць тысяч вострых стрэл.

Больш нічога не скажу я, хоць прасі, хоць не прасі ты.  
Ён блукае па прасторах, падружыўшыся з тугой.  
Я жыўлюся той дзічынай, што, палюючы, ў здабытак  
Мне прыносіць, хоць не знаю, ці пабачу зноў яго.

Дык прашу я: ты застанься, можа вернецца ён сора.  
На яго маліцца буду, каб здружыўся ён з табой.  
Я звяду вас, ён раскажа пра сваю бяду і гора.  
З весткай гэтаі і паедзеш да каханае сваёй».

Віцязь хутка пагадзіўся быць дзяўчыне паслухмяным.  
Раптам плёск і конскі тупат цішу зрушылі здалёк.  
І з'явіўся неведомы зданню светлаю з туману.  
Ледзь паспелі віцязь з дэвай у пячорны знікнуць змрок.

І сказала дзева: «Неба шле табе сваю патолу.  
Толькі зараз ты схавайся, каб убачыць ён не мог,  
Бо ісці яму насупар не пасмеў ніхто й ніколі.  
Як найлепш усё зраблю я, абы толькі бог памог».

Павяла яго, схавала ў глыбіні пячоры цёмнай,  
Выйшла конніку насустрач, зброю з рук яго ўзяла;  
На вачах блішчалі слёзы, сам ён быў, як непрытомны...  
Аўтандзіл за той падзеяй назіраў адзін здаля.

Доўга плакаў віцязь з дэвай, быццам некага згубілі.  
Лёгкі колер бурштыновы ім на твары сум паклаў.  
Супакоіліся ўрэшце. І Аснат, сабраўшы сілы,  
Рассядлала варанога і ў пячору павяла.



Аўтандзіл глядзеў, як вязень: бачыць — тыгравую шкуру  
Для спачыну разаслала свайму віцязю Аснат.  
Той прысеў са стогнам, бровы, нібы дугі, ўзняў панура,  
З-пад агатаў веек пырснуў слёз крываваых буйны град.

Іскру крэсівам здабыўшы, развяла агонь дзяўчына  
І, падсмажыўшы, дзічыну Тарыэлю падала.  
Той, адрэзаўшы кавалак, пажаваў адну хвіліну  
І адкінуў прэч, бо ежа і галоднаму не йшла.

Лёг на шкуру і на момант задрамаў, скаваны зморай,  
Схамянуўся раптам з крыкам і забегаў, як вар'ят,  
Біў сябе ў чало і ў грудзі, дзіка трызнячы ад гора,  
І над ім рыдала горка, валасы рвучы, Аснат.

«Што з табой?» — яна спытала. Адказаў ёй віцязь сумны:  
«Напаткаўся мне аднойчы са шматлікай світай цар.  
Паляванне йшло, ў прасторы чуўся брэх і галас тлумны,  
Сотні лоўчых гналі звера, што схаваўся у гушчар.

Мне журба сціскала сэрца, калі чуў вясёлы гоман,  
І, каб з імі не сустрэцца, я паехаў стараной;  
Лес дрымучы быў прытулкам мне і звыклым родным домам,  
А на досвітку рашыў я зноў узяць кірунак свой».

І тады Аснат сказала, зноў заліўшыся слязамі:  
«Ты бадзяешся на свеце, ты цураешся людзей,  
Панібратам стаў звяругам, прападаеш дзесьці днямі  
І дарэмна губіш сілы. Што ж каханай прыпадзе?

Па зямным абшары вечна ты блукаеш у самоце.  
Дык няўжо ніхто не варты другам верным стаць тваім,  
Хто б з табой заўсёды поплич быў пад сонцам ці у слоце?  
А памерці ў злосці хіжай — што з таго вам абаім?»

Адказаў: «У добрых словах я тваю спагаду чую,  
Ды якія зёлкі могуць рану вылечыць маю?  
Як знайду я чалавека, што на свеце не існуе?  
Толькі смерць, што дух і цела разлучае, прызнаю!

На зямлі няма істоты, каб з маёй зраўняцца доляй.  
Дзе той друг, які б са мною попlech у бядзе стаяў,  
Падзяляў са мной пакуту, браў бы частку майго болю?  
Не, такіх няма. Адна ты — суцяшальніца мая!»

Тут адважылася дзева: «Ты не злуйся, будзь цярылівы,  
Небам мне наканавана, каб тваім візірам быць:  
Не ўтаю, што мне вядома — блізка гэты міг шчаслівы.  
Хто вагаецца празмерна, можа той усё згубіць».

Віцязь ёй: «Скажы мне проста, не тамі душу здагадкай,  
Друга добрага мне з неба бог, як бачыш, не паслаў.  
Ды й даўно забыт я богам — шлях няшчасця — шлях не гладкі.  
Са звярамі я сябрую, сам як звер драпежны стаў».

Зноў адважылася дзева: «Праўду ўсю табе адкрыю:  
Віцязь ёсць такі, гатоў ён лёс дзяліць твой папалам,  
Попlech быць з табой заўсёды — ў добры час і ў дні ліхія,—  
Што таго дарэмна крыўдзіць, хто цябе не крыўдзіць сам!»

Адказаў ёй віцязь: «Згодзен я з тваёю прапановай  
І клянуся той адзінай, без якой святла няма,  
Што яго не закруну я ні мячом, ні дрэнным словам  
І што чэсць адданай дружбы да канца гатоў трымаць!»



## СУСТРЭЧА ТАРЫЭЛЯ З АЎТАНДЗІЛАМ

Прасвятлеўшая, пабегла тут Асмаг па Аўтандзіла  
 І шагнула: «Не хвалюйся, не злуецца ён зусім».

І пайшоў ён, нібы сонца ўсю пячору асвятліла,—  
 Так здалося Тарыэлю, калі той спаткаўся з ім.

Як два сонцы ў яркім бляску, як два месяцы на небе,  
 Так два віцязі заззялі светлым водбліскам вачэй.  
 Стройным станам іх зайздросціць і таполі стройнай трэба,  
 Сем планет свяціць не могуць залацісцей і ярчэй.

Пацалунак моцны братні знітаваў сустрэчу гэта, —  
Праз пялёсткі вуснаў-ружаў белы жэмчуг заблішчаў.  
Скрыжаваліся ў абдымках рукі дужыя прыветна,  
Кроплі слёз, як дыяменты, зіхацелі на вачах.

За руку ласкава ўзяўшы, віцязь сеў з названым братам.  
Доўга так яны сядзелі, слёзы ж падалі на дол,  
Суцяшала іх дзяўчына, іхні боль ёй сэрца кратаў:  
«Не цяміце змрокам сонца, а жыцця свайго — бядой!»

Ружы шчок у Тарыэля не адзела ў шэрань сцюжа.  
Ён спытаў: «Якую ж тайну ты хаваеш у душы?  
Хто ты будзеш? Скуль ты родам? Па якому краю кружыш?  
Па мяне, скажу з адчаем, смерць і тая не спяшыць».

Аўтандзіл сказаў на гэта красамоўна і пачціва:  
«Тарыэль, адважны віцязь, паміж львоў магутны леў!  
Я — араб і на радзіме ў сваім замку жыў шчасліва,  
Покуль полымем каханьня аж на прысак не сатлеў».

Я гару каханнем палкім да красы — дачкі царовай,  
Што цяпер прызнаў царыцай царскі двор і знаці круг.  
Хоць не ведаеш мяне ты, але бачыў выпадкова:  
Памятаеш, сек няшчадна ты нагайкай царскіх слуг?

Мы цябе сустрэлі ў полі аднаго ў зацішным месцы,  
Ты на вокліч не азваўся, быў да царскай волі глух.  
Цар угневаўся і войску загадаў сілком прывесці,  
Ты ж, як пурпурам, крывёю арасіў зямлю наўкруг.

Да мяча не дакрануўся, сек нагайкаю пагоню,  
Цар, раз'юшаны няўдачай, сам пагнаўся за табой;  
Нібы кадж, ты знік раптоўна, перагнаўшы лепшых коней,  
Мы ж зусім павар'яцелі, кленучы няўдалы бой.

Зажурыўся цар. Сваюльства ўладарам заўжды ўласціва.  
Загадаў сваім указам, дзе б ні быў, цябе знайсці.  
Ні старым, аднак, ні юным не пашчасціла на дзіва,—  
З іх ніхто цябе не ўбачыў. Іншы лёс мяне спасціг.

Загадала мне царыца — летуценняў чараўніца:  
«Знойдзеш віцязя — і сэрца заваюеш ты маё!»  
Тры гады дала на пошук — тры гады ў слязах нудзіцца,  
Сам дзіўлюся, што жывы я без каханае сваёй.

Не спаткаў, аднак, нікога, хто б цябе хоць раз пабачыў;  
Толькі тых, што захацелі у палон цябе забраць.  
Аднаго ты так параніў, што сканаў ён, неіначай,  
Два астатніх расказалі, як цябе мне адшукаць».

Тарыэль згадаў пра бойку, што нядаўна адбылася:  
«Памятаю той выпадак, ваяўнічы іх запал;  
І цябе з царом згадаў я, хоць з вачэй тады лілася  
Рэчка слёз на той, чый вобраз у душу маю запаў.

Што штурхнула вас раптоўна распачаць пагоню тую?  
Вы з ахвотай палявалі, вочы мне пякла сляза.  
Цар нявольнікаў за мною гнаў, як хортаў зграю злую,—  
Давялося ж не са мною — з мерцвякамі йсці назад.

Пакараць я мог бы жорстка ўладара твайго старога,—  
Царскі сан пашкадаваў я і схаваў у ножны меч;  
Ані слова не сказаўшы, прыпусціў я варанога  
І, растаўшы, нібы прывід, наўгалоп памчаўся прэч.

Нібы віхар легкакрылы, конь панёс мяне далёка,—  
Ад зласліўцаў ён заўсёды выратаўвае мяне;  
Як хатайцаў тых, караю ўсіх я караю нялёгкай,  
Хто мне чыніць перашкоды, хто пагрозы слаць пачне.



Нацыянальная бібліятэка  
Рэспублікі Беларусь

Ты ж прыйшоў, як друг жаданы, з сэрцам чыстым і адкрытым,  
Станам роўны кіпарысу, ўсе нягоды перамог,  
Хоць пакут замнога бачыў, хоць нямала перажыў ты,—  
Ды не знойдзеш чалавека, на каго б забыўся бог!»

Аўтандзіл сказаў: «О віцязь, я не варты слоў узнёслых,  
Мне з табой не зраўнавацца, хоць таго й хацеў бы я,—  
Ты ж, як вечны вобраз сонца, што ўзняло заранку вёслы,  
Свеціш людзям, бо й пакутам не зламаць цябе ніяк!

Я парву сягоння чары той, аб кім так летуценіў,  
Я служэнне ёй пакіну, ты вядзі з сабой мяне;  
Не, крыштал чысцей заўсёды, чым каштоўнае каменне,—  
Быць з табой да самай смерці — больш нішто не міла мне!»

Тарыэль прамовіў: «Сэрца ты маё крануў спагадай,  
За любоў тваю і ласку чым аддзякаваць змагу?  
Ёсць закон: міджнур міджнору — дапамога і парада,  
Адарваўшы ж ад каханай — чым табе дапамагу?

Ты шукаў мяне па свеце, як цырыца загадала,  
І знайшоў, да гэтай мэты ідучы смялей за ўсіх;  
Як пра лёс мой раскажаць мне, поўны горкасці і жалю,  
Як мне полымя пакуты ў сэрцы бедным пагасіць?»

Тут Асмаг сказала ціха: «Ручаіна слёз не зможа  
Патушыць агонь каханья. Вось паслухайце, прашу:  
За цябе гатоў памерці віцязь слаўны і прыгожы,  
Дык, параненую цяжка, ты адкрыў яму душу.

Ён прасіў мяне аб гэтым, шчырай думкаю сагрэты,  
Каб, уведаўшы прычыну, памагчы ў бядоце мог.  
Можа ўцеху прынясе ён, да тваёй наблізіць мэты,—  
Хараство не слепіць вока, калі шле яго нам бог!»

Тарыэль маўчаў, хоць сэрца неспіхана палымнела,  
А пасля сказаў: «Была ты мне заўжды радней сястры.  
Толькі вылечыць не можна дух, не падуладны целу;  
Мне шкада, што й гэты віцязь, як і я, ў агні гарыць».

Як знайсці людское шчасце, калі бог яго не творыць?  
Ад тугі дранцвее сэрца, як успомню пра яе;  
Я даўно са шляху збіўся, сеткай лёг на вочы морак,  
Бурка ды бярэмя сена — вось здабыткі ўсе мае.

Але той, хто шле нам сонца, надзяляе мужнай сілай,  
Двойчы дар мне пасылае з недасяжнай вышыні:  
Першы: я злучу навекі Цінацін і Аўтандзіла;  
Па-другое: сам, быць можа, не згару у тым агні».

І сказаў ён: «Слухай, віцязь, хто сабрату стаў сабратам,  
Смерці той не пабаіцца, не разгубіцца ў імгле.  
Слухай жа расказ мой сумны, так пакутамі багаты,—  
Бог адным даруе шчасце, а другім няшчасце шле».

Сядзь і ты, мая сястрыца, набяры вадзіцы чыстай,  
Апануе непрытомнасць — акрапі сваёй рукой.  
А сканаю — не журыся, памяні слязой агністай,  
Закапай глыбей, калыскай будзе хай зямля бацьгоў».

Раскінуў каўнер на шыі, скінуў з плеч магутных шкуру  
І сцямнеў, нібыта сонца, што схавалі зграі хмар,  
Вусны сціснуў, скамянеўшы, доўга так сядзеў пануры  
І, глыбока уздыхнуўшы, слёз пякучых не стрымаў.

«О каханая, — рыдаў ён, — дзе цябе я адшукаю?  
Ты жыццё маё і шчасце, ты вачэй маіх краса!  
Хто падсек цябе пад корань, быццам дрэва ў шатах раю,  
Хто спустошыў маё сэрца, спапяліўшы думак сад?»



## ТАРЬЯЛЬ РАСКАЗВАЕ АՄՏԱՆԴՅԻԼՍ ՔՐԱ ՏՎԱԷ ԶԻՇԿԷ

«Расказаць пра ўсё гатоў я, хоць язык мой і нямае;  
Будзь жа ўважлівы і слухай споведзь сумную маю!  
Я спагады не чакаю ад тае, па кім шалею  
І па кім у скрусе цяжкай горкіх слёз патокі лью.

Сем цароў было у індаў — гэта кожнаму вядома;  
Над шасцю ўладарыў спраўна ўсемагутны Парсадан.  
Горды, шчодры і багаты, ён даваў адпор любому,—  
Меў запал ён ваяўнічы, твар, як сонца, львіны стан.



Сёмым быў, на страх зласліўцам, шанаваны ўсімі бацька;  
Сарыданам непакісным называўся ўсюды ён.  
Не асмельваўся з ім страціць вораг яўна ці знянацку.  
Паляванню і забавам аддаваў ён многа дзён.

Толькі быць заўжды ў самоце не хапала бацьку моцы,  
Ён сказаў: «Зямель нямала змог я ў ворага забраць.  
Ёсць і слава і багацце, а жыву я ў адзіноце.—  
Вось і вырашыў я ўладу Парсадану перадаць».

Загадаў адразу ж ехаць ён паслу да Парсадана,  
Перадаць яму: «ўладар мой, зычу век у славе жыць.  
Прызнаю тваю магутнасць і над Індыяй ўладанне,  
І, як верны твой падданы, я хачу табе служыць».

Цар бясконца быў шчаслівы незвычайным тым здарэннем,  
Адказаў: «Я, цар краіны, сёння славіць бога рад,  
Што прыняў, са мною роўны, ты мудрайшае рашэнне,—  
Прыязджай — і ты мне будзеш госць найпершы, родны брат!»

Атрымаў мой бацька царства разам з чынам амірбара,  
Амірбар жа у індыйцаў разам з тым і спасалар.  
Кіраваў і жыў шчаслівы, меў усё, аб чым ні марыў,  
Толькі кесарам не быў ён — а ў астатнім той жа цар.

Парсадан сябе паводзіў з бацькам так, як роўны з роўным;  
Гаварыў: «Найлепшы ў свеце амірбар дастаўся мне!»  
Быў ён першы ў паляванні, з перамогай вёў ён войны,  
Да яго я непадобны, як ніводзін да мяне.

Цар з царыцай гаравалі — пераемнік не радзіўся,  
І народ увесь і войска гаравалі горам тым.  
Хай пракляты дзень той будзе, калі я на свет з'явіўся!  
Цар сказаў: «Не маю сына — будзе сынам ён маім».

Стаў я жыць у іх палацы. Мудрацы мяне вучылі,  
Дзе быць добрым і ласкавым, дзе выказваць царскі гнеў,  
Каб, дарослым стаўшы, быў я ўладаром у поўнай сіле.  
Так і рос я, смелы й горды, тварам — сонца, станам — леў.

Сведкай будзь, Аснат, я праўду ані словам не парушыў:  
Быў я хлопчыкам прыгожым, пунсавеў, як ружа, твар:  
Забаўляючыся, тыграў я душыў, як дробных птушак,  
Любаваўся кожны мною, задаволены быў цар.

Ты, Аснат, пацвердзіць можаш, як марнею я з адчаю;  
Быў яснаейшы я за сонца, як за ноч яснаейшы дзень.  
Мне, зайздросцячы, казалі: «Зграбны, як таполя раю».  
Ат таго, кім быў раней я, зараз бачыш толькі цень.

Пяць гадоў было мне. Раптам зацяжарала царыца.  
Неўзабаве ж нарадзіла і наследніцу цару...»  
І самлеў. Яго ў прытомнасць прывялі вадой з крыніцы.  
Ён дадаў: «Я ўбачыў змалку ў ёй бліскучую зару.

За пісьмом ляцелі пісьмы: нарадзілася царэўна!  
За ганцом ганец імчаўся вестку гэту расказаць.  
Сонца з месяцам ад шчасця асвятлялі дол нядрэмна.  
Ахапіла урачыстасць двор і войска, люд і знаць.

Хараство яе уславіць не знайду я слоў прыгожых.  
Парсадан у гонар свята пышны баль апавясціў.  
Папрыходзілі з дарамі і цары і іх вяльможы.  
Цар жа ўласнымі дарамі шчодро ўсіх узбагаціў.

Мы выходзіліся разам з той дзяўчынкай-чараўніцай.  
Трэцяй часткай бляску сонца ўжо тады яна была.  
Абаіх, як роўных родных, нас любілі цар з царыцай.  
Назаву цяпер я тую, з-за якой згарэў датла».

І, сказаўшы гэта, віцязь паў, самлелы, долу ніцма;  
Аўтандзіл заплакаў следам,— жаль у сэрцы забуяў.  
Тут Асмаг яму на грудзі узліла вады з крыніцы.  
Апрытомнеўшы, сказаў ён: «Блізка, мабыць, смерць мая!

Дараджан-Нестан дзяўчынка называцца хутка стала,  
Сем гадоў было, а розум віўся казачным руном,  
Месяц ясны ёй зайздросціў, сонца нават раўнавала.  
Не стрымаць разлукі сэрцу, хоць алмазам будзь яно!

Стала дзева ўжо дарослай, я ж хадзіў на подзвіг ратны,  
Цар заўважыў, што царэўна ўжо царыцай можа быць,  
І вярнуў мяне да бацькі. Я ж да гульняў вельмі здатны,  
Мог хадзіць на паляванні, як ката, ільва забіць.

Беэааравую вежу па загаду Парсадана  
Для красуні збудаваў у квітнеючым садку,  
Дзе журчалі несідохана каляровыя фантаны,  
Дзе пад шатамі царэўна спачывала ў халадку.

У курыльніцах курыўся мірт пахучы. Птахі пелі.  
То сядзела ў вежы дзева, то гуляць ішла у сад.  
А Давар — сястра царова, што ў Каджэці аўдаваў,  
Мудрай мудрасці вучыла, берагла ад чорных звад.

Аксаміт залататканы пры ўваходзе быў заслонай,  
Каб ніхто яе не ўбачыў з-за расквечаных тых шат.  
Харашэла дзева станам, нібы пальма Габаона,  
Ёй прыслужвалі старанна дзве служанкі і Асмаг.

Мне пятнаццаць год мінула, цар лічыў мяне за сына,  
Быў я з ім удзень і ўночы, ён дамоў не адпускаў.  
Кіпарыс садоў Эдэмскіх — уладаў я сілай львінай,  
І дакладна цэліў з лука, і адменна ў мяч гуляў.

Я збіваў стралою птаха ці драпежніка ляснога,  
А на плошчы ўсіх прысутных я здзіўляў гульнію ў мяч,  
За бяседаю застольнай марнаваў я часу многа,—  
А цяпер крышталёва рубінаў замяніў мне жаль і плач.

Нечаканае раптоўна ўсё закрыла чорнай хмарай:  
Бацька мой памёр. Забавы загадаў нам цар спыніць.  
Быў бязмежна рады вораг, што баяўся спасалара,  
Войска ж вернае ў жалобе стала слёз патокі ліць.

Цэлы год не мог пакінуць я жалобнага адзеньня,  
Гараваў я дні і ночы, розум мой у цемры гас.  
Атрымаў ад Парсадана раптам я паведамленне:  
«Тарыэль, пакінь самоту, скончан твой жалобны час!

Як і ты, мы ў смутку цяжкім, што загінуў з намі роўны».  
Абцяў ён мне сто скарбніц, загадаў жалобу зняць.  
«Сын,— сказаў,— заняць павінен месца бацькава на троне,  
Амірбара сан таксама я загадваю прыняць!»

Сэрца жальбаю смылела, апякалі успаміны.  
Я скарыўся волі царскай — дзень над цемрай развіднеў.  
Быў наладжан баль вялікі з гэтай радаснай прычыны,  
Абдымалі, цалавалі цар з царыцаю мяне;

Пасадзілі каля трона, шанавалі пры народзе,  
Тут жа мне прапанавалі месца бацькава заняць.  
Не згаджаўся я спачатку — боль за бацьку не праходзіў,  
Ды прымушан быў згадзіцца амірбарам верным стаць.

Год нямала прамінула, шмат пра што даўно забыта.  
Вось табе мая аповесць, хоць і цяжка гаварыць!  
Свет хлуслівы зло заўсёды творыць скрыта і адкрыта,—  
Іскрай ён апёк калісьці, а й цяпер душа гарыць».



**ТАРЫЭЛЬ РАСКАЗВАЕ,  
ЯК ЁН УПЕРШЫНЮ ПАКАХАЎ**

Сказ далей працягваў віцязь, перамогшы сэрца мукі:  
«Неяк едзе з палявання, раптам мне гаворыць цар:  
«Пойдзем, віцязь, да царэўны разагнаць яе дакуку».  
І цяпер, як толькі ўспомню,— ахіне смяротны жар.

Сад з чароўнай прахалодай бачыў я перад сабою,  
Мілагучны хор птушыны гучна славіў наш прыход,  
Вока вабілі басейны з чыстай пахкаю вадою,  
Аксамітам у пакоі быў заслонены ўваход.

Цар сказаў аддаць царэўне настраляную дзічыну,  
Апаліў чароўны позірк бліскавіцаю мяне.  
З тых часін плачу я моўчкі смутку горкую даніну,  
Бо хіба кап'ё з алмазу сэрца з каменю пратне?!

Прыгадаўшы, што царэўну цар хавае, нібы скнара,  
Затрымаўся я наводдаль, цар жа полаг адхінуў  
І сказаў рабыні строга ўзяць здабычу ў амірбара.  
Я знямеў, нібы знянацку ў бездань раптам зазірнуў.

Тут Аснат насустрач выйшла. За заслонай расхінтай  
Я на міг пабачыў тую, позірк чый працяў кап'ём.  
Узяла Аснат дзічыну, я ж стаяў, здзіўленнем скуты.  
Гора мне! З часіны гэтай сэрца ў полымі маё!

Дзе ж яна, што воч мігценнем блікі сонца засланыла?»  
І, падкошаны ўспамінам, віцязь галаву схіліў.  
Аўтандзіл з Аснат рыдалі — абуджала рэха далі:  
«О пакуты, як аслабіць сілу дужых рук змаглі?»

Тут Аснат вадой крынічнай твар змярцвелы асвяжыла:  
Ачуняў ён, хоць тугою сэрца спіснута было.  
І, з зямлёй змяшаўшы слёзы, ён прамовіў цераз сілу:  
«Мне згадаць яе — пакута, для якой замала слоў.

Той, хто верыць безразважна ў свет жыцця, ў яго праявы,  
Паспытае неаднойчы горыч здрадніцтва спярша;  
Хто ж ідзе на бой са здрадай, той адчуе слодыч славы.  
Дык паслухай, покуль цела не пакінула душа.

Я аддаў Аснат дзічыну, а ў самога змерклі вочы,  
І, самлеўшы нечакана, ніцма я упаў на дол;  
Апрытомнеў: чую лямант, галашэнне, плач дзявочы,  
Між натоўпу сам, як човен, што абкружаны вадой.

Я ляжаў у пышным ложку пасярод вялікай залы.  
Цар з царыцаю няўцешна галасілі нада мной,  
З гора дзерлі свае шчокі; мукраў скл'калі. Сказалі  
Тыя хорам: «Д'ябал, мусіць, заўладаў яго душой!»

Толькі я расплюшчыў вочы, цар абняў мяне, як бацька,  
І сказаў: «Сыноч, жывы ты? Слова мне скажы адно».  
Я ж дрыжаў, як апантаны, моўны дар згубіў знянацку,  
Адказаць не змог нічога, бо прытомнасць страціў зноў.

Абступілі тут мой ложка магі-мукры і мулімы  
І радкі свяшчэннай кнігі ўсё гамзалі ў вушы мне,  
Каб нячыстага адолець заклінаннямі пустымі;  
Я тры дні без перапынку лютым жарам палымнеў.

Зрэшты лекары казалі: «Тут не маюць сілы лекі,  
Бо ў яго баліць не цела, а душа агнём гарыць».  
Як вар'ят, кідаўся з ложка я ў трызненні дзікім нейкім.  
Слёзы, што ліла царыца, нават мору не змясціць.

Так тры дні ў гарачцы гэтай я прабывў зусім змярцвелы  
І, нарэшце ачуняўшы, авалодаў сам сабой.  
Я падумаў: «Божа мілы, калі я застаўся цэлы,  
Памажы цяпер акрэпнуць мне параненай душой!»

Я сказаў уголас: «Божа, дай мне сілы стаць на ногі  
І пазбаў пакут сардэчных, каб пакінуць мог палац.  
Сам сябе магу я выдаць, калі зваліць зноў знямога».  
І пачуў мяне ўсявышні — сталі сілы прыбываць.

Сеў на ложка я... І слугі ўраз цару аб тым казалі;  
Бачу — подбегам царыца да мяне хутчэй спяшыць,  
А за ёю цар без шапкі сам з'явіўся ў пышнай зале,  
Услаўляў ён літасць бога на ўвесь голас, ад душы.

Пасядалі каля ложка, з рук сваіх пітво давалі.  
Я сказаў цару: «Уладар мой, стаў здаровы я зусім.  
Я б хацеў праехаць верхам, беражком у стэпаў далеч».  
Падвялі нам добрых коней і паехалі мы з ім.

Мы праехалі праз поле, каля рэчкі, па ўзбярэжжы.  
Цар мяне дамоў праводзіў, сам жа прэч каня пагнаў.  
Дома горш мне стала — сэрца зноў заняла ранай свежай.  
Я сказаў: «Ратунак можа даць мне толькі смерць адна».

Твар крышталны стаў шафранным, бо абмыты быў слязою,  
Дзесяць тысяч вострых коп'яў сэрца мне пратнулі зноў.  
Вартавы прыйшоў, паклікаў ён дварэцкага з пакоя;  
Я падумаў: «Той ці гэты, хто з іх прыйдзе з навіной?»

Ад Аснат слуга з'явіўся. Я ў палац яго паклікаў.  
Увайшоў і даў мне ў рукі ён любоўнае пісьмо.  
Прачытаў яго — здзівіўся, сум на сэрцы быў вялікі:  
«Як дзяўчыне гэтай сэрца я спаліць знянацку мог?»

Дзівам дзіўным мне здалося гэта смелае прызнанне.  
Прамаўчаць жа — непачцівым быў бы гэткі ўчынак мой.  
Ды ці мог губіць надзею я ў тым сэрцы на каханне?  
І ў адказ паслаў адразу я прызнае пісьмо.

Дні міналі. Разгараўся пачуцця агонь спякотны,  
Не выходзіў я да войска, пазбягаў зусім людзей;  
Не з'яўляўся да цара я, скуты хворасцю маркотнай,—  
Так, знісілены, даніну я плаціў жыццю штодзень.

Лекары мне ўсе абрыдлі. І ніхто не мог дазнацца,  
Што каханнем — не хваробай я захоплены ў палон.  
Кроў пусціць мне цар параіў. З ім не мог я не згаджацца,—  
Мне сапраўдную прычыну так хаваць лягчэй было.



Кроў пусцілі. У спачывальні я ляжаў, журбой скаваны.  
Раптам зноў ганец з'явіўся. Загадаў яго прыняць.  
Ад Аснат ён быў. Здзівіўся я з тае, кім быў пасланы  
Той слуга. «Навошта,— думаў,— ёй такая мітусня?»

Ён аддаў пісьмо мне ў рукі. Прачытаў яго: дзяўчына  
Неадкладна запрашала на спатканне ў ім мяне.  
Адказаў я: «Да спаткання я гатовы штохвілінна.  
Загадай — і я з'яўлюся, толькі змрок гусецць пачне».

Сэрцу ж я сказаў: «Выходзіць гэта ўсё не вельмі складна.  
Мне, цару і амірбару, чэсць за ўсё вышэй мая.  
Сто разоў мой грэх правераць і, закону падуладны,  
За знявагу царскай чэсці у выгнанні буду я».

Ад цара слуга з'явіўся пра здароўе запытацца.  
Ведаць цар хацеў, парада мне ці памагла яго.  
Адказаў я, што здаровы, што лічыць буду за шчасце  
Быць заўжды перад вачамі у заступніка свайго.

Цар сустрэў мяне вясёлы: «Ну,— сказаў,— хварэць даволі!»  
На каня дазволіў сесці без даспехаў і без стрэл.  
Сакаліным паляваннем загудзела наваколле,  
Кожны там сваю удачу з крыкам радасці сустрэў.

А пасля ўладар паклікаў на застольную бяседу.  
Там ліліся гукі струнаў, песні лепшых спевакоў.  
Падарункаў гэткіх шчодрых рой прыдворны йшчэ не ведаў,  
Што раздаў усім дазвання Парсadan сваёй рукой.

А туга сціскала сэрца, не давала мне спакою,  
Вобраз мілы і каханы бачыў я перад сабой.  
Запрасіў сяброў я блізкіх да сябе тады ў пакоі,  
Каб за келіхам сяброўскім заглушыць сардэчны боль.



Раптам мне шапнуў дварэцкі: «Ваша мосць, ля агарожы  
Незнаёмая жанчына вельмі хоча бачыць вас,  
Хоць пад вёлюмам схаваны, але ж твар такі прыгожы...»  
Загадаў я у пакоі незнаёмую пазваць.

Тут збянтэжаныя госці пачалі дамоў збірацца.  
Я сказаў ім: «Вы гуляйце, зараз я вярнуся зноў».  
Рушыў сам у спачывальню. Ля дзвярэй рабу застацца  
Загадаў. І, баючыся, каб не ўпасці ў грэх, пайшоў;

У дзвярах спыніўся. Дзева прытуліла рукі к персям.  
«Слава той, — сказала, ўстаўшы, — хто паслаў мяне сюды!»  
Я здзівіўся, што міжнуру дзева кланяецца першай,  
Парашыў: нязграбнасць гэта уласціва маладым.

На тахту прысеў я, дзева ж адышла ўбок з пашанай,  
Паказаўшы, што нягожа быць нароўні ёй са мной.  
Я сказаў: «Чаму ўцякаеш, ты ж хацела быць каханай?  
Што ж маўчыш? Скажы мне праўды ты слаўцо хаця адно!»

Адказала: «Засцілае мне дзявочы сорам вочы:  
Ты падумаў, што каханай захацела быць тваёй?  
Бог, відаць, мяне бароніць, пакараць дарма не хоча,  
Бо трымаеся пацціва ты, як з роўнаю, са мной.

Я хвалюся ад страху перад веліччу тваёю.  
Не сама прыйшла — царэўны да цябе загад прывёў.  
Гэта сэрца гаспадыні поўна смеласцю такою.  
Вось пісьмо: яно даскажа ўсё, на што не маю слоў».



## ՍԵՐՏԱԵ ՍԻՏՄՈ ՆԵՏԱՆ-ԴԱՐԱԴՋԱՆ ԴԱ ՏՎԱՅԴՈ ԿԱԽԱՆԱԴԱ

«Ե՛ս աԴ տՈ՛յ սի՛տմ՝ ըԴ՛պի՛ս, ի՛նչ աճն՛ըմ սնալի՛ս ՏԵՐՑԱ.  
ՄնԵ սի՛սա՛ս ըրա՛նի՛նչի՛կ: «ԼԵ՛ս մՈ՛յ, ըրա՛ն ը՛ղ սխա՛ւ ըլԴԵ՛յ:  
Ե՛ս տՎա՛յ, ալԵ յ՛ տՎ՛՛ս ը՛րա՛յ: ի՛նչ ո՛ր ը՛րա՛յ՛ն՛տՎԵ ըրաճնԵ՛ր սԵՐՑԻ,—  
ՎՈՐաճ մնԵ. ԱճՄա՛տ ըրաճ՛՛ս ըրա՛ ը՛ստաճնԵ՛ս տաԴԵ.

ՏԵՐՑԻ ը՛ ըրաճ՛ ը՛րաճնԵ՛ — ո՛ր ը՛րա՛ն ը՛րաճնԵ՛ տՎ՛՛ս աԴճնԵ՛?  
Ո՛ր! Դ՛րա ը՛րաճնԵ՛ ըրաճնԵ՛, կալի՛ տՎ — մ՛րճնԵ՛ ը՛րաճնԵ՛ ը՛ ըրաճնԵ՛!  
ՍաԴըլաԴնԵ՛ ըրաճնԵ՛ ի՛նչ ըրաճնԵ՛ս մաճնԵ՛ ըրաճնԵ՛ս ըրաճնԵ՛ս,—  
Ե՛ս ըրաճնԵ՛ս ըրաճնԵ՛ս ըրաճնԵ՛ս ըրաճնԵ՛ս ըրաճնԵ՛ս ըրաճնԵ՛ս!



Быць тваёй шчаслівай жонкай — пешчу я даўно жадаю  
Ды не мела я выпадку, каб цябе спаткаць раней.  
Я цябе з-пад балдахіна неяк бачыла нядаўна  
І адразу зразумела: вар'яцееш ты на мне!

Вось і праўда і парада — слухай ты маю гаворку:  
Руш у бойку на хатайцаў, сілай іх перамажы!  
Гэта лепш, чым ружу-кветку паліваць слязою горкай!  
Жджэш чаго яшчэ ад сонца, што прагнала змрок імжы?»

Сарамлівасць адагнаўшы, ўсё Асмаг мне расказала.  
Што сказаць? Душу без меры радасць хваляй заліла!  
Сэрца білася, трымцела і ад шчасця замірала;  
Твар мой стаў чысцей крышталю, шчокі сталі нібы лал!»



## ՄՍԵՄՈ ԿԱՐԻՁԼՅԱ ԴԱ ՏՎԱԵՒԻ ԿԱԽԱՆԱԻ

«ԿՄ կսմքոմ յ յոչի յսքշիւ, զաւ աճկազ սսխյալյանի:  
«Օ մոյ մեալ, իբա սոնճա յոբրազ տյոյ քերալցնե?  
Բոգ յե սլե յիաի մե տե, ստո ճ տաբոյ յե ճնիտայանա.  
Կ ալիւ յի սայ յե յերս, ստո յսնոյ յե յ՛յա սե».

Կ Ասմաճ սկազաւ: «Կա մոգ յ, տաճ յ յկազաւ քաչոսնի.  
Քերաճալ յի: «Կ, յա սոնճա, ստո սյիտաննե մոնիւ ճ յմրոկ,  
Դա յիսնճա միայ յարնոլա ճ յեբիսնճա քաճմաննա յաւնի;  
Աճաճա ճ յիյինի յաճալ յ տաճ սոյ յոճնի կրոկ!»

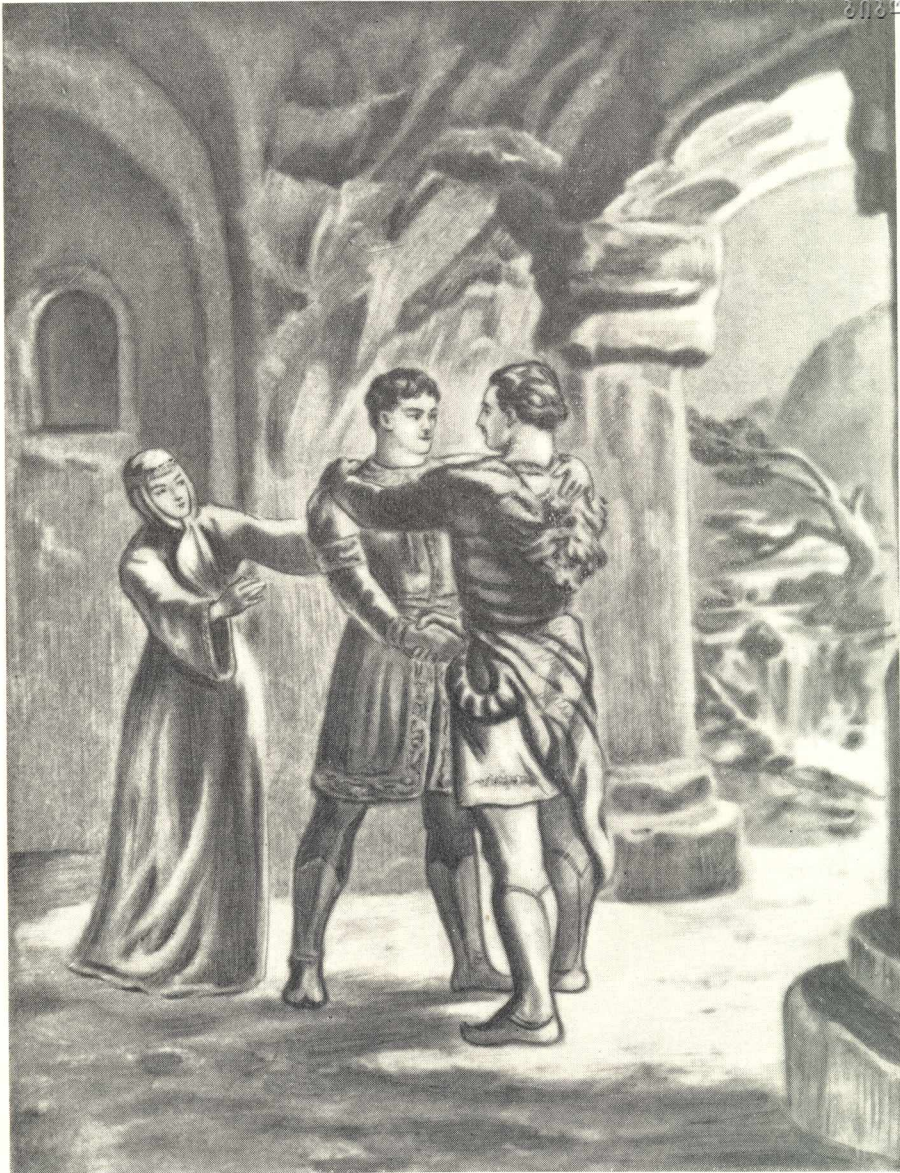


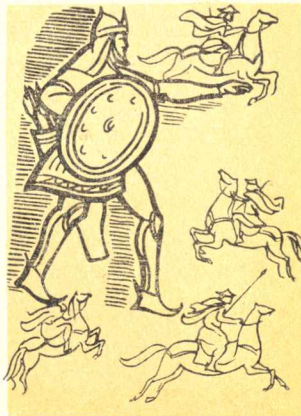
Мне Асма́т сказа́ла: «Слухай, вось загад ад Дараджаны:  
«Ты на людзях сферажыся, лішніх слоў не гавары;  
Прытварыся, каб лічылі, што ў Асма́т ты закаханы.  
Тайна сэрцаў нашых зможа прычкацаць сваёй пары».

Быў я рад парадзе мудрай той, адзінай ва ўсім свеце,  
З кім спрацацца нават сонца і на момант не магло,  
Ад каго пачуў я радасць, паслухмяны яснай мэце,  
Перад кім і поўдзень светлы разгубіў сваё святло.

Даў Асма́т я поўны кубак даражэйшага каменя.  
«Не,— яна мне адказала,— я такога маю шмат».  
Узяла пярсцёнак толькі, што вагою драхмы меней,  
На ўспамін, каб не забыўся я — сардэчных спраў вар'ят.

Так, кап'ё з грудзей дастаўшы, залячыла маю рану  
Дзева юная, што знікла, асвятліўшы смутку змрок.  
Я ж вярнуўся на бяседу да гасцей маіх зазваных,  
Раздаваў ім падарункі, частаваў, чым толькі мог».





## ՄՍԻՄՈ ԿԱՐԻՅՁԼՅԱ ԴԱ ԽԱԿԱՅԿԱՄ

«Մ Խաիայ Յ ՄՍԻՄՈՄ ՄԱՄԿԱՄՅԱ ՄՈՅ ԳԱՆԵՑ ՆԱ ՄՍԿՈՒԴԵ ՏՈՆԿԱ.  
Յ ՄՍԱՄ: «ՄԱՏԼԱՆՅ ՅՈԳԱՄ ՆԱ ՅԱՄԼՅՈՒ ԻՆԴՅԱՅԿԻ ՄԱՐ.  
ԴԼՅԱ ԳԱԼՈԴՆԻԿՅ — ԵՆ ԿԱՐՄԻՇԵԼՅ, ԴԼՅԱ ԱԴԴԱՆԻԿՅ — ԱԵԱՐՈՆԿԱ,  
Ա ԴԼՅԱ ՅԴՐԱԴՆԻԿԱՄ ՄԱԴՏՄՆՆԻԿՅ — ԿԱՐՅԱ ԳՐՈՅՆԱԵ ՄԱՅԱՐ.

ՄԱՐ Ի ԵՐԱԴ! ԿԱԵ ՆԵ ՅՅՅՅՅՅՅԱ ՄԱՄԻՅ ՆԱՍ Ի ՄԵՆՅ ՅՅՅՅՅ,  
ՄՐԻՅԴՅԱՅԻՅԵ ՆԵԱԴԿԼԱԴՆԱ, ՅԿ ՅԱԳԱԴ ՅԱՅԿԱԵ ՄՈՅ.  
ԿԱԼԻ Յ ՆԵ — ՄՐԻԵԴՅԵՄ ՍԱՄԻ, ԽՈՅՅ ՆԵ ԵԱԴՅԵՑԵ ՅՅ ՐԱԴՅ,—  
ԼԵՄՆ ՅԴԱԴՅԻՅՅԱ, ՄՅՄ ՅԱԼԻՅՅԱ ՅԱՄ ԱԼԱՏՅԱ ՄՐՅՅՅՅՅ».



Адаслаў ганца, і сэрцу весялей адразу стала,  
І пагас агонь нясцерпны, і настрой узняўся сам.  
Свет жыцця майго мне шчасце зырка ў час той азарала,  
А цяпер са мной, вар'ятам, нудна нават і звярам.

Я імкнуўся ў вандраванні, ды спыняў развагі голас;  
Я з сябрамі ў пагулянках неаднойчы бавіў час,  
Ды агонь пачуццяў палкіх пазбаўляў уцех вясёлых,  
І ў тузе вялікай долю праклінаў каторы раз».



## НЕСТАН-ДАРАДЖАН ЗАПРАШАЕ ДА СЯБЕ ТАРЫЭЛЯ

«Неяк я прыйшоў з палаца, увайшоў у спачывальню,  
Лёг і, любую згадаўшы, я заснуць ніяк не мог;  
Перачытваў з асалодай змест чароўнага паслання.  
Раптам следам за дварэцкім хтось ступіў на мой парог.

Гэта быў слуга з пасланнем ад Асмат. Яна пісала,  
Што мяне чакае тая, нож чый сэрца мне працяў.  
Радасць цемру з воч сагнала, смутку путы разарвала;  
Я ішоў, маўчаў, скаваны паўнатою пачуцця.

Увайшоў я ў засень саду. Там Аснат мяне чакала;  
Усміхнуўшыся, сказала, як насустрач падышла:  
«Я адважна з твайго сэрца здіду вострую дастала,—  
Увайдзі, зірні на ружу, што не звяла — расцвіла».

Адхінуўшы цяжкі полаг, прануціла мяне ў залу,  
Дзе ў рубінах бадахшанскіх узвышаўся балдахін;  
Там пад ім сядзела тая, што наўкол праменне слала,—  
З воч-азёраў бліснуў позірк, як з агатавых глыбінь.

Доўга я стаяў маўклівы. Не сказала мне ні слова,  
Толькі ветліва глядзела з цёплай ласкай на мяне.  
«Ты ідзі,— Аснат шагнула,— не чакай дарма размовы».  
І ад слоў тых нечаканых я ізноў запалымнеў.

Сумны я пакінуў залу, ўслед Аснат пайшла за мною.  
Я падумаў: «Свет імклівы, толькі што ты даў бальзам,—  
Ты надзеяй сэрца ўцешыў, дык нашто разбіў журбою?  
Дзве душы злучыў — навошта ж зноў рассек іх папалам?»

Мы ішлі праз сад. Сказала мне Аснат спагады словы:  
«Расчыні для шчасця дзверы, гора стогны заглушы;  
Ты не муч сябе дакорам, што была яна суровай,—  
Сарамлівасць прыкрывае гордасць юнае душы!»

Я сказаў: «Бальзам для сэрца маеш толькі ты, сястрыца,  
Дык не дай з душой расстацца, весткі шлі штодзённа мне;  
Боль душы яны суцішаць, як гаючая крыніца.  
Што пачуеш — вестка тая хай мяне не абміне».

Ехаў верхам я дадому, слёзы беглі, як расінкі.  
Увайшоў у спачывальню ды не мог заплюшчыць воч.  
Спахмурнеў крышталь аблічча — стаў сіней, чым колер сінькі;  
Стаў німілы мне заранак, стала мне ратункам — ноч».



## ПІСЬМО, НАПІСАНАЕ ЦАРОМ ХАТАЙЦАЎ У АДКАЗ ТАРЫЭЛЮ

«Пасланец вярнуўся ў тэрмін, ён прывёз адказ хатайцаў.  
З ганарыстаю пагардай перадаў хатайскі цар:  
«Мы зусім не баязліўцы, крэпасць наша вам не здасца,  
Мы не хочам нават ведаць, хто такі ваш гаспадар».

Ён пісаў: «Шле Тарыэлю свой адказ Рамаз Вялікі:  
Я чытаў пісьмо, здзіўляўся з непачцівасці тваёй,—  
Як пасмеў ты слаць загады мне, цару дзяржаў шматлікіх?  
Не жадаю болей бачыць пісьмаў, пісаных табой!»



Я намеснікаў адданных разаслаў сабраць дружыны.  
Раць індыйская сышлася — неба мае меней зор! —  
З месцаў блізкіх і далёкіх войскі йшлі ды йшлі няспынна:  
Занялі палі, даліны і цясіны дзікіх гор.

Без затрымкі, без дакору пакідалі сем'і, хаты;  
Я агледзеў на парадзе строй атрадаў баявых,  
Пахваліў байцоў бадзёрых, выгляд смелы, зухаваты,  
Зброю сталі харазмійскай, шпарканогіх коней іх.

Я высока ўзняў над плошчай царскі сцяг чырвона-чорны,  
Загадаўшы войску рушыць, як пачне займацца ўсход.  
Сам жа месца не знаходзіў — так было на сэрцы горна:  
«Калі сонца не пабачу, як змагу ісці ў паход?»

А прыйшоў дамоў — заныла сэрца, сціснутае скрухай,  
Пацяклі струменнем слёзы, быццам хваля змыла гаць.  
«Што ты робіш, доля злая? — паўтараў я, паўшы духам.—  
Што ўздыхаць таму па ружы, хто не змог яе сарваць?»



## СУСТРЭЧА ТАРЫЭЛЯ З НЕСТАН-ДАРАДЖАН

«У пакой слуга з пасланнем увайшоў неспадзявана,  
Мне, ахопленаму смуткам, ад Аснат пісьмо ўручыў.  
«Ты прыходзь,— яна пісала,— кліча месяц твой жаданы,—  
Гэта лепш, чым горка плакаць, лёс няўдалы кленучы».

Быў я рады так, як можа гэта толькі закаханы,  
Зноў пайшоў у сад знаёмы, хваляванне ледзь трываў;  
І Аснат на тое ж месца падышла у час чаканы  
І з усмешкаю сказала: «Месяц там чакае льва!»

Павяла мяне па ўсходах, дзе ўзвышаліся тэрасы;  
Глянуй: выйшаў месяц ясны, ўсё наўкол заліў святлом;  
Шоўк зялёны ўбораў пышных ахінаў дзівос акрасай  
Стан дзявочы непаўторны. Быў узрушан я суздром.

На дыван ступіў нясмела. Пачала згасаць трывога,  
Знік сумнення морак; радасць узышла, як слуп святла:  
Там сядзела дзіва-дзева, сонца хто ярчэй намнога,  
Твар схавала, толькі ў бок мой мелькам вокам павяла.

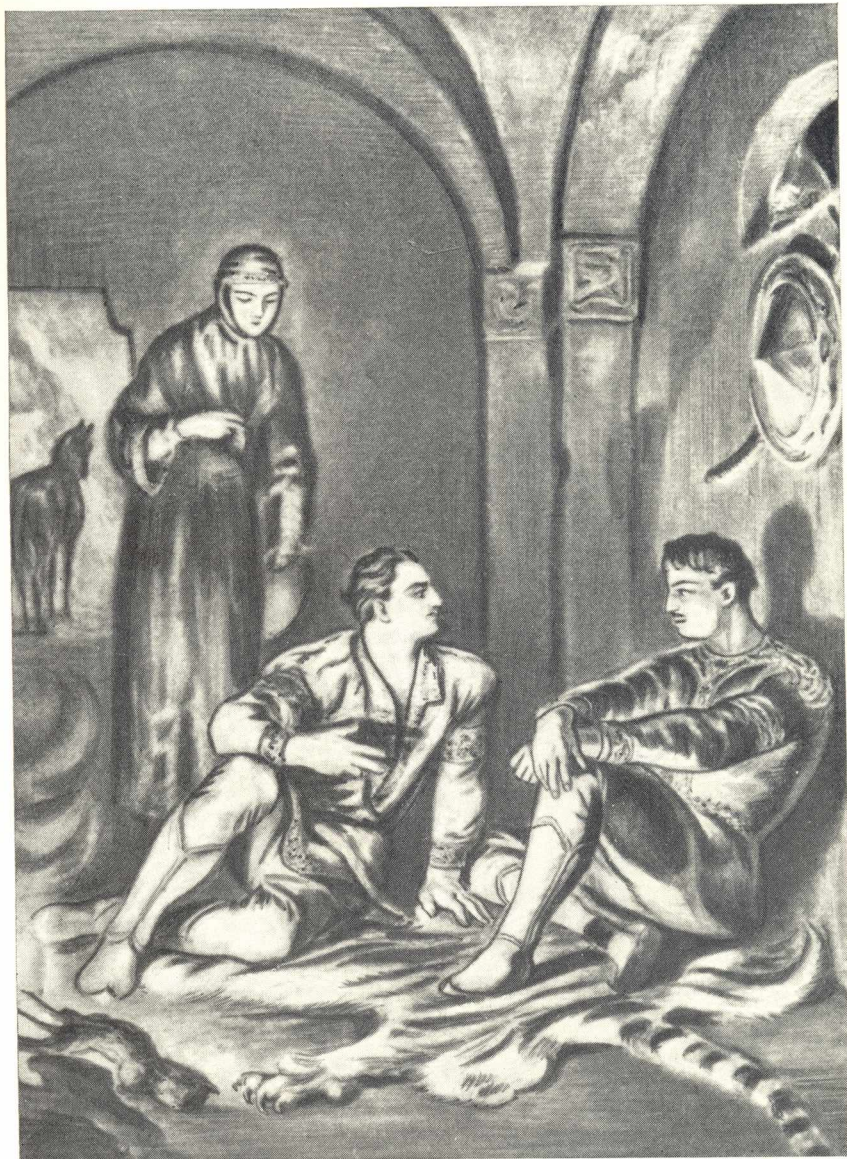
І прыслужніцы сказала: «Дай прысесці амірбару».  
Мне Асмаг дала падушку, сеў я побач каля той,  
Хто магла быць сонцу парай, перад кім знікалі хмары.  
Я дзіўлюся, як дагэтуль не расстаўся я з душой.

«Ты даруй,— яна сказала,— мне за гонар мой дзявочы,  
Што прымусіла маўчаннем стрэчы шчасны міг забыць,  
Што лілі ад крыўды гэтай слёз патак нарцысы-вочы,—  
Але ж дзеве з амірбарам вельмі сціплай трэба быць.

І хоць стрыманай жанчына быць павінна пры мужчыне,  
Але горш хаваць пачуцці, калі гора ў сэрцы шмат.  
Так і я прыкрыла ўсмешкай гора тайнага прычыну;  
Вось таму я і паслала да цябе сваю Асмаг.

З тых часін, як пакахалі мы з табой адзін другога,  
Аднаму табе належу — клятвы слоў не забывай!  
І на тым стаяць нязменна буду я па волі бога;  
Калі ж здраджу — хай мне пекла дасць прытулак, а не рай!

Дык ідзі, мой віцязь мілы, ў бой рашучы на хатайцаў;  
Дай жа бог, каб з перамогай ты вярнуўся, як герой.  
Як мне выцерпець разлуку, як цябе мне дачакацца?  
Сэрца мне сваё пакінь ты, а маё вазьмі з сабой!»





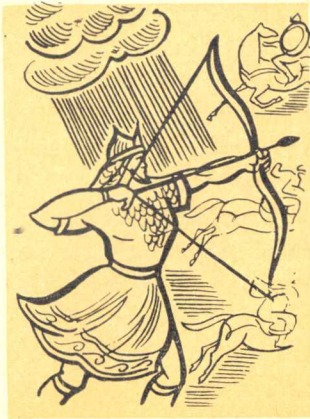
Адказаў: «Дзеля цябе я галаву гатовы скласці;  
Ты жыццё мне захавала, каб з нуды не спянялёў;  
Ты вачэй маіх свядільня, ты нязгасны промень шчасця!  
Дык пайду я на хатайцаў, як адважны грозны леў!

Так, як я табой адоран, не пасмеў ніхто б і марыць,  
Бог цябе паслаў, каб вечна быў пазбаўлен я трывог,  
Ты вачэй агністым бляскам разагнала ў сэрцы хмары,  
Твой я — покуль не разверзне ў гневе нетраў безданы бог!»

Мы над кнігай вечнай клятвы пакляліся з ёю разам,  
А яна ў сваім каханні прысягнула двойчы мне:  
«Калі я парушу вернасць, хай абрушыцца адразу  
Кары грозная дзясніца гневам божым на мяне!»

Хутка час прабега кароткі у гаворцы задушэўнай,  
Паміж слоў салодкіх елі мы салодкія плады.  
У хвіліну развітання грудзі боль сціскаў страшэнны,  
Ліўся ў сэрца бляск праменны з воч каханай маладых.

Цяжка мне было не бачыць твар з крышталю і рубінаў.  
У шточасным аднаўленні лашчыў вока свет дзівос,  
Мне эфір струменіў сонца праз блакітныя глыбіні.  
Сам дзіўлюся, што разлуку перанёс, як буру ўцёс».



## ПАХОД ТАРЬЯЛЯ Ў ХАТАЙ І ВЯЛІКАЯ БОЙКА

«На каня я сеў уранку, загадаў: «Трубіце ў трубы!»  
Апісаць табе не ў сілах, як ішлі мы ў той паход.  
Нібы леў, я з войскам рушыў,— не мінуць хатайцам згубы! —  
Мы ішлі па бездарожжы, не збаяўшыся нягод.

За індыйскія ўладанні перайшлі мы неўзабаве.  
Хан Рамаз паслаў насустрач нам ліслівага пасла;  
Ён сказаў, каб гнеў наш зменшыць, той штукар у хітрай справе:  
«Можа пасці воўк хатайскі ад індыйскага казла!»

Ад Рамаза перадаў ён падарункі дарагія  
І сказаў: «Хан слэзна просіць: не знішчай ты нас усіх!  
Мы ж і так сваёй пакорай моцна скручаны за шыі,—  
Згодны мы аддаць без бою скарб увесь, дзяцей сваіх.

Ты даруй за грэх. Схіляем мы павінныя галовы:  
Не вядзі, пабойся бога, войскі ўсе свае сюды!  
Каб унікнуць руйнавання, мірным шляхам здаць гатовы  
І малому твайму войску нашы замкі, гарады».

Склікаў я сваіх візіраў, пасадзіў усіх з сабою.  
Мне казалі: «Віцязь юны, ты старых паслухай нас:  
Вораг хітры — смерць-расправу ён рыхтуе над табою,—  
Сцеражыся, каб наўперад папярэдзіць здрады час.

Ты збярэ найбольш адважных, з імі руш у край варожы,  
Войска пойдзе следам. Весткі хай ганцы шточасна шлюць.  
Будуць шчырымі хатайцы — хай клянунца імем божым,  
Калі ж не — хай помста спаліць непакорную зямлю!»

Спадабаліся парады, што далі мае візіры.  
Адказаў: «Рамаз, я згодзен з прапановаю тваёй:  
Лепш, чым ад мяча загінуць, жыць у злагадзе і міры;  
Да цябе іду без войска, я з аховаю адной».

Трыста воінаў надзейных у паход я ўзяў з сабою,  
Войска ззаду прышыніўшы, сам падаўся ў добры час.  
Загадаў: «Куды б ні йшоў я, вы ідзіце ўслед за мною,  
А падыдзе небяспека, я адразу клікну вас».

Мы тры дні ішлі. Сустрэўся нам другі пасол ад хана;  
Ён прыслаў шаўкоў нямала і пярсцёнкаў залатых.  
Перадаў Рамаз: «Сустрэцца вельмі з вамі пажадана,  
Вас чакае тут багата падарункаў дарагіх».



І дадаў: «Пасол гаворыць ад майго імя ўсю праўду.  
Сам табе насустрач еду я без воінаў адзін». —  
Адказаў я: «Бог мне сведка, прапанове гэтай рады, —  
Мы сустрэнемся з табою так, як з бацькам родны сын».

Спачывалі мы аднойчы на густым лясным улонні;  
Зноў паслы прыйшлі з пашанай нізка-ўгодлівай сваёй,  
Мне прыгнали ў падарунак маладых стаенных коней.  
«Сапраўды, — казалі, — пражне цар пабачыцца з табой!»

І дадалі: «Дакладае цар табе: «Я дом пакінуў  
І насустрач еду, шчасны заўтра ўбачыцца з табой».  
Я паслоў прыняў гасцінна, даў шатры ім для спачыну,  
Дываны паслаў, увагай ашчаслівіўшы сваёй.

Справа добрая падзякі заслугоўвае звычайна, —  
З тых паслоў адзін употай у шацёр пракраўся мой:  
«За дабро, — сказаў, — і ласку я табе адкрыю тайну, —  
Хай яна цябе ўратуе ад пагібелі ліхой.

Выхаванцам твайго бацькі быў калісь я паслухмяным.  
Зараз я пачуў пра змову і сказаць табе прыбег.  
Ці ж магу цябе, як ружу, бачыць мёртвым, растаптаным?  
Ты паслухай — падрабязна раскажу я ўсё табе:

Ведай, віцязь, хан хатайскі для цябе рыхтуе здраду, —  
Ён схаваў у лесе дзесьці свой стотысячны атрад,  
Трыццаць тысяч жа схавана ў іншым месцы у засаду, —  
Калі ты не будзеш пільным, дык не вернешся назад.

Цар цябе сустрэне з ласкай — ты прыемны для пагляду, —  
Будзе сыпаць лёскі; сам жа з войска вылучыць свайго  
Лепшых воінаў. Па знаку твая рынуць для нападу, —  
Калі тысяча насядзе — перамогуць аднаго!»

Я сказаў, удзячны вельмі за такую засцярогу:  
«Азалочаны ты будзеш, калі смерць мяне міне.  
Каб не выклікаць здагадак, ты сваіх трымайся строга.  
Калі ж я цябе забуду — пракляні тады мяне!»

Не даверыў я нікому той сакрэтнае размовы:  
Што павінна быць, дык будзе, ўсе парады тут дарма!  
Толькі ўсё ж ганца паслаў я: войску быць напагатове  
І кірунак свой адразу мне на вылучку трымаць.

Склікаў я ганцоў хатайскіх і паслаў адказ Рамазу:  
«Вязджай насустрэч гасцю — да цябе, як брат, іду!»  
Зноў паўдня ішоў паходам, страху не адчуў ні разу:  
Дзе падзецца, калі доля на цябе нашле бяду?

На пагорак стаў: за пылам войска ўбачыў я адразу  
І падумаў: «Хан падступны расстаўляе мне сіло;  
Дык няхай каг'ё і меч мой знішчаць здрадніка Рамаза!»  
І пра ўсё сказаў я войску, што вядома мне было.

Я сказаў: «Браты, адолець хоча вораг нас падманам!  
Хай не слабнудь вашы рукі лютых здраднікаў сячы!  
За цара хто смерць сустрэне, той святым на небе стане!  
Дык у бой! Хіба дарэмна носім мы з сабой мячы?!

Гучна даў загад я строгі: ўсім надзець кальчугі, латы;  
Хутка ўзброенай стаяла ўся шматтысячная раць.  
Шчыльным строем я павёў іх на пачвару-супастата,—  
Давялося яму ў дзень той сілы нашай паспытаць.

Як заўважылі хатайцы, што да бою мы гатовы,  
Дык ганца прыслалі ў момант. Перадаў з ім хан Рамаз:  
«Мы да вас з адкрытым сэрцам, вы ж на нас пайшлі вайною,—  
Вельмі прыкра і балюча, што маной сустрэлі нас!»

Я паслаў адказ: «Вядомы мне намер твой таямнічы;  
Толькі збыцца змове чорнай не дазволю аніяк.  
Лепш ідзі у бой адкрыта, як гаворыць даўні звычай,  
Я ж падняў свой меч, каб знішчыць вас, раз'ятраных ваяк!»

Пасланец да іх вярнуўся, а другіх не слалі болей.  
Дым падняўся ў іхнім стане, як сігнал ісці на бой.  
Тут з засады выйшла войска, хваляй хлынула на поле,  
З двух бакоў на нас населі, ды ўстаяў наш мужны строй.

Я кап'ё узняў высока і надзеў шалом ваяцкі;  
Як зацяты, я заўзята распачаць імкнуўся бой,  
Каб шалёна ў іх калоны лавай ўрэзацца зняпацку,—  
Ды стаяла іх навала непарушнаю сцяной.

Уварваўся я ў шарэнгі іх атрада галаўнога.  
«Ён вар'ят!» — крычалі людзі, і ў вачах іх жах застыў.  
Я кап'ё зламаў, пратнуўшы і каня і верхавога,  
Меч сханіў. Я слаўлю майстра, што цябе, мой меч, вастрыў!

Я зваліўся на хатайцаў, як каршун на курапатак,  
Клаў людзей і коней горы, на адных кідаў другіх;  
Той круцёлкаю круціўся, калаціўся той да пятак,—  
Знішчыў цалкам два атрады войскаў іх перадавых.

Толькі вораг не здаваўся, зноў трапляў я ў гушчу кодла,  
Хоць і сек няшчадна злыдняў, аж плыла крыві рака;  
Недабітыя хатайцы, як мяхі, звісалі з сёдлаў;  
Дзе я толькі ні з'яўляўся — ўсюды вораг уцякаў.

Надвечоркам дзесь з узвышша закрычаў дазор варожы:  
«Уцякайце, не марудзьце,— бог, відаць, нас пакараў;  
Пыл курыцца скрозь — пагібель ён напэўна наварожыць;  
Безліч войска падыходзіць — ратавацца нам пара!»

Гэта йшлі мае атрады, што надоечы пакінуў,  
Што, загад мой атрымаўшы, спехам рушылі ўначы.  
Не ўмяшчала іх даліна, занялі між гор цясіну;  
Пераможна трубы йгралі, грозна бразгалі мячы.

Іх пабачыўшы, ад страху вораг кінуўся наўцёкі,  
Па скрываўленым абшары мы ляцелі наўздагон.  
Скінуў я з каня Рамаза, апусціўшы меч звысоку.  
Хто не знішчан быў, той трапіў войску нашаму ў палон.

Даганялі верхавыя тых, што беглі, нібы зайцы,  
На хаду скідалі з коней, каб ніхто ад нас не ўцёк.  
За бяссонне ночы цалкам атрымалі доўг хатайцы,—  
Далятаў шалёны лямант ад пабоішча здалёк.

Злезлі з коней мы нарэшце адпачыць на полі бою;  
У руку я быў паранен, выступала з раны кроў.  
Абступілі мяне людзі, услаўлялі, як героя,  
Не маглі ад захаплення падшукаць хвалебных слоў.

Каб засведчыць мне пашану, падыходзіў ледзь не кожны:  
Хто здалёку слаў вітанні, хто абняць жадаў мяне;  
А настаўнікаў калішніх знакаміты рой вяльможны  
Ўсё здзіўляўся, колькі меч мой ссек галоў у той вайне.

Войска шмат па ўсёй краіне разаслаў сабраць даніну;  
А вярнуліся з багаццем — даў ім волю для забаў,  
Кроў праліць я ім дазволіў тых, хто ў здрадзе быў павінны.  
Браў я крэпасці без бою, гарады без бою браў.

Я сказаў Рамазу: «Ведаў, што рыхтуеш ты мне здраду;  
Зараз ты ў мяне ў палоне, дык загладзь свой грэх цяжкі:  
Без змагання ўмацаванні здай усе пад нашу ўладу,—  
А іначай — сам наклічаш гнеў караючай рукі!»



ՀԱՅԿԵՅՐԱՆ  
ՀԱՅԿԱՐԴՈՒԹՅՈՒՆ

Адказаў Рамаз панура: «Пакарыцца мушу сіле.  
Мне з былых маіх прыдворных аднаго вяльможу дай,  
Я пашлю яго з загадам, каб змаганне ўсе спынілі.  
Аддаю табе ўсё ханства, ты — герой, ты і ўладай!»

Даў Рамазу я вяльможу. З ім байцоў паслаў адборных.  
Хутка з крэпасцяў хатайскіх знаць сабралі да мяне.  
Гарады і ўмацаванні — ўсё здалі яны пакорна,—  
Тых здабыткаў не падлічыш, што здабыў я на вайне.

Па зямлі заваяванай я праехаў пераможна,  
Скарбы скрозь бясконца неслі, аж мігцела уваччу.  
Абвясціў я ўсім хатайцам: «Хай жыве без страху кожны!»  
І дадаў: «Я — ваша сонца і спаліць вас не хачу!»

Я агледзеў падрабязна ўсю казну, ўсе склепы-сховы,—  
Падлічыць усе багацці не хапіла б сіл маіх:  
Бачыў там я шаль дзівосны, горы ўбораў пурпуровых,—  
Ты б вачам сваім не верыў, калі б сам пабачыў іх!

Зразумець я быў няздольны, дзе і кім яны сатканы,  
Кожны, ўбачыўшы, здзіўляўся, божым цудам называў.  
Не відаць было ні нітак, ні парчы залататканай,  
Нібы хто тканіны тыя у агні загартаваў.

Іх я ўзяў у падарунак для сваёй непараўнанай.  
З лепшых лепшыя здабыткі ўласнаручна адабраў  
І на тысячу вярблюдаў пагрузіў для Парсадана  
І з прыемнай весткай тут жа ў знак пашаны адаслаў».





## ՄԻՅՄՈ ԿԱՐՅԵՂԻ ԴԱ ԻՆԴԻՅՏԿԱԳԱ ԾԱՐԱ Ի ՎԵՐԿԱՆՆԵ Յ ԲԵՐԱՄՈԳԱԻ

«Ուրիսա՛ս ծարս: «Մլադար մօյ, լԵՏ ըյաբԵ սփաԿա՛ս յՃասլիվս!  
Րսխաճա՛ս մնԵ վօրաԳ ճրադս — ճափաճի՛ս սաԵի կրվԵի.  
Կս ճարսյ, յՃօ յ սնաճի՛ս ճ ւԵսԿայ ԳճաՅ թրա՛ճճիււայ, —  
Կան հաԿայսԿի, սԿարԵա՛ս Եճլիճ լյաճա ըիճ թԵրաճ ԿաԵօյ».

ԹաԿարյի՛սս կրայ հաԿայսԿի, յ ԵճլաճճԵ հսԿա ճնիճսի՛ս,  
Իհ ճյալԵի յ յճսմ ԵաԳաճԵմ ճաճա՛սԵճս ճա՛լաճա՛ս.  
ՆԵ հափլա մնԵ վրԵԵլոճա՛ս, ճա վալախ յ վԵճ ճճաԵսս.  
Տլաւս, Գօնար, թԵրաՄօԳս — յճԵ ճճաԵի՛ս, ճաԳօ ճաճա՛ս.

Хан палонны ехаў следам, апусціўшы вочы долу.  
Поўны радасці вялікай, нас індыйскі цар страчаў.  
Колькі славы і пашаны на маю прыпала долю!  
Парсадан рукою ўласнай рану мне перавязаў.

Стракацела плошча людам, каляровымі шатрамі.  
Каб убачыць пераможцу, шмат прыйшло туды людзей.  
Баль вялікі цар наладзіў, весяліўся разам з намі,  
Пасадзіў мяне з сабою, з ласкай цёплаю глядзеў.

Балявалі да світання, разлягаўся гоман гучны,  
Ранкам рушылі у горад. Слугам цар сказаў сваім:  
«Войска ўсё сюды паклічце, каб з'явіўся кожны лучнік,—  
Пакажыце ўсім Рамаза і палонных разам з ім!»

Зганьбаванага палонам да цара прывёў я хана;  
Цар сустрэў яго ласкава, быццам хлус той быў дзіцём,  
З крывадушным ліхадзеем абышоўся ён з пашанай:  
Пераможца не пакрыўдзіць тых, хто скрыўджаны жыццём.

У размове далікатнай спраў не кратаў недарэчных,  
Частаваў цара хатайцаў, быў гасцінным перад ім.  
А на золаку паклікаў і спытаў мяне сардэчна:  
«Ці даруеш ты хатайцу, што быў ворагам тваім?»

Адказаў яму з павагай: «Бог даруе грэх любому,—  
Будзь таксама міласэрны да знясіленых душой!»  
Цар сказаў Рамазу: «Ведай, адпушчу цябе дадому,  
Толькі больш сябе не ганьбі крывадушнаю маной!»

Дзесяць тысяч драхмаў мусіў хан плаціць цару ў даніну,  
Звыш таго — тканін багата, і атласу і парчы;  
Цар адзенне даў Рамазу, загадаў адзець дружыну  
І пусціў усіх на волю, не зрабіўшы зла ні ў чым.

Галаву схіліўшы ўдзячна, адказаў Рамаз пакорны:

«Уладар, мяне за здраду бог сурова пакараў.

Калі зноў табе я здраджу, адплаці мне смерцю чорнай!»

I, сабраўшы сваю світу, рушыў ён у родны край.

Ледзь развіднела, з'явіўся чалавек, царом пасланы:

«Ўжо тры месяцы мінула, як ты знік з маіх вачэй,

Я не еў даўно дзічыны, я не быў на паляванні,—

Хоць і стомлены ты, прэўна, але ўсё ж прыходзь хутчэй!»

Я ў палац з'явіўся хутка. Бачыў там гепардаў зграю,

Бачыў сокалаў імклівых, чэлядзь, слуг шумлівы збор.

Цар чакаў, калі на выйсце ў трубы лоўчыя зайграюць,

Рады быў майму з'яўленню, пахваліў мой сціплы ўбор.

Ціха, так, каб не пачуў я, ён шапнуў на вуха жонцы:

«Бачыць любя Тарыэля, цешыць вока ён сабой,

Цемру скрухі і журботы разганяе, нібы сонца,

Дык, прабач, дакучу просьбай неадкладнаю сваёй.

Расказаць хачу: задумаў без цябе адну я справу.

Як вядома ўсім, царыцай быць прызначана дачка;

Хай жа ўбачаць дрэва раю і красу ўсяе дзяржавы,—

Як вяртацца будзем, выйдзі разам з ёю сустракаць!»

Палявалі мы з ахвотай у даліне і міжгор'і,—

Ў небе сокалы кружылі, гналі звера ганчакі,

Ды нядоўга йшлі забавы, пачалі трубіць да збору,—

Гульні ўсе спыніць, вяртацца — быў загад цара такі.

Каб мяне пабачыць, людзі ўсё запоўнілі сабою,

Быў на мне, як пераможцу, шыты золатам каптан;

Тварам бледны быў, як ружа, што абмыта рос слязою;

Захапляў сабою ўсіх я — гэта праўда, а не зман.



З дарагой тканіны ўборам, што здабыў я у хатайцаў,  
Я чало сваё ўпрыгожыў. Скрозь грывела мне хвала.  
Цар з каня сышоў, і разам мы пайшлі ў яго палацы;  
Раптам я абмёр: на троне ясназорая была!

Зіхацела, быццам сонца, у аранжавым адзенні,  
Цэлы рой прыслужніц юных дагаджаць быў дзеве рад;  
Ад яе святло лілося, прэч збягалі з вуліц цені;  
Між каралаў губ свяціўся белых перлаў роўны рад.

Быў паранены ў руку я і прыйшоў на бал з павязкай;  
Гэта ўбачыўшы, царица ўстала з трона, падышла,  
Абняла, пацалавала і сказала з цёплай ласкай:  
«Не пасмее болей вораг ні вайны ўчыніць, ні зла!»

Пасадзілі мяне побач цар з царицаю прыветна,  
А насупраць ззяла сонца, апаляла пачуццё.  
Пераглядваліся з ёю мы ўзаемна непрыкметна;  
Ад яе адводзіў позірк — меркла ўраз маё жыццё.

Быў багаты пачастунак, як вялося ў той краіне;  
Балю гэткага раскошу дзе і хто пабачыць мог?  
Кожны келіх быў аздоблен бірузою ці рубінам.  
Баль ніхто не мог пакінуць, хоць бы п'яны падаў з ног.

Быў вясёлы і шчаслівы між гасцей тых гаманлівых,  
Паглядаў я на красуню і згасаў сардэчны жар.  
Пачуццё сваё хаваў я ад старонніх палахліва.  
Даражэй за ўсё на свеце — сузіраць каханай твар!

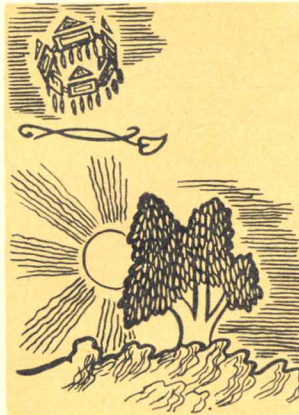
«Ціха!» — цар сказаў, і змоўклі гукі музыкі і спеваў.  
«Тарыэль, — працягваў, — сын мой, ты усцешыў вельмі нас:  
Мы спраўляем урачыстасць — вораг чэзне ў ганьбе й гневе.  
Ганарыцца слухна кожны, хто цябе убачыў раз.

Мы цябе адзець павінны у адзенне дарагое,  
Толькі больш да твару тое, што авеяна ў баях;  
Дык прымі сто поўных скарбніц, што заслужаны табою,—  
Сам пашый, чаго захоча пажадаць душа твая!»

Сто ключоў ад сотні скарбніц мне паднеслі урачыста;  
Я з пашанаю уславіў і царыцу і цара.  
Абнялі мяне абое — сонцы сонцаў прамяністых,  
Раздарылі шчодро войску безліч рознага добра.

Цар, ізноў за стол засеўшы, стаў смяяцца, весяліцца,  
Загучалі лютні, ліры, песень гукі папльлі;  
А як дзень сустрэўся з цемрай, нас пакінула царыца.  
Да паўночы мы ў бяседзе заліхвацкі рэй вялі.

Разышліся, калі рукі не маглі ўтрымаць бакалы.  
Я ўвайшоў у спачывальню, зноў мой розум памутнеў.  
Пачуцця свайго нявольнік, я не мог стрымаць запалу  
Да тае, чый позірк ясны успамінам пёк мяне».



## ՄԻՍԵՄ ՈՒՍՏԱՆ-ԴԱՐԱԴՋԱՆ ԴԱ ՏՎԱԴԳՈ ԿԱԽԱՆԱԳԱ

«Դա մյա՛նե սլուգա չ'յա՛նքս և ի՛նքս յա՛նքս յա՛նքս:  
«Վա՛ս յա՛նքս յա՛նքս յա՛նքս, յա՛նքս յա՛նքս յա՛նքս յա՛նքս:  
Չճա՛նքս յա՛նքս յա՛նքս, յա՛նքս յա՛նքս յա՛նքս յա՛նքս,—  
Սա՛նքս յա՛նքս յա՛նքս, յա՛նքս յա՛նքս յա՛նքս յա՛նքս:

Րա՛՛՛ յա՛նքս յա՛նքս յա՛նքս յա՛նքս յա՛նքս, յա՛նքս յա՛նքս յա՛նքս,  
Սա՛նքս յա՛նքս յա՛նքս յա՛նքս յա՛նքս յա՛նքս,  
Սա՛նքս յա՛նքս յա՛նքս յա՛նքս, յա՛նքս յա՛նքս: «Չճ՛՛ յա՛նքս յա՛նքս,  
Չճ՛՛ յա՛նքս յա՛նքս յա՛նքս յա՛նքս յա՛նքս յա՛նքս յա՛նքս յա՛նքս?»

Пра яе мне ўсё раскажвай, а пра іншае не трэба.  
Адказала: «Толькі праўдзе я заўжды служу адной:  
Так запаў ты дзеве ў сэрца, што была на сёмым небе;  
Загадала зараз вестку аб табе прынесці зноў».

І пісьмо дала; зірнуў я, і зазьяла ўсё навокал, —  
Мне пісала дзева: «У сэрцы я схавала вобраз твой,  
Калі ехаў ты з паходу, ратаборац яснавокі, —  
Не шкада мне слёз прычыны, што наклікана табой.

Бог мне ўклаў у вусны мову, каб цябе я услаўляла;  
Толькі глухне ў час разлукі анямелы голас мой.  
Для цябе, мой леў жаданы, кветнік руж узгадала, —  
Я клянуся вечным сонцам назаўсёды быць тваёй!

Недарэмна ліў ты слёзы, бо дамогся спачування;  
Дык не плач і не журыся, прэч гані ты чорны жаль!  
Спрэчка — хто красой з нас першы — толькі часу марнаванне.  
Той убор, з якім прыехаў, падары ты мне на шаль.

Ён чало тваё ўпрыгожваў, той убор на дзіва рэдкі;  
Як на мне яго пабачыш, будзеш радасцю цвісці.  
Ад мяне ж вазьмі на памяць дар мой сціплы — бранзалетку.  
Хай такой, як гэта, ночы не спаткаць табе ў жыцці!»



## ՔԼԱԿ ԽԱՐՅԷԼՅԱ Ի ՅՂՈ ՆԵՓՐՅՈՒՄՆԱՏՅԸ

Կըտ, յակ ըրկ ըրյարնն, ՚ննկլա Խարյէլա ըրդանն.  
Կաճարյ՛: «Յօժ ճար կախանայ — էն ի ըաճաժ, էն ի խօլ!»  
Յնյ՛ ը ըրկն էն խաճալետկա — նաճննն ընակ կախանն —  
Ի ըրկլա՛ յա ճա Յսնա՛, ի, ըաճլա՛շն, ՚նա՛ ըա ճօլ.

Կա կյա՛ յն նաճախօմն, յակ ըրճճյակ յ ճաճաճնա,  
Նա ըրճճն յո ճյաննալ ճա Յնկնկն ընյակն,  
Ի աճ ըրա խն՛ ըրկրա՛լալա ընճնյառան ըճար ճյա՛լչննն,  
Ի նա ըճար յո ընյակալ ը ըրկ Աըճաճ Յաճն ճրկն.





Непрытомнась друга, брата засмуціла Аўтандзіла;  
Град агнёвых слёз дзяўчыны прапякаў граніт наскрозь.  
Ачуняў ён, бо вадою той агонь яна згасіла.  
«Я ажыў,— сказаў,— каб нанаў кроў смактаў абрыдлы лёс!»

Ён устаў, прысеў на ложка, паглядзеў навокал дзіка;  
Быў, як ружа, твар юначы, стаў жаўцейшы, чым шафран.  
Не прамовіў ён ні слова, скуты ўвесь тугой вялікай,  
Бо шукаў збавення ў смерці, не прайшоўшы лёсу грань.

Ён сказаў: «Даслухай, дружа, гэту сумную аповесць  
Пра мяне, пра дзеву тую, што ў труну мяне звязе;  
Хоць не бачыўся ты з ёю, сэрца друга ўчуе споведзь.  
Я дзіўлюся, як застаўся я жывы сярод людзей?!

Так Асма т сястрой мне стала і загойвала мне раны.  
Адала мне брацзалетку у дадатак да пісьма.  
На руку яе надзеў я і ў адказ паслаў каханай  
Чорны шаль, які прасіла ў развітальны час сама!»



### ПИСЬМО ТАРЫЭЛЯ У АДКАЗ СВАЕЙ КАХАНАЙ

«Написаў ёй: «Сонца свету, ты праменнем апаліла  
Крылы мужнасці і спрыту, сэрца зраніўшы наскрозь;  
Ты красой і зграбным станам паланіла розум, сілу,—  
Чым аддзякую за шчасце, што мне погляд твой прынёс?!

Ты аднойчы ласкай мілай адвяла ад сэрца згубу.  
Гэты дзень з тым днём шчаслівым ці ж магу не параўнаць?  
Атрымаў я бранзалетку, на руцэ нашу, а губы  
Шэпчуць словы дарагія, дзе са мною ты адна!

Чорны шаль, што ты прасіла, шлю табе з Асмат-сястрою,  
Шлю убор чароўны — ў свеце больш такога не знайсці.  
Ты прыйдзі, мой дзень наступны асвятлі сваёй красою!  
Ты адна — маё каханне, зорка ясная ў жыцці!»

Адаслаў з пісьмом Асмат я. Сон заплюшчыў мае вочы.  
Вобраз любай непаўторны растрывожыў сны мае,—  
Я прачнуўся — светлы прывід знік раптоўна ў цемры ночы,—  
Не заснуў я, не пачуўшы гукаў голасу яе».



## НАРАДА НАКОНТ ЖАНИХА ДЛЯ НЕСТАН-ДАРАДЖАН

«Рана, толькі развіднела, у палац мяне пазвалі.  
Я пайшоў; і адляцелі мараў чары пакрысе.  
Цар з царыцай, тры вяльможы засядалі ў троннай зале,  
Запрасілі на размову, я наводдаль іх прысеў.

Цар сказаў: «Гады мінулі, час ісці на адпачынак,  
Непапраўныя прыкметы бачым старасці сваёй.  
Бог паслаў дачку-красуню, ды не даў для ўцехі сына,—  
Мы не тужым: як за сынам, наглядаем за дачкой.

Дзе знайсці царэўне мужа — вось што нас турбуе сёння,—  
Каб да нас ён быў падобен, каб не спляміў царскі трон,  
Каб дзяржавай уладарыў згодна з мудрасцю закона,  
Каб на страх варожай сіле меч трымаў высока ён».

Я сказаў: «Хоць сэрцу прыкра, што няма ў вас спадкаемца,  
Але ёсць дачка-царэўна — сонцам ёй над намі ззяць!  
Хто з цароў аддасць вам сына — таму сонца ўсміхнецца.  
Што яшчэ скажу? Глядзіце, хто для вас найлепшы зяць».

Пачалі нараду. Сэрца разрывалася ад болю.  
Я падумаў: «Што зраблю я? Без мяне знайшлі тут лад».  
Цар сказаў: «Калі з Харэзма шах да нас увойдзе ў долю  
І аддасць у прымы сына, буду я бязмерна рад!»

Не было між імі спрэчак, гаварылі ўсе дарэчы,  
Бачыў я па іхняй згодзе: ўсё дамоўлена раней.  
Што я мог? Пярэчыць — значыць страціць гонар чалавечы.  
Прах і попел — вось што ў час той засталася ад мяне!

Тут прамовіла царыца: «Над вялікаю дзяржавай  
Мае ўладу шах. Найлепшым зяцем будзе сын яго».  
Хіба ж мог я перашкодзіць, калі вырашана справа?  
Гэты дзень паклаў пачатак дню канца жыцця майго.

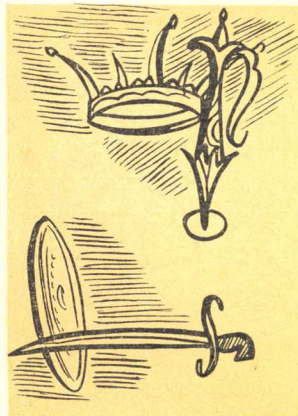
Цар паслаў ганца да шаха, каб хутчэй прыслаў той сына.  
«Без наследніка, — пісаў ён, — зараз трон застаўся мой.  
Ёсць дачка; аддаўшы замуж, на каго я трон пакіну?  
Хай твой сын ёй стане мужам і царом зямлі маёй!»

Чалавек вярнуўся хутка, шмат прывёз ён падарункаў.  
Навіне той нечаканай быў бясконца рады шах.  
Ён пісаў: «Я ў захапленні справы мудрае кірункам,—  
Пасылае бог нам тое, чым усцешыцца душа!»



НАЦІОНАЛЬНА  
БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

Зноў гандоў яны паслалі, запрашалі маладога:  
«Не марнуйце часу, едзе відязь юны хай сюды!»  
Я пайшоў у спачывальню — не хацеў страцаць нікога;  
Засмылела сэрца смуткам у прадбачанні бяды».



## ГУТАРКА ТАРЫЭЛЯ З НЕСТАН-ДАРАДЖАН І ІХ РАШЭННЕ

«Сэрца, зранае сумам, я хацеў прабіць кінжалам,  
Ды Аснат прыслала вестку, акрыліла мой настрой.  
«Ты, чый стан зграбней таполі,— мне ў пісьме яна пісала,—  
Неадкладна быць павінен у каханае сваёй».

На каня я сеў, паехаў, прыпыніўся каля брамы,  
Сад мінуў, дайшоў да вежы і Аснат заўважыў там:  
Слёзны след звільгоціў шчокі, цень цягнеўся пад вачамі,—  
Ні аб чым я не спытаўся, спахмурнеўшы тут жа сам.





Першы раз за ўсе сустрэчы я Асмаат такою бачыў: ЭАМІСБЭЭЭЭ  
ЭАЭЭЭЭЭЭЭЭЭЭ  
 Не ўсміхалася дзяўчына мне прыветна, як раней,  
 Не сказала ані слова, лівень слёз ліла гарачы  
 І, замест палёгкі, сэрца больш развєрадзіла мне.

Потым думкі-палятункі павяла мае далёка;  
 Потым дзверы адчыніла да адзінае-адной.  
 Я ўвайшоў, я ўбачыў месяц — з воч зляцела павалока,—  
 І хоць бляск мне ў сэрца хлынуў — не растала ўсё ж яно.

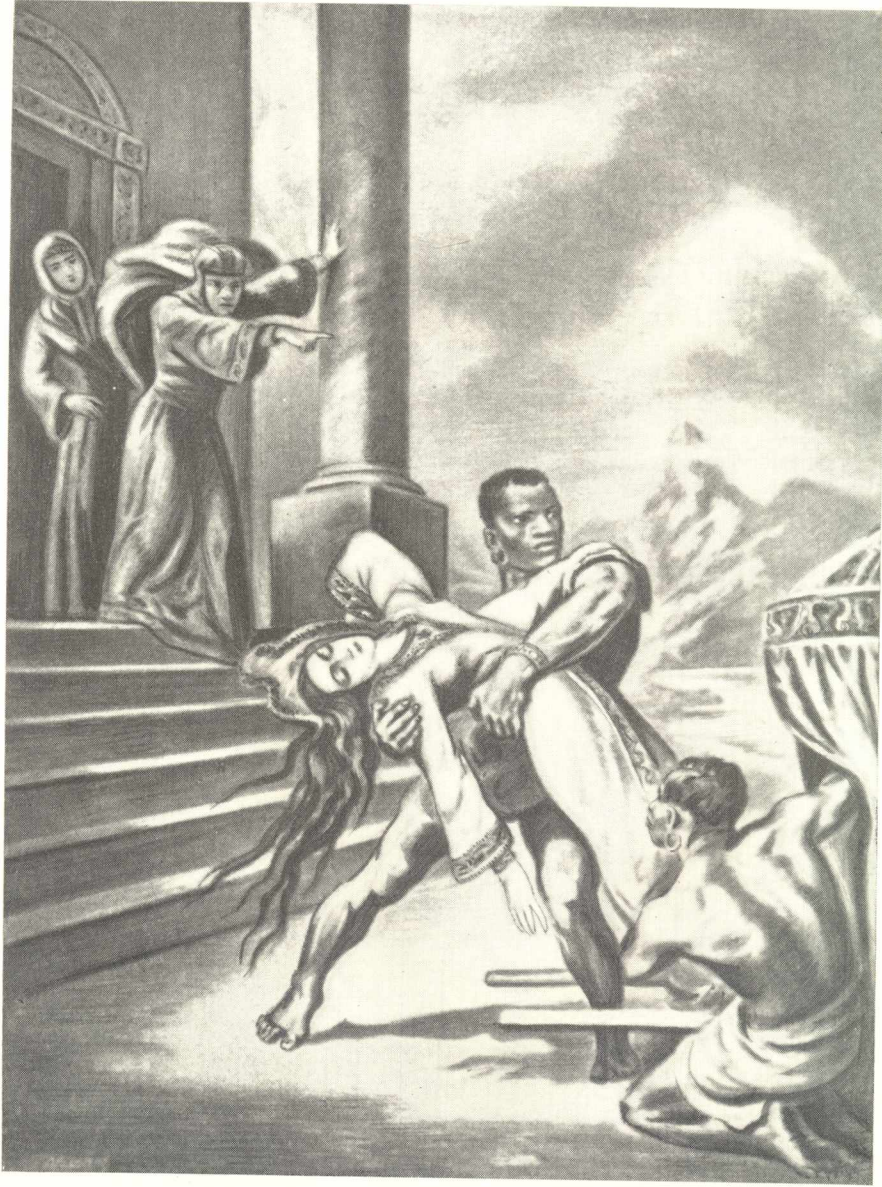
Позірк дзіўнае красуні ўжо не веяў цеплынёю;  
 Плечы шаль яе ахутваў, што з Хатая я прывёз.  
 На тахце адпачывала, ўся ў сваіх дзівосных строях;  
 Твар, асветлены малаўкай, арасілі кроплі слёз.

Як між скал тыгрыца, грозна бліскавіцы з воч кідала;  
 Не магла зраўняцца з ёю сонца, месяц, кіпарыс.  
 Сеў наводдаль я, а сэрца зранкі-стрэлы праціналі.  
 Паднялася — гнеў ружовіў твару мілага абрыс.

Мне сказала: «Я дзіўлюся з баязліўца-пустаслова!  
 Зраднік, клятвы парушальнік, злосным злыдням родны брат!  
 Бог няхай цябе за гэта знішчыць караю суровай!»  
 Я спытаў: «Як павініцца ў тым, у чым не вінават?»

Я сказаў ёй: «Растлумач жа, дзе схавана сутнасць справы?  
 Што злачыннага зрабіў я, ў чым мой грэх перад табой?»  
 Зноў сказала: «Хлус нікчэмны, ты мой гонар абняславіў!  
 Як магла я гэтак схібіць? Сорам паліць розум мой!»

Як не ведаў ты, што хочуць мне сасватаць сына шаха?  
 Сам жа быў ты на нарадзе, сам на гэта згоду даў!  
 Ты парушыў слова клятвы, стаў слугой хлусні і страху!  
 Хай жа здрадніка спасцігне гневу божага бяда!



Ты забуўся, як стагнаў ты, як ты слёзы ліў без меры?  
Як прыносіў мукра лекі, як прыходзіў кастапраў?  
З кім я хлуса параўнаю, да каго згубіла веру?  
Зрокся ты — і я зракуся, будзем бачыць, хто прайграў!

Хто б ні быў царом індыйскім, застануся я цырыцай,—  
Хоць бы праўдай ці няпраўдай прабіраўся ён на трон;  
Мне належаць будзе ўлада, іншы ж можа памыліцца,—  
Хто падкон другому робіць, на змяю падобен ён!

Жыць ты ў Індыі не будзеш, покуль я жывая буду;  
Застанешся — разлучыцца могуць цела і душа.  
Дзе, як я, такую знойдзеш, хоць на неба лезь з аблуды!  
Зарыдаў тут віцязь горка — загарэўся ў зрэнках шал.

Ён сказаў: «Пачуўшы гэта, абудзіў я зноў надзею.  
Хараства яе бліскучасць распзнаць я змог ізноў.  
А цяпер згубіў усё я. Як, спытай, не вар'яцею?  
Свет маны, дакуль ты будзеш з жыл маіх высмоктваць кроў?»

Фаліант свяшчэннай кнігі я заўважыў на ўзгалоўі,  
Ўзяў яго, уславіў бога, ўславіў дзеву ўсёй душой.  
Я сказаў: «О сонца праўды, паліш ты пачварства злое,  
Дай жа мне, пакуль жывы я, адказаць на закід твой!»

Калі тое, што скажу я, будзе хітраю хлуснёю,  
Хай памеркне сонца ў небе, хай заб'е мяне пярун.  
Будзь суддзёю справядлівым — чысты я перад табою!»  
«Гавары!» — І голас мілы загучаў, як гранне струн.

Я адважыўся: «О сонца, калі зрокся абяцання,  
Хай маланкі навалніцы спапяляць мяне ў агні!  
Назаву каго я сонцам, кіпарысам хто мне стане?  
Толькі ты. Скрывіў душою — сэрца мне кап'ём пратні!»

Цар мяне ў палац паклікаў, там наладзіў ён нараду:  
Пагадзіліся царэўну з сынам шаха павянчаць.  
Што сказаць я мог на гэта? Як давесці да разладу?  
Я падумаў: лепш часова сваю згоду паказаць.

Як пярэчыць бацьку мог я, раз не мог ён здагадацца,  
Што прастола пераемнік аддае яму паклон,  
Што адзін я маю права ўладаром індыйскім звацца,—  
Хто б сюды ні йшоў, ні ехаў — ён не ўбачыць гэты трон!

Я падумаў: так я толькі сам сябе дарэмна збэшчу,—  
Згуртаваць патрэбна думкі і разумней і шчыльней.  
Нібы звер, рыкала сэрца, сто разоў хацеў я збегчы.  
Не, не дам цябе нікому, калі ты не здрадзіш мне!»

Я прадаў душу за сэрца, крэпасць дум зрабіў я рынкам,—  
Дождж, што ў садзе пляжыў ружу, сціх раптоўна нездарма:  
Між каралаў заблішчэлі перлы-зубы, як расінкі,  
І яна сказала: «Веру, тут віны тваёй няма!

Я цяпер не веру ў здраду, ў крывадушнасці загану,  
Як не веру, што няўдзячны ты ў пачуццях быў сваіх.  
Ты прасі рукі і трона ў майго бацькі Парсадана,  
Непатрэбны жаніхі мне, трон падзелім мы ўдваіх».

Стала зноў яна ласкавай, злосць на літасць замяніла —  
То свяціла нібы сонца, то як месяц малады.  
Першы раз мяне з сабою поруч блізка пасадзіла,  
Задушэўнаю гаворкай разагнала здань бяды.

Гаварыла так: «Разумны не спяшаецца ніколі,  
Ён на свет глядзіць спакойна, бачыць зорку ў цемнаце.  
Жаніха таго не пусціш — цар не дасць тады патолі,  
Гнеў раз'юшаны дашчэнтку славу Індыі змяце.

Калі ж пусціш харазмііца — павядуць мяне да шлюбу  
І жалобы чорны колер зменіць барвы шчасця скрозь.  
Ім — выселле, нам жа — мукі, што звядуць да чорнай згубы.  
Не, не будзе перс ніколі вырашаць індыйцаў лёс!»

Я сказаў: «Хай моліць бога той жаніх з усёю світай!  
Толькі ў Індыю уступяць, я сустрэну іх як след;  
Пакажу ім сілу зброі, меч, крывёю іх заліты,  
Пакажу я ім такое, што з аўчынку здасца свет!»

Адказала так: «Жанчына разважае па-жаноцку:  
Не хачу я быць прычынай непатрэбнае крыві.  
Жаніха забі, як прыйдзе, не зрабіўшы шкоды войску,—  
Суд праўдзівы здольны часам нават дрэва ажывіць!»

Леў, з табой схапіцца можа той, каму жыццё абрыдла.  
Жаніха забі употай — не бяры з сабой байцоў,  
Не знішчай яго дружыны, гэта людзі, а не быдла,—  
Цяжка жыць таму на свеце, хто пралье бязвінных кроў!»

Жаніха ж таго забіўшы, з бацькам так вядзі размову:  
«Персам Індыю ў здабычу аддаваць я не хачу.  
Я — ўладальнік, драхмы нават не аддам чужому. Слову  
Вер майму. А не — паўстану, ўсё аддам агню й мячу!»

Аб каханні нашым толькі не згадай намёкам нават,  
І тады любому будзе правата твая відна.  
Цар цябе упрошваць будзе ўзяць стырно ўсяе дзяржавы,  
Ажаніўшыся са мною. Трон да твару будзе нам!»

Той парадаю натхнёны, я адчуў прыбытак сілы,—  
Меч мой востры быў гатовы для распраў і перамог.  
Я хацеў ісці — застацца дзева знакам папрасіла,  
Я абняць яе памкнуўся, ды адважыцца не мог.



Там пабыўшы з момант, выбег, як вар'ят, я з пышнай даляй.  
Я з Аснат ішоў да брамы, быў разлукі горам скут.  
Неахвотна йшоў адтуль я, думка розум свідрала:  
«За адну хвіліну шчасця плоціш тысячай пакут!»



## ПРЫЕЗД СЫНА ХАРЭЗМШАХА У ІНДЫЮ НА ВЯСЕЛЛЕ І ЯГО ЗАБОЙСТВА ТАРЫЭЛЕМ

«Вось ганец прымчаўся з весткай: «Цар, жаніх з Харэзма едзе!»  
Ды не ведаў той нябога, што рыхтуе бог яму!  
Цар вясёлы быў, прыветны, ён здалёк мяне угледзеў,  
Падазваў кіўком. Пашану я аддаў цару свайму.

Ён сказаў: «Хай будзе сёння дзень вялікай весялосці,  
Справім пышнае вяселле, бо дачка ў мяне адна.  
Расчыніце сховы скарбніц, хай адчуюць нашы госці  
Нашу шчодрасць і даброты — не да твару скупасць нам!»

Я паслаў людзей усюды, каб багадці ўсе сабралі.  
Вось ужо й жаніх з'явіўся без затрымкі ў царскі двор.  
Нашы выйшлі ім насустрач, цырымонна госці сталі.  
Войска столькі сабралося, што сцямнеў увесь прастор.

Цар сказаў: «Застаўце плошчу ўсю прыгожымі шатрамі,  
Хай са світаю сваёю адпачне пакуль жаніх,  
А пакуль пастройце войскі ганаровымі радамі.  
Ты ж,— сказаў ён мне,— ў палацы асабіста прымеш іх!»

Настаўляў шатроў атласных на майдане я нямала.  
Злез жаніх з каня. Дзень гэты не нагадваў дзень паста.  
Знаць вяльможная ступала на дварцовай чыстай гале,  
Люд вайсковы паатрадна нерухомым строем стаў.

Быў я стомлен той мітрэнгай і дадому ехаў рыссю.  
Ледзь наважыўся прылегчы, стому сном сагнаць з вачэй,  
Як з пісьмовым даручэннем ад Асмаг ганец з'явіўся:  
«Кіпарыс чароўны кліча, каб з'явіўся ты хутчэй!»

Падначалены загаду, я памчаўся да каханай.  
Запытаў Асмаг, сустрэўшы: «У чым прычына слёз тваіх?»  
Адказала: «Ты — прычына слёз і плачу неспіханых.  
Колькі мне цябе апраўдваць? Не хапае сіл маіх!»

Мы ўвайшлі. Як дзве маланкі, вочы бліснулі з-пад броваў,—  
Не змагло б спрацацца сонца з сілай гэтага агню!  
Я стаяў. Яна сказала: «Надышоў іспыт суровы!  
Ці ізноў задумаў здраду, зноў падносіш мне хлусню?!»

Апякла душу мне крыўда. Адказаў я не адразу.  
Толькі крыкнуў: «Мы пабачым, хто каго кахае больш!»  
Злосны я ішоў дадому, гонар мучыла абраза:  
«Стаў хіба такі я кволы, што штурхае дзева ў бой?!»



Сто байцоў сабраў. Сказаў ім: «Быць усім напaгaтoвe!»  
І на конях прыскакалі мы да табара таго.  
Жаніха ў шатры знайшоў я. Страшна выказаць у слове:  
Не ў адкрытым паядынку, а ва сне забіў яго!

Я шацёр мячом разрэзаў, юнака схапіў за ногі  
І, зацяты ў лютым гневе, ў слуп ударыў галавой.  
Варта ўскочыла са страху, падала сігнал трывогі.  
Я прабіўся некрануты пад кальчугаю сваёй.

Паляцела пагалоска, а за ёю ўслед пагоня.  
Я ўцякаў. Хто гнаўся шпарка — паплаціўся галавой.  
Меў я замак непрыступны, і калі прысталі коні,  
Я схаваўся ў ім надзейна за каменную сцяной.

Перадаў ганцам загады, каб ішло падмацаванне:  
«Той, хто верны мне застаўся, хай спяшыць пад сцяг мой стаць!»  
Цэлы дзень ішла пагоня аж да самага змяркання,  
Ды, мяне пазнаўшы, збегла, каб галоў не пагубляць.

Я на досвітку прачнуўся і сабраўся ў шлях-дарогу,  
Ды заўважыў трох вяльможных пасланцоў майго цара.  
Ён пісаў: «Ты быў як сын мне, ды ўгнявіў цара старога,  
Ты пакінуў толькі гора, радасць ты маю украў.

Ты нявіннаю крывёю спляміў гонар майго дому,  
Да маёй дачкі пачуцці ты навошта утаіў?  
Атруціў жыцця астачу ты настаўніку старому,  
Так зрабіў, каб і да смерці на вачах маіх не быў».

Адказаў я: «Цар вялікі! Я цвярдзей, чым крэмень цвёрды,  
І таму не можа сорам сіл маіх скрышыць агнём.  
Цар павінен быць заўсёды справядлівы, мудры, горды,—  
Не кахаў дачку, клянуся тваім сонцам і жыццём!»



Колькі тронаў ні існуе ў нашай Інды дзяржаўнай, —  
Мне яны усе належаць — так гаворыць наш закон!  
Пераемнікаў не маеш ты, апошні цар наш слаўны,  
Я па праву твой наследнік, толькі мне належыць трон!

Я клянуся, абышоўся вельмі дрэнна ты са мною.  
Сына ты, ўладар, не маеш, дык скажы мне, я прашу,  
Харазмійцу трон аддаўшы, што пакінуў мне, герою?  
Не пушчу на трон чужынца, покуль меч я свой нашу!

Адвавай дачку любому — я абраў другую мэту:  
Індья — мая, нікому я другому не аддам!  
Хто паквапіцца — заплаціць той жыццём сваім за гэта!  
Мне не трэба дапамогі — знішчу ворагаў я сам!»



**ТАРЫЭЛЬ ДАЗНАЕЦЦА,  
ШТО НЕСТАН-ДАРАДЖАН ЗНІКЛА**

«Трох вяльмож я тых адправіў, сам жа быў, як звар'яцелы:  
Пра Нестан ніводнай весткі ніадкуль не мог пачуць.  
Я ўзышоў на вал аднойчы, ў далеч глянуў і, змярцвелы,  
Прыпыніўся, жахам скуты, нібы здань была ўваччу.

Два стамлёных падарожных ледзь пляліся па дарозе.  
Пасяродку я заўважыў змардаваную Аснат:  
Кроў на твары запяклася, стан хістаўся у знямозе,  
Не ўсміхнулася прыветна — ад спякоты рот асмяг.



Нацыянальная бібліятэка Рэспублікі Беларусь

Устрывожаны дазвання, я падбег да беднай дзевы  
І спытаў: «Напасць якую стрэла ты ў надобры час?»  
Адказала тая з плачам: «Не ліхія ліхадзеі —  
Шле разгневанае неба кару боскую на нас!»

Я наблізіўся, спытаўся: «У чым бяды такой прычына?»  
Тая, сцішыўшы рыданні, расказаць мне не змагла  
Усяго, што адбылося, і дзесятае часціны...  
І сачылася па кроплі кроў з пабляклага чала.

«Раскажу табе я праўду, ні аб чым благім не змоўчу.  
Чым парадую цябе я, тым і ты мне адплаці:  
На жыццё, што мне абрыдла, памажы заплюшчыць вочы,  
Памажы спакой магілы мне ад распачы знайсці.

Як загінуў харазміец, цар дазнаўся неўзабаве  
І, раз'юшаны страшэнна, строга варце загадаў  
Адшукаць таго забойцу, што ўладарны род зніславіў,  
Каб суровым пакараннем доўг свавольніку аддаць.

Толькі быў дарэмны клопат — знік бяследна ты з палаца.  
Цар сказаў, ганцоў прагнаўшы: «Мне вядома ўсё цяпер;  
Ён кахаў дачку-царэўну, з ёю ён не мог расстацца  
І другога побач з ёю, кроў праліўшы, не сцягнеў.

А цяпер, гатоў бажыцца, я распраўлюся з сястрою,  
Бо яна, забыўшы бога, д'яблу душы прадала  
Тых, каго спакусай згубнай апляла, нібы змяё.  
Перад богам я клянуся: знішчу здрадніцу датла!»

У цара быў звычай строгі — не кідаў ён слоў без маты.  
Калі даў аднойчы клятву — да канца яе трымаў.  
Да сястры Давар адразу хтось данёс пагрозу гэту,  
Хоць вядзьмарка-чарадзейка лёс свой ведала сама.

Ёй сказаў пра ўсё бязбожнік той, што сам паходзіў з каджаў:  
«Пагражаў твой брат пры людзях, што цябе чакае кат».  
«Бачыць бог, не вінавата перад братам. Добра зладжан  
Нагавор ліхі. Мне бачна тут паклённіка рука!»

Як пакінуў ты царэўну, засталася ў тым жа стане,  
З-пад падоранага шалю вочы бліскалі яе.  
Тут Давар прыбегла раптам з крыкам дзікім, апантаным:  
«Ты, распусніца, падкопы распусціла тут свае?!

На забойства ты, пачвара, падштурхнула амірбара!  
І за гэта наплаціцца я павінна галавой?  
Ты зрабіла, каб сястрыца стала братавай ахвярай!  
Дык жа ведай: Тарыэлю не спаткацца век з табой!»

І, царэўну паваліўшы, стала біць яе няшчадна,  
Шаль сарвала, выскубала ў дзікім гневе валасы.  
Моўчкі ўсё цярпела дзева, не чакала слоў спагадных,  
Заступіцца ж за царэўну я зусім не мела сіл.

Тут з'явіліся на вокліч два рабы чарней ад сажы,—  
Гэткіх вырадкаў ніколі не было йшчэ на зямлі! —  
Ў паланкін штурхнулі груба сонца-дзеву тыя кадзжы,  
Не зважаючы на стогны, прэч яе павалаклі.

Ім Давар сказала: «Кіньце вы яе ў бяздонне хваляў.  
Хай вады не ўбачыць чыстай, смагу з вуснаў каб сагнаць».  
Тыя ж, вышчарыўшы зубы, нешта глуха мармыталі.  
Скамянела я ад страху, хоць было мне лепш сканаць.

І павезлі яе морам у нязнання краіны.  
Кадж-Давар тады сказала: «Засталося мне адно:  
Чым сканаць ад царскай помсты, лепей мне самой загінуць!»  
І ад роспачы вялікай усадзіла ў сэрца нож.

Дык чаму ж цябе не дзівіць, што жывой я засталася?  
Што вястункаю няшчасця я стаю перад табой?  
Разлучы з душою цела, бо ад гора я змаглася).  
Горка плакала дзяўчына, працінаў мне сэрца боль.

Я сказаў: «Не плач, сястрыца, ты ні ў чым не вінавата.  
Я знайду сваю царэўну, не схаваць яе нідзе —  
Ні на моры, ні на сушы, ні ў пячорах гор пакатых!»  
Так сказаў — і маё сэрца стала каменя цвярдзей.

І хаця, працяты горам, я дрыжаў, бы ў ліхаманцы,  
Сэрцу я сказаў: «Даволі! Ты абдумайся, вар'ят!  
Лепш яе шукаць бясконца, пакараць тых ашуканцаў.  
Дык збяры сяброў, што змогуць за цябе гарой стаяць!»

Сотні паўтары адважных я сабраў сабе ў дружыну  
І, надзеўшы ўсе даспехі, сеў на шпаркага каня.  
Смела рушылі ў дарогу мы, пакінуўшы цвярдзю,  
І дамчаліся да мора на змярканні ціхім дня.

Селі ў судна мы з дружынай, паплылі далёка ў мора.  
Я дапытваўся дарэмна ўсіх, хто нам насустрач плыў.  
Не сустрэў нідзе і следу я царэўны ў тым прасторы,—  
Міласэрны бог, напэўна, пра мяне зусім забыў.

Год мне здаўся, нібы дваццаць — быў такім бясконца доўгім.  
Той, хто бачыў дзеву-сонца, не прысніўся і ўва сне.  
Смерць дружыну ўсю скасіла, не было канца дарогі.  
Насланне, відаць, ад бога — дык чаго прырэчыць мне!

Вандраванні мне абрыдлі, і да берагу прыстаў я,  
Стала сэрца, нібы ў звера, пазбягаць я стаў людзей.  
Разышліся ўсе, хто выжыў. Не аддаўся я адчаю —  
Не пакіне бог стварэння, што гібее у бядзе!

Двое слуг, Асмаг дзялілі долю горкую, цяжкую,  
Мне былі яны уцехай і падмогаю маёй.  
Вестачкі ж вагою з драхму пра каханую не чуў я,  
Толькі слёзы, боль і смутак замянялі мне спакой!»





## СКАЗ ПРА НУРАДЗІН-ПРЫДОНА, ЯКОГА СУСТРЭЎ ТАРЫЭЛЬ

«Ехаў я аднойчы ноччу. Уранку ўбачыў сад над морам.  
Горад быў відаць здалёку. Тут жа — рад пячор між скал.  
Я людзей не прагнуў. Сэрца мне спаліў пакуты горан.  
Дрэвы ўбачыў, злез з каня я і спыніўся на прывал.

Падсілкоўваліся слугі. Я ж заснуў — зваліла стома.  
Абудзіўшыся, адчуў я ў сэрцы жаль, у зрэнках змрок,  
Бо ні чуткі, ні пагудкі доўгі час не чуў я з дому, —  
Бег па полі, бег па долу слёз нястрыманы паток.



Раптам крык пачуў я, глянуў і заўважыў верхавога,—  
Ён імчаўся каля мора, ён стагнаў ад цяжкіх ран,  
Ён трымаў мяча абломак, арашаў крывёй дарогу,  
Пагражаў камусьці злосна і кагосьці дакараў.

Падганяў ён варанога,— конь той зараз пада мною,—  
Ён раз'юшанай віхурай старою праляцеў.  
Я паслаў слугу спытацца: хто разгневаў так героя?  
Перадаць: «Хачу сустрэцца я з табой, адважны леў!»

Не скацеў размову весці ён, відаць, з маім слугою.  
На каня тады я ўскочыў, сам памчаўся даганяць.  
Крыкнуў: «Віцязь, прыпыніся, раскажы мне, што з табою?»  
Слоў маіх адчуўшы шчырасць, ён спыніў свайго каня.

Глянуў: «Бог цябе, напэўна, надзяліў такой красою!»  
І сказаў: «Цяпер паслухай споведзь сумную маю:  
Львом мой вораг аказаўся,— я ж лічыў яго казою!  
Здрадай ён мяне адолеў — быў бяззбройны я ў баю!»

Адказаў я: «Не хвалойся, адпачнем у гэтым гаі.  
Віцязь мужны не сагнецца пад ударамі мяча!»  
Дружна, быццам бацька з сынам, побач ехалі ў тым краі;  
Я здзіўляўся прыгажосці і агню ў яго вачах.

Паміж слуг маіх быў лекар. Ён агледзеў пільна раны  
І, дастаўшы стрэл асколкі, іх абмыў і завязаў.  
Я спытаўся: «Хто ты будзеш? Хто параніў? Кім ты гнаны?»  
І тады з журбой і скаргай ён пра ўсё мне расказаў.

«Я не ведаю,— сказаў ён,— хто ты, слаўны спадарожнік.  
Ад чаго, як воск, растаў ты? І які раней ты быў?  
Ружы шчок чаму зжаўцелі, змерк агатаў зірк трывожны?  
Запаліўшы, нібы свечку, бог чаму цябе згасіў?»

Я жыву ў Мультгазанзары — горад гэты недалёка.  
Нурадзін-Прыдон завуся, я — ўладар над краем тым.  
Па маёй зямлі мы едзем — хараство чаруе вока,—  
Хоць малое царства гэта, ды жывуць шчасліва ў ім!

Між сынамі дзед мой мудры падзяліў сваю дзяржаву,  
Востраў той, што ў моры бачыш,— гэта спадчына мая!  
Дзядзька ж мой з сынамі разам захапіў яго без права,—  
З імі біўся я сягоння і паранен імі я.

Сакаліным паляваннем сёння я рашыў заняцца,  
І таму людзей і лоўчых я нямнога ўзяў з сабой.  
Пяць сакольнічых з іх выбраў, рэшце загадаў застацца  
І чакаць, калі вярнуся са здабычаю сваёй.

Сеў я ў човен і на востраў пераплыў цераз пратоку.  
«Хіба ж могуць,— я падумаў,— мне пашкодзіць сваякі?»  
Хоць было іх больш намнога, я не здаў назад ні кроку;  
Паляваў. На вокліч гучны мне адказвалі стралкі.

Незалежнасцю такою раззлаваў радню я скоро:  
Аблажылі яны войскам і мяне й маіх людзей  
І, на коней пасядаўшы, шлях адрэзалі да мора,—  
Ад пляменнікаў і дзядзькі не чакаў я гэтых дзей!

Я пачуў іх крык, заўважыў, як мячы ўгары блішчалі,  
Сеў я ў човен, ды не ў сілах быў ад берагу адплыць,—  
Насядалі іх ваякі на мяне, як буры хвалі,  
Затаптаць мяне хацелі, я ж стаяў цвярдзей скалы.

Зноў пайшлі у наступ войскі, як чмялі, ізноў населі,  
Абступілі, бо адолець не маглі, б'ючыся ў лоб;  
Адбіваўся ад пярэдніх, сталі ў спіну кідаць стрэлы.  
Я за меч — зламаўся меч мой. Стрэл таксама не было.

І калі ўжо так абсели, што не мог абараняцца,—  
На кані сваім у мора я з адчаю сігануў.  
Тых, хто быў са мной, пабілі. Пачалі за мною гнацца,—  
Праглынулі хвалі мора галаву іх не адну.

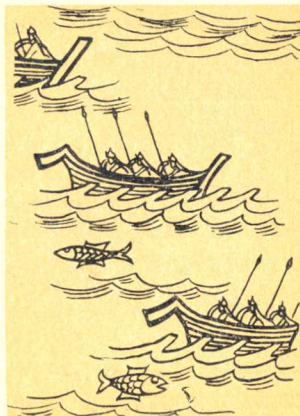
Бог кіруе ўсімі намі. Будзе так, як ён захоча.  
Я за кроў адпомшчу злыдням — хопіць мне на гэта сіл:  
Будуць клясці свет нямілы, цемра ім засцеле вочы.  
Груганы зляцяцца зграяй на пагоркі іх магіл!»

Спадабаўся мне той віцязь, ён прывабіў маё сэрца.  
Я сказаў яму: «Не трэба ў бой спяшацца аднаму.  
Я пайду з табою разам — не пазбегне вораг смерці,  
Мы адплацім поўнай мерай супраціўніку твайму!»

І дадаў: «Калі б ты ведаў, што гняце мяне журбою!  
Раскажу пра ўсё спакойна, як надыдзе лепшы час».  
Ён сказаў: «Якая радасць, што сустрэўся я з табою!  
Аддаю табе да смерці сілу дружбы і мяча!»

Увайшлі мы ў дзіўны горад — апісаць не знойдзеш слова,—  
Выйшлі войскі,— я не бачыў больш нідзе такіх сустрэч:  
У знак пашаны шчокі дралі, попел клалі на галовы,  
Цалавалі ўсе Прыдона і яго зламаны меч.

Тут і я прыпаў да густу — галасы ў адно зліліся:  
«Сонца, ззяй, сваёй яснатай нам святло жыцця льючы!»  
Мы ішлі — людское мора затапляла ўсю сталіцу,  
Ззялі золатам уборы з пурпуровае парчы».



## ДАПАМОГА ТАРЫЭЛЯ ПРЫДОНУ

«Акрыяўшы хутка, ўзяўся цар Прыдон ізноў за зброю;  
Склікаў войска і да плаву аснаціў свае чаўны,—  
Захапленне і здзіўленне выклікаў ён сам сабою.  
Раскажу цяпер пра вынік пераможнай той вайны.

Вораг плыў у бой рашучы на васьмі чаўнах вялікіх,—  
Латы воінаў блішчэлі, кожны з іх у шлеме быў,—  
Падпльвала раць чужая. З ваяўнічым грозным крыкам  
Я штурхнуў нагой і першы човен тут жа патаніў.

За карму другі схапіўшы, я пусціў яго ў прадонне,  
Сеяў смерць я тым, хто выплыў, хто шукаў ратунак свой.  
Вораг кінуўся наўцёкі, а здалёк з чаўноў Прыдона  
Крыкі радасці ляцелі. Заціхаў павольна бой.

Ледзь да берагу прысталі, вораг нас сустрэў мячамі.  
Зноў пачаўся бой крывавы, кроў ракой лілася з ран.  
Захапляўся я Прыдонам, ён маланкі слаў вачамі,—  
Сам, як леў, з аблічча — сонца, тапаліны меў ён стан.

Прагай помсты апантаны, ён братоў пакідаў долу,  
Загадаў у знак адплаты рукі ім да плеч адсеч  
І, звязаўшы іх, прымусіў праклінаць няволю-долю,  
Сам жа ў радасці вялікай свой паклаў у ножны меч.

Раць разбітая ўцякала, мы іх гналі да знямогі,  
Без адзінае ахвяры горад з ходу узялі;  
Перабілі ім калені, як саф'ян памялі ногі,  
Захапілі столькі скарбаў, што сабраць іх не маглі.

Цар Прыдон сваёй рукою апячатаў сховаў дзверы,  
Сваякоў сваіх няшчасных у палон цяжкі забраў.  
Так за кроў крывёй варожай заплаціў ён помсты меру.  
Мне сказаў: «Нам бог на шчасце, кіпарыс, цябе паслаў!»

Мы вярнуліся ў свой горад, люд сустрэў нас урачыста,  
Штукары ўсіх пацяшалі здольнай спрытнасцю сваёй.  
Услаўлялі нас з Прыдонам песняй-гімнам галасістым:  
«Вы сябе пакрылі славай, рукі ж — ворагаў крывёй!»

«Цар Прыдон! — крычалі. — Слава!» Да мяне ж ляцелі крыкі:  
«Над асілкамі — асілак, над царамі — першы цар!»  
Толькі я на ружы мілай у журбоце быў вялікай  
І не мог згасіць прызнаннем сэрца змучанага жар».



## НУРАДЗІН-ПРЫДОН РАСКАЗВАЕ ПРА НЕСТАН-ДАРАДЖАН

«Запрасіў мяне аднойчы цар Прыдон на паляванне.  
Узняліся мы на строму, што над морам пралягла;  
Раптам ён сказаў мне ціха: «Прыгадаў я з хваляваннем,—  
Дзівы-дзіўныя хавае гэта чорная скала».

І на роспыт нецярплівы расказаў Прыдон павольна:  
«Неяк гэтаю мясцінай праязджаў я на кані,  
Што ляціць хутчэй, чым сокал, што плысці, як качка, здольны,—  
Тут заўважыў каршуна я, што лунаў у вышыні.

Кінуў позірк я на мора са скалы вось гэтай стромай:  
Штось гайдалася на хвалях, ды здалёк не распазнаць,—  
А яно плыло ўсё бліжэй зданню даляў невядомых;  
Сам не ведаў, што падумаць,— прыпыніўся, стаў чакаць.

Я прыгледзеўся і ўбачыў, што не зверам і не птахам —  
З’ява гэтая звычайным аказалася чаўном;  
А на ім была схавана, пабялелая ад страху,  
Сонца яснае — дзяўчына за стракатым палатном.

Бачу: выйшлі два мужчыны чарнатварыя на бераг,  
Пасяродку йшла дзяўчына — даўгакосая краса.  
Хараству яе дзівіўся я бясконца і без меры,—  
Перад бляскам воч-маланак сонца промень пагасаў.

Затрымцела маё сэрца, як пабачыў чараўніцу,  
Што была, нібыта сцюжай нескрануты ружы цвет.  
«Адаб’ю яе з палону,— парашыў, — а варту знішчу».  
Думаў: «Знікнуць не паспеюць, калі конь мой рыне ўслед».

Наўгалоп каня пусціў я, толькі голле затрашчала;  
Не паспеў, аднак, бо варта апырэдзіла мяне:  
Сонца яснае знікала — човен зноў гайдалі хвалі,  
Адплыла мая надзея назаўжды на тым чаўне».

Словы гэтыя Прыдона мне былі балючай ранай,  
Я на дол упаў ад гора, кулакамі ў грудзі біў,  
Шчокі сам сабе скрываў і крычаў, як апантаны:  
«Горш за смерць, што ў гэты момант я на беразе не быў!»

Я здзівіў цара Прыдона сваім горам нечаканым,  
Засмуціўся ён абліччам, у вачах свяціўся жаль.  
Суцяшаў мяне, як родны, кляўся другам быць адданым,  
І на вейках, я убачыў, дыямент слязы дрыжаў.



Национальная  
библиотека Республики Беларусь

«Гора мне! — Прыдон усклікнуў. — Я параніў тваё сэрца!  
«Супакойся, цар, — сказаў я, — ты ні ў чым не вінават.  
Месяц мой — дзяўчына тая, ёй служыць гатоў да смерці.  
Раскажу пра ўсё я шчыра, бо цяпер ты мне, як брат».

І Прыдону расказаў я ўсё пра лёс свой шматпакутны.  
«Як не мог я здагадацца, — тут усклікнуў цар Прыдон, —  
Што ў няшчасці мне спаткаўся над царамі цар магутны,  
Каму лёсам звыш прызначан скіпетр і дзяржаўны трон!

Бог захоча, дык былінку зробіць гонкім кіпарысам,  
Ад параненага сэрца адвядзе лязо нажа,  
Гаруна адорыць ласкай, ператворыць лёд у прысак,  
Гора радасцю заменіць, ясным шчасцем — горкі жаль».

Асушыўшы слёз крышталі, мы ўвайшлі ў Прыдонаў замак.  
Я сказаў: «Адважны віцязь, ты ў бядзе мне дапамог,  
Ты сваёй высокай дружбай даў жыццю майму напрамак,  
Бо такіх высакародных не ствараў на свеце бог.

Назаўсёды тваім другам я застацца буду рады,  
А цяпер пакліч свой розум і ў бядзе дапамажы:  
Як спаткацца мне з каханай, дай разумную параду,  
Бо без той, каго кахаю, не змагу на свеце жыць!»

Адказаў мне цар: «Паслана гэта шчасце мне ад бога,  
Што ўладар вялікі індаў — сёння госць пачэсны мой;  
Дык ці мог, яму удзячны, шчасця я чакаць другога, —  
Я стаю, служыць гатовы, нібы раб перад табой.

Горад наш стаіць ля мора, ўсе шляхі сюды прыводзяць  
Караблі купцоў заморскіх, процьму чутак і навін;  
Можа вестка аб каханай сцежку ў сэрца тваё знойдзе,  
Можа той пакут пазбавіць, хто глядзіць на нас з вышынь?!



Накіруем мараплаўцаў у заморскія краіны,  
Адшукаць ім загадаем неацэнны твой крыштал.  
А пакуль — развеець трэба смутак даўніх успамінаў,—  
Так вядзецца: жаль змяняе весялосці гучны баль!»

Загадаў ён тут жа людзям: «Абшукайце ўсе краіны  
І знайдзіце тое сонца, што павінна нам свяціць.  
Вы не ў сем разоў ці восем павялічыць спрыт павінны,  
Можа ў тысячу і болей ён павінен узрасці!»

Караблі за караблямі паплылі па морскай гладзі,  
Каб у землях невядомых адшукаць дзівосны перл.  
Вестку добрую чакаўшы, з весялосцю я паладзіў.  
Бестурботнасць тую ўспомню — чырванею і цяпер.

Быў пастаўлены ў палацы пышны трон царом Прыдонам.  
Ён сказаў: «Прабач сляпому, што раней не распазнаў  
Я ў табе цара ўсіх індаў, хто ўладаць вось гэтым тронам  
Мае права. Дзе падданы, хто б служыць табе не стаў?»

Сумна мне далей расказваць. Караблі прыйшлі дадому.  
Быў дарэмны шлях далёкі вандраванняў тых цяжкіх,—  
Не знайшлі, каго шукалі у краінах невядомых;  
Паліліся неспіхана слёзы зноў з вачэй маіх.

Я сказаў цару Прыдону: «Цяжка вымавіць мне слова,  
Але сам ты бачыш добра, зноў скаваны я журбой.  
Без цябе мне поўдзень ясны здасца поўначчу суровай,  
Мне астудзяць ветры сэрца, абагрэтае табой.

Раз царэўна не знайшлася, што ж сядзець дарма без справы?  
Мне з табою развітацца, уладар і брат, дазволь!»  
Цар Прыдон, пачуўшы гэта, абдымаў мяне ласкава:  
«Чым жа нашае разлукі загаю сардэчны боль?»

Абкружыла мяне войска і, уклечыўшы, прасіла:  
«Мы служыць табе гатовы, віцязь добры, да канца».  
І, расчудены увагай, адказаў я цераз сілу,  
Што іх ласку не забуду, колькі бог пашле жыцця.

Я сказаў ім: «Разлучацца з вамі мне зусім нялёгка,  
Ды разлука з любай сэрцу цяжкім каменем гняце:  
Як жа кіну паланянку на чужыне дзесь далёкай?  
Як магу застацца з вамі і ад смутку вар'яцець?»

І тады на развітанне падвялі мне варанога.  
Цар сказаў: «Сонцападобны, гэты сціплы дар прымі.  
Мне вядома — ты не возьмеш падарунка дарагога,  
Хай хоць конь паслужыць верна, сум разгоніць хоць на міг».

Твар слязамі арасіўшы, развітаўся я з Прыдонам,  
Абняліся ў пацалунку, нібы з братам родны брат.  
Моўчкі воіны стаялі, гора іх было бяздонным.  
Гэтак дзеці пакідаюць родны кут бацькоўскіх хат.

Так пачаў я вандраванні, з краю ў край імкліва рушыў,  
Не пакінуў ні куточка, дзе б хоць раз не пабываў.  
Не знайшоў я след жаданы ні на моры, ні на сушы,  
Жывучы ў звярыным царстве, сам як звер драпежны стаў.

І падумаў я аднойчы, чорнай распаччу закуты:  
«Між звяроў пустэльні дзікай застануся лепш адзін».  
І сказаў Асмаат і слугам: «Я давёў вас да пакуты,  
Вы былі са мною ўсюды, невядом вам быў спачын.

Дык цяпер мяне пакіньце, аб сваёй вы дбайце долі,  
Хай не раныць вашы душы слёзы горкія мае».  
Адказалі: «Не пакінем мы цябе ў бядзе ніколі,  
Будзе хай, што мы не чулі словы гэтыя твае.

Мы не хочам над сабою ўладаром каго другога,  
Хай жыццёвай вехай будуць нам каня твайго сляды.  
Смерць і тая не разлучыць, бо адна у нас дарога!»  
Лёс зласлівы — зрынуць можа і асілка ў змрок бяды!

Так я зноў застаўся з імі, уступіўшы іх маленням,  
І павёў у край пустэльны, дзе зусім няма людзей,  
Дзе пасуцца па адхонах статкі дзікія аленьы,  
Дзе людскай душы не стрэнеш ні ўночы, ні ўдзень.

Так знайшоў пячору гэту, дзе жылі страшыдлы-дэвы.  
Меч свой выхапіўшы грозны, рушыў я адразу ў бой.  
Двух рабоў маіх забілі, самі ж падалі, як дрэвы.  
Зноў адчуў я прывід чорны злога лёсу над сабой.

Крыкі, лямант тых страшыдлаў аж да неба даляталі,  
Ад бязлітасных удараў скалануўся небасхіл,  
Блякла сонца ў хмарах пылу, дрэў лістота трапятала,  
Сотні кідаліся ў бойку — ўсе пагібель тут знайшлі.

З той пары жыву я, браце, у пячоры гэтай цёмнай,  
То, як нелюдзень, блукаю, то згасаю ад нуды;  
Толькі вось Асмац са мною — як сястра і друг нястомны.  
Сам жа смерці я чакаю, каб хутчэй прыйшла сюды.

І таму, што вобраз любай мне нагадвае тыгрыцу,  
Гэту тыгравую шкуру на сабе заўжды нашу.  
Мне Асмац яе шывае. Ёй Нестан таксама сніцца.  
І з жыццём не ў сілах скончыць, смерці ў бога я прашу.

Сонца-дзеву не уславіць з мудрых мудры поўнай мерай,  
Не забыць мне паланянку, покуль я зямлю тапчу.  
Дзе звяры блукаюць толькі — сам бадзяюся я зверам.  
Толькі скорага сканання — гэта ўсё, чаго хачу!»



ЭЛІТРА  
0103:11101933

Змоўк і ў твар сябе ударыў — ружа шчок прыгожых звяла,  
Лал бурштынам стаў раптоўна, пацямяеў крышталёва вачэй.

Дзева стала на калені, вусны штосьці прашапталі,  
Па абліччы Аўтанзіла слёз гарачых бег ручэй.

І, суніяўшы боль сардэчны, Тарыэль сказаў сабрату:  
«Расказаў табе я шчыра ўсё, што ведаць ты хацеў.  
Ты дасяг жаданай мэты, дык ідзі хутчэй дахаты,  
Дзе чакае тваё шчасце, нібы зорка ў цемнаце».

Аўтанзіл сказаў: «Цяжкою будзе гэтая разлука,  
Будзе ў сэрцы горкім зеллем несціханая буяць.  
Толькі ты мне вер, як другу,— не памогучь шчасцю мукі,  
Смерцю ты сваёй каханай не узычыш аніяк!

Так скажу я: калі лекар захварэе нечакана,  
Ён хутчэй другога кліча, хоць вучоны мае сан;  
Той праверыць пульс, раскажа, дзе хвароба, ў чым загана.  
Немач лепш відаць другому, чым таму, хто хворы сам!

Слухай мудрую параду, што дае жыццё нам часта,  
Сто разоў правер спачатку, перш чым выбраць хоць адну:  
Той, хто верыць толькі сэрцу — рызыкуе страціць шчасце!  
Я ж да той вярнуцца мушу, пра каго не сплю — а сню!

Разам з ёю быць павінен, каб каханне не астыла,  
Пра тваю бяду і гора раскажу ўсё чыста ёй.  
Дык дадзім адзін другому клятву, каб навек злучыла  
Дружбаі шчырай, непарушнай назаўсёды нас з табой.

Абядай мне дачакацца, і сюды я зноў вярнуся,  
Слову я свайму не здраджу, ў тым зарука — гонар мой.  
Зноў табе я другам буду, і абодва мы прымусім  
Слёзы высахнуць, а сэрцы не сціскацца больш тугой».

Адказаў другі: «Дзіўлюся. Ты чужому стаў як родны.  
Мне з табою разлучацца горш, чым з ружай салаўю.  
Век цябе я не забуду. Знаю — прыйдзе дзень пагодны  
І цябе, мой горды сокал, да грудзей я прытулю.

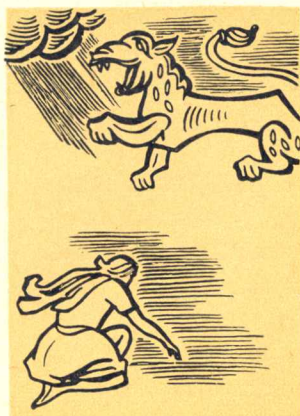
Калі зноў галінкай дрэва да мяне свой твар ты схіліш,  
Сэрца, як алень здзічалы, не памчыцца ў стэпаў даль.  
Калі я схлушу — хай буду знішчан неба грознай сілай!  
Мне тваё вяртанне будзе — той бальзам, што гоіць жаль».

Пацяліся, што ніколі абяцанням тым не здрадзяць,  
Бурштыном замест рубіну колер юных твараў стаў,  
Ўсё злілося ў дружбе шчырай — боль разлук, спатканняў радасць,  
Аж пакуль заранкі-зоркі бляск на золку не растаў.

На світанні абіяліся у астатнім развітанні,  
Слёзы горкія змяшалі з пацалункамі сябры.  
Тарыэль, скаваны горам, быў разгублены дазвання,  
Слёзы ліў, пакуль друг верны не схавася ў гушчары.

Доўга йшла Асмат-сяброўка моўчкі ўслед за Аўтандзілам  
І, праводзіўшы, прасіла, каб вярнуўся той назад,  
І паніклаю фіялкай галаву сваю схіліла...  
Адказаў ёй віцязь: «Сэрцам з вамі быць заўжды я рад.

Я вярнуся, не забуду. Доўга дома не прабуду.  
Ты ж сачы, каб не бадзяўся Тарыэль між дзікіх скал.  
Праз два месяцы, не болей, зноў шчаслівы з вамі буду,  
Затрымаць мяне не зможа лёсу грозная рука!»



## СКАЗ ПРА ВЯРТАННЕ АЎТАНДЗІЛА Ў АРАВІЮ

Аўтандзіл сяброў пакінуў і, тугою апавіты,  
Ружы шчок сваіх скрывавіў — не стрымаў разлукі жах,—  
І звяры лізалі прагна след яго, крывёй паліты,  
Падганяў свайго каня ён, скарачаў дадому шлях.

Вось ён дома, дзе чакала ўся любімая дружына,  
Адусюль спяшылі людзі прывітаць яго як след.  
Пасланцы хутчэй пабеглі, перадалі Шармадзіну:  
«Той прыехаў, без каго нам быў нялюбы гэты свет!»

Шармадзін насустрэч выйшаў, а за ім і царадворцы;  
Цалаваў ён, нібы сына, слёзы падалі, як град.  
Ён сказаў: «Ці сон, ці яву ты паслаў, вялікі творца?  
Я шчаслівы, што жывы ты, цар, вяртаешся назад!»

Віцязь шчыра прывітаўся, як з настаўнікам адданым,  
І прамовіў: «Дзякуй богу, што пазбавіў нас бяды!»  
Падыходзілі вяльможы, нагіналіся з пашанай,  
Быў узрадаваны кожны — і стары, і малады.

Ля палаца люд сабраўся прывітаць яго ўрачыста,  
Кожны рад яму засведчыць і пакору і любоў.  
На бяседзе ён, як сонца, быў вясёлы, прамяністы.  
Апісаць сустрэчу тую не хапае ў мове слоў!

Расказаў ён Шармадзіну, дзе пабыў і што пабачыў,  
Як сустрэў ён Тарыэля, як ён другам стаў яму,  
І, стрымаць не ў сілах слёзы, Аўтандзіл з тугой зазначыў:  
«Без яго й палац раскошны мне нагадвае турму!»

Шармадзін пад час бяседы расказаў пра ўсе навіны;  
«Твой ад'езд застаўся ў тайне — ўсё было, як загадаў».  
Аўтандзіл, ахвяраваўшы дзень бяседзе і спачыну,  
Рушыў конна у дарогу, толькі золак залунаў.

Ехаў ён без адпачынку ўдзень і поўначчу бяссоннай,  
Шармадзін — вястун нястомны — сам паперадзе ляцеў.  
За тры дні адолеў віцязь доўгі шлях дзесяцідзённы,  
Каб хутчэй спаткаўся з сонцам акрылены марай леў.

Ён паслаў ганца з пасланнем: «Цар вялікі і магутны!  
Зноў убачыцца з табою з ласкі бога зычыць лёс!  
Дакладаю, повен шчасця: знойдзен віцязь той слаўтны,—  
Вестку гэтую, як радасць, я табе у дар прывёз!»



Рэспубліканская  
нацыянальная бібліятэка  
імя Я. Купалы

Перад мудрым Растэванам Шармадзін ступіў два крокі  
І, схіліўшыся ў пашане, так цару ён дакладаў:  
«Аўтандзіл гатоў з'явіцца, доўг ён выканаў высокі!»  
Цар сказаў: «Я ўсё ад бога атрымаў, чаго жадаў!»

Цінацін, пачуўшы гэта, пунсавей світанку стала;  
Шармадзін сказаў ёй: «Віцязь паспяшаецца да вас!»  
І смялей, чым сонца ў небе, тая радасцю заззяла  
І багата адарыла пасланца у той жа час.

Верхам цар насустрач рушыў, каб як след сустрэць героя,  
Той пашанаю крануты быў юнак да глыбіні.  
Асыпаў адзін другога шчырай ласкаю сваёю,  
Некаторых момант гэты нібы хмелем ап'яніў.

Аўтандзіл з камя саскочыў, пакланіўся Растэвану,  
Той жа ў радасці вялікай Аўтандзіла цалаваў;  
І вясёлыя абодва у палац пайшлі прыбраны,  
І натоўп людскі на плошчы гучна віцязя вітаў.

Пакланіўся сонцу сонцаў леў найпершы над ільвамі.  
Ружы шчок, агаты зрэнак асвятліў пяшчот крышталі;  
І ярчэй, чым сонца промні, дзева бляск ліла вачамі,  
Стаў палац ім вельмі цесны, небасхіл ім дахам стаў.

Цэлы дзень банкетавалі, баль вясёлы йшоў гарою,  
Цар, нібы ласкавы бацька, ўсё на віцязя глядзеў;  
Ззялі: руж расой — юнацтва, старасць — снегам-сівізною.  
Нібы драхмаў, жменю перлаў у гасцінец кожны меў.

Баль закончыўся нарэшце, госці рушылі дадому,  
Пасадзіў з сабою побач цар героя і вяльмож.  
Слухаў ён, як ездзіў віцязь па краінах невядомых,  
Як сустрэў ён незнаёнца, што сабою быў прыгож.



Ён сказаў: «Сумую слёзна, як згадаю Тарыэля!  
Дабраты ў ім — як у сонца невычэрпнага святла;  
З незямной красой яго я параўнаю сёння смела,—  
Толькі стаў ён нібы ружа, што пад восень адцвіла!

Калі блізкага няшчасця мы адчуем раптам крокі,  
Дык крышталю шафранам стане, цвет красы з галін спадзе».  
Аўтандзіл, згадаўшы друга, арасіў слязамі шчокі,  
Як жыве той, раскажаў ён, і ў якой цяпер будзе:

«Ён пабіў пачвараў-дэваў і жыве у іх пячоры,  
З ім — прыслужніца каханай — верны сябра абаіх;  
Ходзіць ён у шкуры тыгра, сам згараючы ад гора,  
Ні парчы яму не трэба, ні адзенняў дарагіх».

Скончыў ён сваю аповесць пра нягоды Тарыэля,  
Як спаткаў ён тое сонца, што чаруе ўсіх красой.  
Слухачы яго ўсхвалялі, што знайшоў ён ружу смела:  
«Найвышэйшаю адвагай ты пакрыў сябе, герой!»

Цінацін ад той размовы ўся была у захапленні,  
Аўтандзіл, адчуўшы гэта, яшчэ больш высёлы стаў;  
А калі прыйшоў дадому, раб з'явіўся з запрашэннем  
Да яе прыйсці — такога шчасця віцязь не чакаў!

Ён пайшоў лагодны, ціхі, гнеў былы змяніўшы ласкай,  
Часам так між зграі лвінай ціхамірны крочыць леў.  
Быў прыгожы ён, нібыта ззяў рубін дзівосным бляскам:  
Сэрцу любай сваё сэрца ён аддаць хутчэй хацеў.

Быццам тая кветка рая з берагоў святых Еўфрата,  
На раскошным царскім троне ззяла сонца-Цінацін.  
Вуснаў лал, узоры броваў, шчок крышталю і кос агаты  
Ухваліць пад сілу толькі мудрацам сівым Афін.

Дзева віцязю з сабою сесці побач загадала —  
Гэтай радаснай хвіліны кожны з іх даўно чакаў,—  
І лагодная гаворка паміж імі загучала;  
«Ці знайшоў,— спытала дзева,— ты таго, каго шукаў?»

Адказаў ён: «Калі людзі дасягаюць прэўнай мэты,  
Дык ці варта уваскросіваць цень мінулае бяды?  
Адшукаў я кіпарыс той, сонцам поўдня абагрэты,  
Што на ружу быў падобны, а цяпер, як снег, бляды.

Ён пазбаўлены надзеі, марна вяне на чужыне,  
Памутнеў крышталь аблічча, воч памеркла біруза.  
З ім адной агнём палаю на адной і той прычыне».  
І пра ўсё, што сам уведаў, віцязь дзеве расказаў.

Расказаў пра ўсе прыгоды, пра вандроўны шлях вялікі,  
Як героя ў шкуры тыгра ён здзічэлага знайшоў:  
«Свет жыцця яму агідны, ён як звер зрабіўся дзікі  
І блукае, як шалёны, сам па стэпах між звяроў.

Хай цябе не дзівіць тое, што кажу пра Тарыэля,  
Бо хто раз яго пабачыў, будзе памятаць заўжды,—  
Дзіўны бляск яго аблічча позірк промнямі засцэле,  
І хоць жоўкне ружа твару — воч святло чысцей вады!»

Расказаў ёй падрабязна, як жыве той валацугам,  
Як, нібыта тыгр, пяхору палічыў за родны кут,  
Як Асмаг жыццё з ім дзеліць, стаўшы служкаю і другам.  
«Лёс пракляты,— ўсклікнуў,— колькі шлеш ты людзям  
слёз, пагут!»

Доўга слухала царэўна Аўтандзілаву размову,—  
Быў, як месяц ясны ў небе, твар яе, чароўны стан.  
«Чым змагу,— яна сказала,— памагчы яму гатова,  
Адшукаць гатова лекі для яго балючых ран!»



და სარ. 127

Адказаў ён: «Легкадумным хто свой лёс даверыць здолен?  
З-за мяне згарае віцязь, як яго я падману?  
Я пакляўся, што вярнуся з ім дзяліць цяжкую долю,  
Я сваім пакляўся сонцам, я табою прысягнуў!

Друг павінен дзеля друга і ў бядзе быць другам спраўным,  
Сэрцам сэрцу адгукацца — другу ты, а друг табе!  
Так міджнур з міджнурам гора дзеліць, як міджнур сапраўдны,—  
Калі ж дружбе сваёй здрадзіў, значыць здрадзіў сам сабе!»

Цінацін сказала: «Спраўдзіў сэрца ты майго жаданні:  
Ты, па-першае, вярнуўся, чым прынёс мне радасць сам;  
Па-другое, Тарыэля ты знайшоў; майму каханню,  
Што ў грудзях агнём палала, даў гаючы ты бальзам!

Лёс наш зменлівы, нясталы, як асенняя пагода,—  
То на небе сонца свеціць, то нахлыне хмараў тлум;  
Зараз радасць паміж намі, зніклі гора і нягоды,—  
Калі свет напоўнен шчасцем, дык навошта яму сум?

Добра тое, што ты клятву заўжды выканаць гатовы,—  
Не пакіне друг сапраўдны друга добрага нідзе.  
Дык усцеш яго надзеяй, падбадзёр сяброўскім словам!  
Як жа, сонца, без цябе мне жыць самотнай у нудзе?»

Ён сказаў: «Да сёмай скрухі дорыш восьмую згрызоту.  
На ваду дарэмна дзьмухаць, дзе скаваў яе мароз;  
Не сагрэе тое сонца, што ўжо страціла ясныту.  
Быць з табой — бяда; разлука ж — выклікае мора слёз!

Калі я цябе пакіну і ў бадзяннях буду крочыць,  
Ад няшчасных стрэлаў лёсу як мне сэрца ўратаваць?  
Дзень мой схіліцца да змроку і павее холад ночы,  
І тады душы пакуты непатрэбна ўжо хаваць!

Закаханаму заўсёды зразумелы любай словы:  
Дзіды ружы раняць сэрца, з раны свежай кроў цячэ!  
Будзь жа сонцам мне ў дарозе, для цябе на ўсё гатовы,  
Дай хоць знак якой надзеі ў падарунак мне яшчэ!»

Віцязь стрымана, пяшчотна просьбу выклаў сціплым словам,  
Гаварыў ён дзеве-сонцу, поўны смутку і трывог,  
І яна дала на памяць падарунак жамчуговы.  
Юнаку і дзеве юнай хай даруе шчасце бог!

Як прыемна шчок рубіны сузіраць вачэй агатам,  
З кіпарысам побач пальму пасадзіць у халадку!  
Прыгажэе ўсё пад сонцам, дзе жыве каханняя свята,  
А цяжар разлукі гора шле міджнуру-юнаку!

Любаваўся віцязь дзевай, быў у шчасным захапленні,  
Потым з любай развітаўся і тужлівы прэч пайшоў.  
Праліваў ён у дарозе слёз крывавае струменне,  
Гаварыў: «О свет няўмольны, зноў з мяне ты смогчаш кроў!»

Ехаў віцязь, поўны смутку, моцна біў сябе у грудзі,  
Бо каханне прымушае слёзы ліць, мякчэць душой;  
Калі хмара ўкрые сонца, над зямлёю цемра будзе,—  
Так разлука Аўтандзіла ўкрыла згаслаю зарой.

Слёзы, змешаныя з кроўю, па абліччы ўніз збягалі;  
Ён казаў: «Не будзе сонца больш у вочы мне свяціць».  
І скрываўленае сэрца вейкі любай праціналі:  
«Без яе, о свет нікчэмны, як магу на свеце жыць?!

Быў падобны я на пальму, што расце ў адэмскім садзе,  
А сягоння лёс няшчадны сэрца мне працяў нажом,  
Нібы ў вогненных цянётах яно тлее ў заняпадзе,  
Тлен — усе людскія справы, марна лезці на ражон!»

Разважаў ён так і плакаў і не мог заснуць да ранку,  
Кляў ён злую волю неба, бо не знаў сваёй віны.  
Час разлукі пасля стрэчы горш усякай ліхаманкі!  
Лёс цяжкі! Ніхто не ўнікне века ўласнае труны!

Так вярнуўся ён дадому, сум цяжкі па Цінаціне  
Не даваў яму спакою, быў ён з ёю ў чадзе мар;  
Твар бялеў, нібы на лісце слаўся сцюжы белы іней,  
Вось як хутка ружа ўчула, што скаціўся сонца жар!

Вечна прагне асалоды сэрца прагнае людское,  
Каб адолець скрухі мукі дзеля радасці жыцця,  
І ніхто яго не спыніць, вечна ўладнае, жывое,  
Ні багі ў высокім небе, ні цары без пачуцця!

Так, ахоплены гаркотай, ён схапіў, як апантаны,  
Падарунак, што ад любай ён на сэрцы сваім нёс,  
І прыклаў яго да вуснаў, быццам рад зубоў каханай,  
І была радэ падобна пльнь яго гарачых слёз.

Пасланец прыйшоў уранку і ў палац яго паклікаў,  
Відзяць рушыў паслухмяна, хоць хвіліны не паспаў.  
Там натоўп ужо сабраўся, гоман там стаяў вялікі,  
Рыхтавалі паляванне, гурт музык на трубах граў.

На кані сваім гарачым цар імчаўся стрымгалова,  
Скрозь трашчалі барабаны, скрозь скуголілі рагі,  
У небе сокалы луналі, псы брахнёй глушылі словы;  
Шмат крыві звяроў забітых арасіла там лугі.

Цар паклікаў у палацы ўсіх, хто быў на паляванні,  
Там былі князі, вяльможы і адважныя стралкі;  
Перапоўнілі пакоі, што ў шаўкі былі прыбраны,  
Загучалі арфы, лютні, ў лад запелі спевакі.

Цар і віцязь, сеўшы побач, задушэўна размаўлялі,  
Пунсавелі вусны-лалы, ззяла перлаў прыгажосць.  
Царадворцы і вяльможы ўкруг натоўпамі стаялі,  
Аб адважным Тарыэлю тут успомніў кожны госць.

Вось дамоў вярнуўся віцязь, і зайшлося сэрца з гора,  
Зноў каханую згадаў ён, як святло агню ўначы:  
То ўставаў ён, то лажыўся,— не засне каханнем хворы!  
Не знайсці на свеце лекаў, каб яму дапамагчы!

Думаў: «Што ты нарабіла з маім сэрцам, чарадзейка,  
Прыгажосць садоў Эдэма, трапіў я к табе ў палон!  
Позірк твой мне дорыць радасць, раныць сэрца стрэлы-вейкі,  
Калі ў яве не пабачу, дык прыйдзі ты ў позні сон!»

Так, заліўшыся слязамі, ён шаптаў сабе употай:  
«Сэрца, будзь спакойна-мудрым, сціхні шалам палымнець!  
Бо калі ж сцярпець не зможаш — не адчэпіцца сумота,  
Калі ж мудрым быць жадаеш, навучыся перш цярпець!

Не спяшайся разарвацца, сэрца, з крыўды і папроку,  
Трэба жыць і жыць для любай, ёй аддаць да кроплі кроў;  
А сапраўднае каханне хай нябачным стане воку,  
Толькі той кахае шчыра, хто не кажа пра любоў!»



**АЎТАНДЗІЛ ПРОСІЦЬ РАСТЭВАНА АДПУСЦІЦЬ ЯГО.  
ГУТАРКА З ВІЗІРАМ**

Развіднела. Апануўся віцязь. Выйшаў з дому рана.  
Думаў: «Як сваё каханне ад людзей стаіць крадком?  
Божа, дай цярпення сілу, дух суціш мой звар'яваны!»  
На каня ускочыў спрытна і памчаў к візіру ў дом.

Той яму насустрач выйшаў: «Сонца мне сустрэць прыемна —  
Шчасны лёс наваражыў мне ўбачыць госця ясны твар!»  
І, схліўшыся ў паклоне, прывітаў яго ўзаемна:  
«Калі госць жаданы сэрцу — ў захапленні гаспадар!»





Дапамог з каня ён злезці, у палац павёў ён гасця,  
Дыванамі дарагімі ўсланы быў да ганка шлях.  
Віцязь сонцам ззяў, святлелі і вяльможы-ягамосці  
І шапталі: «Сёння вецер нам прывеяў ружаў пах!»

Ён прысеў. Прысутных вочы чараваў красой дзівоснай,  
Кожны, хто яго пабачыў, быў уражан тым святлом,  
Праляталі па натоўпу сотні сот уздыхаў млосных,  
Ды пакінуць дом візіра загадана ўсім было.

І, застаўшыся сам-насам, віцязь выклаў свае справы:  
«Ты, візір,— цару дарадчык пры двары і на вайне;  
Ён ва ўсім з табою згодзен, ты вяршыш усёй дзяржавай,—  
Дык прашу твайго ратунку, памажы ў гароце мне!

Я адным агнём палаю з тым, хто мой спакой парушыў,—  
Мне ў разлуцы з Тарыэлем свет бязрадасны наўкруг;  
Ён душу сваю аддаў мне, адплаціць я тым жа мушу,—  
Хто нас любіць бескарысна, той найпершы брат і друг!

Апляло, як сетка, сэрца мне жаданне той сустрэчы,  
Сэрца там маё, дзе віцязь, хоць я сам перад табой.  
Бог яго заместа сонца ўсім жывым стварыў дарэчы;  
Стаў ён братам мне, Асмаг жа — стала роднаю сястрой.

Ад'язджаючы, пакляўся быць вялікай дружбе верным:  
«Я вярнуся, гляну ў вочы так, што й вораг не ўпігне;  
Каб развеяць тваю скруху, я знайду тваю царэўну!»  
Я гару агнём чакання — час туды вярнуцца мне!

Я табе скажу ўсю праўду, мне хваліцца не да твару:  
Ён мяне чакае марна, я ж насустрэч не іду.  
Як вар'ят, вар'ята клятвы я не дам хлусні ў ахвяру,—  
Бо хто раз парушыў клятву, тройчы трапіць у бяду!

Перадай жа Растэвану, што чакаць я больш не здольны,  
Што яго я заклінаю, каб з двара мяне пусціў,  
Бо калі не дасць мне волі, дык нашто яму нявольнік?  
Будзь заступнікам, каб сэрца я агнём не спапяліў!

Ты скажы яму: «Хто зможа не назваць цябе славытым?!  
Хай пакуты майго сэрца сам табе адкрые бог,—  
Але ж віцязь той чакае, я ж братэрскай клятвай skutы,  
Ад яго ўладарных чараў сваё сэрца не ўбярог!

Цар, без віцязя не міл мне свет з дабротамі сваімі,  
Я аддаў яму свой розум, з ім цяпер душа мая!  
Памагу яму, дык гэтым я тваё праслаўлю імя,  
Не змагу — не здраджу клятве, хоць і сам загіну!

Хай ад'езд мой не ўстрывожыць сэрца ваша болем злосці,  
Хай са мною будзе тое, што жадае бог і час!  
З перамогаю хай верне ён мяне да вашай мосці,  
А не верне — хай заўсёды абмінае вораг вас!»

І яшчэ сказаў візіру: «Ўсё раскрыў перад табою,  
Раскажы ж цару дакладна, што на сэрцы я нашу,  
Атрымай дазвол высокі ад яго любой цанюю,  
Залатых манет сто тысяч я за гэта ўзяць прашу!»

Адказаў візір з усмешкай: «Мне не трэба ўзнагароды!  
Хопіць мне й таго, што тайну мне даверыў аднаму!  
Бо за тое, што скажу я, цар мяне адорыць шчодро,—  
Не да твару, як вядома, скнарай быць цару майму!

Ён не дасць ступіць і кроку — ад рукі яго загіну,  
Што мне золата, калі я сам зраблюся мерцвяком?  
Дзе на свеце знойдзеш дурня, сам каб лёг у дамавіну?!  
Не, нічога не скажу я, хоць забі мяне мячом!



НАЦЫАНАЛЬНЫ  
БІБЛІАТЭКА РЭСПУБЛІКІ  
БЕЛАРУСЬ

З небыцця назад дарогі да жыцця не знойдзеш новай.  
Ён мяне загубіць з крыкам: «Як сказаць мне гэта мог?  
Як, вар'ят, паддацца мог ты здрады чорнай хітрай змове?!»  
Не, чым быць забітым, лепей не губляць жыцця дарог!

Калі нават цар адпусціць, войска прэўна не захоча  
Страціць сонца над сабою; а як здарыцца вайна  
І сюды нахлыне вораг, землі нашыя патопча?  
Не, не можа абярнуцца верабей у каршуна!»

Тут сказаў скрозь слёзы віцязь: «Нож мне ў сэрца ўстроміць трэба!  
Ты, візір, не ўмееш, прэўна, сам каханнем даражыць;  
Ты не ведаеш, на прэўна, дружбы, што яснай, чым неба,  
Бо інакш бы ты паверыў, што без друга мне не жыць!»

Змеркла сонца нада мною, хто схаваў яго праменне?  
Бляск яго вярнуць яскравы спосаб толькі я знайду!  
Спраў маіх ніхто не можа ведаць лепш майго сумлення,  
А парады людю злога толькі сеюць скрозь бяду!

Я цару ўжо не апора ні адзін, ні разам з войскам,  
Бо ў журбоце безразважна і няспынна слёзы лью.  
Толькі вернасцю няўхільнай правяраецца сяброўства,—  
Я пайду, каб роспач друга мог адолець, як сваю!

Не магу, візір, мірыцца я са словамі тваімі;  
Тут жалеза стала б воскам, а не цвёрдаю скалой!  
Слёз героя не заменяць рэкі хвалямі сваімі;  
Памажы,— аддзяху з часам я за ўчынак добры твой!

Калі ж цар мяне не пусціць, я употай здзейсню мэту,  
Хай згарыць за друга сэрца — больш няма для просьбы слоў!  
Калі ты цару патрэбен, не зжыве цябе са свету;  
Абяцай, што ўсе пакуты з-за мяне сцягнець гатоў!»



Адказаў візір: «Ахоплен я агнём тваім дазвання,—  
Цяжка бачыць твае слёзы, меркне дня святло ў вачах;  
Іншы раз — карысна слова, іншы — лепш за ўсё маўчанне:  
Раскажу пра ўсё цару я, перамогшы смерці страх!»

І візір, сказаўшы гэта, у палац пайшоў адразу,  
Там цара ў адзенні пышным ён вясёлага застаў;  
Не хацеў псаваць настрою невясёлым сваім словам  
І збянтэжана ў задуме перад тронам ён стаяў.

Да маўклівага візіра цар уважна прыглядаўся  
І спытаў: «З якой прычыны ўвесь аддаўся ты журбе?»  
Адказаў візір: «Сказаў бы праўду ўсю, каб не баяўся,  
Бо забіць мяне ты можаш, калі ўсё скажу табе.

Клопат мой мацней, чым гора, што мяне схіляе долу;  
Хоць пасол быць мусіць смелым, страх душу маю скаваў:  
Аўтандзіл твой двор пакінуць просіць царскага дазволу,  
Бо ў разлуцы з Тарыэлем свет яму нямілы стаў».

Расказаў, хоць і нясмела, ўсё візір пра Аўтандзіла:  
«Цар, калі б ты мог пабачыць, як хварэе ён душой,  
Як ён лье няспынна слёзы, як губляе марна сілы!  
Я сказаў усё. Што хочаш ты рабі цяпер са мною!»

Цар раз'юшыўся, насупіў у нястрымным гневе бровы,  
Слаў з вачэй маланкі злосці, хмурыў гордае чало:  
«Як адважыўся, няшчасны, ты сказаць такія словы?  
Сам той злоснік або злодзей, хто спяшыць уведаць зло!

З чорнай весткай ты спяшаўся да мяне, як з добрым нечым,  
Толькі здраднік ці забойца мне ўчыніў бы горшы здзек!  
Як язык твой павярнуўся мне сказаць такія рэчы?  
Не, візірам быць не варты несумленны чалавек!

Абмінуць блугую вестку мусіць быць слуга гатовы,  
Балбатаць лухту і глупства можа толькі баламут!  
Лепш аглухлі б мае вушы, чым пачуць такія словы!  
Я заб'ю цябе — за гэта не пашле мне бог пакут!

І калі б не Аўтандзілам да мяне ты быў пасланы,  
Я, жыццём сваім клянуся, галаву б табе адсек!  
Прэч адгэтуль, недарэка, дурань злосны і паганы!  
Вось якім ты аказаўся, крывадушны чалавек?!»

Цар шшурнуў з размаху крэсла, ім хацеў візіра выцяць,  
Ды не трапіў, хоць візіру здаўся моцным той удар.  
«Як адважыўся сказаць мне, што ўцячы сабраўся віцязь?»  
Слёз гарачыя струмені апяклі візіраў твар.

Слова вымавіць не мог ён, задрыжаў, як ліст у буру,  
Выпаўз прэч хутчэй за дзверы, як падбітая ліса;  
У палац ішоў вясёлы, а з палаца бег пануры:  
Вораг так бы не нашкодзіў, як сабе нашкодзіў сам!

Ён шаптаў: «Цярпець знявагу богам мне наканавана.  
Памыліўся я з-за глупства, не зазнаць мне больш уцех!  
Як адважыўся так дзёрзка гаварыць я з гордым панам?  
Што ж, плаціць павінен кожны, як і я, за ўласны грэх!»

Так ішоў візір няшчасны з ганьбай, сорамам і болем;  
Спахмурнелы, пры сустрэчы Аўтандзілу ён сказаў:  
«Як адзякаваць табе мне; меў я радасці даволі,—  
Вось прыйшоў я зганьбаваны, галаву амаль не склаў».

І, жартуючы скрозь слёзы, гаварыў далей ён другу,—  
Сам з сябе ён кніў нібыта, ледзь стрымаўшы злы папрок:  
«Той губляе слуг, хто плаціць абяцанкай за паслугі;  
Кажуць: даўшы добры хабар, з пекла нават чорт уцёк!

Зневажаў мяне і бэсціў цар, я ж быў, як апантаны;  
Ён казаў, што я здзяцінеў, і бязглузым абвясціў.  
Дзе я сорам свой падзену, як у вочы людзям гляну?!  
Я дзіўлюся сам дагэтуль, як мяне ён не забіў?!

Ведаў добра, што рабіў я, і прынёс сябе ў ахвяру,  
Прадчуваў я кару злую, ўсё ж пайшоў да ўладара.  
Хто пазбегнуць можа гневу, што ляціць з нябёс з-за хмары?!  
За цябе гатоў хоць сёння я без страху паміраць!»

Адказаў візіру віцязь: «Мне не ехаць немагчыма.  
Калі ружа вянуць стане, памірае салавей.  
Жыватворную расінку ён шукае для любімай,  
А не знойдзе, дык пагібель свайму сэрцу ён заве.

Не магу без Тарыэля ні сядзець, ні ў сне забыцца;  
Каб знайці яго, гатовы я бадзяцца між звяроў!  
Цар дарма мяне схіляе ехаць з ворагамі біцца,—  
Чым трымаць гвалтоўна сябра, лепш застацца без сяброў!

Хоць угневаны ён вельмі, ўсё ж цара я ўпрошваць буду,—  
Зразумее можа зрэшты, як згараю сэрцам я;  
Не адпусціць — дык употай волю вольную здабуду,  
А калі памру, хай гіне доля горкая мая!»

Змоўклі. Віцязя паклікаў на абед візір гасцінны;  
Частаваў ён гасця шчодро, паднасіў яму дары,  
Да гасцей старых і юных быў таксама дабрачынны;  
Ад яго вярнуўся віцязь, як сцямнела на двары.

Дома ж кіпарыс чароўны тысяч сто адклаў чырвонцаў,  
Трыста штук парчовых скруткаў ён са сховішча дастаў,  
І, дадаўшы шэсць дзесяткаў лалаў зыркiх, нібы сонца,  
Ён візіру ў падарунак са сваім ганцом паслаў.

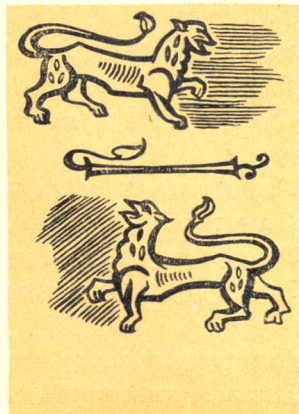


Нацыянальная  
бібліятэка Рэспублікі Беларусь

Загадаў сказаць: «Не ў сілах адплаціць я за паслугу,  
Дык не дар, а доўг мой шчыра я прашу цябе прыняць!  
Не памру — жыццё ў падзяку я табе аддам, як другу,  
Я любоў сваю з тваёю пастараюся зраўняць!»

Каб уславіць Аўтандзіла, не хапае слоў на гэта,  
Ён ва ўсіх сваіх учынках варты быў высокіх дум!  
Памагаць павінен кожны дасягнуць другому мэты,  
Верны друг не кіне друга, што патрапіў у бяду!





## ГУТАРКА АЎТАНДЗІЛА З ШАРМАДЗІНАМ

Віцязь той, што сонцам ззяе, так прамовіў Шармадзіну:  
«Гэта дзень маёй надзеі, сэрцу радасць ён нясе;  
Ён пакажа, што ты зробіш для мяне з усіх адзіны!»  
Дык знайдзі, чытач мой добры, ў дружбе іх глыбокі сэнс!

Ён сказаў: «Наконт ад'езду цар і слухаць не захоча,  
Ён не ведае, што сэрцу толькі дружбы нестася  
І што мне без Тарыэля ясны дзень здаецца ноччу!  
Зраджу — бог на ліха згоды не даваў і не дае!



Цвёрда вырашыў быць з другам — не парушу я зарок,  
Той, хто здрадзіць свайму слову — вораг богу, танны хлус!  
Сэрца ные і галосіць, бо сардэчны друг далёка,  
Скасаваць нішто не зможа вечны сэрцаў двух хаўрус!

Каб давесці сваю дружбу, ёсць на свеце тры навукі:  
Быць перш-наперш разам з другам, жыць у згодзе дзень у дзень;  
Па-другое, ўсім дзяліцца, каб дарылі радасць рукі,  
І, па-трэцяе, быць смелым, калі друг твой у бядзе!

Скарачаць размову трэба — кожны справе хай паслужыць.  
Загаю я раны сэрца, калі ўдасца мне ўцячы.  
Абцядай жа ў час разлукі, я прашу цябе, мой дружа,  
Што выконваць будзеш шчыра ўсё, чаму цябе вучыў!

Перш за ўсё адданым службе будзь, як быць мы ўсе павінны,—  
Пакажы сваю сумленнасць, непадкупнасць пакажы;  
Войскам ты кіруй адменна, замак мой ахоўвай пільна;  
Ты служыў дагэтуль добра, яшчэ лепш ты паслужы!

Барані свой край, каб вораг не пайшоў на нас паходам;  
Добрым будзь для добрых, злыдням не давай хады нідзе!  
Як вярнуся — найвышэйшай надзялю узнагародай;  
Служба спраўная ніколі задарма не прападзе!»

Шармадзін, пачуўшы гэта, поўны смутку, плакаў горка;  
Ён сказаў: «Я не баюся заставацца сам з сабой,  
Аднаго баюся: сэрца без цябе туга агорне!  
Лепш у доўгую дарогу ты вазьмі мяне з сабой!

Не чутно было, каб віцязь быў адзін у падарожжы,  
Не чутно было, каб кінуў у бядзе слуга яго.  
Як адзін тут жыць я буду, аб табе гадаць трывожна?»  
Адказаў на гэта віцязь: «Слова не змяню свайго!

Веру я ў тваю адданаць, мне любоў твая — не жарты,  
Не магу з табой згадзіцца, свет варожы да мяне.  
На каго я ўсё пакіну, замяніць мяне хто варты?  
Супакойся, не магу я ўзяць цябе з сабою, не!

Шлях міжжура — вандраванні на чужыне ў адзіноце,  
Кроў і слёзы закаханы мусіць моўчкі з гора ліць;  
Лёс міжжура — ўдзехі пошук, дні і ночы у маркоце,—  
Свет такім, павер мне, створан, і не нам яго змяніць!

Дзе б ні быў я, пастарайся не забыць мяне ніколі;  
Сам сабе слугой я стану, да ўсяго знайду ключы.  
Трэба мужным быць мужчыне і змагацца з лютай доляй,—  
Той нігчэмны, спраў ганебных хто не змог перамагчы!

Я не з тых, хто ў свеце толькі агурком існуе спелым,—  
Мне за друга дарагога не шкада жыццё аддаць!  
Я спытаў дазволу ў сонца — ў шлях мяне пусціла смелы;  
Калі я яе пакінуў, што мне дом свой шкадаваць?!

Перадаць хачу з табою заповіт мой Растэвану,  
Хай цябе шануе шчыра так, як я цябе любіў.  
А памру — не паддавайся д'ябла хціваму жаданню,—  
Плач па мне, але з адчаю сам сябе не загубі!»



## ԱՄԿԱՆԴՅԱԼԱՄ ԶԱՓԱՎԵՏ ԸԱՐԱ ՐԱՏՉՎԱՆԱ

Տե՛ս քիտիք ին զափաւետ իմ — իմաք իմաք իմաք:  
«Ըար, յ իմաք իմաք իմաք, կաք իմաք իմաք,  
Բեք կաք իմաք իմաք, եք կաք իմաք իմաք,—  
Բեք յ իմաք իմաք, իմաք յ իմաք իմաք!»

Ըարա իմաք, իմաք իմաք իմաք իմաք իմաք,  
իմաք իմաք իմաք իմաք իմաք իմաք,—  
իմաք իմաք իմաք իմաք իմաք իմաք:  
«Ըարա յ իմաք իմաք իմաք իմաք իմաք!»

У мане ляжыць пачатак і няшчасця і цяжкай страты,—  
Ці ж забыць магу я друга, што за брата даражэй?!  
Што бяздзейнаму навуча філасофіі багатай?  
Мэта ўсякага пазнання — стаць да ісціны бліжэй.

Што апосталы пісалі пра каханне — верыць трэба:  
Сэнсу мудрых заветаў у вяках не пастарэць.  
«Нас каханне узвышае!» — звон іх слоў ляцеў да неба;  
Калі ты не разумееш, як жа іншым зразумець?

Творца даў мне досыць сілы, каб нікому не скарыцца,  
Бачыць ён усё на свеце, хоць не бачым мы яго;  
На зямлі істоце кожнай вызначае ён граніцы,  
Ён з адзінкі творыць сотню, з сотні робіць аднаго!

Што яму непажадана, дык таго павек не будзе.  
Без прамення ружа зьяне, ператворыцца ў асцё.  
Усё прыгожае на свеце асалоду ў душах будзіць;  
Мне без друга стане хутка немагчымасцю жыццё!

Ты прабач за неслухмянасць, не пазбаў сваёй увагі:  
Я, палоннік дум агнёвых, твой не выканаў загад.  
Мой ад'езд — бальзам гаючы, ён глыток вады ад смагі.  
Дзе б ні быў я — вольнай волі я ўсё роўна буду рад!

Слёзы мне не дапамогуць, мужнасць — шлях цяпер адзіны,  
Бо не ўнікнеш волі вышняй, што прызначана з нябёс.  
Муж цярплівы быць павінен, не скарыцца злой гадзіне,—  
Ні адна душа жывая не абыдзе ўласны лёс!

Што прызначыць бог — прыму я і пакорна і пачціва,  
А вярнуся — будзе ў сэрцы хай не попел, а спакой.  
Хай цябе я зноў убачу і багатым і шчаслівым;  
Памагаць жа пабраціму — гэта ўвесь здабытак мой!

Цар, прыму любую кару, калі ў чым я вінаваты,  
Хіба ж гэты мой учынак пакладзе на твар твой сум?  
Калі здраджу Тарыэлю, буду я людзьмі пракляты,  
Ен жа зганьбіць на тым свеце, як сустрэнем страшны суд!

Пра сяброў сваіх адданых клапаціцца трэба людзям.  
Праклінаю бессаромных, што хаваюць здрады лёд.  
Ці ж сапраўдны друг героя ў час цяжкі падводзіць будзе?  
Горш няма таго ваякі, што спазніўся у поход!

Хто у бойцы забаяўся — асмяюць таго нашчадкі,  
Лепш не бачыць баязліўца, што бяжыць, схавацца дзе ё.  
Славу здабываць пачэсней, чым багацце і дастаткі,—  
Баязлівец горш жанчыны, што на прасніцы прадзе!

Смерць не спыняць пуцявіны, што ляглі між кручаў горных;  
Ці ваяка ты адважны, ці маленькае дзіця —  
І старых і юных зрэшты да сябе зямля прыгорне,—  
Смерць са славай лепш усё ж ткі зганьбаванага жыцця!

Цар, асмелюся нарэшце і такое я зазначыць:  
Памыляецца, і двойчы, хто забыў смяротны час,—  
Ходзіць смерць удзень і ўночы, хоць ніхто яе не бачыць!  
Калі я цябе не ўбачу, значыць, я навек пагас!

Калі я сваю пагібель на чужыне напаткаю  
І бадзягаю сканаю на чужой зямлі сырой,  
Не загорнуць мяне ў саван людзі ў тым нязнаным краю,—  
Ты ж згадай у сэрцы з жалем — выхаванец быў я твой!

Ты раздай маю маёмасць немажонку народу,  
Хай багатым стане бедны, стануць вольнымі рабы;  
Дай прытулак сіраціне, хто не бачыў шчасця зроду,—  
Каб мяне благаслаўлялі, за мяне дабро зрабі!

Што тваіх не варта скарбніц, ты аддай таксама людзям,  
Што сіротам на прытулкі, што на новыя масты.  
Не шкадуў маіх здабыткаў, шчасця бедным хай прыбудзе.  
Пагасіць агонь мой можаш на ўвесь свет адзіны ты!

Ад мяне ты болей вестак не чакай цяпер ніколі,  
Я душу аддаў з даверам, я раскрыў свае шляхі.  
Ні сябе, ні думак чыстых д'яблу я не дам адолець.  
За мяне маліся богу, дараваў каб мне грахі!

Я прашу: ты Шармадзіна падтрымай сваёй увагай,  
Шмат нягод яму паслала ў гэты год жыццё, як ноч.  
Да яго, прашу, будзь ласкаў, не цвялі яго знявагай,  
Каб дарэмна слёз не ліў ён са сваіх старэчых воч!

Запавет уласнаручны мой на гэтым я канчаю.  
Пакідаю, мой настаўнік. Я ў трывозе і ў журбе.  
Не смуткуй дарма, ўладар мой, ад душы табе жадаю,  
Жыць на страх варожым злыдням зычу шмат гадоў табе!»

Скончыў ён і запавет свой даў у рукі Шармадзіну:  
«Не марудзь, ідзі ў палацы, ўсё зрабі, як я сказаў!  
Ты з усіх, адданных службе, быў дарадцам мне адзіным!»  
І з крывавымі слязамі моўчкі ён слугу абняў.



### МАЛІТВА АЎТАНДЗІЛА

Ён маліўся: «Бог вялікі, цар над небам і зямлёю,  
Шлеш ты людзям і пакуты, шлеш ты людзям і дабро,  
Непазнаны, невыказны, мудрай воляю сваёю  
Памажы стрымаць каханне, што вар’юе ў жылах кроў!»

Божа, ўсё табе пакорна: высі гор, прасцяг бясконцы,  
Даў ты жар кахання сэрцу і стварыў яго закон.  
Разлучае свет няўмольны зноў мяне з чароўным сонцам,—  
Не губі ж кахання зерне, што ўзрасло з юнацкіх дзён!



Божа мілы! Без цябе я ў гэтым свеце — сіраціна.  
Дзе б ні йшоў я, дзе б ні ехаў, ты мяне не пакідай:  
Памажы мне знішчыць злыдняў, буру ў моры, д'ябла кліны!  
Адслужу, калі ўратуеш, прынясу ахвяру ў дар!»

Памаліўшыся, ускочыў на каня і — за вароты,  
Развітаўся з Шармадзінам; той, нябога, зарыдаў,  
Біць пачаў сябе у грудзі, шчокі драць з тае гароты,—  
Точыць сэрца жаль васалу, што пакінуў гаспадар!



## РАСТЭВАН ДАВЕДВАЕЦЦА ПРА ТАЕМНЫ АД'ЕЗД АЎТАНДЗІЛА

Павяду цяпер расказ я пра знікненне Аўтандзіла.  
Цар у гэты дзень нікога не схацеў зусім прыняць.  
Раніцою ўстаў у гневе, аганькі ў вачах іскрылі;  
Загадаў свайго візіра у палац хутчэй пазваць.

Уваходзіць той нясмела, апусціўшы вочы долу.  
Цар сказаў: «Забыць хачу я пра размову, што была.  
Быў разгневаны я моцна ўчора, як раней ніколі,  
І цябе зняважыў злосны, хоць цяпер не помню зла.

Чым я скрыўдзіў Аўтандзіла — адкажы мне проста ў вочы.  
«Злосць добра не родзіць» — мудрасць вучыць з даўняе пары.  
Вось таму не злуй другога, калі сам быць добрым хочаш.  
А цяпер скажы спачатку, што ты ўчора гаварыў?»

І візир, цару слухмяны, паўтарыў усё да слова.  
Той праслухаў і спаспета перадаў, стрымаўшы гнеў:  
«Буду я няхай лявітам, калі ты не безгаловы,  
Бо, забыўшы пра пашану, супярэчыць смееш мне».

Ад цара візир пануры заспяшаўся да спаспета.  
Тут ад слуг яго дазнаўся — знік таемна Аўтандзіл.  
Ён сказаў: «Пайсці з дакладам — узлущца цар за гэта;  
Хай ідзе, хто больш смялейшы, каму свет ужо не міл».

Вестак цар не дачакаўся, слуг паслаў пра ўсё дазнацца,  
Расказаць яму ўсю праўду не адважваўся ніхто.  
І раптоўнае сумненне стала ў думкі пракрадацца:  
«Збег, напэўна, віцязь мужны, хто адзін мацней за сто».

Галаву схіліўшы долу і ў вялікім засмучэнні  
Загадаў ізноў візіра клікаць зараз жа ў палац:  
«Хай раскажа, ашуканец, пра нядобрае здарэнне».  
Той з'явіўся і ад страху на нагах не мог стаяць.

З асцярогаю да трона падышоў ён анямелы.  
Цар спытаў: «Няўжо, як месяц, наша сонейка зайшло?»  
І пра ўсё без ашуканства расказаў візир збялелы:  
«Наша сонца ўкрылі хмары, нібы чорнае крыло».

Словы гэтыя пачуўшы, цар крычаў, як ачмурэлы,  
Валасы ірваў сівыя, раздзіраў шалёна твар:  
«Ты нашто мяне пакінуў, выхаванец самы смелы,  
У які ты край далёкі свае крокі скіраваў?»

Калі розум свой не страціў, ты не будзеш у бядоце.  
Апусцеў палац мой пышны, змрок цяпер пануе тут.  
На каго мяне пакінуў ты ў сірочай адзіноце?  
Покуль разам мы не будзем — не пазбаўлюся пакут.

Больш цябе я не пабачу, як імчышся з палявання,  
Не пабачу, як у гульнях ты паказваеш свой, спрыт,  
Не пачую мілагучны голас, поўны хвалявання,—  
Дык нашто мне ўсё багацце, гэты трон, і меч, і шчыт?

У далёкіх вандраваннях не знясіліць цябе голад,  
Дапамогуць лук і стрэлы ўзяць здабычу не адну,  
Ты пакуты і бядоты пераможаш з божай воляй,  
Але хто мяне аплача, калі лягу я ў труну?»

І сышліся ўсе на воклік, і пачуўся плач і лямант,  
Валасы з барод ірвалі ўсе, хто блізкі быў цару.  
І крычалі: «Меркне сонца, нам у вочы больш не гляне,  
Не пабачыць нам у змроку яснатварую зару!»

Валадар сярод прыдворных, што дзялілі з ім гаркату,  
Гаварыў скрозь слёзы: «Гляньце, сонца нам святло не шле.  
Чым мы віцязя ўгнавілі, што пакінуў нас употай?  
Хто ж цяпер над нашым войскам горда стане на чале?»

І калі рыданні сціхлі, уладар спытаўся ў знаці:  
«Адкажыце мне, паехаў ён са світай ці адзін?»  
Тут з'яўляецца са скруткам нечакана у палацы,  
Поўны боязі і скрухі, пабялелы Шармадзін.

Ён сказаў: «Пергамент гэты я знайшоў у спачывальні,  
Дзе разгубленыя слугі горка плакалі па ім.  
Ён зусім адзін падаўся ў ціхі час перадсвітальны.  
Самай лютай кары варты не даглядам я сваім».





НАЦЫАНАЛЬНЫ  
БІБЛІАТЭКА

Запавет перачытаўшы, цар сказаў: «З хвіліны гэтай  
Каб ніхто адзенняў пышных на сябе надзець не мог.  
Хай удовы і сіроты моляць бога, каб спасета  
Ад няшчасця і напасці у дарозе засцярог».



## АЎТАНДЗІЛ ЕДЗЕ ДРУГІ РАЗ ДЛЯ СУСТРЭЧЫ З ТАРЫЭЛЕМ

Зіхаціць чароўны месяц, калі знікне сонца з неба;  
Побач з сонцам прамяністым ён пакорна растае.  
А без сонца чэзне ружа, для жыцця святло ёй трэба.  
Так і мы гібеем марна, калі мілай нестае.

А цяпер расказ прадоўжым пра блуканні Аўтандзіла.  
Поўны смутку ехаў віцязь, засцілалі слёзы даль.  
Ён маліў, каб сонца ярка вобраз любай азарыла,  
А калі не бачыў сонца, змрокам слалася нуда.

Зубы сціснуўшы маўчаў ён, слова вымавіць не ў сілах,  
З плинню шпаркай рэчкі Тыгра слёзы ён свае мяшаў.  
Сам не ведаў, куды ехаў, бо з дарогі ліха збіла,  
І смылела ў адзіноце шматпакутная душа.

Думаў так ён аб каханай: «Як мне вытрымаць разлуку?  
Розум я з табой пакінуў, думкай мкнуся наўздагон.  
І ляціць гарачы позірк, абмінуўшы тлен дакукі.  
Лёс не лёгкі закаханых, толькі горай без яго.

Не знайду нідзе спакою, смутку цяжкаму адданы.  
Я б даўно з сабой пакончыў, ды шкадую слёз тваіх.  
Не магу я быць прычынай гора горкага каханай,  
І нягоды, і пакуты ўсе сцяплю за абаіх.

Гаварыў ён: «Дзесяць коп'яў сэрца мне працялі. Гэта  
Стрэлы-вейкі, што наўкола воч бяздонных сталі ўкруг.  
Позірк твой цямней агату спапяліў мяне дашчэнт,  
Вусны, бровы паланілі. Я ўспамінамі гару.

Сонца, ты — ўладар сусвету, ноч у дзень ператвараеш,  
Часу ты не падуладна, моц вышэйшага ў табе,  
Ты сузор'яў мірыяды можаш зрынуць з небакраю,—  
Дык пашлі сустрэчу з любай і не дай з нуды гібець.

Ты, каго лічыў за бога мудры род людскі спрадвеку,  
Дай пазбавіцца пакуты, зняць няволі ланцугі.  
Я шукаю лал дзівосны, а згубіў агату кветы.  
З любай быў — гарэў пакутай, без яе — памру з тугі».

Раставаў ён тонкай свечкай у пакутных тых маленнях,  
Але сам ляцеў стралою, каб другім дапамагчы.  
Высыпала неба зоркі — бачыў любых воч мігценне,  
З імі вёў, нібы з каханай, ён гаворку уначы.





0100000000  
0100000000

Ён упрошваў месяц ясны: «Богам я малю — будзь ласкаў,  
Ты распальваеш каханнем, ты міджнурам мукі плеш,  
Але ж ты даеш збавенне, свеціш ім надзеі бласкам,—  
Дай злучыцца з той, што ззяе мне здаля ў тваім святле».

Днём знясілены спякотай, ён чакаў заходу сонца.  
Каля рэчак прахалоду ён знаходзіў і начлег.  
І ліліся ў плынь рачную слёз крывавыя азёрцы,  
А назаўтра віхрам мчаўся ён, прыгнуўшыся ў садле.

Як чынара, зграбны станам, ехаў віцязь, поўны жалю,  
І, падстрэліўшы казулю, сеў падсмажыць пад гарой.  
Сам, сілкуючыся, думаў: «Грудзі Марс працяў кінжалам,—  
Ружу страціў, дык ці знойдзеш шчасце ў красцы палявой?»

Не знайду я слоў патрэбных расказаць пра ўсе нягоды,  
Як бадзяўся віцязь бедны, як ён небу скаргі слаў,  
Як крывавіў ружу твару, як мінаў узгоркі, броды,  
Покуль сцежка да пячоры ўжо вядомай прывяла.

Тут Асмаг з пячоры выйшла і, заўважыўшы героя,  
З крыкам радасным падбегла, слёзы ззялі уваччу.  
Абняліся яны моцна, быццам родны брат з сястрою,—  
Той бясконца рад сустрэчы, хто разлукі боль адчуў.

Аўтандзіл спытаўся ў дзевы: «Ну, а дзе ж мой брат названы?»  
Адказала тая з плачам, не стрымаўшы слёз ручай:  
«З той пары, як ты паехаў, не чуваць аб ім нізвання,  
Дзе ён, як ён — невядома, я адна прыйшла ў адчай».

Гэта вестка-неспадзеўка, як кап'ё, працяла сэрца:  
«О сястра,— сказаў са скрухай,— як жа гэта можа быць?  
Мы кляліся узаемна, я спяшаўся, каб сустрэцца,  
Як жа мог ён слову здрадзіць, як ён клятву мог забыць?»

Мне ж была зусім не лёгкай з ім кароткая разлука.  
Як магло такое стацца, што ён дружбу занядаў?  
Як забыцца мог на тое, што злучыла нашы рукі?  
Але што дарма здзіўляцца — лёс даўно мне ліхам стаў!»

Зноў яму сказала дзева: «Разважаеш ты цвяроза,  
Але ўважна ты паслухай, што скажу табе цяпер:  
Той стрымае слова клятвы, хто яшчэ не страціў розум,  
Ён жа стаў вар'ят сапраўдны і блукае, быццам звер.

Розум з сэрцам і душою у адзін ланцуг скаваны,  
Гіне розум, дык астатніх за сабой туды ж вядзе.  
Так і віцязь звар'яцелы шнырыць зверам зацкаваным.  
Дык жа ведай, што спакою не знаходзіць ён нідзе.

Не крыўдуй на Тарыэля, што пакінуў свайго друга;  
Як душа яго палае, сіл не маю расказаць:  
Ад пакут язык нямае і няволіць сэрца скруха,  
Так кажу, бо лёс прымусіў з ім супольна гараваць.

Не, такіх выпрабаванняў не адчуў ніхто спрадвеку,  
Іх не вытрымаў бы камень — перацёрся б ён на друз,  
А ад слёз, што ім праліты, з берагоў бы выйшлі рэкі,  
Кожны з нас мудрэц вялікі, у бядзе пакуль не ўгруз.

Запытала Тарыэля я ў хвіліну развітання:  
«Што сказаць мне Аўтандзілу, калі вернецца сюды?»  
Адказаў: «Пакуль жывы я — не парушу абяцання,  
Буду блізка, хай чакае мяне віцязь малады.

Слова я сваё стрымаю — дружбе здрадзіць я не здольны.  
Дачакаюся сустрэчы, хоць гарыць душа тугой.  
Хай паплача, калі буду смерцю скошаны няўмольнай,  
А жывым застане — разам шчасны момант стрэнем той».

З той пары схавала сонца для мяне сваё аблічча,  
Мае стогны паўтарае толькі рэха гэтых скал.  
Я блукаю па цяснінах — іх буджу я сваім клічам,  
Абмінае мяне нават смерці жорсткая рука.

Кажуць людзі, што ў Кітаі камень ёсць з мудрайшым сказам:  
«Хто сяброў шукаць не хоча — першы вораг сам сабе».  
Ружы шчок шафранам сталі у таго, хто знік адразу.  
Ты знайсці яго павінен — лёс падказвае табе».

Адказаў: «З табою згодзен і апраўдвацца не буду,  
Толькі ведай, што для друга не шкадую я ахвяр.  
Сам сябе ўсяго пазбавіў, што шукаю — я здабуду,  
Так алень вады шукае, калі зморыць спёкі жар».

Тую, хто ярчай рубіну у жамчужным абрамленні,  
Я пакінуў, хоць каханнем сэрца з сэрцам не злучыў.  
Тым жа, хто асыпаў ласкай, адплаціў я несумленна,  
Ім замест падзякі шчырай засмучэнне несучы.

Валадар мой і заступнік, той, хто даў мне выхаванне,  
Хто, як снег, багацці сыпаў шчодрой жменяю сваёй,  
Тым благім маім учынкам вераломна ашуканы.  
За грахі мне ўсемагутны не пашле цяпер спакой.

Так я ўсё раблю для друга, хоць зазнаў нягод замнога,  
Дзень і ноч хаджу, блукаю, а яго нідзе няма.  
Дзе ж ён, той, па кім сумую, дзе лягла яго дарога?  
І я, стомлены, ўжо бачу, што пакутаваў дарма.

Скончым гэтую размову, не памогуць справе словы,  
Што мінула — не шкадую, як гаворыць мудрасць нам.  
Не знайду, дык не вярнуся, да пагібелі гатовы;  
Што ўпікаць дарэмна бога, калі тут свая віна».

Змоўк на гэтым і паехаў праз лагчыны і цясніны,  
Перасек ручай бурлівы і памчаўся ў край чужы.  
Халадзіў павеўны ветрык ружу, вартую рубіну,  
Зноў бяздомным валацугам віцязь бедны затужыў:

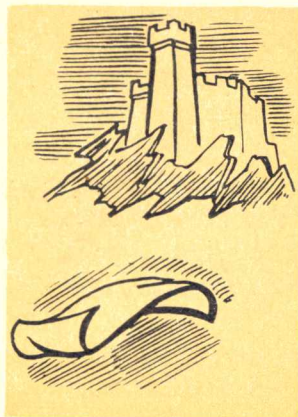
«Чым жа, божа, саграшыў я, што мне шлеш цяжкую кару,  
Я цярплю разлуку з другам, сам пазбаўлены ўсяго.  
Аб дваіх адзін сумую, над жыццём навіслі хмары,  
А загіну — божай кары спапяліць мяне агонь.

Мне асцём калючых ружаў сэрца друг параніў моцна.  
Я застаўся верны клятве, ён жа здрадзіў ёй і знік.  
Калі ён загіне дзесьці, стане дзень мне поччу змрочнай,  
Не знайду такога болей, хоць наш свет людзьмі вялік.

Неразумна аддавацца толькі смутку ў час няшчасны,—  
Хіба слёзы калі-небудзь ратавалі ад бяды?  
Лепш спакойна ўсё узважыць і кірунак выбраць ясны,  
Я знайду таго, хто станам, быццам ясьень малады».

Зноў на пошукі паехаў па нязведанай краіне,  
Ён шукаў і клікаў друга без спачынку ноч і дзень.  
Трое сутак вандраваў ён па лясах і па далінах,  
Толькі друга Тарыэля адшукаць не мог нідзе.

Гаварыў ён: «Божа мілы, я жыццю свайму не рады,  
Чым я грэшны, што прыпала толькі скруха ды бяда?  
Ты для ўсіх суддзя адзіны, адары сваёй спагадай,  
Скараці жыцця гадзіны — перамогу толькі дай!»



## АЎТАНДЗІЛ ЗНАХОДЗІЦЬ НЕПРЫТОМНАГА ТАРЫЭЛЯ

Ехаў віцязь невясёлы, на гару вяла дарога.  
Глянуў зверху у лагчыну, дзе зганяла цень святло.  
Раптам бачыць са здзіўленнем паміж хмызаў варанога.  
Крыкнуў ён: «Нарэшце шчасце к Тарыэлю прывяло!»

Ён ажыў адразу, радасць затапіла сэрца хваляй,  
Знік адчай і горкі смутак, праясніўся далягляд.  
Не паспеўшы звянуць, ружа харакством ізноў зазьяла;  
Паляцеў ён, нібы віхар, друга ўбачыўшы здаля.



და სტარ. 184

Тарыэль не адгукнуўся, распасцеры на імшары,  
Белы быў, нібы кранула смерць яго сваёй рукой.  
На шматкі каўнер парваны, запяклася кроў на твары,  
І здавалася, што вечны ахаліў яго спакой.

Побач леў валяўся мёртвы, востры меч дамаскай сталі,  
Тыгр наводдаль нерухомы, як падкошаны, ляжаў.  
Па абліччы Тарыэля слёзы горкія сцякалі,  
І агнём гарэла сэрца, і ў вачах свяціўся жаль.

Непрытомнасцю скаваны, ён не мог расплюшчыць вочы,  
Нібы вейкі закранула смерці чорнае крыло.  
Аўтандзіл паклікаў друга. Не было адказу. Скочыў  
Ён з кая. Абняў, як брата, і крануў рукой чало.

Выцер твар ён Тарыэлю асцярожнаю рукою,  
На зямлю прысеў і клікаў, сонны будзячы разлог:  
«Ты прачніся, дружа мілы, азірніся — я з табою!»  
Той падняў крыху павекі, слова ж вымавіць не мог.

Я пра ўсё, што адбылося, песні шчырыя складаю:  
Дапамог сяброўскі клопат — апрытомнеў Тарыэль.  
Абняліся пабрацімы. Бачыць бог, ні ў якім краю  
Не знайсці такіх асілкаў — абыдзі хоць сто зямель!

Тарыэль прамовіў: «Клятву я сваю стрымаў, як бачыш.  
Да сустрэчы нашай братняй я усё ж такі дажыў.  
А дыпер мяне пакінь ты, палічу я смерць за ўдачу:  
Не аддай звяругам цела, а ў магілу палажы».

Аўтандзіл сказаў: «Даволі! Ты ліхой аддаўся звадзе.  
Хто не быў міджурам юным, хто каханнем не гарэў?  
Але хто з людзей смяротных у вар'яцкім гінуў чадзе,  
Хто даваў наўмысне д'яблу весці свой смяротны рэй?



Калі з мудрасцю сябруеш — ведай, мудрасць так гаворыць  
Муж адважным быць павінен, не губляцца анідзе,  
Цвёрдым стаць перад навалай, не схіляцца у пакоры,  
Калі ж часам з глузду з'едзе — быць тады ліхой бядзе.

Ты, мудрэц, не разумееш, мудрых ісцін запаветы.  
Як сярод звяроў пустэльні сцішыш ты каханья пал?  
Як, загінуўшы, пабачыш тую, хто твой вечны светач?  
Для чаго здаровым лекі альбо мёртвым кветак пах?

Хто, скажы, не быў міджнурам, не палаў агнём жадання?  
Не адчуў салодкай мукі, чэмер горкі цяжкіх страт?  
Што раджалася без болю? Дык нашто ж твае літанні?  
Хто сарваў без церняў ружу, хоць і быў той ружы рад?

Запыталі неяк ружу: «Ты красою ўсіх чаруеш,  
Дык чаму шыпамі раніш?» Адказала ружа так:  
«Паспытаўшы смак гаркоты, асалоду лепш адчуеш.  
А краса, што ўсім даступна, траціць свой прывабны смак».

Калі кветка нежывая так разумна адказала,  
Хто ж тады здабудзе шчасце без нягод і без турбот?  
Не было б ад зла ратунку, каб дабро не панавала.  
Ганіць свет — дарма, калі ты не зазнаў яго даброт.

Слухай, што табе скажу я. На каня хутчэй садзіся,  
Думкі змрочныя гані ты ад сябе далёка прэч.  
Ты жаданням сваім прагным не паддайся, не скарыся,  
І гару пакут сардэчных скіне розум светлы з плеч».

Тарыэль яму гаворыць: «Слоў няма на довад важкі.  
Зразумець твае папрокі сіл не мае розум мой.  
Калі гора гне другога, нам лячыць яго не цяжка.  
Сваю радасць адшукаю там, дзе вечны супакой».



Аднае жадаю ласкі перад смерцю я ад бога,  
Каб разлучаных на гэтым, ён злучыў на свеце тым.  
Каб, сустрэўшыся з каханай, кроплю шчасця меў нябога.  
Будзь, прашу я, верным братам да магільнае пліты.

Зноў спаткацца з любай сэрцу ўсёй душою я жадаю,  
З ёю буду я шчаслівы, як на той з'яўлюся свет.  
Калі любая заплача, у адказ я зарыдаю,  
Вось найлепшая парада — не губляць за сэрцам след.

Вось табе мая ўся праўда: да жыцця няма звароту,  
Смерць лунае нада мною, дык жыццём не спакушай,  
А пакінь мяне ў спакой; тленне хай пачне работу,  
Каб хутчэй у свеце духаў апынулася душа.

Слоў тваіх я не прымаю, не патрэбны мне парады.  
Смерць пільнуе, бо замкнуўся вузкі круг майго жыцця.  
Усяму, чым свет багаты, я, вар'ят, цяпер не рады,  
Хутка сам я прахам стану ў цёмным царстве небыцця.

Мудрасць? Хто ёй служыць мудра? Хіба ж будзе ёй слухмяны  
Той, хто сам, вар'ятам стаўшы, гіне ў роспачы цяжкой?  
Не цвіце без сонца ружа, без яго прамення вяне.  
Дружа, марна не турбуйся, трэба мне адно — спакой».

Аўтандзіл яму пярэчыў, заклікаў яго упарта:  
«Ты пагібелі шукаеш — за дабро ты плаціш злом.  
Кінь вар'яцтва, ўгаманіся, ваяваць з сабой не варта!»  
Тарыэль яго не слухаў, быў глухі да гэтых слоў.

Аўтандзіл сказаў: «Не хочаш голас братні слухаць, дружа?  
Што ж, спрацацца больш не трэба, я не буду дакучаць.  
Калі ты жадаеш смерці — хай дачасна звяне ружа.  
Толькі я прашу...» — І слёзы заблішчалі на вачах:



Нацыянальная  
бібліятэка Рэспублікі Беларусь

«Тую, хто абліччам — ружа між празрыстага крыштала,  
Я пакінуў дзеля друга, рушыў сам у дальні шлях.  
Словы царскія, ўгаворы маю волю не стрымалі,  
А цяпер і ты адрокся — ўсё рассыпалася ў прах.

Дык не муч мяне дарэмна, хоць адну зрабі мне ласку —  
На каня ты сядзь, саколе, дай на зуха паглядзець.  
Можа з сэрца здымеш камень, а з душы бяды апаску,  
А пасля рабі, што хочаш, не спыню тваіх я дзей».

Шмат разоў упрошваў: «Едзем», бо яму было вядома,  
Што журбу развеяць можа варанога шпаркі бег.  
Той узяў павольна вейкі, глянуў небу ў твар бяздонны  
І згадзіўся нечакана, сам не верачы сабе.

«Прывядзі каня. Я згодзен!» — адказаў на словы друга.  
Аўтандзіл, каня падвёўшы, падсадзіў яго ў сядло.  
Сум развеяўся паволі, коні беглі полем, лугам,  
З юных душ усё цяжкое, што было, само сплыло.

Аўтандзіл, што ехаў побач, вёў душэўную размову.  
Дзеля друга, як каралі, ззялі вусны у яго.  
І стары з тае гаворкі маладым бы стаў нанова.  
Тарыэль святлеў абліччам, друга слухаўшы свайго.

Ну, а той — ад смутку лекар, — што ад немачы пазбавіў,  
Сам зазьяў у захапленні, нібы ружы яркі цвет.  
Сваім словам ход разумны неразумнай даўшы справе,  
Звар'яцелага сабрата ён вярнуў на гэты свет.

Момант зручны падлавіўшы, ён сказаў: «Дазволь спытацца.  
Бранзалетку, бачу, носіш — падарунак дарагі, —  
Знак увагі ад каханай. А скажы — не можа стацца,  
Што тваё ён сэрца раніць — знак няўтольнае тугі?»

Адказаў ён: «Слоў не хопіць, каб уславіць вобраз гэткі!  
Ён жыццё мае і радасць, ён — прычына ўсіх пакут.  
Перад ім — усё нікчэмнасць: неба, рэкі, дрэвы, кветкі;  
Слухаць тое, што не хочаш, — горш, чым горкі смак атрут».

Аўтандзіл сказаў: «Другога я чакаць не мог адказу.  
Ты паслухай, што скажу я без ліслівых лішніх слоў:  
Падарункам цешыш вока, пра Асмац жа ані разу  
Ты не ўспомніў. Прыгадаю — хоць не думаў сеяць зло.

Бранзалет на кісці носіш. Ён выдатнае чаканкі.  
Толькі ён — метал бяздушны, ні душы ў ім, ні дабра.  
А Асмац — твая сяброўка — вечна ў горы і чаканні,  
І бяду і радасць дзеліць, як сапраўдная сястра.

Вам з царэўнаю служыла бескарысліва, аддана,  
У каханні памагала добрай весткай ці пісьмом.  
Той, каго узгадала, аддала усё дазвання, —  
Як жа ты яе пакінуў, за дабро ёй плаціш злом?»

Адказаў той сумна: «Праўду ў тваіх словах адчуваю.  
Так, Асмац заўсёды ў горы мне апораю была.  
Калі я жывы застаўся — едзем, — нас яна чакае!  
Быў вар'ятам я, цяпер жа расступілася імгла!»

І памчаліся праз стэпы коні віцязьў удалых.  
Не хапае слоў для песні, чым герояў апяю?  
Вочы — ззянне бліскавіцы, зубы — перлы, вусны — лалы;  
Можна выбавіць на сонца добрым словам і змялі!

Аўтандзіл сказаў: «За друга я жыцця не пашкадую,  
Ды і ты старайся сэрца новай ранай не цвяліць.  
Не патрэбна і навук, там дзе неўцтва кіруе,  
Мала дасць карысці людзям скарб, закопаны ў зямлі.



Нацыянальная  
бібліятэка Рэспублікі Беларусь

Мала сэнсу духам падаць, слёзы ў горы ліць бязмерна  
Чалавек памерці можа толькі ў вызначаны час!  
Нават ружа не завяне без пары — тры дні ёй тэрмін.  
Бог захоча, дык змаганне перамогай стрэне нас!»

Адказаў яму на гэта: «Дарагія твае словы.  
Люба мудрасць для разумных, дурням з ёй адна бяда.  
Але як перамагчы мне лёс пакутны і суровы?  
Не, мяне ты не асудзіш, бо такі ж, як я, бядак.

Воск з агнём не марна дружыць, зыркiм полымем згарае.  
А ў вадзе адразу тухне — сутнасць розная у iх.  
Так зазнаўшаму няшчасце, як свая — бяда чужая.  
Зразумей і ты ўсю бездань невыцерпных мук маiх!»



## ТАРЫЭЛЬ РАСКАЗВАЕ ПРА ТОЕ, ЯК ЁН ЗАБІЎ ІЛЬВА І ТЫГРЫЦУ

«Раскажу я падрабязна, што далей было са мною,  
Справядлівым мудрым зрокам ты мне ў сэрца зазірні.  
Безнадзейнага чакання не стрымаў тугі цяжкое  
І, пакінуўшы пячору, ў поле рушыў на кані.

Праз падлесак я праехаў і спыніўся на паляне;  
Раптам выбегла тыгрыца, а за ёю следам леў.  
Мне здалёк яны здаліся, нібы пара закаханых,  
Ды далейшыя падзеі абудзілі ў сэрцы гнеў.

Забаўляліся спачатку леў з тыгрыцаю гульнію,  
А пасля ў зварынай злосці кожны быццам ашалеў.  
Як жанчына, перш тыгрыца адступіла з поля бою,  
Ды, раз'юшаны, за ёю ўслед памчаўся грозны леў.

Я яму, ўзлаваны, крыкнуў: «Ганьба лютаму вар'яту,  
Што каханую гатовы на шматкі раздзерці сам!»  
І, са злосцю меч дастаўшы, ўперад кінуўся заўзята:  
Секануў, і чэрап львіны я раструшчыў папалам.

Меч адкінуўшы, ў абдымкі ўзяў тыгрыцу я рукамі,—  
У імя сваёй каханай я хацеў пацалаваць;  
А яна ўпілася ў цела, раздзірала кішчорамі,  
Я забіў яе, бо іншай быў няздольны рады даць.

Я стараўся ўдзіхамірыць — не скарылася тыгрыца  
І за гэта заплаціла, неразумная, жыццём;  
І згадаў я, што з каханай сам калісьці мог сварыцца,—  
І згрызоты цяжкай распач зледзяніла пачуццё.

Вось, мой браце, раскажаў я, колькі гора перажыта;  
Дык дарэмна не здзіўляйся, што жывы хаджу яшчэ!  
Смерць забраць мяне не хоча, хоць з жыццём даўно я квіты!»  
Скончыў віцязь, паліліся слёзы горкія з вачэй.

Аўтандзіл з ім разам плакаў, і зліліся слёз струмені;  
Друга ўпрошваў: «Не журыся, бо спаткання прыйдзе час,—  
Зноў ты ўбачыш сваё сонца,— бог пашле ад мук збавенне;  
Калі б ён жадаў разлукі — не злучаў раней бы вас!

Ходзіць гора за міджнурам, нібы змроку цень злавесны;  
Хто спытаў палын жыццёвы, мёд уцехі п'е ў свой час.  
О каханне, нас да смерці хочаш часам ты давесці,—  
Ты разумных зводзіш з глузду, робіш невукамі нас!»



## ТАРЫЭЛЬ З АЎТАНДЗІЛАМ ПРЫХОДЗЯЦЬ У ПЯЧОРУ І СУСТРАКАЮЦЬ АСМАТ

Ледзь суняўшы слёзы, шлях свой скіравалі да пячоры.  
Прасвятлеўшая ад шчасця, іх заўважыла АсмаТ  
І пабегла ім насустрач, слёзы ронячы, як зоры;  
Цалаваўся з ёю кожны, як з сястрою родны брат.

«Божа мой,— яна сказала,— над усімі ты ўладарны,—  
Цеплыню нам пасылаеш, не шкадуючы святла.  
Да цябе падзяка наша дымам сцэлецца ахвярным:  
Не прапалі мае слёзы, што па відзях ліла!»



Тарыэль сказаў: «Сястрыца, шчасця ў свеце не багата,  
Толькі блісне яго промень — хмары зноў нясуць бяду;  
Гэта ўсё — закон спрадвечны, за хвіліну шчасця плата.  
Мне шкада цябе, аднак жа ў смерці радасць я знайду!

Хіба ж той, хто церпіць смагу, дасць вадзе дарма праліцца?  
Дык нашто — я сам дзіўлюся — штохвілінна слёзы лью?  
Ад бязводдзя гінуць людзі, бо вада — жыцця крыніца.  
Я згубіў свой перл адзіны — ружу тую, што люблю!»

Аўтандзіл таксама ўспомніў сонца — люблюю дзяўчыну;  
Ён сказаў: «Маё каханне! Без цябе мне не пражыць,  
Бо, разлучаны з табою, на чужыне марна гіну.  
О, калі б магла ты ведаць, як агнём душа гарыць!

Ружа ведае — без сонца зьяне, ўкрытая імглою;  
Тое ж будзе з намі ўсімі, як пагасне сонца круг.  
Будзь жа ты дужэйшым, сэрца, стань гранітнаю скалою,  
Не гібей, бо стацца можа — стрэне твой каханы друг!»

Змоўклі віцязі, хоць кроў іх закіпела з новай сілай.  
Павяла, сама ў трывозе, у пячору іх Асмаг,  
Шкуру тыгра разаслала, міла сесці запрасіла;  
І да самае паўночы там было гаворкі шмат.

На вячэру свежаніны напьяклі ў гарачым прыску,  
Не было там крошкі хлеба, пенных кубкаў не было.  
«Еш!» — прасілі Тарыэля. Не згаджаўся ані блізка,  
Праглынуў маленькі скрыдлік — быццам сківіцы зьяло.

Вельмі добра, калі людзі шчырай злучаны гаворкай,  
Слова — дар найдаражэйшы, калі мудра вучыць жыць;  
Ад яго турботаў іскры разляцяцца з дымам горкім, —  
Гора выкажы сардэчна — давядзецца менш тужыць!



Так да ранку львы-герої прасядзелі у пячоры,  
Ад прызнанняў задушэўных гора ў сэрцы адлягло;  
А на досвітку, ледзь першы промень бліснуў з-за узгор'я,  
Пакляліся зноў у дружбе свету жорсткаму назло.

Тарыэль сказаў: «Навошта гаварыць нам вельмі многа,  
За дабро тваіх учынкаў бог заплаціць удвая.  
Я табе пакляўся шчыра, бо і ў рот не браў хмяльнага,—  
Хай жа будзе непарушнай клятва верная мая!

Я прашу цябе, як друга, не палі агнём пякельным,  
Не ад крэсіва агонь той і балюча ён пячэ.  
Не ўратуеш ты, агнём тым сам ахоплены суцэльна,—  
Леш ідзі туды, дзе сонца пры табе гарыць ярчай!

Тут і бог не дапаможа, бо з бяды не бачу выйсця,  
Я таму у бездарожжы і блукаю абы-дзе.  
Быў сярод людзей разумных я разумны сам калісьці,—  
А цяпер у стан вар'яцтва час няўхільны мой вядзе!»

Аўтандзіл сказаў: «На свеце многа дзіў неразгаданых;  
І ў тваёй размове, дружа, ёсць нямала мудрых слоў.  
Хіба ж бог не мае лекаў ад тваёй сардэчнай раны?  
Ён жа ўсё жывое росціць, з зерня творыць цуд ізноў!

Дык навошта ён стварыў нас, уладар зямлі і неба,  
Каб, злучыўшы, на пакуту назаўсёды разлучаць?  
Што бяда з каханнем дружыць — памятаць міджуру трэба;  
Хоць забі мяне, я веру, што спаткання прыйдзе час!

Не мужчына той, хто трапіў у бяду і горка плача!  
Не схіляйся перад горам, дзе б яго ты ні сустрэў!  
Ведай, бог наш літасцівы, свет жа сквапнасю адзначае,—  
Дык вучыся, бо вядома — за асла мудрайшы леў!

Сэнс гаворкі нашай доўгай зразумеў ты, мне здаецца,  
Адпрасіўся я у сонца, каб да вас сюды прыйсці;  
Цінацін сказаў я: «Ў прысак спапялее маё сэрца,  
Дык карысць тады якая ад мяне табе ў жыцці?»

Адказала: «Ганаруся я табою як мужчынам,  
Дапамогу Тарыэлю не забуду я павек!»  
Не, не сам, з яе дазволу я цара свайго пакінуў;  
Калі ж я цябе пакіну — баязліўцам назаве.

Чым размову гэту весці, слухай лепш маю параду:  
Можа цяжкасці адолець той, хто розумам багат;  
Калі сонца не хапае — гіне ружа — кветка саду,—  
Сам сабе не даў ты рады,— памагу табе, як брат!

Ты жыві, як загадае голас волі і натуры:  
Хочаш — мудрым будзь; не хочаш — будзь вар'ятам, як раней;  
Толькі будзь паважны станам, як належыць быць міджнуру,  
Смерць гані, як сэрца стане мукай палкай палымнець.

Аб адным прашу: праз год я зноў сюды вярнуся, дружа,  
Назбіраю па ўсім свеце вестак добрых для уцех;  
Я спатканне прызначаю ў час, калі квітнеюць ружы,—  
Хай яны цябе разбудзяць, як начны сабачы брэх.

Калі ў вызначаны тэрмін не з'яўлюся я ў пячору,  
Значыць, мёртвы я — наvekі згас маёй надзеі дзень;  
Гэта будзе знакам прэўным для твайго цяжкога гора,—  
А тады хоць весяліся, хоць жалобны крэп надзень!

За журботную размову папрашу я прабачэння!  
Я не ведаю — загіну на кані ці на чаўне?  
Для чаго маўчаць дарэмна, як бязмоўнае стварэнне?  
Невядома, што прызначыць заўтра бог магутны мне».

Тарыэль сказаў: «Даволі мне лічыць свае нягоды,—  
Не паслухаеш мяне ты, што б табе ні гаварыў!  
Калі друг з табой не згодзен, сам шукай з ім хуткай згоды,—  
Яўным стане ўсё, што ў тайне мы хаваем да пары!

Калі-небудзь зразумееш ты маю цяжкую долю,—  
Мне ўсё роўна: быць на месцы ці па свеце вандраваць;  
Падначальваюся цалкам я тваёй рашучай волі,  
Але доўгую разлуку ці змагу я утрываць?»

Так, закончыўшы гаворку, спрытна ўскочылі на коней  
І, падбіўшы па дзічыне, павярталіся назад.  
Зноў туга скавала сэрцы, вочы слёзны град напоўніў,  
Гора з горам сябрвала — разлучаўся з братам брат.

Плач і ты, чытач мой добры, хай твае пральюцца слёзы,  
Бо не жыць без сэрца сэрцу, што разлучаны навек;  
Хто не ведае той мукі, ад якой цьмянее розум,  
Калі друга пакідае назаўсёды чалавек?!

Раніцой на коней селі, развіталіся з дзяўчынай,  
І няўдешна зарыдалі ўсе ўтраіх у час цяжкі;  
Кроў з падраных шчок гарэла, як барвяных сцягаў чырвань;  
І ад гора львы шалелі, як падбітыя дзікі.

І Асмаат каля пячоры галасіла ўсё бясконца:  
«О героі-львы, загіну я, самотная, без вас!  
Вы жыццё мне асвятлялі, як цяпер мне жыць без сонца?  
Гора мне! Жыццё — пакута! Надышоў мой горкі час!»

Цэлы дзень былі ў дарозе аж да самага змяркання  
І спыніліся ля мора перазлучныя сябры.  
Юных душ агонь нязгасны словы поўніў хваляваннем —  
Не хацелі разлучацца, доўга плакалі наўзрыд.



Аўтандзіл сказаў сабрату: «Перасохла слёз крыніца!  
Збег чаму ты ад Прыдона на падораным кані?  
Пакажы мне шлях-дарогу да Прыдонайвай граніцы,—  
След знайду тваёй каханай — запалю надзей агні!»

Тарыэль сказаў ахвотна, як праехаць да Прыдона,  
Хоць вялікі смутак вочы засцілаў, нібы туман:  
«Ты на ўсход трымай кірунак каля мора на адхону,  
Перадай паклон сардэчны, як у той прыбудзеш стан».

І, падстрэліўшы казулю, ля кастра вячэраць селі:  
Елі столькі, колькі можа ў горы есці чалавек.  
Спаць ляглі пад дрэвам пышным, што лістотай шалаяцела,  
То скушы, то вельмі шчодры пракліналі хітры век.

Паўставалі на світанні, раз астатні абняліся,  
Нібы воск, людскія сэрцы растапілі б словы іх.  
Як з крынічкі невычэрпнай, слёзы долу паліліся,  
Стогн з грудзей, абдымкам злітых, працінаў балюча слых.

Разлучыліся нарэшце. Валасы ад гора рвалі.  
Рушыў з іх адзін у горы, у шырокі стэп другі;  
І адзін другога доўга ўсё здалёку аклікалі,  
І ад смутку сонца нават села дзесьці ў трыснягі.



## АЎТАНДЗІЛ ЕДЗЕ ДА ПРЫДОНА

Ты навошта, свет падступны, прымушаеш нас круціцца?  
Хто табе, як я, паверыў, будзе вечна наракаць.  
Ты адкуль, куды нас гоніш, загадаеш дзе спыніцца?  
Абароніць занядбаных толькі боская рука.

Віцязь скаргі слаў да неба, голас рэхам слаўся ў полі:  
«Па-ранейшаму я плачу, слёзы разам з кроўю лью.  
Мне цяжкай была сустрэча, а разлука яшчэ болей:  
Між сабой не роўны людзі, кожны мару тчэ сваю».



Слёзы, што на дол ліліся, звер вылізваў ненаедны,  
У грудзях смылеў няспынна смагі вечае агонь.  
Цінаціну ўспамінаў ён, троп згубіўшы свой бяследна,  
Праз пялёсткі вуснаў алых перлы вабілі яго.

Адвіла і звяла ружа, нахіліўся стан таполі,  
Стаў блакітным лал чырвоны, бляск крышталю цьмяным стаў.  
Але ён трымаўся моцна, адхіліўшы смерці волю:  
«Мусіць з цемрай пагадзіцца той, хто сонца не ўтрымаў».

І звярнуўся ён да сонца: «Ты падобна да каханай.  
Долу, горам вы абое шчодро дорыце святло.  
Я, сагрэты вашым ззяннем, вам маюся несціхана,  
Дык чаму ж вы ў змрок схавалі ад мяне сваё чало?»

Пакідае ненадоўга сонца нас парой зімовай.  
Я ж пакінуў сам два сонцы — на зямлі і ў вышыні.  
Як магу пакут не зведаць, я ж не камень шматвяковы?  
Нож, лязом крапуўшы рану, можа толькі боль чыніць».

Зноў ён сонцу шле малітву, цяжкай змораны дарогай:  
«Ты ўладар над цэлым светам, ты мацнейшага мацней!  
Ты малых узвысіць можаш, ашчаслівіць можаш многіх,  
Ноч спаліўшы дня праменнем, — к Цінацін вярні мяне.

О Зуал, планета жалю! Будзь бязлітасны і строгі.  
Ахіні мне сэрца цемрай, апусці ў спрадвечны змрок!  
Мук паклажаю, як мула, нагрузі мяне ў дарогу,  
Але ёй скажы — на вернасць не парушу я зарок!

О Муштар, заступнік праўды, валадар зямлі і неба!  
Сэрца з сэрцам б'юцца ў спрэчцы — рассудзі ты мудра іх.  
Не падайся здадам пекла — не карай, каго не трэба,  
Не парань таго, хто раны даўняй боль не загаіў.

О Марых, адважны воін, ты кап'ём пратні мне грудзі  
І крывёй маёй гарачай шчодро акрапі зямлю.  
Толькі ёй скажы, малю я, без яе жыцця не будзе,—  
Бачыш сам, якія мукі ў адзіноце я цярплю.

Аспіроз, кахання зорка! Апякла мяне пажарам  
Тая, хто дзівосны жэмчуг апранула ў яркі лал.  
Род жаночы надзяляеш ты красы дзівосным дарам,  
Каб, ад палу ашалелы, я табе праклёны слаў.

Атарыд, блукання зорка! Нас адна злучыла доля:  
Ты гарыш ад жару сонца, я ў агні яго знямог.  
Вось атрамант — мае слёзы, апішы маю нядолю,  
Хай пяром мой стан паслужыць, што станчэў, нібы трыснёг.

Дай мне літасць, месяц ясны, стаў падобны да цябе я,—  
То, як ты, я сонца повен, то без сонца ў змрок лячу.  
Раскажы маёй каханай, як ад палу я гібею,  
Што да смерці яе вобраз прада мною уваччу».

Сем планет — жывыя сведкі — паўтараюць палу голас:  
Атарыд, Муштар і Сонца, і Зуал у зорны час,  
Аспіроз, Марых і Месяц, апусціўшы вочы долу,  
Клічуць: «Дзева, я згараю, апаліў душу адчай!»

І сказаў ён сэрцу ціха: «Ты стамілася празмерна,  
Але, прагнучы да смерці, станеш сябрам сатане.  
Ну а той — чорнавалосай, як дакажаш сваю вернасць?  
Лёгка моцным быць у шчасці — ў горы будзь скалы мацней!

Не, жыццё я не пакіну, хоць грызуць душу сумненні.  
Я пабачу дзеву-сонца — сэрца беднае, не плач!»  
Заспяваў скрозь слёзы песню — гімн салодкім летуценням.  
Перад песняй той салоўка выглядаў бы, як пугач.



НАЦЫАНАЛЬНЫ  
БІБЛІАТЕКА

І звяры на голас дзіўны з гушчароў выходзіць сталі.

Нават доннае каменне павыходзіла з вады:

Усе, кранутыя той песняй, разам з віцязем рыдалі.

Аўтандзіл спяваў і ехаў, сам не знаючы куды.





## ԱՄՏԱՆԴՅԻԼ ՔՐԻԵՒԱՄ ԸԱ ՈՐԱԸՅԻՆ-ՔՐԻԸՈՆԱ

Եսամ վիսյի կալա մորա, տիճնիս ճ ճեսիս մոյա բուճե;  
Քաթալ սուճնա յն սբաչիս, քոտա ճա երադու քլիվե.  
Քաչաքաիսի, ճաքիտաիս յ մարաքլաիս: «Տքուլ վի, կուճի?  
Եկ ճաքեւո ճաշա ճարստա? Իտո ճաշ ճար ճա ճե կիվե?»

Աճքալալի: «Տլաիսն վիսյի! Իտո քրիդոյ ճ ճանալ ստրիսնի!  
Քաքարիս տի ճաճրաճ, ճաճի մի տաե սլոյքիս.  
Իտա — միյուոյ ճ ճա մի տրքի, տուտ — ճիմլա ճարա Քրիճոնա.  
Քաքաճաք թրա յսե դաթոլի — յսիք տի ճաճարաքիս.»



Нацыянальная бібліятэка  
Рэспублікі Беларусь

Нурадзін-Прыдон мудрэйшы там сядзіць на пышным  
Віцязь шчодры і бястрашны, дзе знайсці такіх яшчэ?  
Параўнацца з ім не можа нават самы лепшы коннік.  
Сыпле ён праменне сонца з агнявых сваіх вачэй».

«О браты! — сказаў ім віцязь. — Вельмі рад сустрэчы гэтай.  
Да цара Прыдона еду я з далёкай стараны.  
Колькі дзён, якой дарогай дабірацца мне да мэты?  
Паказаць кірунак шляху разам з ім пайшлі яны.

«Так ісці — ў Мульгазанзары трапіш ты, — яму сказаці. —  
Там жыве наш цар адважны — уладар мяча і стрэл.  
Десяць дзён туды дарогі, о падобны бляску лала!  
Кожны з нас шчаслівы будзе, што ясноту сонца стрэў».

«Ах, браты, — сказаў ім віцязь, — што з мяне цяпер дзівіцца?  
Там цвісці не можа ружа, дзе зіма цярусіць снег.  
Паглядзелі б на яе вы, калі сонцам заіскрыцца,  
Калі ўсё сваёй красою усміхаецца вясне».

Развітаўшыся, павольна віцязь рушыў зноў у далеч,  
Сам падобны да чынары, а душой цвярдзей, чым сталь.  
А з нарцысаў-воч сцякалі слёз дзівосныя крышталі:  
Пра былое ўспамінаў ён, нахіліўшы ў смутку стан.

Ён здзіўляў усіх сустрэчных, захапляў усю акругу,  
Кожны рад быў любавання ім і зблізку і здаля.  
Не хацелі расставання, шчасця зычылі, як другу,  
Часта йшлі павадырамі паказаць далёкі шлях.

Вось нарэшце паказаўся перад ім Мульгазанзары.  
Бачыць ён: імчацца коні, паляўнічы трубіць рог,  
Гулкім тупатам і крыкам скрозь напоўнены абшары,  
І звяры ляцяць дадолу, як падкошаны мурог.

Аўтандзіл спытаў кагосьці: «Што такое, ў чым тут справа?  
Што за гоман тут вясёлы, для чаго сабраўся люд?»  
Той сказаў: «Наладзіў сёння паляванне і забавы  
Уладар Мульгазанзары — цар Прыдон са світай тут».

Смела ён да войска рушыў, што відаць было з ўзгорка.  
Каб героя добра ўславіць, слоў не хопіць у мяне.  
З ім сустрэча — ўсмешка сонца, з ім разлука — смутак горкі,  
Хто красу яго пабачыў — ад здзіўлення той нямеў.

Раптам над зямлёй высока залунаў арол драпежны.  
Віцязь лук схпіў — і ў момант, як падкошаны стралой,  
Птах упаў і дол зялёны арасіў крывёю свежай;  
Аўтандзіл падрэзаў крылы, зноў ускочыў у сядло.

І, пабачыўшы ўсё гэта, людзі гоман свой спынілі  
І на віцязя глядзелі, ўбок не зводзячы вачэй;  
То ішлі ў здзіўленні следам, то здалёк за ім сачылі,  
Не даводзілася бачыць ім красы такой яшчэ.

Цар Прыдон стаяў на ўзгорку ў асяроддзі пышняй світы.  
Сорак лоўчых тут лавілі погляд кожны ўладара.  
Ён, пабачыўшы зацішша, запытаў людзей сярдзіта,  
Што спыніла паляванне — не прыйшла ж яшчэ пара.

Тут жа ён паслаў падлоўчых, сам разгневаны дазвання:  
«Што яны, хіба аслеплі, што пасталі, як слупы?»  
Але выгляд Аўтандзіла, што мігцеў чароўным ззянем,  
Прыгажосцю нечуванай сапраўды іх асляпіў.

Здагадаўся мудры віцязь, кім падлоўчыя пасланы,  
І сказаў ім: «Перадайце, каб дазволіў цар Прыдон  
Перад ім з'явіцца госцю, што з далёкіх вандраванняў  
Ад героя Тарыэля для яго прывёз паклон».

Пасланцы, назад прыйшоўшы, так Прыдону далажылі:  
«Цар вялікі, перад намі нібы сонца выйшла з хмар.  
Побач з ім мудраец найпершы устаяць не знойдзе сілы.  
«Тарыэлю брат я,— кажа,— і прынёс прывет у дар».

Цар, пачуўшы словы тыя, быў расчулены глыбока  
І аблічча ружу-кветку акрапіў сваёй слязой,  
І дзьмухнуў халодны ветрык, і пакрыла шэрань шчокі;  
Заспяшаўся ён, каб госця адарыць сваёй хвалай.

Вось з пагорка цар спусціўся і, збянтэжаны, спыніўся:  
«Што за дзіва? Ці не сонца нам сваё праменне шле?»  
З прыгажосці Аўтандзіла ён, захоплены, дзівіўся.  
Слёзы віцязя зазялі, як узор празрысты ў шкле.

Абняліся тут жа моцна, як браты, як роўны з роўным.  
Цар быў віцязем захоплен, віцязь — ветлівым царом.  
Сонца блякла перад тварам слаўных волатаў чароўных,—  
Рэж мяне — не знойдзеш гэтых — рынкі ўсе прайдзі суздром!

Як Прыдон, цара такога не знайсці і ў цэлым свеце,  
А такіх, як віцязь юны, яшчэ болей нестае.  
Меркнуць зоркі ў сінім небе, калі сонца ярка свеціць,  
Свечка ззяе толькі ўночы — ўдзень не ўбачыш ты яе.

Селі ў сёдлы тут абое і памчаліся к палацу,  
А тым часам паляванне прыпынілася само.  
І на госця ўсе навокал не маглі налюбавацца,  
Гаварылі: «Цуд падобны бог паслаць нам толькі мог!»

Аўтандзіл сказаў Прыдону: «Растлумачыць буду рады,  
Хто я сам, адкуль прыехаў і куды мой шлях ляжыць,  
Як сустрэўся з Тарыэлем, як ён стаў названым братам,  
Хоць такой высокай чэсці мне павек не заслужыць.

Я завуся Аўтандзілам, сын прыёмны Растэвана,  
З роду знатнага я выйшаў, у палацах царскіх жыў.  
Войск ягоных быў спасетам, вораг — ворагам нязваным:  
Той, хто квапіўся на край наш, галаву сваю злажыў.

Неяк мы на паляванне выязджалі з Растэванам,  
Бачым — хтосьці невядомы непрыкметна слёзы лье.  
Не азваўся ён на заклік, нечым моцна ўсхваляваны;  
Мы ж не ведалі прычыны безуважнасці тае.

І таму сказаў у гневе цар сілком яго прывесці.  
Толькі быў яшчэ страшнейшы незнаёмца люты гнеў.  
Хто пасмеў пайсці у бойку, заплаціў сваёю смерцю.  
Як вядома, месяц ясны злосць са шляху не спіхне.

Не сцярпеў такое ганьбы цар, раз'юшаны няўдачай,  
І за віцязем свавольным сам памчаўся наўздагон.  
Не скацеў той паядынку, растлумачыць чым іначай,  
Што, каня наўскач пусціўшы, знік у той жа момант ён?

Знік асілак невядомы, як нячыстая праява.  
Цар, ахоплены нудою, да забаў зусім астыў.  
Я таксама быў збянтэжан патаемнай тою з'явай  
І на пошукі паехаць у запале парашыў.

Тры гады шукаў дарэмна, вандраваў без сну, спачыну.  
І нарэшце ад хатайцаў пра яго дазнаўся след.  
Бачыў ружу, што завяла, і знайшоў таму прычыну.  
З той пары нашу на сэрцы я братэрства запавет.

Ён адбіў пячору ў дэваў, сам жыве, як нелюдзь дзікі,  
З ім Аснат, як з родным братам, дзеліць гора папалам.  
Палкім змучаны каханнем, ён гарыць агнём вялікім,  
Чорны крэп у знак жалобы мець, нацэўна, варта нам.

Плача дзева ў адзіноце, віцязь носіць ёй дзічыну,  
Нібы леў для ільвяняці, тым і кормяцца ўдваіх.  
Сам бадзьяецца па свету. Вобраз любай — вось прычына,  
Што людзей ён пазбягае, уцякаючы ад іх.

Расказаў ён падрабязна мне пра ўсе свае прыгоды  
І пра тое, як царэўну злыдні выкралі цішком.  
Апісаць звычайнай мовай немагчыма ўсе нягоды,  
Што ў жыцці яго спаткалі, нібы ў ясны поўдзень гром.

Ён, як месяц ясны ў небе, па чужых краях вандруе  
На падораным табою шпарканогім вараным.  
Быццам звер, людзей баіцца, з вольнай-воляю сябруе.  
Гора мне, што помню брата! Гора той, што сэрцам з ім!

Разам з ім пазнаў я гора. Разам слёзы ліў дарэмна.  
Бедаваў яго бядою і гарэў яго агнём.  
Мора, сушу я аб'ехаў — не знайшоў яго царэўну,  
А вярнуўся — апынуўся у разладзе я з царом.

Зноў прасіўся я ў дарогу — не дазволіў цар мне строгі.  
Я пакінуў двор і войска, сам жа цёмнай ноччу збег.  
І цяпер шукаю шчасця дзеля друга дарагога,  
Я лячу чужыя раны, а наношу іх сабе.

Ён сказаў мне, што братэрства вас навекі спалучыла.  
Я знайшоў цябе, як сонца, зіхаціш ты прада мной.  
Дай параду, як знайсці мне тую, што ярчэй Свяціла,  
Што, як бачыш — сэрца ў шчасці, страціш — меркне позірк твой».

Расказаў Прыдон, што ведаў, пра нябогу Тарыэля.  
Плач іх быў, як песні гукі, працінаў душу наскрозь.  
Сэрцы біліся суладна, вочы распаччу гарэлі,  
Ружы шчок раса заслала, дыяменты ззялі слёз.

Тут і світа зарыдала і ўзняла угору рукі,  
Тыя шчокі раздзіралі, тыя — вопратку ў шматкі.  
Плакаў цар Прыдон, згадаўшы сем гадоў цяжкой разлукі:  
«О жыццё! Падман і звада — вось на чым стаіш вякі!»

Марна клікаў Тарыэля: «Дзе мне ўзяць хвалення словы?  
Ты змяняеш поступ сонца, ты спыняеш рух планет,  
Ты — вяшчун людскога шчасця, ты — вачэй прамень агнёвы,  
Ты — сузор'яў зіхатлівых непазнаны вечны свет!

Хто разлучаны з табою, для таго жыццё няміла.  
Хоць пачуць мяне не можаш, я з табою ўсё адно.  
Ты цярэць разлуку можаш, мне ж яна марнуе сілы.  
Што за сэнс у існаванні — жыць без радасці зямной?»

І, закончыўшы размову, да сябе паклікаў госця,  
Разам з ім і світу знатных, да бяседы хто ахвоч.  
Аўтандзіл здзіўляў сустрэчных незвычайнай прыгажосцю,  
Слаўся лёгкі цень ад веек на азёры яркіх воч.

Перад ім адкрыўся горад, дзе стаяў палац багаты  
І ахоўваў уваходы рабалежных служак рад.  
Сустракалі іх лісліва царадворцы ў пышных шатах,—  
Быў красою Аўтандзіла любавання кожны рад.

Аўтандзіл з царом Прыдонам — на пачэсным месцы побач,  
Сто асоб вяльможных селі з імі разам за сталом.  
І бяседа пачалася. Вока лашчылі аздобы:  
Жэмчуг, лал, агат і ружа — ўсё блішчэла і цвіло.

Баль гудзеў, звінелі кубкі, хмелем пеніліся віны.  
Аўтандзіла частавалі, нібы царскую радню.  
Шмат разоў мянялі стравы. Госця погляд сакаліны  
Асляпляў усіх прысутных, сам падобны да агню.



Баль цягнуўся да паўночы. Раніцою Аўтандзіла  
Павялі ў басейн, памылі, разадзелі ў пышны ўбор,  
За які сто тысяч драхмаў, і ніяк не менш, плацілі,  
Дарагі надзелі пояс. Быў уражан царскі двор.

Многа часу прамінула. Хоць трывожыў сум па дому,  
Ездзіў ён на паляванне, час у гульнях марнаваў.  
Свой паказваў спрыт і ўмельства, не дасяжныя нікому,  
І стральбой сваёй удалай лепшых лучнікаў здзіўляў.

Ён адважыўся нарэшце і сказаў цару Прыдону:  
«Не крыўдуй, скажу я шчыра, цяжка будзе без цябе.  
Толькі болей заставацца не магу, душа ў палоне,  
Кліча цяжкая дарога, гор надвоблачны хрыбет.

Будзе мне цяжкой разлука, заставацца ж тут няможна,  
Ад цяжкіх згрызот сумлення залівае чырвань твар.  
Кожным днём затрымкі мэта аддалае спадарожнік.  
Пакажы мне месца, дзе ты ўбачыў сонца хараства».

Цар яму ў адказ: «Не будзе мая воля перашкодай,  
Калі ты параніў сэрца мукі палкае кап'ём.  
Бог няхай табе паможа абмінуць усе прыгоды,  
Без цябе ж асірае сэрца беднае маё.

Не дазволю, каб застаўся ты ў дарозе адзінокі,  
Дам табе я слуг адданных, каб не траціў сіл дарма,  
Дам табе каня і мула, каб адолець шлях далёкі,  
Хай над ворагам памогуць перамогу атрымаць».

Чатырох найлепшых служак выбраў з чэлядзі надзейнай,  
Зброю даў у падарунак: латы, меч і стрэл калчан,  
Гарцаў шэсцьдзесят чырвонцаў, скакуна з сядлом адменным,  
Мула з коўдрамі ў дадатак для спачынку ў добры час.



Сеў і сам на варанога, каб у доўгі шлях праводзіць,  
Як гаворыць даўні звычай, госцю шчасця пажадаць.  
Перад горкім развітаннем ён казаў пры ўсім народзе:  
«Знікне сонца з небасхілу — што зіма нам можа даць?»

Людзі ў горадзе пачулі: віцязь слаўны ад'язджае,—  
Гандляры і люд рамесны папрыходзілі на пляц.  
«Наша сонейка заходзіць!» — крык ляцеў да небакраю,  
Нібы гром, і ўсюды чуўся над майданам горкі плач.

І калі мінулі горад і пад'ехалі да мора,  
Дзе Прыдон калісьці бачыў сонца-дзевы светлы твар,  
З воч абодвух паліліся слёз гарачыя азёры,  
І пра след царэўны мілай расказаў журботны цар:

«Два матросы чарпатварых на чаўне прыбязлі дзіва,  
Чый прыгожы твар і вочы мільганулі з-за шатра.  
Я, схапіўшы меч, памчаўся ў бойку з вартай. Палахліва  
Уцяклі яны, і хутка човен знік за небакрай».

Абняліся цар і віцязь у хвіліну развітання  
І зліліся ў пацалунку, нібы з родным братам брат,  
Апаліў агонь пякучы, болем сэрцы іх параніў.  
Доўга цар Прыдон, самотны, пазіраў на далягляд.



## ԱՄՏԱՆԶՆԼ ԵԴՅԵ ՆԱ ՍՈՏԱԿԻ ՆԵՏԱՆ-ԴԱՐԱԴՅԱՆ

ԲԻՅՄԱՄ ՄԵՅԱԿ ԵՏՆԱՏՎԱՐԻ, ԵՃԱՄ ԵՄԿՅԱԶ ԴՅԵՆ ԿԱՏՈՐԻ,  
ԶԱՃԱՎԱՄՆԻ Մ ԴԱՄԿԱՃ-ՄԱՐԱՃ ՎՈՅՐԱԶ ԼՅՈՒԲԱԻ ԿՆԱԿՆԻՆ.  
ԵՆ ԿԱԶԱՄ: «Օ ՏՎԵՊ ՔՐԱԿՅԱԿ, ԿՆ ՔՐԱԿԼԱՄ ԻՄՅ ՆԱՄԻ ԳՈՐԻ,  
Ի ԿՅԱՔԵՐ ԱԴ ՐԱՆ ԲԱԼՅՈՒԿՅԱՃ ԿՆ ԶԲԱՎԵԿԵԼ ՄՈՅ ԱԴՆԻՆ!»

ԿՐՈՄ ՏՅԱՅՐԱՄ ԿՆ ՏՐՅԿԻ ՔԱԼԻՃ ՆԵԴԱՐՅՈՒՆԱՄ ԴԱԶԼՅԱԿԱԻ,  
Զ ԿՐՈՃ ՆԱԴՅԵԻ ՏՎԱՐՅԿԻ ԿՆ ՃՈՄԱՃ ԿՐԻ ԿԱՄԵՆՆԻԱ ՏԿԱԼԻ.  
ԿՐՈՒԿԻ ԿՐՈՃ ՏՐԱԼՈՅ ՆԵ ՄՐԱԶԻՃ, Զ ԱԴՆԱԳՈ ՔԱՏԿԻՄՆԻ ԼՅԱԿԱ!  
ԲԵԶ ՎԱՅՅԻ ՄԱՅԻ ԿԱՃԱՆԱԻ ԲԱՅՈՒ, ՏՎԵՊ, ԿՆՈՅ ՔՈԶԻՐԿ ԼՅԱ!»

Ехаў віцязь каля мора, з ім чатыры праважатых;  
Скрозь шукаў для Тарызля ён гаючы той бальзам,  
Без якога ўдзень і ўночы сам ён слёзы ліў за брата;  
Свет лічыў ён то пустэчай, то з саломай папалам.

Сотню дзён ён так праехаў; ён пытаўся ўсіх і ўсюды,  
Ці не бачыў выпадкова сонца-дзеку хто хоць раз.  
Раптам бачыць: каля мора сталі людзі і вярблюды,—  
Караван, відаць, спыніўся на спачын у гэты час.

Назіраў здалёку віцязь: людзі падалі ад смагі,  
Як відаць, дарогай доўгай змардаваныя былі.  
Ён бліжэй да іх пад'ехаў, запытаўся ў іх з павагай:  
Хто яны, з якога роду і з якой прыйшлі зямлі?

Старшынёю каравана быў Усам, старэйшы з роду,  
Адказаў на прывітанне ён з пашанай і хвалай;  
Ён сказаў: «О сонца свету, ззяй на радасць нам і згоду!  
Падыдзі бліжэй, паслухай ты аб нашай долі злой».

Аўтандзіл з каня саскочыў. Слухаў: «Мы купцы з Багдада.  
Магаметавай мы веры, не ўжываем мы віна.  
Да цара марскога едзем, нам заўсёды людзі рады;  
Больш прадаць крамніны добраі — мэта нашая адна.

Раптам бачым: на ўзбярэжжы чалавек ад ран канае.  
Прывялі яго ў прытомнасць, запыталі, хто ён сам?  
Расказаў усё, нябога, і бяда ў яго якая:  
«Не хадзіце ў мора, людзі,— вас пагібель стрэне там.

Я з Егіпта плыў па моры ў чужаземныя краіны,  
Вёз тавар туды адменны: дываны, парчу, шаўкі.  
Патапілі нас піраты, ледзь і сам я не загінуў,  
Каб не вы, сканаў бы пэўна. Хай міне вас лёс такі!»



01610369330  
01610369330

Вось прычына, леў і сонца, што сабе не знойдзем рады,  
Бо назад вярнуцца — станем жабракамі мы тады;  
Паплыём па моры — самі аддамо жыццё піратам,—  
Вось стаім мы і гадаем, як пазбавіцца бяды!»

«У бядзе,— сказаў ім віцязь,— сум — дарадчык вельмі дрэнны;  
Не ўдавалася нікому волю неба абмінуць.  
Ваша кроў не будзе ліцца, ў тым зарука — меч адменны;  
Хвалі мора супастатаў назаўсёды праглынуць!»

Тут купцы павесялелі, усхваляючы героя:  
«Калі віцязь будзе з намі — не спужае нас разбой!»  
Пагрузіліся на судна і дарогаю марскою  
Паплылі, і ўслед каціўся хваляў пеністы прыбой.

Добра ўсё ішло да часу, за кармой міналі мілі,  
Аўтанзіл іх вёў спакойна, смела глядзячы ў прасцяг.  
Карабель пірацкі раптам, сцяг узняўшы к небасхілу,  
Свой таран на іх нацэліў, перарэзваючы шлях.

Галас трубны, крыкі, гоман у паветры залуналі;  
Між купцоў спалох падняўся, кожны кляў учынак свой.  
Віцязь крыкнуў: «Страх адкіньце! Або я загіну ў хвалях,  
Або ворага сустрэне смерць у бездані марској!»

Калі неба не захоча — дык мяне не ўзяць і раццю;  
А захоча — дык загіну я ад першага кап'я;  
Ні сябры, ні камні вежы не ўратуюць ад напасці.  
Цвёрдым будзе той, хто гэта разумее так, як я!

Бачу я: зусім не здатны род купецкі ваш да бою,  
Дык хвайдзеся ад страху вы ў зацішныя куткі!  
Карабель залью дарэшты я варожаю крывёю,—  
Мне памогуць гнеў ільвіны, сіла мужае рукі!»

Ён ускочыў тыграм дзікім, на сябе надзеў кальчугу,  
Доўбню ўзяў адной рукою, а другою — востры меч;  
На карме ён стаў без страху, азірнуўшыся наўкруга,—  
Быў гатовы ён любому галаву да плеч рассеч.

А драпежнікі-піраты надплывалі з гікам-крыкам,—  
Пратараніць судна з ходу — мелі хітры свой намер;  
Ды ударыў доўбняй волат з грознай сілаю вялікай  
І таран раструшчыў. Вораг тут завьў, як дзікі звер.

Той геройскаю адвагай захаваў ён судна цэлым;  
Забаяўшыся, піраты скіравалі ход назад,  
Ды за імі ўслед падаўся віцязь, меч узяўшы смела,—  
Смерцю вораг паплаціўся за разбойны свой напад.

Біў няшчадна ён тых злыдняў, як авечую атару,  
Аб карму адных ён стукаў, за карму кідаў другіх,  
Восем браў — кідаў на дзесяць, біў пачвару аб пачвару,  
Паміж кучы мёртвых мала засталася з іх жывых.

Як жадаў ён — так збылося: вораг быў нашчэнт разбіты.  
Хто ўцалеў, крычаў: «Злітуйся, прах мы ўсе перад табой!»  
Замяніў ён смерць палонам, не крануўшы недабітых,  
Бо й апосталы гавораць: «Нараджае страх любоў».

Чалавек, не выхваляйся сваёй сілай-непакорай,—  
Бог захоча — самых дужых зрыне немачу на дол,  
Бо й маленькай іскры хопіць, каб згарэць ляснаму бору,—  
Бог зраўняць у сіле можа грозны меч і просты кол.

На пірацкім судне многа Аўтандзіл знайшоў багацця,  
Ён купцоў наверх паклікаў, судны поруч шчыльна звёў;  
І на вокліч выйшлі людзі, і Усам зіхцеў ад шчасця,  
І падзякі пышнаслоўе прагучала сто разоў.

Вуснаў тысячы патрэбны, каб уславіць Аўтандзіла,  
Апяць яго адвагу, розум, спрыт і прыгажосць.  
Закрычалі людзі: «Віцязь уладае божай сілай!  
Ноч адолеў светлы ранак, ўсходзіць сонца — любы госць!»

І ад радасці вялікай цалавалі ногі, рукі,  
Шматгалосна усляўлялі за ратунак у бядзе,—  
Перад львом такім згубілі б розум свой жрацы навукі:  
«Ты нас вызваліў ад смерці і вярнуў у свет надзей!»

Ён сказаў ім: «Дзякуй богу, што бяда вас абмінула!  
Бог пачуў маленні вашы і ў бядзе вам дапамог,—  
Ён кіруе ўсім таемна, да чужой пакуты чулы.  
Верыць будучыні трэба без сумненняў і трывог!»

Мудры бог жыццё даў людзям, даў душу слабому целу.  
Што я, прах і пыл нікчэмны, без яго стварыў бы сам?  
Волю неба я выконваў, калі злыдняў нішчыў смела;  
Карабель, багацця поўны, аддаю цяпер я вам!»

Пераможца тым шчаслівы, што разбіты вораг-хцівец,  
Між папечнікаў ён слаўны мужным подзвігам сваім;  
Перад ім у цень знікае той, хто ўцёк, як баязлівец,—  
Ён жа боль глыбокай раны лічыць знакам дарагім.

На адбітым судне скарбы ўсе агледзелі дакладна,  
Хоць злічыць усё да рэшты і за суткі не змагі;  
Іх купцы сабе на судна перанеслі неадкладна,  
Карабель чужы спаліўшы, самі ў далеч паплылі.

Перадаў Усам падзяку ад купецтва Аўтандзілу:  
«Засаромеў нас, нясмелых, ты адвагаю сваёй;  
Што ў нас ёсць — табе належыць, бо тваёй здабыта сілай,  
Мы ж за тое ўдзячны будзем, што дасі сваёй рукой».



და სტრ. 211

«Не, браты,— сказаў ім віцязь,— скарбаў вашых мне не трэба.  
Я ж казаў: на вашы слёзы кінуў вока бог сваё!  
Вам не я прынёс ратунак, вам дало ратунак неба!  
Непатрэбны мне багацці, толькі конь — дабро маё!

Калі б я шукаў багаццяў, я б даўно іх меў ці мала,  
І да тых, што маю дома, я б і гэтыя дадаў.  
Я часовы спадарожнік ваш да першага прычала,—  
Іншым мэтам-летуценням думкі я свае аддаў.

З незлічоных тых багаццяў, толькі што здабытых з боем,  
Возьме кожны хай, што хоча,— не шкадую, аддаю;  
А да вас хачу звярнуцца сам я з просьбаю такою:  
Я сваё імя між вамі, калі можна, утаю.

Не кажыце вы нікому, што ёсць віцязь паміж вамі,  
Старшынёю каравана я прашу мяне лічыць.  
Па-купецку апрануся, гандляваць пачну з купцамі.  
Я прашу ў імя сяброўства тайну гэту зберагчы».

Да душы купцам прыйшлася Аўтандзілава размова:  
«Каб не ты, надзея наша, нас жывых бы не было.  
Самі мы сказаць хацелі, што служыць табе гатовы,—  
Будзь над намі ты галоўным, наша сонца і святло!»

І, вандруючы па моры, з тых мясцін яны адплылі,  
І надвор'е ім спрыяла, і папутны дых вятроў.  
Аўтандзіла ўсе ўслаўлялі, перлы буйныя дарылі,  
Што былі адценнем кволым маладых яго зубоў.





## АЎТАНДЗИЛ ПРЫЯЗДЖАЕ Ў ГУЛАНШАРА

Віцязь, мора пераплыўшы, з-пад рукі на бераг глянуў.  
Ён убачыў горад белы, што ў вянках садоў стаяў;  
Кветак там было багата і патыхваў водар п'яны;  
Хто не бачыў, дык не можа і ўявіць тых дзіўных з'яў.

Сталі зрэшты на прычале, дзе цвілі сады наводдаль,  
Аўтандзіл перапануўся, як і трэба гандляру.  
З карабля насіць тавары ўзяў ён грузчыкаў з народа,  
І тавараў самых розных награвасцілі гару.

Вось садоўнік з тога саду паказаўся нечакана,  
Заглядзеўся ён на госцеў прыгажэйшы ў свеце твар.  
Аўтандзіл яго спытаўся, кім сюды той быў пасланы:  
«Хто вы, людзі, і адкуль вы? Тут які кіруе цар?»

Раскажы мне падрабязна, ці ў купцоў тут шмат тавару?  
У якой цане тканіны, што з тавараў тут танней?»  
Адказаў той: «Ты — як месяц, што блішчыць з-за цёмнай хмары;  
Раскажу ўсё падрабязна, толькі вы паверце мне.

Царства нашага марскога і за год ты не аб'едзеш,  
А сталіца Гуланшара — ўсёй краіны цуд-краса.  
Адусюль вязуць тавары чужаземныя суседзі,  
Уладар Мялік-Сурхава краем тым кіруе сам.

Тут старыя маладзеюць, калі ў госці завітаюць,  
Вольны час мы любім бавіць у бяседзе за сталом;  
У садах прыморскіх ружы цэлы год не адцвітаюць;  
Край цвіце на нашу радасць — злomu ворагу назло.

Гандляры тут багацеюць, не клапоцяцца аб стратах,  
Тут і купля, тут і продаж расквітнелі ў добры час;  
Тут бядняк за месяц роўна можа стаць купцом багатым;  
Хто прыйшоў з пустой кішэняй — разжывецца тут жа ў нас.

Я ў славу тага Усена і наглядчык і садоўнік.  
Над купцамі, гандлярамі ён галоўны тут здаўна.  
Ён купцоў з краін заморскіх сустракае ўсіх цудоўна,  
Сам тавары аглядае, бачыць, што ім за цана.

Хто прыедзе, той Усену сам падносіць падарункі,  
Свой тавар яму пакажуць — больш нікому і ніяк.  
Для цара тавар найлепшы ён складае у пакункі,  
А пасля гандлююць вольна і чужынец і сваяк.

Для такіх, як вы, шаноўных, хто знянацку завітае,  
Загадае даць пакоі і з пашанаю прыняць.

Ды Усен па нейкай справе раз'язджае дзесь на край,  
А як вернецца шчасліва, будзе рад цябе спаткаць.

Тут Фацьма-Хатун пры доме маладая гаспадыня,  
Дабразычлівая вельмі, асабліва да гасцей.  
Толькі скажаш ёй — адразу стрэне ветла і гасцінна,  
Да яе праводзяць — толькі кіне месяц срэбны цень».

Аўтандзіл сказаў: «Я згодзен. Хаі ідзе сюды, хто хоча».  
І збянтэжаны, спацелы да Фацьмы слуга прыбег.  
Ён сказаў: «Да нас у госці завітаў на схіле ночы  
Той, хто здасца ясным сонцам, ясназорая, табе.

Сам з купцоў ён знакамітых, уладальнік каравана,  
Быццам месяц сямідзённы, мае зграбны тонкі стан.  
У халаце ён шаўковым і чалме залататканай,  
Ён пра цэны і тавары распытаў увесь майдан».

Запрасіць купца ў палацы дзесяць слуг Фацьма паслала  
І пакласці загадала ў караван-сарай тавар.  
Увайшоў ружоватвары ў бляску лала і крышталю,  
Сам на льва хадой падобны, як у тыгра — ў зрэнках жар.

Навіну пачуўшы гэту, хутка ўвесь сышоўся горад.  
«Як бы нам яго пабачыць?» — гаварылі ўсе вакол.  
Аўтандзіла асыпалі словы ласкі, смех бадзёры,  
Ад мужоў збягалі жонкі, быў парушаны спакой.

Тут Фацьма на ганак выйшла, госця ветліва спаткала,  
Зазірнула яму ў вочы і ў пакоі павяла;  
За сталом з сабою побач пасадзіла, частавала  
І таму сама вясёлай і узбуджанай была.

Хоць сама не маладая — маладою быць хацела.  
Станам зграбная, вачамі рассыпала палу жар,  
Паважала песні, танцы і віна шypучы келіх,  
Строі пышныя, памаду ужывала дзеля чар.

За бяседай-пачастункам да паўночы прасядзелі,  
Віцязь ёй паднёс пачціва падарунак — дзіва дзіў.  
Вельмі міла гаварыла, і агеньчыкі мігцелі  
У вачах Фацьмы. Нарэшце развітаўся Аўтандзіл.

Раніцой расклаў тавары, выбраў лепшыя узоры  
І паслаў цару марскому, каб парадаваць таго.  
А купцам сказаў паціху: «Вы гандлюйце без дакору  
І як след хавайце тайну вы паходжання майго».

Віцязь быў адзеты сціпла у купецкае адзенне;  
Або ён Фацьму наведваў, або йшла яна сама.  
У спакусах і гаворках час ляцеў, як вокамгненне,  
Як кахала Віс Раміна, так і віцязя Фацьма.



## КАХАННЕ ФАЦЬМЫ ДА АЎТАНДЗІЛА

Як мага далей трымайся ад спакусніцы-жанчыны!  
Завалодае душою, сэрца ласкаю спаўе,  
А пасля кахання слову здрадзіць раптам без прычыны.  
Патаемныя сакрэты лепш хавай ты ад яе.

Захапляцца Аўтандзілам пачала Фацьма знянацку,  
А пасля агонь кахання апаліў яе наскрозь.  
Не змагла яна адолець чараў воч яго юнацкіх;  
«Дзе знайсці мне паратунак?» — і ліла струменне слёз.



НАЦІОНАЛЬНА  
БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

«Мне самой яму признаца — можа з'ехаць прэч у крыўдзе.  
Змоўчаць — сіл няма, бо сэрца жарам-полымем смыліць.  
Не, признаюся, хоць, можа, тут мая пагібель прыйдзе,—  
Не паможа таму доктар, хто не скажа, дзе баліць!»



Хто хоць раз цябе пабачыў, той уражаны навекі.  
Ты, як ружы цвет, прывабны, прытуляеш салаўя.  
Як і я, перад табою нікнуць долы нават кветкі;  
Ты пашлі свой промень-позірк, без яго загіну я.

Бог пасведчыць, як мне цяжка пра сваё пісаць каханне,  
Але што зрабіць магу я, паратунак дзе знайду,  
Калі чорных веек стрэлы сэрца раняць несціхана?  
Не даводзь жа да вар'яцтва, а прыходзь і пашкадуй.

І пакуль на ліст мой гэты я чакаць адказу буду —  
Ці ажыць маёй надзеі, ці загінуць марна ёй,  
Я датуль сябе стрымаю ад смяротнага прысуду.  
Смерць або жыццё? Рашае хай адказ чаканы твой!»

І Фацьма паслала тут жа гэты ліст да Аўтандзіла.  
Абьякава чытаў ён, нібы вестку ад сястры.  
Думаў: «Скуль Фацьме дазнацца, хто навекі сэрцу мілы,  
Параўнаць яе ці ж можна мне з царыцаю царыц?»

Не, зраўняць варону з ружай — гэта проста немагчыма,  
Хоць яшчэ салоўка з песняй над той ружаю не млеў.  
Ўсё агіднае заўсёды непрыстойнасці прычына,  
Дык нашто лухту ўсю гэту мне Фацьма бязглузда шле?»

І нядоўгія ваганні ён адкінуў прэч імкліва.  
Беглі думкі: «На чужыне хто мне зможа памагчы?  
Калі ўзяўся я для друга адшукаць красуню-дзіва,  
Скарыстаць я ўсё павінен, не пагрэбаваць нічым.

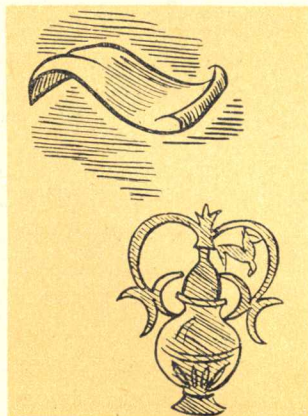
Часта гэтая жанчына падарожных сустракае,  
З імі весткі ў дом прыходзяць адусюль з чужых краёў.  
Ёй скарыўшыся, быць можа, след знайду, які шукаю,  
Даламога мне — гатоў я адплаціць належна ёй.





Бо калі пажар кахання ахапіў жанчыну шалам,  
Сорам, ганьбу — ўсё губляе, абы з любым разам  
Таямніцы ўсе раскрыве, ўсё раскажа у запале;  
Лепш паддацца ёй, да мэты каб хутчэй свой шлях прабіць.

Мы таго дабіцца можам, што пашле нам лёсу сіла.  
Свет заўжды сябруе з цемрай — вось дзе змен яго выток!  
Што шукаем — не знаходзім, што дасягнута — не міла.  
Толькі тое выцеч можа, што валіта у збанок».



## АДКАЗ АЎТАНДЗІЛА НА ПІСЬМО ФАЦЬМЫ

Ён пісаў: «Твае ўсхваленні прачытаў я з хваляваннем:  
Апярдзіла мяне ты — тым агнём згараю сам.  
Палка хочам мы абое узаемнага кахання.  
Дзе суладна б'юцца сэрцы, шчасце вечна свеціць там».

Як адказ Фацьму узрушыў, расказаць не маю сілы!  
Зноў пісьмо паслала: «Годзе мне ў самоце слёзы ліць;  
Ты прыходзь, як толькі змеркне, мой жаданы сокал мілы,  
Буду я чакаць, каб шчасце нам з табою падзяліць».

Толькі ён ісці сабраўся на той заклік палымяны,  
Як упоцемку натрапіў на слугу, што вестку нёс:  
«Не магу, — Фацьма пісала, — быць з табою ў час чаканы».  
Ускіпеў ён: «Што за глупства зноў мне шле пачварны лёс!»

І без жаднай засцярогі рушыў сцежкаю знаёмай.  
Увайшоў. Фацьма ў трывозе, чымсьці ўзрушана была.  
Ён адразу ўбачыў гэта. Хоць сядзела нерухома,  
Але страх кахання сіла ў той жа міг перамагла.

Селі разам, абняліся, цалаваліся ў экстазе;  
Раптам нейкі юны віцязь ля дзвярэй нібы застыў,  
А за ім нявольнік следам меч і шчыт прынёс адразу;  
Аўтандзіл скалой каменнай ім дарогу заступіў.

Госця ўбачыўшы, ад страху палюбоўніца збялела.  
Той зірнуў на іх пяшчоты і сказаў нарэшце так:  
«Не спыню тваёй забавы, асалоду пі ў пасцелі,  
Толькі заўтра паспрабуеш ты атруты горкі смак!»

Ты, распусніца, схацела, каб застаўся я ў няславе?  
Заўтра я табе адпомшчу — будзе страшны мой разлік;  
Ты дзяцей сваіх ад страху загрызеш, як звер крывавы.  
Калі ж гэта я не здзейсню, хай адсохне мой язык!»

Бараду скубнуўшы злосна, знік нязваны госць з пакоя.  
Твар пазногцямі крывавіць стала ў роспачы Фацьма.  
Як вар'ятка, галасіла, слёз струмень паплыў ракою:  
«Хай заб'юць каменнем людзі — горшай кары мне няма!»

Праз мяне загінуць марна добры муж, малыя дзеці,  
Я згубіла ўсе багацці, разбурыўшы ўсё датла.  
Зганьбаваная раднёю, без сяброў, адна на свеце —  
Я сама сябе ад шчасця да няшчасця давяля!»

Аўтандзіл жанчыну слухаў са здзіўленнем, поўны жалю:  
«Што з табою, адкажы мне, не хавай у сэрцы боль;  
Хто ён, злосны гэты віцязь, і за што ён пагражае  
Помстай лютай і расправай над няшчаснаю табой?»

«О мой леў, я вар'яцею! — так Фацьма яму сказала.—  
Не пытайся пра прычыну — не магу сказаць, павер!  
Я дзяцей сваіх згубіла і сябе я пакарала  
Тым, што горача кахаю аднаго цябе цяпер!»

Кара неба спасцігае тых, хто стаў на шлях аблудны,  
Хто трымаць не можа тайны да патрэбнае пары.  
Хоць і літасці прашу я, але бачу лёс свой згубны,—  
Хто сваёй крыві жадае, тых не лечаць дактары.

З двух адно ты выбраць мусіш, я прашу цябе аб гэтым.  
Мсціўца, што мяне абразіў, сёння ж ты забі ўначы,  
А як вернешся — раскрыю ўсіх пагут маіх сакрэты.  
Толькі ворага крывёю зможаш ты мне памагчы.

А калі не здзейсніш гэта, дык збяры сваю паклажу  
І пакінь пад сховам ночы назаўсёды гэты край.  
Пра мае цяжкія мукі хай ніхто табе не скажа,  
Як мяне й дзяцей бязвінных той злачынец пакараў».

Аўтандзіл, пачуўшы скаргу, ускіпеў ад абурэння,  
Горды, смелы і прыгожы, зброю ў рукі ён схпіў  
І сказаў ёй: «Не хвалюйся, душагуба смерць сустрэне!  
Хто ў бядзе жанчыну кінуў — лёс над тым бы вечна кпіў!

Дапамога непатрэбна, толькі дай мне чалавека,  
Каб дарогу да злачынца без памылкі паказаў.  
Будзе знішчан, хто жанчыне пагражае лютым здзекам;  
Ты чакай мяне спакойна, волі не давай слязам!»



Толькі служка той з'явіўся, віцязь рушыў у дарогу,  
А Фацьма услед прасіла: «Жар гарот маіх згасі,  
Помсту здзейсні, і маліцца буду я табе, як богу.  
На руцэ ў яго мой персець, ты яго мне прынясі!»

Аўтандзіл прайшоў праз горад, хутка ўбачыў бераг мора;  
З пліт чырвоных і зялёных узвышаўся там палац.  
Над тэрасаю тэраса нібы самі беглі ўгору,  
Лашчыў вока нечакана хараства дзівосны лад.

Аўтандзіл з маўклівым служкам падышлі да агароджы,  
Той шапнуў: «Вось гэта тое, што цікавіць зараз нас».  
І дадаў: «На той тэрасе ўладара знайсьці ты зможаш.  
Ён, напэўна, спачывае, самы зручны гэта час!»

Два ахоўнікі драмалі ціхамірна каля брамы,  
Аўтандзіл цішком падкраўся і за горлы іх схапіў,  
І, ад долу адарваўшы, так ударыў галавамі,  
Што разбіў ім вокамгненна на кавалкі чарапы.

Гаспадар ляжаў на ложку, не паспеў вачэй прымружыць,  
Як раз'юшаны, ўварваўся віцязь выпэцканы ў кроў.  
Кінуў вобзём чачнагіра ён сваёй рукою дужай  
І працяў кінжалам вострым сэрца ворага наскрозь.

Для сяброў падобны сонцу, для непрыяцеля ж — гора,  
Ён адсек з пярсецёнкам палец, як дамоўлена было,  
І з размаху кінуў цела праз акно у хвалі мора,  
Каб нідзе сабе магілы ў тым бяздонні не знайшло.

Так васьм помста адбылася пад начным туманным сховам;  
Ружы пах салодкі ў цемры клаў нябачаны свой след,—  
Гэта, здзейсніўшы прысуд свой і крывавай і суровы,  
Аўтандзіл знаёмай сцежкай прабіраўся у імгле.

Быццам леў у бляску сонца, да Фацьмы вярнуўся відаць  
І сказаў ёй: «Злыдзень гэты больш не будзе пагражаць.  
Ён забіты — раб твой сведка — і не можа больш з'явіцца;  
Вось пярэцёнак разам з пальцам, вось — скрываўлены кінжал.

А цяпер ты растлумач мне, ў чым журбы тваёй прычына?  
Пагражаў чаму юнак той жорсткай караю табе?»  
Нізка ўкленчыўшы, герою адказала так жанчына:  
«Ты ад мук мяне пазбавіў, сэрца ж раніў мне глыбей.

Ты прынёс нам адраджэнне — дзецям мілым, мне і мужу,  
Смерцю ворага ліхога ты вярнуў жыццё ўсім нам.  
Чым адзякаваць магу я, чым цябе уславіць мушу?  
Раскажу я ўсё дакладна, ты ж мяркуй, як можаш, сам».



## ФАЦЬМА РАСКАЗВАЕ ПРА ЛЁС НЕСТАН-ДАРАДЖАН

«Дзень Наўроза мы спраўляем, калі год страчаем новы:  
Гэты дзень усе святкуюць, нават гандаль не вядуць.  
Прыхарошваюцца людзі ў адмысловыя абновы  
І ў палац на пачастунак урачыста ўсе ідуць.

Падарункі дарагія мы, купцы, ў палац прыносім,  
Цар адорвае таксама ўсіх паводле іх заслуг;  
Дзесяць дзён гучаць кімвалы, льецца лютняў сугалоссе,  
На арэне — песні, гульні, конскі тупат, процьма слуг.

Да цара Усен з купцямі мусіць у палац з'явіцца;  
Я адказваю за жонак паважаных тых купцоў.  
Ці бяднячка, ці багачка — ўсе нясуць дары царицы,  
І пасля пачосткі добрай мы вяртаемся дамоў.

Вось аднойчы ў дзень Наўроза мы наведалі царицу,  
Ёй паднеслі падарункі — адарыла нас яна.  
Забаўляліся, спявалі у царицынай святліцы,  
А пасля ў маіх пакоях мы гулялі да цямна.

На змярганні ў сад мы выйшлі, там былі тады са мною  
Жонкі нашых багацеяў, музыканты, спевакі.  
Доўга слухалі мы севы, пацяшаліся ігрою,  
Расп'яталі свае косы і прымервалі вянкi.

Той цудоўны сад цяністы упрыгожвалі альтанкі,  
Праз адчыненыя вокны чуўся хваляў ціхі шум.  
Я туды ўвайшла з гасцямі, мы працягвалі гулянку,  
Каб віно, ласункі, фрукты праганялі з сэрца сум.

Частавала я сябровак, як сястра, была гасціннай,  
Потым смутак нечакана моцна ўразіў душу мне.  
Мой цяжкі настрой адчуўшы, разышліся ўсе жанчыны,  
І адна я засталася пры адчыненым акне.

Мне былі відаць навокал неаглядныя прасторы,  
Павяваў лагодны вецер і прыносіў мора пах.  
Але што гэта? Далёка мільганула штосьці ў моры,  
Не магла я здагадацца: ці то звер які, ці птах?

Ды ні тое, ні другое — падпльваў там човен дзіўны,  
У грабдоў, чарней за сажу, скура цёмная была.  
А між імі, пасяродку, на чаўне была жанчына,  
Позірк свой ад той красуні адарваць я не магла.





Вось, да берагу прыстаўшы, двое выйшлі ў сад паціху  
Азірнуліся навокал і пайшлі назад ізноў.  
У чарноце ночы цёмнай не заўважылі ні ліха.  
Я ж іх добра разглядзела з-за раскідзістых кустоў.

Чарнаскурья на бераг паланкін цішком згрузілі,  
І з яго красуня выйшла — быццам месяца святло.  
З-пад фаты мільгнулі вочы — цемру ночы асвятлілі,  
Ізмурднае адзенне так да твару ёй ішло.

Як зірнула ў наваколле, асвятліла нават скалы,  
Небасхіл зачырванеўся ад яе пунцовых шчок.  
Незраўнанае аблічча пекнатою асяляпляла,—  
Я рукою прыкрыла вочы, пазіраючы здалёк.

Чатыром рабам сказала я, паклікаўшы ў альтанку:  
«Трэба выведаць, як месяц трапіў к чорным у палон.  
Запытайце, колькі возьмуць за красуню-паланянку?  
Дыямент адкупім гэты — ўсіх багаццяў варты ён!

А прадаць не пажадаюць — забярыце дзеву сілай.  
Прывядзіце месяц ясны, ён у нас павінен ззяць».  
Шмат разоў хадзілі слугі, таргаваліся, прасілі,—  
Не маглі ніякай рады чарнаскурым злыдням даць.

Я з акна глядзела. Бачу, што дарэмна ўсе размовы,  
І забіць іх загадала, слугі споўнілі загад.  
Чарнаскурых паскідалі ў хвалі мора безгаловых,  
А дзяўчыну-прыгажуню прывялі ў густы мой сад.

Каб праславіць сонца ў небе, гімнаў складзена не мала,  
Толькі сонца засланыла дзева юнаю красой.  
Чарадзейка і вядзьмарка вобраз той не змялявала б,  
І цяпер аддаць гатова я жыццё ў ахвяру ёй!»

І, размову прыпыніўшы, тут Фацьма загаласіла,  
Аўтандзіл таксама плакаў, ахаліў героя жаль.  
Як шалёныя, абое слёз стрымаць не мелі сілы,  
Растапілі слёз патокі шчок аснежаны крышталь.

Аўтандзіл сказаў з папрокам: «Ты не ўсё мне расказала».  
Адказала: «Пры сустрэчы не заснула я ўсю ноч.  
І самотную красуню цалавала, мілавала  
І ў каморцы прытуліла ад людскіх зайздросных воч.

Я спыталася ў красуні: «Ты з якой, скажы, краіны?  
Хто цябе — такую зорку — і адкуль да нас прывёз?»  
Ды маўчала таямніча змардаваная дзяўчына,—  
Ліўся з воч у сто струменяў вадаспад пякучых слёз.

Надакучыла, відаць, я сваім распытам дзяўчыне,—  
Ад рыданняў несудешных цяжка ўздрыгвала яна.  
Слёз крыштал з вачэй-нарцысаў падаў градам на рубіны,  
Роспач гэту супакоіць сіл не мела я адна.

Зрэшты мне яна сказала: «Даражэй ты маці роднай;  
Дык нашто прыгоды-казкі пра мае нягоды знаць?  
Вандраваць па белым свеце мне прызначыў лёс гаротны;  
Не пытайся больш — ці варта нам на бога наракаць?!»

Парашыла я: не трэба больш чапіцца да дзяўчыны.  
Нават сонечная ўвага апаляе часам нас.  
Каб разведаць таямнічасць, трэба зручная хвіліна,—  
Аб усім спытацца можна у належны толькі час.

Тую, што падобна сонцу, ад цікаўных я хавала;  
Ды хіба ж схаваць магчыма бляск прамення залаты,  
Хоць фіранкамі я вокны і старанна засланяла?  
З веек сцюжны віхар веяў, ружы цвет на шчоках стыў.



Гэту дзеву-чараўніцу, станам — стройную таполю,  
Пасяліла непрыкметна я ў пакоі патайным,  
Каб ніхто не мог дазнацца, хто ў няволі мімаволі,  
Каб маглі пра гэта ведаць мы са службаю адны.

Расказаць пра гэта цяжка, як марнела дзева з часам,  
Як і ўдзень і ўноч няўцешна слёзы горкія ліла.  
Заціхала ж на хвілінку, як была са мной сам-насам;  
Без яе, сама не знаю, як дагэтуль дажыла.

Я ўваходзіла — і слёзы, як азёры, зіхацелі,  
Над бяздоннем іх таемным веек-стрэл гушчар чарнеў,  
Як агатавыя кубкі, вочы вільгаццю мігцелі,  
Паміж лалаў-губ бялелі зубы-жэмчугі, як снег.

Дапытацца не змагла я з-за журбот яе няспынных,  
Хто яна, адкуль паходзіць, у якой бядзе цяпер.  
У адказ — адно маўчанне, слёз струменістыя плыні,  
У каго не сэрца — камень, толькі той бы ўсё сцярпеў.

Непатрэбен быў ёй ложкак, хусткай плечы укрывала,  
Вэлюм чорны ад старонніх прыгажосць яе хаваў.  
Пад шыяку руку падклаўшы, так, нябога, і драмала,  
Ледзь упросіш, каб што з'ела, не краналася да страў.

Расказаць хачу асобна пра ўбор яе і вэлюм;  
Хоць усякае раскошы перабачыла я шмат,  
Але гэткае не знойдзеш, хоць шукай у свеце цэлым,—  
І танчэй ядваб заморскіх, і мацней жалезных лат.

Многа дзён у нашым доме я самотніцу хавала.  
Расказаць не смела мужу пра сакрэты я свае,  
Бо яго я добра знала як пустога самахвала;  
І з трывогай патаемна я наведвала яе.

Непакоіла турбота: калі я ўтрымаю тайну,  
Чым, не ведаючы справы, ёй адна дапамагу?  
Муж дазнаецца — у стане апынуся я адчайным,—  
Як, падобную да сонца, ад пагрозы зберагу?

Што ж, аднак, зраблю адна я,— непакоіла трывога,—  
Можа лепш пра ўсё Усену мне па шчырасці сказаць?  
Хай мне толькі паклянецца, што ўтрымае тайну строга:  
Не захоча здрадай клятве д'яблу ён душу прадаць.

Вось кажу яму аднойчы я, нібыта выпадкова:  
«Рэч адну сказаць хачу я, толькі ты клянися мне,  
Што пра гэту таямніцу не раскажаш ані слова.  
Ён сказаў: «Прагаваруся — хай пярун заб'е мяне!

Я клянуся — што раскажаш, не дазнаюцца пра тое  
Ні дружбак, ні вораг люты, ні стары, ні малады!»  
І адкрыла я Усену ўсё са шчыраю душою;  
Запросіла: «Калі гэтак — сонца ўбачыш ты тады.

І калі прыйшлі мы разам да красуні у святліцу,  
Здрыгануўся ён, нібыта ў вочы біў нясцерпны бляск.  
Крыкнуў: «Што за дзіва бачу? Гэта ява ці мне сніцца?  
Быць не можа, каб такое нарадзіць магла зямля!»

Я сказала: «Невядома мне самой пра гэта дзіва  
Звыш таго, што сказала я па шчырасці табе.  
Хай сама пра ўсё раскажа — запытаемся пачціва,—  
Свет чаму ёй стаў нямілы, слёзы лье чаму ў журбе?»

І звярнуліся да дзевы мы з вялікаю пашанай:  
«Ты праменнем палымяным нашы душы апякла.  
Як зрабіць, скажы, каб месяц зноў мігцеў без ценяў цьмяных?  
Як сагнаць шафранны колер і вярнуць на шчокі лал?»



Ці пачула, ці не ўчула — не сказаў пагляд суровы,  
Ружы-вусны пахавалі белых перлаў роўны рад.  
Змеі кос на персях пышных варушылі шаль шаўковы.  
Так дракон хавае сонца, бо святлу яго не рад.

Не дабіліся ні слова мы ні ласкай, ні спагадай  
Ад тае, што, як тыгрыца, паглядала з-пад ілба.  
Толькі вусны прашапталі, слёз суняўшы вадаспады:  
«Не скажу нічога, ійдзіце!» — І на твар лягла жальба.

Мы заплакалі абое, сеўшы з дзевай беднай попlech,  
Шкадавалі, што дарэмна словы трацілі свае,  
Суцяшалі, як дачушку, асушалі слёзаў кроплі,  
Садавінай спелай марна частавалі мы яе.

Тут Усен сказаў: «Не будзем мы яе дарма трывожыць,  
Гэтых вуснаў промень сонца дакрануцца б толькі мог;  
Даражэй яе на свеце быць ніхто зусім не зможа,  
Калі дзеці даражэй мне, забярэ няхай іх бог!»

Характвом сваім дзівосным нас яна зачаравала,  
Сустракацца з ёю — шчасце, расставацца — сум і страх.  
Ад турбот і спраў надзённых з ёю мы адпачывалі,  
Трапяталі нашы сэрцы, нібы ў сетцы кволы птах.

Час ішоў хадой павольнай, праміналі дні за днямі.  
Абвясціў Усен аднойчы: «Я ў цара не быў даўно.  
Ты парай: ці не паехаць мне ў палац яго з дарамі?»  
Я сказала: «Так ці іначай — ехаць трэба ўсё адно».

Ён набраў у падарункі перлы дзіўныя, рубіны.  
Я сказала: «П'яных будзе многа сярод вас, на жаль.  
Дык глядзі: ніводным словам не абмоўся пра дзяўчыну!»  
Ён пакляўся: «Не скажу я — хай пратне мяне кінжал!»

У палац Усен з'явіўся; там банкет ішоў гарою.  
Як заўсёды, да Усена быў прыхільны ў дзень той цар.  
Падарункі ўзяў і побач пасадзіў яго з сабою.  
Даў віна: падпіў адразу неразважлівы гандляр.

Добра госці выпівалі, так заведзена спрадвеку,  
І збанамі падавалі віны розныя к сталу.  
Ды, напіўшыся, забыўся, ў чым пакляўся, недарэка!  
Для чаго вароне ружа? Рогі для чаго аслу?

Цар звярнуўся да Усена; той даўно быў добра п'яны:  
«Чым аддзякую за перлы, што так шчодра дорыш нам?  
За рубіны-самацветы, што іскрацца палымяна?  
Заплаціць за ўсё не зможа нават царская казна».

Адказаў Усен з паклонам: «О вялікі уладар мой!  
Ты, як сонца, ўсім нам дорыш і пражытак і жытло.  
Дык чые усе багацці?! Дык чые усе тавары?  
Тут усё, што маю зараз,— ты нам даў, свяціл святло!

Цар, ці варта захапляцца гэтым сціплым маім дарам?  
Для царэвіча нявесту бог Усену дараваў!  
Ты мне ўдзячны будзеш болей, калі ўбачыш сам чынару;  
Вось сапраўдны падарунак, што хачу паднесці вам!..»

Так мой муж святую клятву, слова гонару парушыў,  
Расказаў ён пра дзяўчыну — зорку светлую між зор.  
Цар быў вельмі задаволен, што Усен развесіў вушы.  
Загадаў, каб сонца-дзеву прывялі на царскі двор.

Я адна сядзела дома і не мела думак чорных,  
Ды ганец з'явіўся раптам, пакланіўся да зямлі.  
Больш паўсотні кап'яносаў ён прывёў з сабой прыдворных.  
Зразумела я адразу, па каго яны прыйшлі.



Прывітаўшыся, сказаў ён: «Вось, Фацьма, загад высокіх  
Цар сказаў прывесці тую, што Усен аддаў у дар.  
Возьмем мы яе з сабою, да палаца тут два крокі!»  
Здрыгануўся свет вялікі, бліскавіцы зьялі ў твар.

Я ізноў перапытала: «Хто яна? Каго вам трэба?»  
Адказаў ён: «Трэба тую, што Усен цару аддаў».  
Я са страху ачмурэла, мне з аўчынку стала неба,  
Не магла ні ўстаць, ні сесці, нехта мову адабраў.

Да красуні увайшла я. На вачах — крышталі-слёзы.  
Я сказала ёй: «О сонца, здрадзіў нам пракляты лёс!  
Пакараў ён нас няшчадна і паслаў бяду-пагрозу:  
Выкрыў муж мой тайну нашу — ў сэрца рану мне нанёс!»

Адказала: «Не здзіўляйся, я другога не чакала,  
Нарадзіла мяне маці, мабыць, толькі на бяду.  
Мала бачыла я шчасця, болей гора прыпадала,  
Ліха большага, сястрыца, мне здаецца, не знайду!»

А з вачэй яе, як перлы, не сціхалі слёзы ліцца.  
І, ўжо розніцу забыўшы паміж шчасцем і бядой,  
Горда ўстала, быццам нечым раззлаваная тыгрыца,  
І закрыла твар прыгожы валасяною чадрой.

Я да скарбніцы пабегла, дзе ляжалі скарбы ў сховах,  
Дарагіх каменяў-перлаў жменю поўную ўзяла.  
За такія скарбы можна горад цэлы ўзяць без слова.  
Дзеве ў пояс іх паклала — чым магла, дапамагла.

Я сказала: «Можа, гэта ўсё спатрэбіцца ў палоне?»  
І павёў красуню-дзеву царскіх воінаў атрад.  
Цар насустрач дзеве выйшаў уладарна з залы троннай,—  
У палац ішла красуня, долу ўтупіўшы пагляд.

Бег услед натоўп за ёю, скрозь гучалі гоман, крыкі.  
Не магла стрымаць ахова хваляў тых людскіх напор.  
Станам стройным, як чынара, быў уражан цар вялікі.  
Ён здзівіўся: «Скуль ты, сонца, што зацьміла сотні зор?»

Хто зірне — прымружыць вейкі, асляплялі бляскам вочы.  
Цар сказаў: «Такіх прыгожых не было яшчэ нідзе.  
Бог паслаў нам вобраз гэты — ён здзівіць смяротных хоча,  
Хто яе міжнурам стане — звар'яцеўшы, прападзе!»

Пасадзіў з сабою поруч і сказаў такія словы:  
«Раскажы мне, хто ты будзеш і адкуль сюды прыйшла?»  
Не адказвала красуня, быццам хто пазбавіў мовы,  
І, схіліўшыся маўкліва, галавы не падняла.

Што казаў ёй цар — не чула, боль сціскаў ёй сэрца жорстка;  
Думкай, бедная, ляцела у краіны роднай даль.  
Бо застыла кветка-ружа — не раскрыліся пялёсткі;  
Сэрцы тых, хто бачыў гэта, ахаліў вялікі жаль.

Цар сказаў: «Дазнацца праўды трэба зараз неадкладна.  
Ёсць тут, пэўна, дзве прычыны — разгадаць іх трэба нам:  
Або некага кахае — вобраз нечы ёй прынадны,—  
А ўсё іншае не міла затуманеным вачам;

Або сутнасць дзевы — мудрасць яснабачанняў глыбокіх,  
Дзе не ўбачыць шчасця ў шчасці, з болей боль не спалучыць;  
І над радасцю і горам думка ўздыме так высока,  
Што, нібыта ў казцы голуб, у інакшы край імчыць.

Вось прыедзе сын з паходу пераможцам і героем;  
І тады нявеста-зорка ахіне яго святлом  
І раскажа ўсё сардэчна, ў чым прычына непакою.  
Хай жа месяц пасмуткуе, покуль сонца не ўзышло!»





Царскі сын — скажу па праўдзе — віцязь смелы быў і добры;  
Станам зграбны, тварам мужны, аб вяцкай славе дбаў.  
Баявой заняты справай, з дому з'ехаў ён надоўга,  
Для яго з нявест нявесту клапатлівы цар прыдбаў.

У раскошнае адзенне пачалі ўбіраць дзяўчыну,  
Заблішчалі дьяменты на тканіне дарагой.  
Залаты вянец надзелі, што гарэў агнём рубінаў,  
І крышталёвы заззяў над ружай небывалаю красой.

Цар сказаў: «Адпачывальню прыбярыце ёй прыгожа».  
Быў пастаўлены ў пакоі, ў залатой аздобе, трон.  
Надышла пара — падняўся цар, за ім усе вяльможы  
І з пашанаю ў харомы правялі яе на сон.

Дзевяць еўнухаў паставіў да дзвярэй яе пазменна,  
Сам жа зноў пачаў бяседу, віны царскія п'ючы.  
Залатую ўзнагародай ён аддзякаваў Усену;  
Грукацелі барабаны, гралі ў трубы трубачы.

Доўга там яшчэ гулялі, елі, пілі да паўночы.  
Ясназорая шаптала: «Ад пакут душа дрыжыць:  
За каго мяне аддасць ён, хто красу маю растопча?  
Як няволі мне пазбегнуць, як змагу ў палоне жыць?»

Не хачу згубіць, як ружа, я дзівочай прыгажосці,  
Разарву я — бог паможа — кола хітрых іх задум.  
Той, хто мае розум светлы — не заб'е сябе са злосці,  
Мудрасць мудраму паможа знішчыць чорную бяду...»

І, паклікаўшы, сказала дзева строгай варце ў вочы:  
«Вы, ў палон мяне забраўшы, падаліся на падман.  
Цар стары памылку робіць, што мяне ў нявесткі хоча,—  
І дарэмна граюць трубы і грукача барабан.

У мяне шляхі другія — я не буду ў вас царыцай,  
Хай жаніх, як сонца, будзе, — у мяне інакшы лёс.  
Дык нашто мяне упрошваць? Не магу я пагадзіцца,  
Бо ў пакоях гэтых царскіх я памру ад горкіх слёз.

І калі ў няволі гэтай сэрца я праб'ю кінжалам,  
Цар адразу загадае вам галовы адсячы.  
Лепш вазьміце пояс срэбны, ў ім і жэмчугі і лалы, —  
Мне ж дазвольце вы адгэтуль непрыкметна уцячы».

Развязаła дзева пояс і каштоўнасці дастала,  
З галавы зняла ў рубінах літы з золата вянец.  
І, аддаўшы варце прагнай, «Адпусціце, — прашаптала, —  
Творца свету вам заплаціць ласкай божай за мяне!»

Затлуміліся галовы ад нябачаных багаццяў,  
І нявольнікі забылі абавязак вартавых.  
Парашылі патаемна дзеву вывесці з палаца.  
Вось што золата ўчыняе — корань д'яблавай травы!

Прага золата ніколі асалоды не давала,  
Прагны ў скрогаце зубоўным сустракае сваю смерць.  
Хоць багаццем пухне прагны, ўсё яму здаецца мала;  
Скарб сардэчны — васьм багацце, ды не кожны можа мець!

Абяцанням паланянікі кожны з еўнухаў паверыў.  
Даў ёй раб сваё адзенне, дапамог перапрагнуць.  
Калі ў зале ўсе сп'яnelі, дзева выбегла праз дзверы,  
І не змог дракон пачварны месяц ясны праглынуць.

Хто куды, за ёю слугі паўцякалі ўслед употай.  
Раптам чую: аклікае хтосьці ціха з-за акна.  
Я пабегла ёй насустрач, абняла сваю ясноту,  
Ды зайсці, хоць на хвіліну, не пасмела ў дом яна.



Нацыянальная  
бібліятэка Рэспублікі Беларусь

«Падарунак твой,— сказала,— адкупіў мяне ад варты.  
Я маліцца богу буду, каб табе аддзячыў ён.  
Дай каня хутчэй, паеду, больш марудзіцца не варта,  
Цар, дазнаўшыся, за мною вышле войска наўздагон».

Я адразу, не чакаўшы, прывяла каня са стайні,  
І ў сядло дзяўчына села з горда ўзнятай галавой.  
Захад сонца так знікае у сузор'і Льва звычайна,  
Так прапала, не даспеўшы, плёну добрага жніво.

Горад войска акружыла, сталі ўсюды гоісаць коні,  
Неўзабаве верхавыя уварваліся ў наш дом.  
«Калі знойдзеце ўцякачку,— я сказала,— па закону  
Галавою адкажу я перад тронам і царом».

Не знайшлі яе і следу, хоць аблазілі ўсе сховы.  
На цара і на прыдворных лёг журботы змрочны цень.  
Крэп жалобны ўсе надзелі замест сукняў пурпуровых,  
Быццам хмары пахавалі сонца яснага прамень.

Пра дзяўчыну покуль годзе! Што было, скажу, са мною.  
Чачнагір — вяльможа юны, прыгажун быў — проста цуд!  
Ён казлом маім быў добрым, я была яго казою.  
Так, распуста жонку ганьбіць, мужа губіць — перапуд.

Быў мне муж нялюбый, кволы, як пасля цяжкой хваробы,  
Чачнагір жа быў прыгожый, пры цары служыў даўно.  
Хоць любіла я вяльможу — не нашу па ім жалобы,  
Кроў яго мне ўсё здаецца, быццам моцнае віно.

Палюбоўніку пра дзеву ўсё сказала я, дурніца,  
Як яна ўцякла адважна, як яе і след прастыў.  
Пагражаў ён часта выкрыць тэту нашу таямніцу,  
Ды цяпер, табой забіты, для мяне ён — гук пусты.

Паспрачаемся — адразу пагражаў ён мне ад злосці.  
Неяк ездзіў ён кудысьці, я ж паслала па цябе.  
Ён вярнуўся. Я ж ад страху, што ў мяне сустрэне госьця,  
Загадала, каб слуга мой да цябе з той весткай бег.

Ты ж, мяне не зразумеўшы, завітаў, як ясны сокал;  
Потым ён, як звер драпежны, нечакана ўбег у дом.  
Я спалохана стаяла, не спускала з яго вока,—  
Смерці ён жадаў мне сэрцам, а не толькі языком.

Калі б ты, мой госьць цудоўны, не прыкончыў злога ката,  
Ён бы ўсё цару са злосці патаемна разбубніў.  
Цар, разгневаны дашчэнту, дом спаліў бы мой багаты,  
Пакараў бы лютаі смерцю і дзяцей маіх пабіў.

Чым аддзякаваць магу я? Памажы мне ў гэтым, божа,  
Больш пужаць мяне не будзе крыважэрны, хцівы гад.  
Свой шчаслівы лёс жаночы толькі зараз бачу, можа:  
Абмінула смерць; каханне, прадчуваю, ладзіць лад!»

Аўтандзіл сказаў: «Спрадвеку толькі мудрасць праўду мерыць:  
Вораг з ворагаў найгоршы, хто, як друг, увойдзе ў дом.  
Тайну сэрца не раскрыўшы, мудры хлусу не паверыць,  
Той цяпер жыхар бяздоння, хто плаціў за ласку злом!»

Раскажы, якія весткі аб каханай ты сабрала,  
Дзень і ноч я аб сустрэчы бога добрага маю.  
Тут Фацьма замест адказу нечакана зарыдала:  
«Знікла сонца, што праменнем упрыгожвала зямлю!»



**ՓԱԾՄԱ ՐԱՏԿԱՅՎԱԵ ԱՄԽԱՆԴՅԻԼՈՒ ՔՐԱ ԿՈԵ,  
ՅԻՔ ՆԵՏԱՆ-ԴԱՐԱԴՅԱՆ ԿՐԱՄԻԼԱ  
Մ ՍԱԼՈՆ ԴԱ ԿԱԴՅԱՄ**

Լէճ քրակտի! Յ զ'ճիլալ տօլկի տի Յրա՛նյաճիա յառօյ!  
Ձտօ տճայգօ կաճարտճա յիճի յոգ ճաճի ճօճի ճի ճաճ?  
Մտօ ճրաճի՛ տի Յ տօյ, Մտօ ճօնճա ճաճիճյաճի ճաճա ճաճօյ?  
Եաճ: յիճի յա ճճիճա ճիլաճա ճաճա յիճի ճիլաճաճի ճաճա.

Յռօյ Փաճիա աճաճաճա: «Յնիկա ճօնճա, Մտօ ճիլաճիլա  
Նաճ յաիճ ճիլաճիճա յա ճօնճա ճիլաճիլա ճաճաճիլա ճիլաճիլա.  
Յ տօյ ճաճիճա յա ճիլաճիլա յա ճիլաճիլա ճաճաճիլա ճիլաճիլա,  
Տիլաճի ճիլա ճիլաճիլա ճիլաճիլա, կիլաճիլա ճիլաճիլա ճիլաճիլա.

Мне абрыдла ўсё на свеце, мне нямілы сталі дзеці,  
Днём я мару аб красуні, ўночы сніцца мне яна.  
А Усен, што здрадзіў клятве, знік з вачэй, блукае дзесьці;  
Чым дзяліць з брыдою ложка, застануся лепш адна.

Неяк ціхім надвячоркам, калі захад стаў ружовым,  
Я праходзіла прадмесцем, дзе ўбаку стаяў шынок.  
З жалем дзеву прыгадала, і зляцелі з вуснаў словы:  
«Хто мужчынскай клятве верыць — кліча той бяду знарок!»

Бачу: раб з трыма сябрамі уваходзіць у харчэўню;  
Раб па-ратнаму адзеты, тыя — ў грубае радно.  
Накупляўшы страў на драхму, елі ў смак. І ў час вячэрні  
Палілася ў іх гаворка, мне было ўсё чутно.

Гаварыў адзін: «З дарогі адпачыць нам — асалода.  
Мы сышліся ў гурт адзіны, ўсе чужыя між сабой.  
Дык няхай раскажа кожны пра сваё жыццё й прыгоды,  
Раз адна звяла дарога пад агульнаю страхой».

Пацяклі апавяданні; і калі чарга прыспела,  
Раб сказаў: «Кіруе намі воля бога з вышыні.  
Вы тут слоў кідалі проса, я ж пасею толькі перлы;  
Той уцяміць мае словы, хто не любіць балбатні.

Я адданы раб і воін ўладара ўсяе Каджэці,  
Ды хваробаю цяжкаю падкасіла смерць цара.  
Шмат добра рабіў ён людзям. Засталіся ў яго дзеці,  
І сірот на выхаванне узяла яго сястра.

Дулардухт — царыцу звалі — кіравала ўсёй краінай,  
І ніякі вораг блізка падысці да меж не смеў.  
А з сірот Расана й Родзы павырасталі мужчыны,  
І надзейную апору трон яе магутны меў.

Раптам вестка: дзесь за морам у яе сястра сканала;  
Зажурыліся візіры, як сышліся на савет:  
Як паведаміць царыцы — будзе енку тут не мала,—  
І тады вяльможам знатным так сказаў Рашак-спаспет:

«Не магу, хоць рэжце, слухаць я жаночы плач і лямант,  
Лепш паеду чыстым полем па здабычу на разбой —  
Як вядома ўсім, багацце не было ніколі плямай,—  
А вярнуся — у царыцы слёзы змяняцца журбой».

Крыкнуў ён: «Выходзь наперад, хто гатоў ісці за мною!»  
Сто ваяк найлепшых выбраў і павёў іх за сабой.  
Рабавалі ўдзень і ўночы мы, не ведаўшы спакою,  
Зніштажалі караваны, скарб багаты рос гарой.

Неяк ехалі мы ў полі, засцілала ночка далі,  
Раптам бачым: палілося з цемры дзіўнае святло.  
«Як, хіба праменні сонца ў змроку ночы запалалі?»  
Мы губляліся ў здагадках, і канца ім не было.

Той казаў, што гэта месяц, той — што сонца залатое,  
І на прывід гэты дзіўны ўсе мы кінуліся ўраз,  
Абкружылі луг шырокі, скуль святло лілося тое;  
Раптам голас чысты й звонкі даляцеў адтуль да нас.

«Хто вы, коннікі? — пытае. — Адыдзіце прэч з дарогі!  
З Гуланшара ў царства каджаў я, ганец, трымаю шлях!»  
Мы на голас той злучылі найчысней рады аблогі,  
Бачым конніка у бляску — ахапіў нас дзікі страх.

Бліскавіцай прамяністай твар яго здалёк пабліскваў,  
Ззяў, як сонца, светлы вобраз, азарыўшы ўсё вакол.  
І хоць гукі слоў расталі — гневу цень пакрыў аблічча,  
І бліснулі ў цемры зубы, як жамчужны частакол.

Мы глядзелі, што за дзіва перад нашымі вачамі,  
Не ганец ён — быў адразу ўвесь падман яго відзён.  
Тут Рашак заўважыў раптам, што дзяўчына перад намі,  
Ён схпіў кая за повад і забраў яе ў палон.

Мы распытвалі дарэмна: «Адкажы нам, хто ты, сонца?  
Скуль ты родам? Шлях трымаеш да якіх, скажы, зямель?»  
Не адказвала нічога, толькі плакала бясконца,—  
Цяжка бачыць, калі месяц паглынае люты змей.

Не схацела нам прызнацца паланянка маладая,  
Хто блукаць яе прымусіў на чужыне па начах,  
У разбойным атачэнні толькі змрочна паглядала,  
Ды пагарда палымнела у разгневаных вачах.

Даў загад Рашак: «Даволі! Прымушаць яе не будзем,—  
Пра бяду сваю раскажыць тут не месца і не час!  
Бог, відаць, царыцу нашу парашыў уразіць цудам  
І дзівосны падарунак пасылае ёй праз нас.

Незвычайным гэтым скарбам ашчаслівім мы царыцу,  
Будзе шчодрою удзячнасць нам за службу у адказ.  
А схаваем — лютым гневам яе сэрца загарыцца  
І, як кара за злачынства, гэты гнеў падзе на нас».

Мы спрачацца не схацелі і спынілі ўсе размовы,  
Разам з дэвай падаліся у Каджэці нацянькі,  
Дакучаць ёй не схацелі, не прамовілі ні слова,  
А яна слязьмі зганяла алы колер са шчакі.

Я звярнуўся да Рашака: «Папрашу твайго дазволу —  
З'ездзіць мне да Гуланшара, хутка буду я назад».  
Даў ён згоду, я памчаўся, каб сабраць з рабункаў долю,  
І цяпер вось з пакам шоўку даганяю свой атрад».





М. П. П. П. П. П.  
С. П. П. П. П. П. П.

Сказ праслухаўшы цікавы, я адчула блізкасць мэты,  
Слёзы высохлі адразу, расхінулася імгла,  
Бо ў расказаным пазнала дзевы мілыя прыкметы,—  
Ажыла надзея ў сэрцы, нібы скарб які знайшла.

Загадала, каб з'явіўся да мяне апавядальнік,  
І сказала: «Ты яшчэ раз мне пра дзеву раскажы».  
Паўтарыў усё дакладна аб сустрэчы ён нядаўняй,  
І, знясіленая смуткам, захацела зноў я жыць.

Мела двух я чорных служак, двух сапраўдных чарадзеяў,  
Што нябачнымі для вока па жаданню стаць маглі.  
Я ў Каджэці іх паслала, не губляючы надзеі,  
Каб хоць след палоннай дзевы ў царстве тым яны знайшлі.

Праз тры дні мне расказалі ведзьмары пра ўсё ахвоча.  
Там збіраецца царыца у чужы заморскі стан.  
Сонца-дзевы там марнее, іскры гневу сыплюць вочы,  
Бо прызначан царскай воляй нарачоным ёй Расан.

Дулардухт сказала ўладна: «Ажаною яе з Расанам,  
Як жалобны тэрмін скончу і назад прыбуду к вам,  
А пагуль няхай чакае скоры дзень майго вяртання».  
Еўнух там пільнуе вежу, сонца-дзевы чэзне там.

Узяла з сабой царыца войска з каджаў-чарадзеяў,  
Бо нялёгка шлях праходзіў небяспечнай стараною,—  
Уладанні ж засталіся пад аховаю надзейнай,  
Слёзы лье цяпер царыца над сястрыцынай труной.

Неадольны горад каджаў пільнаваў няспынна межы,  
На скале высокай горда, як цвярдзіна, ён стаяў.  
У скале ж той ход падземны быў пракладзен аж да вежы,  
Дзе, нібыта сонца з неба, твар красы дзівоснай ззяў.

Патаемны ход у горад варта пільна вартавала,  
Дзесяць тысяч за сцяною войска добрага было,  
Па тры тысячы атрады каля трох варот стаялі...  
О жыццё, да горкай мукі ты мне сэрца давяло!»

Вестку гэтую пачуўшы, Аўтандзіл ажыў, нябога,  
Хоць сваіх пачуццяў буру ў глыбіні душы трымаў.  
За вялікія даброты ён аддаў падзяку богу  
І сказаў: «Якую радасць ты прынесла мне, Фацьма!

Ты майго кахання варта, суняла ты ў сэрцы скруху,  
Летуценняў патаемных ты адкрыла свет шырэй,  
Але ты скажы па праўдзе, калі кадзжы — гэта духі,  
Дык нашто ім плоць людская і навшта тлумны рэй?

Абудзіла ты спагаду да палонніцы бязвіннай,  
Але што ім, бесцялесным, ад жанчыны за карысць?»  
У адказ Фацьма сказала: «Растлумачыць я павінна.  
Кадзжы — людзі, ў гэтых скалах пасяліліся калісь.

Людзі кадзжамі празвалі іх за цёмнае вядзьмарства,  
Кадзжы могуць, калі схочуць, нас усіх заваражыць;  
Не адолець іх, баяцца людзі злоснага каварства,  
Біцца з імі — значыць марна галаву сваю злажыць.

Вычвараць умеюць цуды, асляпляць умеюць вочы,  
Уздымаць у моры буры, ў бездань кідаць караблі;  
Не тануць — ісці па хвалях, дзень змяняць на цемру ночы,  
Неба цёмнае паўночы дзённым бляскам асвятліць.

Вось таму і назву каджаў нездарма далі ім людзі,  
Хоць на справе маюць самі, як і мы, такую ж плоць».  
Аўтандзіл сказаў: «О шчасце! Жаль не цісне болем грудзі!  
Ты агонь мой патушыла і пазбавіла ад slot!»



Э. А. М. С. С. С.  
Э. А. М. С. С. С.

Аўтандзіл усёй істотай услаўляў скрозь слёзы бога:  
«Божа, ты ў зямной юдолі шлеш збавенне, гоіш боль,  
Вечна існы, недасяжны, асвятляеш нам дарогу,  
Дорыш ласку нам дзясніцай, мы рабы перад табой!»

Так хвалу узносіў богу віцязь радаснай хвілінай,  
Ды жаданнем прагавітым загарэлася Фацьма;  
І хоць ён хацеў стрымацца, ды адолела жанчына  
І з гарачым пацалункам абняла яго сама.

І ўсю ноч дзяліла ў ложку асалоду з Аўтандзілам,  
Ён хоць моцна абдымаўся, сам жа думаў аб другой,  
Цінаціну прыгадаўшы, сам сабе ён стаў нямілы,  
І звярэла сэрца, нібы паляўнічы чула гон.

Аўтандзіл употай плакаў, утварылі б слёзы мора,  
І чаўны вачэй-агатаў патаналі ў вір-падман.  
«Гляньце, — думаў, — на міджнура, як ён здрадзіў любай  
скара, —  
Не салоўка сеў на ружу, а на смецце сеў груган».

Раскрышыла б і каменне слёз няспыннае струменне,  
Дзе гушчар цяністых веек бегу іх не мог пазбыць.  
Салаўём Фацьма спявала — скуль з'явілася натхненне?  
Побач з ружай і варона салаўём жадае быць!

Выйшла сонца на світанні ўмыцца свежаю вадзіцай,  
І Фацьма яму паднесла ў дар адзенняў розных шмат,  
Трункаў пахкіх і бялізны — ўсё упрошвала згадзіцца  
Апрануць, што больш да твару, з тых шаўковых пышных шат.

Аўтандзіл рашыў: «Даволі мне прыкідвацца купчынай!»  
Зняў гандлярскае адзенне і ранейшае надзеў.  
Апрануўшыся, як віцязь, ён здзівіў сабой жанчыну;  
Так у выглядзе геройскім стаў, як сонца, юны леў.

Розных страў Фацьма прынесла, запрасіла на сняданне.  
Увайшоў прыгожы віцязь у даспехах, як герой,  
І Фацьма, яго сустрэўшы у спаспетавым убранны,  
Лепятала: «О чароўны, хто ўстаіць перад табой?»

Захаплялася бясконца гасцем зграбным і прыгожым,  
Толькі ён на гэта моўчкі пасміхаўся сам сабе:  
«Хто ў сапраўднасці такі я, распознаць яна не можа.  
Мне ж няма другога выйсця, покуль будзе друг гібець».

А пасля бяседы сытнай разышліся. Захмялелы,  
У сваім пакоі пышным ён забыўся ува сне.  
Як прачнуўся надвячоркам, нібы ўсё заружавела,  
Да Фацьмы паслаў ён служку: «Быць прашу я у мяне».

І Фацьма прыйшла адразу і прамовіла ў запале:  
«Ты — альяс мой любамілы, я загіну без цябе!»  
Пасадзіў з сабою побач, і на момант ціха стала,  
І на ружаў сад чароўны цень з хацінкі веек збег.

Ён сказаў: «Цябе паклікаў я на шчырую размову,  
Хоць яна змяей атрутнай сэрца, можа, і пратне.  
Не сказаў табе дагэтуль аб сабе я праўды слова:  
Чорны лес інакшых веек паланіў навек мяне.

Прытварыўся, што гандляр я — гаспадар над караванам.  
Не, над войскам я начальнік у славунай старане,  
Трону царскаму апора і ўлюбёнец Растэвана,  
Скарбаў сховішчы і зброя падуладны толькі мне.

Ты майго даверу варта, я скажу табе ўсю праўду:  
Мае цар дачку, што з твару нібы ясная зара,  
З-за яе агнём згараю, і ніхто не дасць мне рады,  
Па яе жаданню тут я, кінуў войска і цара.



Я шукаю ўсюды дзеву, што была ў цябе схавана,  
Абышоў амаль паўсвета, каб знайсці царыцу дзіў.  
Бачыў я таго міджнура, што тугою па каханай,  
Нібы леў, стралой працяты, галаву сваю схіліў».

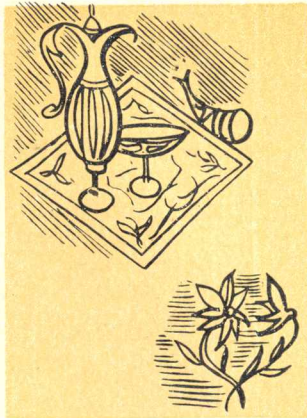
Расказаў Фацьме дакладна Аўтандзіл пра ўсе прыгоды:  
Як таго, што ў шкуры тыгра, моцна гора абвіло.  
Ён сказаў: «Ты маеш сродак, што скасуе ўсе нягоды,  
Што ўратае веек чорных крумкачынае крыло.

Удваіх, Фацьма, з табою, адшукаўшы дзеву тую,  
Памагли б двум зоркам зліцца ў непадзельную адну.  
І з удзячнасцю нашчадкі слалі б нам хвалу людскую,  
Што вярнулі закаханым мы шчаслівую вясну.

Дык пакліч ты чарадзея, мы пашлём яго ў Каджэці,  
Хай пра ўсё раскажа дзеве, што уведаць мы змаглі.  
І яна сваёй парадай дапаможа нашай мэце:  
Знішчыць каджаў, каб ніводзін не застаўся на зямлі».

«Бачыць бог,— Фацьма сказала,— разagnaў ты смутку хмары,  
Справа тая, што надумаў, шле збавенне, а не страх».  
Быў паклікан раб адразу ж; той з'явіўся чарнатвары.  
«Паспяшайся,— загадала,— да Каджэці доўгі шлях!

Мы пабачым сілу чараў і вядзьмарскага сумлення,  
Ці пазбавіш нас ад болю, ці патушыш сэрцаў жар.  
Перадай у вежу дзеве, хай чакае вызвалення».  
«Будзе зроблена, чакайце весткі»,— ім сказаў вядзьмар.



## ՄԻՍԵՄ ՓԱՇՄԻ ԴԱ ՆԵՏԱՆ-ԴԱՐԱԴՋԱՆ

Ս միսեմ Փաշմա միսալա: «Կու, յակ սոնճա, սվեճիս սվետու,  
Իսո ռազլուչանյ ճ տաթոյ, քալիմնեե տոյ յալբոյ;  
Լեւճա գոլաս տվոյ կրնիճայ, արաստվոմ տվաիմ սաքրէտյ;  
Լալ ճ կրիստալեմ ճլուչան ճեսնա, ճլե յսմեշկաօ տվաիյ!

Իսօք քրա ռէս սվոյ նեվյասէլյ տյ սկաճաճ նե ճախաճելա,  
Մնե վաճոմա յսէ, ի գորս սքաչուաօ յա տվաիմս.  
Կաթ վար'յաճտվա յն քակնույ, սիլի տյ վեստկս Կարյալոյ,  
Իսի տաթե յն բուճե ռույայ, տյ յ ճիլյալկաօ յաւս.

Ратаваць цябе з'явіўся Тарыэлеў брат названы,  
Аўтандзілам ён завецца, войска мужны правадыр,  
Ён пры троне Растэвана віцязь слаўны і адданы,  
Дык парадуў весткай мудрай, наша сонца, наш кумір!

Да цябе ганца паслалі, ты пра ўсё яму раскажаш:  
Ці вярнулася цырыца, колькі войска разам з ёй,  
Ці вялікая ахова ля ўваходу ў горад каджаў,  
Хто над вартаў галоўны, хто вартуе замак твой?

Ты пра ўсё, што ўдасца ўведаць, напішы нам падрабязна,  
І мінджнуру прывітанне не забудзь ты перадаць.  
Хай забудуцца бяготы, шчасцем свеціць даль выразна,  
Бог паможа нам дабіцца, каб навекі вас з'яднаць.

Паляці, пісьмо, да мілай вестуном, даўно чаганым!  
Як табе не пазайздросціць — лал і перлы ўбачыш ты,  
Будуць ласкавыя вочы сузіраць цябе ў чытанні...  
Пашкадуў жа, сонца свету, і пазбаў нас цемнаты!

І Фацьма ганца назвала і пісьмо яму ўручыла:  
«Палаянцы яснатвараў з рук у рукі перадай».  
Той, зялёнаю накідкай махануўшы, нібы крыллем,  
Па-над дахамі узняўся, знік у небе, нібы здань.

З лука пушчанай стралою паляцеў у вокамгненне  
І дасяг Каджэці, толькі слацца стаў у полі змрок;  
Праз вароты і праз варту праслізнуў нябачным ценем,  
Каб аддаць палоннай дзеве весткі шчаснае лісток.

Ён прыйшоў да дзевы ў вежу, абмінуўшы ўсе завалы,  
Цёмнатвары, валасаты, нечаканы, быццам здань.  
Ахапіла дзеву боязь, нерухомая чакала —  
Заблакітнелі фіялкі, ружа стала, як шафран.





Пасланец сказаў: «Не бойся, я не прывід з апраметнай,  
Да цябе сюды з'явіцца загадала мне Фацьма.  
Вось пісьмо! Яго прынёс я без затрымкі непрыкметна.  
Заквітнееш хутка ружай, згіне прэч з вачэй турма!»

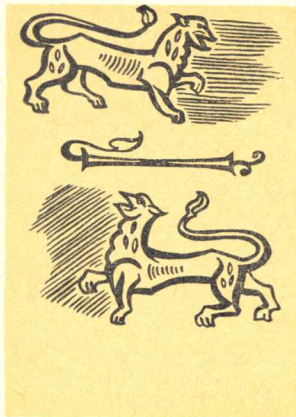
Не было канца здзіўленню ад раптоўнага здарэння,  
Воч міндаліны трымцелі, цень на іх агат прынёс,  
І, схаліўшы ліст, чытала ўсхваляваная царэўна,  
І скаціліся дадолу дьяменты-росы слёз.

У ганца яна спытала: «Хто ж такі мяне шукае?  
Што яшчэ хаджу жывая, хто дазнацца быў ахвоч?»  
Адказаў ён: «Падзялюся ўсім, што ў розуме трымаю:  
З той пары, як ты прапала, светлы дзень змяніла ноч.

З той пары працяты грудзі у Фацьмы кап'ём пакуты,  
Слёзы лье яна няспынна, кленучы пракляты лёс.  
Я ёй тайну гэту выкрыў аб табе, няволяй скўтай;  
Бачыць бог, з тае часіны не ўсыхае лівень слёз.

Ды з'явіўся нейкі віцязь, станам зграбны, як таполя,  
І Фацьма яму сказала пра тваю нуду-бяду.  
Ён прайшоў амаль паўсвету, каб цябе вярнуць на волю,  
Імі я сюды пасланы і да іх назад іду!».

Адказала дзева: «Веру, што прыйшоў ты без падману,  
Але як маглі дазнацца вы пра горкі мой палон?  
Прэўна, той жывы, хто грэе сэрца жарам палымяным.  
Напішу, як сэрца цісне горкай долі злы праклён».



## ПИСЬМО НЕСТАН-ДАРАДЖАН ДА ФАЦЬМЫ

Адказала сонца-дзєва: «Даражэй ты мне за маці.  
Бачыш, чым мяне спаткала доля злая ў горкі час?  
Чым я вiнна, што прымусіў бог мяне з няволяй знацца?  
Мне прынесла толькі ўцеху вестка добрая ад вас.

Ад напасці нечаканай ты мяне уратавала,  
Але трапіла да каджаў выпадкова я ў палон.  
Сцєражэ мяне ўсё войска, ўся варожая навала.  
Дзе знайду цяпер уцеху, зменіць хто цяжкі мой кон?

Пра напасці і журботы мне яшчэ пісаць не варта.  
Не вярнулася царыца, з ёю безліч каджаў там,  
Хоць і тут на кожным кроку ўсюды ўзброеная варта.  
Не, каб вызваліць адгэтуль, немагчыма й думаць вам.

Хто шукаць мяне сабраўся, той дарэмна траціць сілы,  
Той дарэмна труціць сэрца, на агні пакут гарыць.  
Аднаму зайздросччу толькі — быў ён побач з сонцам мілым,  
Без якога не пабачыць мне шчаслівае зары.

Аб сваім каханні палкім раскажаць табе не смела,  
Не хацела слёз дарэмных, не хапала сіл раней.  
А цяпер прашу я слёзна папярэдзіць Тарыэля,  
Каб жыццё сваё ў ахвяру не прыносіў з-за мяне.

Бо даволі ўжо няшчасцяў, турбаваць не варта неба,  
Не чакаю вызвалення — бог, відаць, мяне забыў.  
Тарыэль памрэ, дык двойчы мне тады памерці трэба,  
Застануся жыць — каменнем ты мяне тады забі!

Просіш ты, каб Тарыэлю я паслала знак кахання;  
Шлю істужку я ад шаля, што калісь мне ў дар прынёс,  
Бо ягоны падарунак сэрца цешыў спадзяваннем,  
Хоць і мае чорны колер, нібы мой пракляты лёс!»



## ՄՆԵՍՏԱՆ-ԴԱՐԱԴՋԱՆ ԴԱ ԿԱՒԱՆԱԳ

Յ լաճաՄ ցորկիՄ ի նյճեճնիՄ ճա Կաճաճա քիճալա,  
Տլէճի ճար ճաճի ցաճիլի, աբաճալի տալկի ճալ.  
ՏիՄ քիճաՄա լաբաՄա ճարճա ճաճրիՄ աՄա թրաճալա,—  
Տրաճա թալէճտկի ճաճի ճալաճի ճիճաճալ ճաճի Կրիճալա.

«Լաբաճի ճաճի! թրաճի թրիճաճաճա ճա ճաճի ճաճա թիճալա,  
Բիճա թարաՄ ճա ճաճա ճաճա ճաճաճի, ա ճաճաճա ճաճաճի ճա ճաճա.  
Ա թաճաճաճի — տաճա ճաճաճա, թաճա ճա ճաճա ճաճա ճաճաճա.  
Գիճա ճաճաճա ճա ճաճաճաճա, ճաճաճա, ճա ճաճա ճաճաճաճա ճաճաճաճաճա?»

Бачыш, любы, свет існуе скрозь няпраўдаю адною!  
Як бы сонца ні свяціла — праглыне яго імгла.  
Мудрацы, жыццё пазнаўшы, асудзілі ўсё зямное!  
Гора мне! З табой разлука у труну ледзь не звяла.

Разлучылі нас з табою свет і час, даўно пракляты.  
Радасць нам не давалася ў згодзе між сабой дзяліць.  
З сэрцам, што тваім каханнем, як кап'ём, наскрозь працята,  
Што зраблю я? Хай твой розум дасць параду, як мне быць!

Я клянуся сонцам светлым, што не марыла жывога  
Напаткаць цябе і сілам я не верыла сваім.  
Зараз я ад шчасця плачу, праслаўляю літасць бога,—  
Гора знікла, стала дыхаць я з табой жыццём адным.

Мне яно надзеяй свеціць, больш нічога і не трэба,—  
Хоць параненае сэрца спапяліў агонь нягод.  
Пра мяне ўспамін сардэчны хай табе згадае неба,  
Я ж кахання рунь жывую зберагу ад непагод.

Што яшчэ ў пісьме скажу я, мой каханы і адзіны?  
І язык стаміцца можа, і паверыць цяжка ў зло.  
Мне Фацьма дала ратунак — вызваленне з рук двух злыдняў,  
А цяпер па волі лёсу зноў няшчасце надышло.

Спалучыўшы з горам гора, свет дадаў пакут мне болей,—  
Палічыў, відаць, што мала ён няшчасця мне прынёс:  
Я да злых і дужых каджаў зноў патрапіла ў няволю.  
Бачыш, любы, не шкадуе нам сваіх праклёнаў лёс!

Я сяджу ў высокай вежы, недасяжнай нават воку,  
Патаемны ход пільнуюць вартавыя дзень і ноч,—  
Далятаюць гулкім рэхам да мяне цяжкія крокі,  
Смерць нясуць яны любому, хто прайсці сюды ахвоч.



Ты не думай, што іх войска ваяваць па-людску здольна!  
Не шукай бяды,— загінеш, значыць, больш і мне не жыць.  
Калі ўбачу нежывога — я згару, як трут, павольна;  
Будзь скалы цвярдзей, трымайся, да спаткання каб дажыць!

Ты адкінь, каханы, думку, што, знясіленая горам,  
Станам зграбным, як таполя, дастануся каджам злым;  
Без цябе я жыць не буду, не зламлюся я ў пакоры,—  
Або нож пратне мне сэрца, або рыну са скалы.

Сонцам я клянуся — месяц твой другому не засвеціць,  
Хоць прыйшлі б тры сонцы разам, каб красу яго сустрэць.  
Лепш я кінуся ў бяздонне,— хай спрадвечны змрок прывеціць,  
Хай душа ўзляціць на крылах,— ты ж даруй мне гэту смерць!

За мяне маліся богу, каб паслаў мне вызваленне,  
Каб не даў ператварыцца пачуццю ў агонь і тло,  
Каб мне крылы даў узяцця і тваім зрабіцца ценем,  
Сузіраць цябе, нібыта сонца яснага святло.

Без цябе не будзе сонца, бо ты сам яго часцінка.  
Неаддзельны спадарожнік, ты навекі зліты з ім!  
Вобраз твой я ў ім убачу — задрыжыць слязы расінка;  
Горка мне жылося — стань жа, смерць, салодкім сном маім!

Я, душу табе аддаўшы, смерці ў твар без страху гляну;  
Але вечна ў нашых сэрцах дух кахання будзе жыць.  
Хоць разлука ранай свежай да другой кладзецца раны,  
Ты не плач па мне, каханы, памяць сэрца зберажы.

Лепш у Індыю спяшайся, бацька там без дапамогі  
Не адолее асады ордаў ворагаў ліхіх.  
Падтрымай яго ў нядолі, за мяне пазбаў трывогі,  
Пра мяне згадай, пра рэкі несціханых слёз маіх!

Наракаць на долю годзе! Досыць скаргаў і праклёнаў!  
Ведай: з сэрца — проста ў сэрца слова праўды пападзе.  
За цябе памру — хай трызну мне пракаркаюць вароны,  
Я жывая — буду плакаць на табе ў цяжкой нудзе!

На ўспамін я шлю істужку ад падоранага шаля,  
Ты калісь, як знак кахання, мне той шаль з вайны прывёз.  
Хай згадае нашы мары ён табе ў хвіліну жалю,—  
Закружылася над намі кола ўсіх сямі нябёс!»

Дзева скончыла пасланне, перапоўненае смуткам,  
І адрэзала ад шаля на ўспамін адзін шматок.  
Абвілі, як змеі, плечы валасоў тугія скруткі,  
І, нібы з таполі стройнай, пах даносіўся здалёк.

Чорны служка з Гуланшара зноў памчаўся у дарогу  
І Фацьме дакладна ў тэрмін вестку гэтую прынёс.  
Пра палонную пачуўшы, Аўтандзіл уславіў бога,—  
Поўны ўдзячнасці і шчасця, ён праліў нямала слёз.

Ён сказаў Фацьме: «Я рады, што збылася гэта справа.  
Чым аддзякую табе я за стараннасць і дабро?  
Ехаць трэба мне адразу да таго, хто з гордай славай  
Разаб'е праклятых каджаў, нібы з неба грозны гром».

«Леў,— Фацьма яму сказала,— стаў агонь крыві пажарам,  
Больш святло не льецца ў сэрца — прадчуваю змрок нуды.  
Але ты павінен ехаць, затрымаць цябе не мару,  
Бо раней прыбудуць кадзы — не адолець іх тады!»

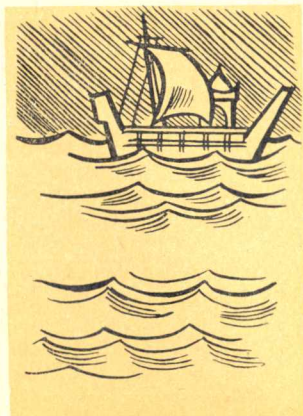
Віцязь склікаў слуг адданных, што належалі Прыдону,  
І сказаў: «Ад сна нябыту ўсе мы зараз ажылі.  
Доўга весткі мы чакалі — маем мы яе сягоння:  
Час прыйшоў, і будзе вораг кроў сваю няшчадна ліць!»

Перадайце гэту вестку вы свайму цару Прыдону,  
Я спяшаюся і зараз немагчыма стрэцца нам.  
Хай склікае гучным клічам войска вернага калоны.  
А цяпер усё, што маю, вам да каліва аддам.

Паслужылі вы мне добра, вам я многа вінаваты:  
Як сустрэнуся з Прыдонам — ўсё да рэшты заплачу.  
А цяпер бярыце скарбы, што здабыў я у піратаў,  
І скуным не палічыце, скнарай быць я не хачу!»

Карабель аддаў багаты, з ім тавары ўсе і рэчы,  
Хоць быў сам ён на чужыне і не меў багаццяў шмат.  
Загадаў: «Цару Прыдону вы пры першай жа сустрэчы  
Гэты скрутак перадайце, я пісаў, як брату брат!»





## ՄՍԵՄՈ ԱՄՏԱՆԸՅԻԼԱ ԸԱ ՄՐԻԸՈՆԱ

Եւ յիսաւ: «ՄրիԸոն յաղտնի, ըար յշիսիւիւի նաԸ ըարաւի,  
Տիլաի սարըիս — յեւ յսարաւոնի, սոնըա նաշաղա կրասա!  
Կրօւ վարօղիւ ըղիւնիսաւ յիշի տի յի յիօղիս ըրիւիաւի!  
Ե, տուի յրաՒ յաղոնի, ողա յրիւիտաննի նաիսաւ.

Յա նիշիսիսի յիշնաղարօղիս աղրիաւ յի ըիսկաՒ սիւննի:  
Մսի, աՒ ըիւ յա ըօղղա յարիւ, ըա յիաՒ ըիլեր յրիւիշիւօ.  
Ե ըաշնաւսիս, յիտ ըարիւնա ըիշնի յի կաողաւ յի յաղօնի,  
Միտ յիւօ յիլւիս յիւիաի, կալի յի յիսիսիսի յի ըիւօ.



Сонца тое бляск губляе, бо жыве ў высокай вежы,  
Нам туды дайці не цяжка па акрутных схілах гор.  
Лье з нардысаў дождж крышталны, з ружы вее пахам свежым.  
Хоць не шмат там зараз каджаў, але пільны іх дазор.

Сум развееўся мой цяжкі, я ад шчасця толькі плачу.  
Там, дзе ты і брат старэйшы, — не прадбачыцца нягод.  
Бо заўсёды сустракала ў кожнай справе вас удача;  
Што вам вораг? Перад вамі не існуе перашкод.

Ты прабач, што не заеду, ў іншы бок мая дарога,  
Вызваляць хутчэй красуню павяду я свой атрад.  
Буду рад з табой і братам я сустрацца без трывогі.  
Што яшчэ табе скажу я? Памажы, як брату брат!

Заплаціць рабам пакорным я дасюль не мог як трэба,  
Тым усцешу, што служылі мне яны усёй душой.  
Хто з табой быў разам, варты пахвалы самога неба.  
«Добры — добрых нараджае», — мудрасць кажа нам парой!»

І, пісьмо скруціўшы ў скрутак, перадаў слуге Прыдона.  
Сам, нібы фіялка з ружай, дзіўным колерам зазяў.  
І дадаў, каб перадалі вусна ўсё, што ім вядома;  
І блішчалі перлы-зубы між каралавых апраў.

Карабель знайшоў ён хутка з Тарыэлевай мясціны,  
Зноў падаўся у дарогу — сонца яснага святло!  
Пакідаў Фацьму з журбою — так шкада было жанчыны;  
На праводзінах нямала слёз гарачых там цякло.

І Усен з Фацьмой, і слугі — ўсе няўцешна галасілі:  
«Сонца наша, ты заўсёды слаў праменнае святло!  
Дык чаму разлукі цемру пасылаеш з небасхілу?  
Без цябе, нібы ў магіле, вочы ўсцэле нам імглой».



## ԱԴԷԶԸ ԱՄՏԱՆԶԻԼԱ Յ ԳՍԼԱՆՏԱՐԱ Ի ՏՍԽՐԵՇԱ ԿԸՈ Յ ԿԱՐԻՂԵՄ

Քերափլնշն լերազ յորա, Ամտանզիլ քրնտաւ զա սոշն,  
Ի նաշրոյ լնհամրնն յաւ ներհա յն զալեյ;  
Յ յեշկայ ըաժնայ, ցաոչայ ըա սոստրԵշո Յ զրոգա ըոշնն,  
Աժնաւ զա ըեբա ըոկն յա յալեննն ի հալե.

Ա յեանո Յնաղնա ըեթա, ստրաքալեղն ն ըոզե կրաքն,  
Ոաժոհոժնն ըոքնն ըոշաւ, ըալննաւ սքառննա յաշ.  
Քերաքեկ սոզոր'ե ըաքա սոնժա իղաղ աղնննն յեղաքա,  
Աժնաւ ն ըոկոքա յնննն, հոշո աղոն յաչնն ըա ցա.

Трос нябёсы гул грывотаў, з хмар ліліся рос крыштаі,  
Ружай вуснаў ружу-кветку стаў ён палка цалаваць,  
Гаварыў: «Свайёй красою ты мне тую нагадала,  
З кім я мару, як з табою, дзень шчаслівы напаткаць».

З думкай добрай пра сабрата праліваў ён слёз нямала,  
Пракладаў свой шлях нялёгка да няходжаных мясцін  
Праз магутныя дубровы, рэкі шпаркія і скалы,  
Паляваў на львоў і тыграў у прывозерным трысці.

Ён здаля пачору ўбачыў і сказаў: «Мой мілы дружа,  
Тут з табой мы бедавалі, разам слёзы тут лілі;  
Весткай шчаснай разганю я дум тваіх самотных сцюжы,  
А няма цябе — дарэмна, значыць, пошукі былі.

Толькі ён наўрад ці будзе бавіць час у адзіноце,  
Прэна гойсае на стэпу, як загнаны дзікі звер;  
Лепш паеду я тудою, дзе шумяць вятры ў чароце».  
І пусціў каня праз рэчку, праз асокі ды аер.

Ехаў віцязь памаленьку, а душа ў яго спявала,  
Клікаў друга ён уголас — рэха слалася наўсцяж;  
Раптам бачыць, нібы сонца над гушчарнікам заззяла,—  
Тарыэль абліччам светлым там стаяў сярод трысця.

Побач леў ляжаў забіты — бездыханная ахвяра,—  
Па лязу мяча сцякала кроў гарачая яго.  
Тарыэль пачуў той вокліч, што ляцеў, як гром з-за хмары,  
Схамянуўся, распазнаўшы друга вернага свайго.

Меч адкінуў і насустрэч паляцеў да пабраціма,  
Той з каня саскочыў шпарка, тварам сонца зацямніў.  
І спялі крыж-накрыж шыі пацалункамі сваімі —  
Гук пялёсткаў спелых ружаў саладзейшы мёду быў.

І гучалі красамоўна Тарыэля параканні,  
Чырваніў ён слёзнай плынню веек стрэльчаты агат:  
«Без цябе хіліўся долу, як альяс, я, стройны станам,  
Прэч зляцелі жаль і смутак, як з табой сустрэўся, брат!»

Аўтандзіл на скаргі тыя адказаў усмешкай яснай —  
Праз каралы вуснаў ззялі перлы чыстыя зубоў:  
«Вестку добрую прынёс я — вырак лёсу нам не страшны, —  
Тая ружа, што завяла, зацвіла цяпер ізноў».

Тарыэль сказаў: «Даволі мне й таго, што ты са мною,  
Ты прынёс душы уцеху, камень важкі з сэрца зняў,  
Хай жаданняў нашых мэта прамільгнула стараною;  
Што чакаць дарэмна шчасця, калі бог яго не даў!»

Аўтандзіл здзівіўся вельмі недаверу Тарыэля,  
І паспешна ад палоннай ён пасланне перадаў,  
Разам з ім істужку шаля. Той узяў усё нясмела,  
Паглядзеў і здрыгануўся, бо пазнаў свой даўні дар.

І, дашчэнтэ ўсхваляваны, прытуліў ён іх да твару,  
І патух агонь у зрэнках, ахінуў яго туман,  
Кінуў чорны лес агатаў цень на белы твар ахвяры, —  
Мук такіх не ведаў Каіс, не стрымаў бы й Саламан.

Аўтандзіл убачыў гэта і пабег на дапамогу,  
Тарыэль ляжаў, як мёртвы, нерухома на зямлі.  
Ды не мог ніякай сілай друга ён падняць на ногі, —  
Дар каханай нечаканы дух міджнура спапяліў.

Плач, як песні гук працяжны, ліўся з вуснаў Аўтандзіла,  
І над ружай твару ўзняўся цень журботнага крыла.  
І струменнем алым слёзы шчок крышталі баразнілі,  
Бо гранёным дьяментам быў рассечан яркі лал.



Ён з адчаю драпаў шчокі і лічыў сябе няшчасным:  
«Як я мог, вар'ят бяздумны, друга страціць задарма!  
Хіба ж можна так раптоўна ліць ваду ў агонь нязгасны,  
Столькі радасці ці ж зможа сэрца беднае стрымаць?»

Загубіў свайго сабрата я ўчынкам неразумным,  
І за гэтую правінку я караю сам сябе.  
Лепш развагі поступ цвёрды, чым даніна спешцы тлумнай,  
Лепш павольны рух наперад, чым на месцы шпаркі бег».

Тарыэль не варушыўся, нібы скон крануў здранцвеннем,  
Аўтандзіл шукаў дарэмна — хоць бы дзе вада цякла;  
Льва забітага пабачыў і, крыві набраўшы ў жменю,  
Другу грудзі акрапіўшы, цела сіль змяніў на лал.

Кроў ільвіная вярнула льву патрачаныя сілы,  
Задрыжалі вейкі дружна, як вайсковых коп'яў лес.  
Тарыэль расплюшчыў вочы, ўбачыў вобраз друга мілы,  
І ў яскравым бляску сонца промень месяца збялеў.

Ружы кволяя пялёсткі ад зімовай гінуць сцюжы,  
Летам іх спякота сушыць, асыпае ветравей.  
Хоць пяшчотна аб каханні салавей спявае ружы,  
Ні ад спёкі, ні ад сцюжы не ўратуе салавей.

Так і сэрца чалавека раўнавагі не здабудзе:  
То ад радасці квітнее, то завяне ад бяды,  
То надзей светлай цешыць, то трывогай б'ецца ў грудзі;  
Той, хто верыць зменам свету — вораг сам сабе заўжды.

Тарыэль абняў вачыма словы той, каму да скону  
Прысягнуў служыць, і позірк засцілаў туман яму,  
Ён з-за слёз не бачыў свету, сэрца стукала шалёна;  
Аўтандзіл сказаў з дакорам другу лепшаму свайму:

«Так трымацца не павінен той, хто розум мае ўласны,  
Не рыдаць — смяяцца трэба, калі ўдача надышла.  
Дык хутчэй жа пойдзем, дружа, мы туды, дзе сонцам ясным  
Сведзіць тая, што чакае быць арліцай у арла.

Хай не слёзы, толькі радасць цешыць зараз нашы сэрцы,  
Дык хутчэй сядлайма коней і ў Каджэці паляцім.  
Пракладуць мячы дарогу і заплацяць кадзжы смерцю  
За пакрыўджаную дзеву, будзе страшнай помста ім».

Ачуяўшы ад шаленства, Тарыэль зірнуў навокал —  
Чорна-белая маланка мільганула у вачах,  
І, як лал пад сонцам ясным, залівала чырвань шчокі.  
Толькі вартаму шле неба міласэрнасці ачаг.

Адказаў ён Аўтандзілу: «Для падзякі слоў не маю,  
Каб цябе належна ўславіць, трэба слова мудраца.  
Як вада крынічкі чыстай ажыўляе кветку мая,  
Так ад слёз вачэй нарцысы асушыў ты да канца.

Я адзякаваць за гэта не змагу, відаць, ніколі,  
Бог сваёй дзясніцай шчодрай хай пашле дабротаў шмат».  
І на коней пасядалі і памчаліся праз поле  
Да пячоры, дзе ў самоце час праводзіла Асмат.

У адной кашулі сподняй дзева сумная сядзела  
І убачыла раптоўна — едуць віцязі ўдваіх,  
Нібы пошчак салаўіны, песні радасна звінелі;  
І Асмат, пра ўсё забыўшы, з крыкам рушыла да іх.

Незвычайным ёй здалося бачыць гэтакім Тарыэля,—  
Быў заўсёды ён у смутку, а цяпер вясёлым быў;  
І Асмат ад з'явы гэтай раптам нібы анямела,  
І збягаў паволі з твару след мінулае журбы.



УДК 72.01  
ББК 84.001.01  
Дар

А сябры дарылі ўсмешкі — белізною перлы ззялі.  
«Гэй, Аснат! — яны крычалі.— Бог паслаў нам шчаснае дар!  
Здабылі мы цуд нязнаны, ў цемры месяц адшукалі,  
Што змяніў на радасць гора, патушыў маркоты жар».

Аўтандзіл з каня саскочыў, як сястру, абняў ён дзеву,  
Як да стройнае чынары, прытуліла тая стан,  
Шчокі, шыю цалавала, ў сэрцы песціла надзею:  
«Адкажы мне, я чакаю весткі добрай пра Нестан!»

І ад той, што, нібы месяц, нікне цьмяна перад раннем,  
Ён з далёкае чужыны перадаў Аснат пісьмо  
І сказаў: «Ад гаспадыні вось прыветнае пасланне,  
Узыходзіць наша сонца, чэзне морак чорных змоў».

Выхаванкі мілай почырк па пісьму Аснат пазнала,  
Задрыкала так, нібыта страх яе наскрозь працяў,  
І, знямеўшы ад здзіўлення, ўсё збянтэжана пытала:  
«Калі праўда ўсё, дык будзе ёй канец або працяг?»

Адказаў ёй віцязь: «Страху хай не будзе болей месца,  
Адцяцела наша гора, радасць светлая прыйшла,  
Знікла цемра над зямлёю, вадаспадам сонца льецца;  
Дабрата не мае межаў, перамогшы сілу зла!»

Індаў цар з Аснат вясёла між сабою гаварылі,  
Абдымаліся, злучыўшы гукі голасу свайго.  
Росы слёз цяклі на ружы з веек, нібы з чорных крылляў.  
Бог не кіне тых, хто варты міласэрнасці яго.

Дружна бога услаўлялі, уздымалі рукі ўгору:  
«Шлеш не зло-ты, а збавенне ад цяжкіх і горкіх страт!»  
А пасля ўвайшлі ў пячору, з ног і з плеч зляцела змора,  
Ад душы іх частавала рознай ежаю Аснат.





Тарыэль прамовіў другу: «Ты уважліва паслухай,  
Раскажу табе пра тайну, што хавае гэты кут.  
З той часіны, як пабіў я зграі дэваў — злосных духаў,—  
Безліч скарбаў засталася, захаваных імі тут.

Не чапаў я іх ніколі, не было патрэбы пільнай,  
А цяпер давай пабачым, што схавалі яны маглі». —  
І пайшлі ўсе тры ў цемру, несучы з сабой свяцільні,  
Сорак сховаў адчынілі, сорак залаў абышлі.

Шмат было багаццяў розных захавана ў тых скарбніцах,  
Ззялі грані самацветаў пераліўнаю іграй.  
Там ляжалі перлаў скрыні, дыяменты-бліскавіцы,  
Зліткі золата блішчалі незлічонаю гарой.

Сорак сховаў пад скляпенні там былі дабром набіты,  
Шмат вайсковага рыштунку, шмат даспехаў баявых  
Там валялася навалом, груд гародніны нібыта,  
І вялікасна ўзвышаўся даўні куфар паміж іх.

Надпіс быў на вечку: «Зброя тут найлепшая схавана,  
Шлемы, латы і кальчугі, з Басры вострыя мячы.  
Як на дэваў пойдучь кадзжы — смерць ім будзе ўсім дазвання.  
Хто ж кране да часу, зробіць царскай гібелі пачын».

Не зважаючы на гэта, куфар віцязі ўзламалі.  
Усё, што трэба, каб у бітве злыя ворагі ляглі,—  
Тры наборы лепшай зброі — стрэлы, коп'і, меч, забрала,—  
Нібы муміі ў грабніцы, там пакладзены былі.

На сябе сябры надзелі ўсе даспехі, зброю тую,  
Іх трываласці адменнай не зраўняеш ані з чым:  
Меч крышыў, нібы паперу, рэч жалезную любую,  
З гэткай зброяй іх не здольны аніхто перамагчы.



«Надпіс нам прарочыць поспех! — так яны сабе казалі, і Бог, відаць, паслаў на шчасце нам вась гэтую скрыжалю». І цудоўныя даспехі для паходу ўсе пабралі, Захапілі й для Прыдона незвычайнай зброі сталь.

Перлаў, золата, каменяў узялі яны з сабою,  
Сорак сховаў зачынілі, апячаталі ўваход.  
Аўтандзіл сказаў: «Трывала зросся меч з маёй рукою.  
Адпачнём, а на світанку заўтра рушым у паход!»

Вось, мастак, ты бачыш прыклад непарушнай братняй дружбы,  
Дык ствары ж ты двух міджнураў вобраз светлы і мажны —  
Вобраз тых, хто зоркам любым прысягнуў у вечнай дружбе,  
За якіх у бой на каджаў заўтра рынуцца яны!



## ТАРЫЭЛЬ І АЎТАНДЗІЛ ПРЫЯЗДЖАЮЦЬ ДА НУРАДЗІН-ПРЫДОНА

На світанні падаліся ўсе ўтраіх у край Прыдонаў,  
Па чарзе Асмаг саджалі да сябе браты ў сядло.  
Куш узяўшы не маленькі, даў каня ім невядомы.  
Аўтандзіл дарогу ведаў — рушыў смела напралом.

Па дарозе напаткаўся ім табун вялікі коней,  
Гналі іх у стэп на пашу Нурадзіна пастухі.  
Тарыэль сказаў: «Пацеха будзе добрая сягоння,  
Калі мы разгонім жартам скакуноў яго ліхіх.



Цар, пачуўшы, што зладзюгі завяліся тут паблізу, ЭАМІСБЭЭЭЭ  
ЭАЭЭЭЭЭЭЭЭЭЭ  
 Вышле войска, вінаватых каб належна пакараць,  
 А пазнаўшы нас, здзіўляцца будзе з нашага капрызу.  
 Жарту добраму і горды пасмяяцца заўжды рад».

І, не думаючы доўга, паляцелі у пагоню,  
 Запалілі ў знак трывогі пастухі хутчэй лаўжы.  
 «Хто вы, людзі? — закрычалі.— Стойце! Царскія тут коні!  
 Цар дазнаецца пра гэта, дык на свеце вам не жыць!»

Але тыя не зважалі, а пабралі лук і стрэлы.  
 Пастухі мацней ад страху крык і лямант узялі:  
 «Людзі добрыя, ратуйце! Нас разбойнікі сустрэлі!»  
 І аб тым здарэнні весткі да цара, як гром, дайшлі.

Ён адразу рынуў верхам, ледзь паспеўшы зброю выняць,  
 Войска ўслед ляцела процьма, нібы дзесь шугаў пажар,  
 А насустрач ім два сонцы, што і ўзімку не астынуць,  
 Зіхацелі, шлемы зняўшы, каб не быў схаваны твар.

Тарыэль пазнаў Прыдона: «Вось ён, той, хто нам патрэбны!»  
 Скінуў шлем, святло праліўшы навакол з праменных воч.  
 «Рыхтаваў замах, выходзіць? — і заліўся смехам срэбным.—  
 Да гасціннасці такое быў наўрад бы хто ахвоч!»

Тут Прыдон з каня саскочыў, пакланіўся з прывітаннем,  
 Абняліся з ім героі, нібы з братам родны брат.  
 Славіў бога цар за шчодрасць, за яго ахвяраванні.  
 Абдымалі іх вальможы, кожны быў сустрэчы рад.

І сказаў Прыдон: «Стаміўся я ад доўгага чакання,  
 Я гатоў з хвіліны гэтай вам сябе ўсяго аддаць».  
 Нібы месяц і два сонцы у бліскуча-яркім ззянні,  
 Так яны, на коней сеўшы, паімчаліся ў палац.



Увайшлі яны павольна ў пышна ўбраныя пакоі,  
Пасадзіў з сабою побач Аўтандзіла гаспадар,  
Тарыэлю ж трон аддалі, ўвесь аздоблены парчою,  
Тут яны цару ўручылі знак адвагі — збройны дар.

І сказалі: «Падарункаў не змаглі прывезці лепшых,  
Не дайці было б, напэўна, з тым багатым скарбам нам».  
І, чало схіліўшы нізка, адказаў ім цар мудрэйшы:  
«Гэткі слаўны падарунак не паднёс бы я і сам».

Аж да самай позняй ночы не змаўкала баляванне,  
Раніцою ж у купальні асвяжыла іх вада.  
Даў ім цар з каморы царскай багацейшае убранне,  
Кубак, поўны буйных перлаў, ім паднёс таксама ў дар.

Ён сказаў: «Быць можа, здамся вам не вельмі я гасцінны,  
Што спыняю нечакана сон салодкі малады.  
Але ж ехаць без маруды мы ў далёкі шлях павінны;  
Каджы вернуцца дадому — не адолець іх тады!

Войска шмат нам не патрэбна, адбярор найбольш адважных,  
Трыста коннікаў даволі, каб разбіць варожы стан.  
Наляцім, як бліскавіцы, мы на варту злосных каджаў,  
Знойдзем тую, хто ў палоне тапаліны губіць стан.

Быў аднойчы я ў Каджэці. Непрыступнай цытадэляй  
На скале стаіць высокай, не падступішся ніяк.  
Нам туды прабрацца трэба непрыкметна і умела,  
Вось таму й не трэба многа нам з сабою браць вяжак».

Пагадзіліся ўсе трое з прапановай мудрай тою  
І са шчыраю падзякай развіталіся з Асмац.  
Трыста коннікаў забралі, роўны кожны з іх герою.  
Той заўсёды пераможа, хто цяпець умее шмат.



Нацыянальная  
бібліятэка Рэспублікі Беларусь

Пераплыўшы хвалі мора, ішлі браты зямлёй чужою,  
Дзень і ноч Прыдон адважны веў іх сцежкаю крутой.  
І сказаў нарэшце: «Мэта наша блізкая, за гарою,  
Трэба ехаць толькі ноччу, каб не ўбачыў нас ніхто».

Пагадзіўшыся адразу з прапановай мудрай тою,  
Дзень, схаваўшыся, чакалі, без прыпынку ішлі ўначы.  
Вось нарэшце паказаўся замак грозны за сцяною,  
Перагуквалася варта, нібы тыя крумкачы.

Пільнавала брамы ў замак дзесяць тысяч варты строгай,  
І, калі срабрысты месяц над цвярдэнай стаў ясней,  
Львы казалі: «Толькі хітрасць можа даць нам перамогу.  
Там, дзе розум з сілай дружыць — сотня тысячы мацней».





## ПАРАДА ПУРАДЗІН-ПРЫДОНА

Цар Прыдон сказаў: «Хачу я даць карысную параду.  
Каб адолець моц такую, мала войска ёсць у нас,  
Тут, вядома, не памогуць самахвальства і бравада,  
Брамы ў крэпасць пазачыняць — сто гадоў марнуі тут час.

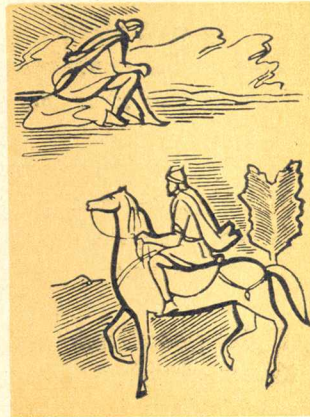
Навучыўся я з дзяцінства спрыту, жвавасці і гарту,  
Бегаць, лазіць, па вяроўцы мог хадзіць, як той штукар.  
Кожны ведаў: нада мною верх узяць няможна жартам,—  
Я, на зайздрасць аднагодкам, лёгкай стычкі не шукаў.



НАЦЫАНАЛЬНЫ  
БІБЛІАТЕКА

Хто валодае з вас добра моцна скручаным арканам,  
Каб высокай вежы выступ зачашіў яго пятлёй?  
Я прайду па ім спакойна і ў варожым буду стане,  
Я мячом сваім змяшаю кроў варожую з зямлёй!

Шчыт і меч з сабой узяўшы, прабяруся я употай,  
Са сцяны саскочу, бурай налячу на варты строй,  
І, ахову перабіўшы, адчыню я вам вароты,  
Вы ж праз іх адразу рушце, як раздасца заклік мой».



## ПАРАДА АЎТАНДЗІЛА

Аўтандзіл сказаў Прыдону: «Гавару я без папроку:  
Ты, магутны леў і віцязь, не збывайся ў троп крывы.  
План твой вельмі небяспечны. Чуеш рэха гулкіх крокаў?  
Каля самай вежы чуеш пераклічку вартавых?»

Зброі бразгат ненаўмысны раптам вораг злы пачуе,  
І аркан з табою разам перацяты будзе ўраз!  
Смерць бяспэсная такая анікога не ўратуе;  
Хоць намер твой вельмі смелы,— ён няўдачай стрэне нас.



Зробім так: вы пад скалою будзьце ўсе нябачна ў ценю.

Тут купцоў, відаць, пускаюць, не разглядваючы ў твар;

Вось якраз і апрануся я ў купецкае адзенне,

Пакладу на мула зброю, быццам свой вязу тавар.

Нам утрох ісці не трэба — западозраць нечакана,

Я ж купцом прайду спакойна, не заўважаны нікім.

Зброю ўзняўшы перад імі, меціўцам грозным я паўстану

І крыві варожай рэкі буду ліць мячом сваім.

Я без цяжкасцей вялікіх знішчу варту ўнутраную,

Вы ж знадворку насядайце, ведучы геройскі бой.

Пазбіваўшы ўсе завалы, вам вароты расчыню я.

Хто не згодзен — прапануе хай найлепшы спосаб свой!»



## ПАРАДА ТАРЫЭЛЯ

Тарыэль сказаў: «Адвагай вы сваёй вышэй геройў,  
Вашы мудрыя парады — непахіснай волі знак.  
Меч не вымеце дарэмна, бачу — прагнеце да бою,  
Каджаў нішчыць разам з вамі я гатоў. Скажу, аднак:

Хоць і тут нямала справы, толькі там удар галоўны;  
Што, калі, пачуўшы бойку, з вежы ўніз Нестан зірне  
І мяне між вас не ўбачыць сваім позіркам чароўным?  
Ганьбай вечнаю зняславіць бойка гэткая мяне.

Вось найлепшая парада — ўдачы прэўная аснова:  
Возьмем мы людзей па сотні, ледзь займацца дзень пачне,  
І да трох варот ахоўных паляцім адначасова,  
Вораг выйдзе нам насустрач — скорай кары не міне.

Распачаўшы бой крывавы, мы іх выклічам за браму,  
Хай адзін прарвецца ў горад, два пачнуць іх тут сячы,  
Кроў пальцеца там ракою зграй варожых, бітых намі,—  
Толькі хітрасць і адвага могуць нам данамагчы».

Тут Прыдон сказаў: «Я згодзен, праўду ты, мой дружа, кажаш.  
Толькі вось шкада — аддаў я ў дар найлепшага каня.  
Ведаў ліха б тое, прэўна сам на ім лупіў бы каджаў,  
Ты б каня таго убачыў, хай лічыўся б сквапным я».

Так сказаў Прыдон жартоўна. І вясёлую размову,  
Спалучыўшы з мудрым словам, доўгі час вялі сябры.  
За забавай той, аднак жа, не забыліся асновы —  
Рыхтавалі зброю, коней да світальнае пары.

І хоць многа жартавалі, кожны ведаў — справа рупіць.  
Тарыэлева рашэнне да спадобы ўсім было.  
Узялі па сотні конных, што ў змаганні не адступяць,  
І, на коней сеўшы, шлемы апусцілі на чало.



## УЗЯЦЦЕ КАДЖЭЦКАЙ ЦЫТАДЭЛІ І ВЫЗВАЛЕННЕ НЕСТАН-ДАРАДЖАН

Бачыў я асілкаў гэтых, нібы сонца праяністых,  
Сямізор'я бляск дзівосны ахінаў усіх траіх.  
Вараны пад Тарызэлем капытом выкрэсваў іскры,  
Смерць для ворага, для друга ж — асалода выгляд іх.

З чым магу іх параўнаць я? Можа, з горнай ручаінай,  
Што пасля дажджу і буры ў злым шаленстве пеніць плынь,  
Крышыць скалы, з грозным гулам вырываецца з цясіны  
І сціхае, шал суняўшы, цішынёй марскіх глыбінь.



НАЦЫАНАЛЬНЫ  
БІБЛІАТЭКА

Аўтандзілу і Прыдону на зямлі не знойдзеш роўных,  
Хто пасмеў бы з Тарыэлем скрыжаваць свае мячы?  
Бо святло ярчэйшых зорак цьмяніць сонца усё роўна...  
Вось паслухайце, расказу я свайму раблю пачын:

Тры ўваходы падзялілі, кожны ведаў месца бою,  
Трыста воінаў за імі ў тры атрады увайшлі.  
Ноч стаялі у дзоры, не парушыўшы спакою,  
А на золку са шчытамі ўсе гатовыя былі.

Як вандроўнікі, спачатку йшлі павольнаю хадою,  
Вартавы не зважалі, з варт не сходзячы сваіх,  
Бестурботна пільнавалі сон спакойны за сцяною.  
Раптам віцязі, надзеўшы шлемы, рушылі на іх.

Стрымгалоў ляцелі коні, слаўся пошчак бізуновы,  
Вось ужо вароты блізка, скрыжаваліся мячы.  
З трох бакоў ішла атака, ў сечы падалі галовы,  
Гулка білі барабаны, гралі ў трубы трубачы.

Бог угневаўся на каджаў і паслаў ім з неба кару,  
Засланіў пахмурны Кронас зіхатлівы сонца бляск,  
З небасхілу цень крывавы лёг на змрочныя абшары,  
Горы мёртвых не змяшчала паміжгорная зямля.

Гучны голас Тарыэлеў абуджаў спалох жахлівы;  
Ён ірваў кальчугі, латы, шлемы ён мячом крышыў.  
З трох бакоў браты ў запале наступ свой вялі імклівы,  
Кожны злыдням слаў пагібель, суд крывавы свой вяршыў.

Аўтандзіл ільва Прыдона напаткаў у бойцы грознай.  
Вораг быў нашчэнт разбіты, скрозь цякла ракою кроў.  
Тут сябры, наўкол зірнуўшы, пачалі гукаць трывожна:  
«Тарыэле, адгукніся!» Але той не чуў сяброў.



Не знайшлі яго, хоць двойчы прабіваліся да брамы,  
Аніхто не адгукнуўся, бо нікога не было;  
Скрозь абломкі зброі, латаў бразгаталі пад нагамі,  
Дзесяць тысяч злой пачвары ў гэтай бойцы палягло.

Паляглі, нібыта пошасць іх дадолу паваліла,  
Целы ў ранах і кальчугі параздэрты на шматкі,  
Брамы звалены з завесаў незвычайнай нейкай сілай,  
І сябры пазналі справы Тарыэлевай рукі.

Узышлі яны на вежу, бачаць: вызваліла сонца  
Месяц ясны з вежы цеснай, што ахоўваў люты змей.  
Тарыэль стаяў без шлема, дзеву ён туліў бясконца,  
Шыя з шыяю спляліся, грудзі ніклі да грудзей.

Мілаваліся ў абдымках, вусны з вуснамі злівалі,  
Так злучаецца з Муштарам зорка светлая Зуал,  
Так світанне аздабляе кветку-ружу ў колер алы,—  
Дзе віселі смутку хмары, шчасця промень там заззяў.

Стан да стану, вусны ў вусны, сэрца з сэрцам у суладдзі,—  
Ружа з ружаю спляліся, раз'яднацца не маглі.  
Тарыэль сяброў заўважыў, хоць і быў у палкім чадзе;  
Перад дэвай у паклоне кожны з іх чало схіліў.

Усміхнулася прыветна дзева віцязям чароўным  
І з падзякай прывітала вызваліцеляў сваіх,  
Абняла, пацалавала, як братоў адзінакроўных,  
Ад сардэчнай іх гаворкі паступова гнеў аціх.

Услаўлялі Тарыэля, што зграбнейшы за чынару;  
Кожны шчыра з перамогай віншаваў сваіх братоў;  
Ран не меў ніводзін — злыдні сталі пометы іх ахвярай,—  
Перад сілаю ільвінай кожны быць ягнём гатоў.



З тых трохсот, што выйшлі ў бойку, палягло каля паловы,  
І хоць рад быў перамозе, смуткаваў Прыдон па іх.  
Супастаты, што ўцалелі, палажылі ўміг галовы,  
Пераможцам засталося безліч скарбаў дарагіх.

На тры тысячы вярблюдаў і ў хадзе трывалых мулаў  
Склалі жэмчуг, і смарагды, і сафіры, і рубін,  
Кубкі золата; шаўковым шалем дзеву ахінулі  
І, прыставіўшы ахову, пасадзілі ў паланкін.

Засталіся ў цытадэлі шэсцьдзесят байцоў дазору,  
А астатнія з царэўнай тут жа рушылі ў паход.  
«Хоць і доўгі,— разважалі,— шлях да горада ля мора,  
Мы за доўг Фацьме заплацім лепшаю з узнагарод!»



## ТАРЫЭЛЬ ПРЫЯЗДЖАЕ ДА ЦАРА МОРАУ

Да цара наслаў з дарогі Тарыэль ганца з пасланнем:  
«Тарыэль я. Сведчу гэтым: перамог у барацьбе  
І вязу з Каджэці сонца, што вянчае ўсе жаданні,  
Як да бацькі, я імкнуся ўсёй душою да цябе.

Я, ушчэнт разбіўшы каджаў, авалодаў іх краінай.  
Цар, за ўсё табе я ўдзячны, гэта ты мне дапамог,  
Бо Фацьма была, як маці, сонцу ўцехаю адзінай.  
Чым аддзякую табе я? Сам не ўцяплю, бачыць бог.



Праз твае ўладанні еду, прагну я з табой сустрэцца, Царства каджаў я з падзякай падарыць табе хачу.  
Ты ўмацуй цвярдзіню гэту, войска хай туды збярэцца.  
Сустракай мяне. З нявестай я ў свой родны край лячу.

Загадай Усену, жонку хай прышле ён на спатканне  
З той, каго уратавала ад ліхой бяды яна.  
Век Фацьме царэўна ўдзячна за паслугу й спачуванне,  
З-за яе турбот, як сонца, ззяе зноў краса-вясна».

Цар, пасланне прачытаўшы, быў глыбока ўсхваляваны,  
Вестку радасную гэту ён з прыемнасцю прыняў.  
І, хвалу аддаўшы творцу за гасцей доўгачаканых,  
На каня ускочыў тут жа і насустрач паімчаў.

Парашыў згуляць вяселле і набраў добра багата:  
І каштоўнае каменне, і ядваб, і аксаміт.  
Дзесяць дзён з Фацьмою разам ехаў ён, нібы на свята,  
Рады ўбачыць льва і сонца, добры меч і добры шчыт.

Тры сябры пайшлі насустрач, войска стала на прывале,  
Абдымаў і цалаваў іх мораў слаўны гаспадар,  
Віншаваў ён Тарыэля, ўсе ў адказ цара ўслаўлялі,  
Ззяла дзева маладая, нібы ў небе сонца шар.

А Фацьма, сустрэўшы дзеву, пала ніц з рыданнем шчасным,  
Рукі, ногі цалавала, слёзы беглі з-пад павек.  
Гаварыла: «Дзякуй богу! Змрок святлом азоран ясным,  
Зло мінае вокамненна, а дабро пануе век!»

І, Фацьму абняўшы, дзева ёй сказала пранікнёна:  
«Літасць бога абудзіла ў маім сэрцы шчасны след;  
Я была, як цемра ночы, ззяю месяцам сягоння,  
Так у сонечным праменні ажывае ружы цвет».

Цар спраўляў вяселле пышна, сам ва ўладзе весялосці;  
У падзяку за Каджэці цэлы тыдзень баль грымеў;  
Шмат раздаў ён падарункаў тым, хто быў ягоным госцем,  
Па манетах там хадзілі — браць ніхто іх не хацеў.

Горы шоўку і атласу у палацы там ляжалі,  
Упрыгожыў Тарыэля цар цудоўнейшай з карон,  
Лал, сапфір і дьяменты пераліўна ў ёй блішчалі,  
Быў яшчэ для Тарыэля залаты пастаўлен трон.

Цар паднёс красе-нявесце ў дар раскошнае адзенне,  
Біруза на ім блішчала, пунсавеў чароўны лал;  
Селі побач маладыя — з воч лілося зор мігценне,  
Выгляд іх прывабна-юны жарам сэрцы распаліў.

Аўтандзіла і Прыдона ашчаслівіў дар багаты:  
Конь быў кожнаму падоран і раскошнае сядло,  
І адзенне дарагое. І казалі два сабраты:  
«Перад шчодрасцю тваёю нізка хілім мы чало!»

Тарыэль цару марскому словам дзякаваў прыгожым:  
«Ты прымі падзяку нашу, о вялікі уладар!  
Быў ты шчодры ў падарунках, ласкай болей мы дарожым,  
Гэта шчасце, што сустрэцца нам з табою творца даў!»

Цар сказаў: «О леў адважны! Ты ўсеўладны і магутны,  
Ты сустрэчай радасць дорыш, ты разлукай гора шлеш.  
Дар мізэрны мой ці варты тваіх подзвігаў славурых?  
Без цябе гібець у цемры, а з табой жыць у святле».

Тарыэль Фацьме прамовіў: «Стала ты маёй сястрою,  
Маю доўг перад табою. Як табе яго вярну?  
Тыя скарбы, што з Каджэці я прывёз сюды з сабою,  
Ты вазьмі як майго доўгу толькі частачку адну».

Галаву Фацьма схіліла і з паклонам адказала:  
«О ўладар мой! Без цябе я застануся як адна?  
Я вар'яткаю зраблюся, патану ў шаленства хвалі;  
Быць з табою — гэта шчасце, быць пакінутай — труна!»

І, ад шчасця прасвятлеўшы, так сказалі маладыя,—  
Бы крышталі блішчэлі зубы, пунсавеў на вуснах лал:  
«Хоць не ў радасць без цябе нам будуць гукі струн жывыя,  
Ды з табою развітацца мусім мы, суняўшы жаль.

Ты наш бацька і заступнік, наша вера й спадзяванне,  
Карабель і стырнавога мы ласкава просім даць».  
Цар сказаў: «Я задаволіць мушу вашае жаданне,  
Што ж, пльвіце, хоць, папраўдзе, адпускаць мне вас шкада».

І па царскаму загаду карабель падрыхтавалі,  
Паплылі на ім па моры госці ў край далёкі свой.  
Людзі білі сябе ў грудзі, валасы свае ірвалі,  
І ад слёз Фацьмы ўздымаўся мора сіняга прыбой.

Паплылі па моры сінім дружбай злучаныя шчырай,  
Клятве верныя заўсёды тры названья браты.  
Жарты з песнямі гучалі у прасторах морскай шыры  
І святлом крышталёвым ліўся з вуснаў промень пекнаты.

Да Аснат ганца з дарогі з добрай весткаю паслалі  
І ў палац Прыдонаў людзям загадалі перадаць:  
«Едзе сонца госцяй знатнай, што зацьміла зор каралі,  
Мы, пазнаўшы ноч і сцюжу, рады цёплы дзень вітаць!»

Доўга ехалі ўзбярэжжам, ззяла сонца з паланкіна,  
Весяліліся, як дзеці, знікла гора і бяда.  
Вось нарэшце і ўступілі ў край цудоўны Нурадзіна;  
Песняй славы прывітала іх людская грамада.



და სტრ. 304

Знаць вяльможная ўрачыста іх на лузе сустрэкала,  
І Асмаг, прагнаўшы смутак, так царэўну абняла,  
Што лязо сякеры вострай нават іх не раз'яднала б,  
Бо яна сяброўкай вернай засталася, як была.

І Нестан сваю сяброўку цалавала несупынна:  
«Колькі гора,— гаварыла,— напаткалі мы з табой!  
Бог цяпер нам дорыць ласку. Чым аддзякаваць павінна  
За адданасць твайго сэрца і за шчыры клонат твой?»

Ей Асмаг сказала: «Ружу не скаваў сцюдзёны вецер,  
З ласкі божай тайна стала светлай яваю цвісці.  
Я цябе шчаслівай бачу — значыць, зніклі здані смерці,  
Бо любоў рабыні з паняй — наймацнейшая ў жыцці».

І, схіліўшыся ў пашане, гаварылі ім вяльможы:  
«Бачым вас мы з перамогай — радасць гэту бог даў нам.  
Згас пякучы боль пакуты, сэрца болей не трывожыць,—  
Бог параніць можа сэрца, бог яго загоіць сам!»

Да асілкаў падышоўшы, шмат разоў іх цалавалі.  
Тарыэль сказаў: «За справу нашу шмат лягло ахвяр.  
Вечнай славаю над імі вее плынь нябёснай далі,  
Богам душы іх з'яднаны і глядзяць на нас з-за хмар.

Іх заўчасная пагібель да жалобы ўсіх нас кліча,  
Хоць над імі райскім крыллем распасцёрта неба сіль».   
І заплакаў ён: упала шэрань слёз на снег аблічча,  
Астудзіў нарцысы студзень, ахапіла ружу стынь.

Тут жа ўслед прыдворных світа, як адзін, загаласіла,  
Па забітых на чужыне плач і стогн гучалі скрозь;  
А пасля яму сказалі: «Ты для ўсіх жывых — свяціла,  
Дык павінен несці людзям радасць, а не рэкі слёз!





Нацыянальная  
бібліятэка Рэспублікі Беларусь

Хто тваёй гароты варты? Хто з табой не дзеліць болю,  
Кожны з нас за шчасце лічыць за цябе жыццё аддаць».  
Тут Прыдон сказаў: «Судзешся, цар, не трэба смутку болей,  
Бог пашле уцеху, радасць, і сплыве вадой бяда!»

Аўтандзіл сардэчным словам спачуваў цару з пашанай.  
І сказалі ўсе: «Даволі, хай журба пакіне нас!  
Леў адбіў у цемры сонца, зло навекі пакарана,  
Хай жа зменіць холад жалю буйнай радасці вясна!»

І яны, мінуўшы браму, увайшлі ў Мульгазанзары.  
Зазвінелі тут кімвалы, загудзела трубаў медзь,  
Загрымелі барабаны. Пазбягаліся з базару  
Гандляры і гараджане на прыйшоўшых паглядзець.

Перапоўнілі натоўпы плошчу, вуліцы, завулкі,  
Варта стрымлівала націск, стаўшы ў шчыльныя рады;  
Над людскім імклівым морам разлягаўся гоман гулкі —  
Кожны мкнуўся кінуць позірк на герояў маладых.

Вось прыйшлі. Палац Прыдонаў лашчыў вока прыгажосцю,  
У залочаных папругах сталі слугі ля варот,  
Дыванамі шлях услалі, і па іх ступалі госці,  
Грошы жменяй раскідалі, іх падхопіваў народ.



## ВЯСЕЛЛЕ ТАРЫЭЛЯ І НЕСТАН-ДАРАДЖАН У ПАЛАЦЫ НУРАДЗІН-ПРЫДОНА

Для заручаных адменны трон стаяў чырвона-белы,  
Дзе пунсова-жоўтай стужкай самацветаў бляск ірдзеў.  
Аўтандзілу ж чорна-жоўты побач з тронам Тарыэля  
Быў пастаўлен. Ад здзіўлення люд прыдворны загудзеў.

Спевакі прыйшлі, і з вуснаў палілася гукаў слодыч,  
І адорваў на вяселлі пышным шоўкам цар гасцей,  
І раскошны баль наладзіў, шчасця зычыў ён і згоды,  
Ад нявесцінай усмешкі ўсім рабілася святлей.

Дар паднёс шчаслівай пары цар уласнымі рукамі:  
Дзеваць перлаў, кожны з яйка, са скарбніц сваіх дастаў,  
І ў дадатак, нібы сонца, самацвет — чароўны камень,  
Ён свяціўся так, што ноччу маляваць бы мог мастак.

Падарыў яшчэ той пары ён багатыя каралі,  
Іх рубінавыя грані пунсавелі, як пажар;  
Залаты паднос, што слугі ледзь ад важкасці трымалі,  
Аўтандзілу ў знак пашаны цар паднёс як пышны дар.

На падносе тым блішчастым груда жэмчугу ўзнялася,  
Цар аддаў яго герою разам з ласкай цёплых слоў.  
Быў палац увесь у шоўку, ў хвалях мяккага атласу.  
Тарыэль за ўсіх аддзячыў красамоўнейшай з прамоў.

Восем дзён вяселле гэта на хвіліну не сціхала,  
Дар падносілі за дарам госцям юным, дарагім,  
І ліліся мілагучна гукі арфаў і кімвалаў,—  
Так з'яднаўся з дэвай віцязь, дзева — з віцязем сваім.

Тарыэль сказаў аднойчы так з пашанаю Прыдону:  
«Сэрцам братнім і адданым ты прагнаў маю тугу.  
Ідучы на смерць, вярнуў ты да жыцця мяне з прадоння;  
Чым, якім учынкам добрым адплаціць табе змагу?

Аўтандзілавы ахвяры аказалі мне паслугу,  
За праяву дружбы гэткай я аддаць усё гатоў.  
Ты дазнайся асцярожна, як нам выратаваць друга,  
Што, маю бяду згасіўшы, сам гарыць бядою той.

Ты скажы яму, як брату: «Як цябе бяды пазбавіць?  
Міласэрны бог паможа сваёй ласкаю табе.  
Калі ж я цябе забуду, хай мой лёс мяне зняславіць,  
Хай бадзягаю прытулку не знайду нідзе сабе.

Чым карысны быць магу я, ты скажы мне, дружа мілы,  
Калі трэба, да арабаў ехаць я з табой гатоў.  
Мы сваё здабудзем прэўна ці то ласкай, ці то сілай,—  
Не жаню цябе, дык сам я нежанатым стану зноў».

Аўтандзіл, пачуўшы гэта, ўвесь усмешкай засвяціўся  
І з удзячнасцю сардэчнай так Прыдону адказаў:  
«Мне не трэба дапамога, друг дарэмна клапаціўся,—  
Кадж пракляты маёй любай свет няволяй не звязаў.

З ласкі божае жывая, трон займае свой царыца,  
Ад людзей пашану мае і не ведае абраз,  
Ні вядзьмар ёй не пагроза, ні каджэцкая цямніца.  
Дык нашто мне дапамога, другі мілыя, ад вас?

Атрымаць павінен кожны, што каму наканавана  
Воляй божаю. Палёгкі сам чакаю я ў цішы.  
Ён падорыць сваю літасць — зноў жывы пад сонцам стану,  
А датуль — дарэмна буду марнаваць агонь душы.

Вось адказ мой Тарыэлю, я даю яго ад сэрца:  
«Цар, падзяк тваіх высокіх я не варты аніяк.  
Я адданы твой папличнік з нараджэння і да смерці,  
Ты ўладар мой, загадаеш — прахам лягу ў ногі я!

Ты сказаў: «Табе жадаю я з каханаю сустрэчы».  
Чулы голас сэрца друга ў гэтых словах я спаткаў!  
Толькі меч там не патрэбен, красамоўства недарэчы,  
Дзе кіруе нашым лёсам найвышэйшага рука!

Аднаго табе жадаю, каб вярнуўся на радзіму,  
Каб у Індыі на троне зноў ты стаў уладаром,  
Каб зіхцеў з табою поплеч бляск праменных воч адзінай,  
Каб злачынцаў-супастатаў ты знішчаў, як грозны гром.

І калі я здзейсніў мэту, што душою заўладала,  
У Аравію вярнуся сонца-любую спаткаць.  
Хай яна патушыць ласкай жар сардэчнага запалу...  
Вось і ўсе мае жаданні — не хачу аб іншым дбаць».

Словы гэтыя пачуўшы, Тарыэль сказаў Прыдону:  
«Так зрабіць мяне не змусяць нават чары ведзьмака!  
Ён мяне вярнуў да шчасця, вырваў з кіпцяў чорных скону,  
Дык гатоў на ўсё для друга — вась у тым мая рука!

Перадай яму, будзь ласкаў, словы — сведчанне сумлення:  
«Слуг, адданых Растэвану, я калісьці пакараў,  
Дык хачу з табой паехаць, каб дабіцца прабачэння;  
Супакоены душою, я паеду ў родны край».

Перадай: «Не трэба спрэчак, і дарэмны ўсе размовы.  
Заўтра рушу ў край далёкі — Аравійскую зямлю.  
Цар забудзецца пра крыўду, прыме дружбы шчырай слова —  
Я прасіць яго з'яўлюся, каб на твой згадзіўся шлюб».

Зноў пайшоў Прыдон да друга з Тарыэлевым адказам:  
«Непахіснага не схіліш перадумаць вырак свой».  
І, ахоплены трывогай, Аўтандзіл згадаў адразу,  
Што спаспет цару павінен паслухмяным быць слугой.

Ён прыйшоў да Тарыэля і, чало схіліўшы нізка,  
На калені стаў пакорна і сказаў яму з тугой:  
«Крыўды даўняй не даруе цар суровы аравііскі,  
Дык нашто з абразай новай я з'яўлюся да яго?

Бог не дасць ажыццявіцца недарэчнаму намеру.  
Я здрадліваю адплатай не аддзячу за дабро.  
Да яго прыйсці павінен я з пакораю і верай —  
Меч не можа ўзняць падданы над сваім уладаром!

Як ты высватаць пасмееш мне царыцу ў Растэвана?  
Можа гнеў яе і крыўда спапяліць мяне нашчэнт,  
І, адрынуты навекі, я загіну без каханай,  
І пагасне светлай мары недасяжны дыямент!»

Тарыэль сваёй усмешкай нібы кінуў промні сонца  
І падняў сабрата з долу і, абняўшы, так сказаў:  
Ты мне даў кахання шчасце — ўдзячны я табе бясконца,—  
Я хачу, каб тым жа шчасцем ты і сам цяпер заззяў!

Не люблю, калі цурацца пачынаюць блізкіх людзі  
І ў самоце аддаюцца ў рукі скрухі і бяды.  
Шчыры друг не здрадзіць дружбе, век да друга імкнуцца будзе;  
Калі ж — не, дык лепш абодвум разлучыцца назаўжды!

Сэрца любай, мне вядома, да цябе павек прыхільна,—  
Дык ці будзеш тых цурацца, да каго ляжыць душа?  
А цару скажу адкрыта, як імкнуўся я няўхільна,  
Каб за даўнія правіны галаву схіліць спярша.

Атрымаўшы дараванне, буду я прасіць пакорна,  
Каб аддаў царыцу-дзеву ўласнай воляй за цябе.  
Калі шчасце у з'яднанні — прэч пакуты прывід чорны!  
Хараством свайго кахання вы аздобце лепш сябе!»

Аўтандзіл не змог устояць перад воляю упартай  
І згадзіўся, хоць трывогі пал пякучы не ачах.  
Даў Прыдон людзей адменных для надзейнай моцнай варты  
І, з сябрамі неразлучны, у далёкі рушыў шлях.



## ТРЫ ВІЦЯЗІ НАВЕДВАЮЦЬ ПЯЧОРУ І АДТУЛЬ АД'ЯЗДЖАЮЦЬ У АРАВІЮ

Мудры Дзіўнас вызначае існавання сэнс таемны:  
«Бог дабра нам пасылае, бог не родзіць зла людзям,  
Ён дабру адводзіць вечнасць, ліху — момант вокамгненны,  
Дасканалым быць імкнецца, дасканалы вечна сам».

Тры ільвы, нібы тры сонцы, край Прыдонаў пакідалі  
І з сабою везлі дзеву, позірк чый усіх здзіўляў.  
На крышталі аблічча крыллем косы чорныя звісалі  
І гарэла вуснаў чырвань, быццам бадахшанскі лал.

Дзеву-сонца ў паланкіне людзі неслі ўдзень і ўночы.  
Палявалі па дарозе, кроў звярыную лілі;  
Дзе праходзілі — усюды асвятляла радасць вочы,  
Падарункі людзі неслі, гукі славы ўвысь плылі.

Так было, нібыта сонца між трох месяцаў лунала;  
Час мінаў у падарожжы, у размовах дні ішлі.  
І нарэшце ў перадгор'і засінелі кручы скалаў,—  
Тарыэль пазнаў сцяжынку, па якой блукаў калісь.

Ён сказаў: «Тут жыў я доўга і ў жыццё сваё не верыў;  
Гаспадар гасцінны ў доме — вось што сёння я для вас.  
Пойдзем, там Асмад падсмажыць нам дзічыну на вячэру,  
Падарункі паднясу вам, даражэй усіх акрас».

Злезлі з коней ля пячоры, што чарнела паміж скалаў,  
Шмат Асмад нагатавала ім з аленіны яды.  
І гаворкаю высёлай над мінулым жартавалі,  
Ласку бога праслаўлялі, што пазбавіў ад бяды.

Абхадзілі ўсе закуткі той вялікае пячоры;  
Сховы ўбачылі, што віцязь апячатаў колісь сам,  
Каб ніхто не мог убачыць незлічоных скарбаў горы.  
Кожны стаў цяпер багаты, бедных больш не стала там.

Шмат раздаў тых скарбаў віцязь — Тарыэль непераможны,  
Шчодра ўсіх узнагародзіў ён Прыдонавых ваяк.  
Не пакрыўдзіў і астатніх — задаволены быў кожны,  
Толькі скарбаў безліч гэтым не паменшыў ён ніяк.

Ён сказаў Прыдону: «Цяжка разлічыцца мне з табою,  
Але сказана: «Не згіне той, хто ўмеў дабро тварыць».  
З часу гэтага багацці ўсе маёмасцю сваёю  
Ты лічы і ў знак павагі ад мяне іх забяры».



Адказаў Прыдон з паклонам свайму другу маладому:  
«Цар, не думай, што багаццю я душу сваю прадам!  
Тых, хто сілай — дуб магутны, ломіш ты нібы салому,—  
Пакуль ты са мною побач, я датуль шчаслівы сам».

Караван прыгнаць парожні загадаў Прыдон адразу,  
Каб багацці неадкладна перавезці ўсе спярша;  
А пасля ў зямлю арабаў дружна рушылі ўсе разам,  
Прагла ўбачыць сонца-дзеву Аўтандзілава душа.

Доўга йшлі, пакуль пазналі аравійскіх земляў далі,  
Замкі, вежы цытадэляў і бязмежныя палі.  
Ў сініх вопратках жалобных жыхары іх сустракалі,  
Слёзы ў памяць Аўтандзіла тут даўно ўжо ўсе лілі.

Тарыэль паслаў з дарогі у палац да Растэвана  
Пасланца з наказам: «Вечна ў славе, ў шчасці будзь ты, цар!  
Я — ўладар дзяржавы індаў — сам з'явіўся з караванам,  
Ружу-кветку свайго саду каб табе вярнуць, як дар!»

Дык прабач ты мне за крыўду, што зрабіў пры першай стрэчы,  
Але сам дарма хацеў ты захапіць мяне ў палон.  
Я, пакрыўджаны, міжвольна многа слуг тваіх знявечыў,  
Знішчыў тых, хто ўслед за мною рушыў смела наўздагон.

Да цябе прыйшоў я сёння, збочыў з простага кірунку,  
Каб забыў ты грэх мінулы і змяніў на ласку гнеў.  
Сведчыць хай Прыдон — не маю дарагіх я падарункаў,—  
Сонца свету — Аўтандзіла ў дар прымі ты ад мяне!»

Цар, узрадаваны, слухаў ад ганца паведамленне,  
Быў узрушаны глыбока, слова вымавіць не мог.  
Цінацін запунсавела рання сонечным ірдзеннем,—  
Беек цень на вуснаў лалы, на крышталь аблічча лёг.

Гром літаўраў, барабанаў зліўся з гоманам натоўпу,  
Заспяшаліся насустрач войска шчыльных рады,  
Засядралі коней шпаркіх і памчаліся галопам,  
Прывітаць хацеў тут кожны трох герояў маладых.

Цар паехаў верхам, следам палкаводцы паскакалі,  
Адусюль людское мора шматгалосае цякло.  
Галасы ляцелі ў неба, літасць бога праслаўлялі:  
«Хай дабро кіруе намі, хай навекі згіне зло!»

І калі бліжэй пад'ехаў караван, пакрыты пылам,  
Тарыэлю задуменна так прамовіў Аўтандзіл:  
«Бачыш, хмара наплывае, быццам пыл на небасхіле?  
Вось таму палае сэрца, белы свет мне стаў не міл.

Там мой цар — настаўнік, едзе ён паспешна на сустрэчу;  
Не пайду туды, мне сорам і душа мая ў агні.  
Так, як я, хто мог на свеце страціць гонар чалавечы?!  
Памажыце вы з Прыдонам той агонь мне супыніць».

Тарыэль сказаў: «Прыемна, што нясеш цару пашану;  
Заставайся тут да часу, я ж пайду туды адзін.  
Раскажу яму, якую ты на сэрцы носіш рану,—  
Сведка бог — цябе злучу я з ясным сонцам — Цінацін!»

Аўтандзіл шацёр паставіў, сам, як леў, вачамі бліскаў;  
Побач з ім — Нестан. Сляпіла вочы ўсім яе краса.  
Вейкі так трымцелі квола, нібы іх крануў вятрыска.  
Тарыэль сяброў пакінуў, да цара паехаў сам.

З ім Прыдон таксама рушыў па дарозе камяністай.  
Цар пазнаў яшчэ здалёку Тарыэля гнуткі стан.  
Злез з каня і пакланіўся льву адважнаму ўрачыста,  
Па-бацькоўску прывітаўся, ўшанаваўшы царскі сан.

Тарыэль схіліўся нізка, поўны шчырасці і згоды,  
Уладар абняў героя і прыціснуў да грудзей.  
Цалаваў яго, як сына, ён з вялікай асаладай:  
«Сонца — ты, з табой разлука робіць ноччу ясны дзень!»

Цар здзіўляўся з прыгажосці Тарыэлевай ільвінай,  
Углядаўся ў твар юначы, сілу рук яго ўсхваляў.  
Тут Прыдон з'явіўся слаўны, пакланіўся дабрачынна,  
Ды сустрэцца з Аўтандзілам нецярпліва той жадаў.

Тарыэль заўважыў смутак у вачах цара старога  
І сказаў: «Табе удзячны я ўсім сэрцам і душой.  
Я здзіўляюся, як шчыра славіш відзяя чужога,  
Ці ж магу я Аўтандзіла замяніць табе сабой?»

Не дзівіся, у спазненні Аўтандзіл не вінаваты.  
Сядзем лепш у засень дрэва, на расквечаны муроґ.  
Я скажу табе прычыну, што не ўзяў з сабой сабрата,  
Я б хацеў звярнуцца з просьбай, калі б мець дазвол твой мог!»

Селі побач, і дружына стала ратная навокал;  
Ззялі вочы ў Тарыэля, быццам водбліскі зарніц.  
Розум траціў той, хто бачыў Тарыэля хоць здалёку;  
Красамоўна і пачціва стаў з царом ён гаварыць:

«Цар, лічу сябе не вартым быць паслом ад Аўтандзіла.  
Я, аднак, прыйшоў з жаданнем просьбай сэрца закрануць:  
Я прашу і просіць тая, што падобна да свяціла,  
Што праменнем асвятляе ночы змрок, туману муць.

Мы цяпер цябе абое шчыра просім, слёзна молім:  
Аўтандзіл, свой боль забыўшы, адшукаў для нас бальзам,  
Пра сваё забыў ён гора, нас ратуючы ад болю;  
Дакучаць табе, напэўна, не да твару зараз нам?»

Дзева віцязя кахае, закахаўся ён у дзеву,  
Колькі гора перажыў ён, колькі слёз праліў дарма!  
Я, укленчыўшы, ўпрашаю, не знішчай іх сваім гневам,  
Ты дачку аддай асілку, бо такіх, як ён, няма.

Больш нічога не скажу я ні каротка, ні працягла».   
Тут ён выцягнуў хусцінку, ёю шыю абвязаў.  
Ён укленчыў — і ляцелі з вуснаў віцязя асмяглых  
Словы просьбы. Выгляд гэты ўсіх пакораю здзіўляў.

Цар сумеўся, як убачыў Тарыэля на каленях,  
Адступіўшы, пакланіўся ён да самае зямлі  
І сказаў: «Прынёс ты радасць, а яна мільгнула ценем,—  
Не хацеў цябе зняважыць — ад таго душа баліць.

Цар, ні ў чым табе адмовіць я ніколі не пасмеў бы!  
Я б жыццё дачкі каханай для цябе ахвяраваў.  
Ці ў палон аддаў бы. Нават калі б я ўзяцеў на неба,  
Аўтандзілу роўных, прэўна, я б і там не адшукаў.

Не знайду я ў цэлым свеце зяця лепш за Аўтандзіла;  
Я зрабіў дачку царыцай, царствам ёй і кіраваць.  
Ружа толькі расцвітае, мой жа цвет завяў пахілы,—  
Дык ці ж буду я прарэчыць, іх каханню замінаць?

Хай дачку рабу якому ты б аддаў — і то б я змоўчаў;  
Хто табе адмовіць можа — той ці дурань, ці вар'ят.  
Аўтандзіла дарагога хочучь бачыць мае вочы;  
Бачыць бог, на шлюб іх шчасны ўсёй душою згодзен я!»

Тарыэль, пачуўшы гэта, быў глыбока ўсхваляваны  
І схіліўся нізка долу ён з пашанаю нямой;  
Цар таксама пакланіўся ў знак вялікае пашаны —  
Кожны быў душой шчаслівы за учынак добры свой.



Нацыянальная  
бібліятэка Рэспублікі Беларусь

З весткай той да Аўтандзіла на кані Прыдон прымчаўся,  
Сам узрадаваны цалкам той шчаслівай навіной.  
Да цара павёў ён друга, і, хоць шмат мінула часу,  
Той ад сораму вагаўся, апусціўшы позірк свой.

Выйшаў цар яму насустрач — віцязь быў усхваляваны  
І, ў руку хусцінку ўзяўшы, светлы твар свой захінуў;  
Сонца знікла ў хмарах, ружу ахінула золь туману,  
Але што магло азмрочыць характа яго вясну?

Цар, змяніўшы сум на радасць, падышоў да Аўтандзіла,  
Той, уклечыўшы пачціва, сам прыпаў да царскіх ног.  
Цар сказаў: «Устань, не спляміў ты ні чын, ні зброі сілу.  
Не да твару сарамлівасць льву вялікіх перамог!»

Цар абняў яго, як бацька, цалаваў яго бясконца:  
«Патушыў жывой вадою ты агонь сардэчны мой.  
Дык ідзі хутчэй за мною — я ільва з'яднаю з сонцам —  
З тою, што злучыла шчыльна, як агаты, веек строй!»

Зноў абняўшы Аўтандзіла, цар яго няспынна славіў,  
Пасадзіў з сабою — радасць мільгацела на вачах.  
Завалодаў леў па праву Цінацін і ўсёй дзяржавай,—  
Той да дна адчуе радасць, хто прайшоў пакуты шлях!

Да цара звярнуўся віцязь: «Я дзіўлюся ягамосцю,  
Ты хіба не хочаш бачыць сонца яснага прыйсця?  
Дык сустрэнь яе вясёлы, у палац пакліч не госцяй,  
А як тую, што праменнем асвятляе сэрце жыцця!»

І, гукнуўшы Тарыэля, жвава ўскочылі на коней  
Тры героі — галіафы, з бляскам сонца у вачах;  
Дасяглі, чаго жадалі ў дні імклівае пагоні,  
Нездарма дружылі рукі з сталлю вострага мяча.

Цар спыніў каня паблізу, прывітаў красуню гучна,—  
Твар чароўны, прамяністы вочы бляскам асяпляў.  
Падышла і ў падалунку прытуліла вусны к вуснам,  
Цар забыў усё на свеце і збянтэжаны стаяў.

Ён сказаў: «О сонца свету, ты зганяеш з неба хмары!  
І разумны страціць розум, калі ўбачыць вобраз твой;  
Зорка, месяц, нават сонца быць табе не могуць парай.  
А фіялкі, ружы — толькі цьмяны цень красы тваёй!»

Не маглі налюбавацца людзі тою чараўніцай,  
Што дарыла ўсім навокал ззянне зорнага святла;  
І хоць сэрцы апякала воч маланка-бліскавіца,—  
Быў шчаслівы той, хто ўбачыць мог яе хаця б здаля.

І паселі ўсе на коней і ў палац Нестан павезлі,—  
Сем планет сваім мігценнем не маглі ярчай зазьяць.  
І ад зайздрасці дарэмна ў небе сінім зоркі чэзлі.  
Вось прыехалі нарэшце ўсе ў расквечаны палац.

Чаравала ўсіх прысутных Цінацін у троннай зале,  
І да твару ёй карона зіхатлівая была.  
І, як сонца з небасхілу, ўсім яна праменні слала.  
І ўвайшоў цар індаў зграбны, з зыркiм позiркам арла.

Тарыэль з Нестан пачціва пакланіліся цырыцы,  
Цінацін пайшла насустрач, іх ласкава абняла.  
І ад іх абліччаў юных стаў палац увесь іскрыцца,  
Вейкі сталі як агаты, шчокі сталі нібы лал.

Цінацін прапанавала месца ім сваё на троне;  
Тарыэль сказаў: «Навошта выклікаеш божы гнеў?  
Будзь сама цырыцай слаўнай араўіскае кароны,  
З сонцам сонцаў сядзе побач хай з ільвоў найпершы леў!»

Тарыэль з Нестан за рукі падвялі да трона пару.  
Аўтандзіла пасадзілі побач з любай Цінацін.  
Роўных ім ніхто на свеце ўбачыць нават і не марыў,  
Пазайздросцілі б ім нават Віс, а з ёю і Рамін!

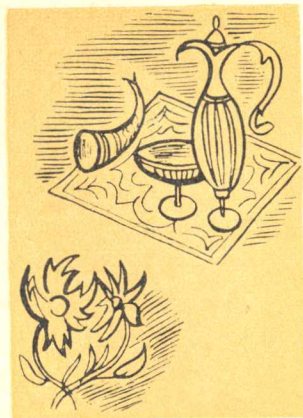
Аханіў красуню сорам, калі ўбачыла, што поруч  
Аўтандзіл сядзіць на троне,— сэрца білася ў грудзях.  
Цар сказаў: «Адкіньце сорам, ён цяпер зусім не ў пору,  
Мудрасць кажа, што каханне знойдзе ў сэрцы верны шлях!»

Дай вам бог тысячагоддзе быць у згодзе й шчасці, дзедзі,  
Дай вам бог шчаслівай долі — хай вас буры не крануць!  
Хай, як неба, вашы душы яснай праўдай вечна свецяць,  
Я памру,— хай вашы рукі пакладуць мяне ў труну!»

Войска цар сваё паклікаў на прысягу Аўтандзілу:  
«Вось ваш цар, па волі бога перадаў яму я трон.  
Сам жа я, стары й нядужы, кожны дзень губляю сілы,  
Як і мне, яму служыце і шануйце мой закон!»

Знаць і войска тут галовы ўсе з пашанаю схілілі:  
«Мы ваш пыл,— казалі,— з пылу нас высока вы ўзнялі.  
Вы пакорных узвышалі — непакорным смерць дарылі,  
Сілу ў ворага забраўшы, нам адвагу вы далі!»

Тарыэль сяброў уславіў, сам у светлым быў настроі.  
Ён сказаў: «Агонь патушан, знік трывожных думак рой.  
Муж твой, дзева, стаў мне братам, будзь і ты маёй сястрою!  
Хто адважыцца крануць вас — знішчу я сваёй рукой!»



## ВЯСЕЛЛЕ АЎТАНДЗІЛА І ЦІНАЦІН, ЯКОЕ НАЛАДЗІЎ АРАБСКІ ЦАР

Аўтандзіл у дзень той шчасны ўладаром сядзеў на троне,  
Тарыэль прыгожы побач быў расчулены да слёз,  
Цінацін з Нестан сядзелі. І здавалася, што сёння  
На зямлю чатыры сонцы апусціліся з нябёс.

Каб гасцей як след улашчыць, шмат было там страў і трункаў;  
Больш, чым моху ў лесе, быдла пераколата было.  
Там падносілі няспынна ўсім прысутным падарункі,  
Там на тварах зіхацела шчырай радасці святло.



Кубкі яхантам гарэлі, ззялі келіхі рубінам,  
Незвычайнае чаканкі быў замежны посуд там;  
Быў бы ў славе той, хто ўславіць змог вяселле тое гімнам.  
«Не спяшайся, тут застанься!» — ты сказаў бы сэрцу сам.

Папрыходзілі музыкі, гром рассыпалі кімвалы;  
Горы золата ляжалі, пунсавеў дзівосны лал;  
Як з крыніц віно лілося, уздымала хмелю хвалі,  
Ад змяркання да світання пагулянка там ішла.

Ні кульгавы, ні убогі не застаўся там забыты,  
Шчодрэ кожны быў адоран, жэмчуг сыпаўся, як град;  
Пад завязку там каліты былі золатам набіты.  
Быў за шафера у друга Тарыэль — названы брат.

Дзень, другі ішла бяседа, быў вясёлы цар арабаў.  
Тарыэлю ён прамовіў: «Я сказаць магу адно:  
Цар цароў з царыцай разам — вы аздоба свету. Рады  
Мы насіць, як завушніцу, след — адбітак вашых ног!

Цар, сядзець з табой, як з роўным, мы яшчэ не маем права!»  
Так сказаўшы, ён паставіў трон сабе ў ніжэйшы рад.  
Цінацін і Аўтандзіла пасадзіў ён злева й справа.  
Падарункі Тарыэлю вырасталі, як гара.

Частаваў іх цар арабскі, ўсім быў сябрам і раднёю  
І, пра сан забыўшы царскі, сыпаў жарты ў людны круг.  
Паланіў усім ён сэрца шчодрэй шчырасцю сваёю.  
З Цінацін і Аўтандзілам цар Прыдон сядзеў, як друг.

Тарыэля з мілай жонкай — маладых, высакародных,  
Нібы зяця і нявестку, адарыў багата ён;  
Тых дароў ніхто не змог бы падлічыць і часткі дробнай;  
Тут былі: парфіра, скіпетр, дыяменты дзвюх карон.

Тут былі яшчэ: каменняў дарагіх сто сот, не меней,  
Тых, што казачныя куры знеслі ў казачных краях;  
З галубінае яечка перлаў тысяча адменных,  
Коней тысяча гарачых — рослых, нібы гораў гмах.

Ён Прыдону дзесяць кубкаў даў жамчужын нечуваных,  
Дзесяць коней асядланых, самых лепшых скакуноў.  
Цар індыйскі ў знак падзякі пакланіўся Раствану,—  
Быў цвярозы ён, хоць многа вышў келіхаў з віном.

Слоў дарма губляць не варта: дні за днямі праміналі,  
У банкетах, гульнях розных роўна месяц праляцеў.  
Тарыэль прымаў няспынна самацветы, дзівы-лалы;  
Кожны з іх, нібы вясёлка, ў бляску сонца зіхацеў.

Тарыэль зрабіўся ружай, што пясёткі асыпала,  
І паслаў ён Аўтанзіла з просьбай шчырай да цара:  
«Госцем быў тваім — мне радасць заўжды сэрца суцяшала,—  
Але вораг ненажэрны топча мой любімы край.

Трэба веда і умельства, каб каварства злое знішчыць,  
Бо з мае бяды ты будзеш сам у смутку і журбе.  
Мушу ехаць, каб радзіму не застаць у папялішчы,  
З божай ласкай я вярнуся да шчаслівага цябе».

Адказаў той: «Нерашучасць не прыносіць людзям славы,  
Так рабі, як лепш для справы,— з рук мяча не выпускай!  
Аўтанзіл паедзе з войскам, ён паможа біць хатаваў,  
Бараніць тваю радзіму ад варожых хцівых зграй».

Аўтанзіл сказаў сабрату пра цара старога згоду.  
Адказаў той: «Сціхні, дружа, свой крышталё хавай ад воч.  
Як ты, сонца, кінеш месяц, з ім пражыўшы дзень без года?»  
Аўтанзіл сказаў: «Дарэмна ты ў падман мяне не ўводзь!



Ты мяне пакінуць хочаш, каб пасля ўпкінуць дакорам:  
«Ён кахае моцна жонку — значыць, можа здрадзіць мне!»  
Не, з табою разлучыцца — заставацца зноў у горы;  
Хто ў бядзе пакіне друга, сам бяды не абміне!»

Смех вяёлы Тарыэля быў як россып крышталёвы:  
«Разлучыўшыся з табою, я жыццю не буду рад.  
Калі хочаш — едем разам, і забудзь пра тыя словы!»  
Войску быць напагатове Аўтандзіл аддаў загад.

З усяе зямлі арабскай войска дружна сабралася,  
Конных восемдзсят тысяч — добра ўзброен кожны быў;  
Звон даспехаў харазмійскіх заглушаў капітны лёскат;  
Цар стары сагнуўся станам ад бацькоўскае журбы.

Да грудзей адна другую дзве красуні прыціскалі,—  
Быццам сёстры, ў час разлукі слёзы горкія лілі.  
Даўшы клятву ў дружбе вечнай, абняліся, зарыдалі.  
Людзі, бачыўшыя гэта, ўсе разгублены былі.

Калі ў небе месяц срэбны сустракаецца з заранкай,  
Дык абое свецяць разам; знік адзін, другой — пара.  
Затрымаюцца — дык неба праганяе іх світанкам.  
Калі хочаш іх пабачыць — будзь высокі, як гара.

Так, стварыўшы дзве планеты, той, хто сілай неба дужы,  
Разлучае месяц з сонцам, як бы горка ні было.  
Моцна злітыя абдымкам, лёс разняў абедзве ружы;  
Тых, каго яны пакінуць, не чакае ўжо святло.

«О сястра,— Нестан сказала,— лепш бы нам не сустракацца,  
Я б не ведала разлукі, не адчула б горкіх мук.  
Дык пішы мне; хоць праз пісьмы будзем мы з табою знацца.  
Як згараю па табе я, так і ты па мне сумуй!»

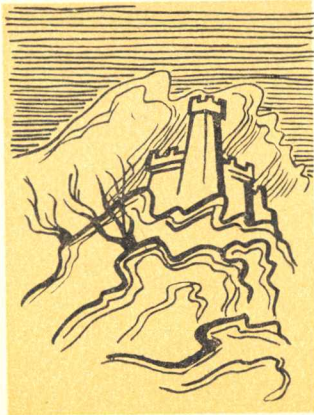
Цінацін ёй адказала: «Сонца, ты чаруеш вока,  
Не змагу цябе забыць я, не змагу ў разлуцы жыць,  
Знікне сэнс жыцця зямнога, калі будзеш ты далёка.  
Столькі дзён жыві на свеце, колькі дзён мне слёзы ліць!»

У астатні раз красуні з пацалункам абняліся.  
І Нестан, як ад'язджала, ўсё паглядвала назад,  
Каб навек схаваць у сэрцы дарагой сястрыцы рысы;  
Пра іх лёс дзесятай часткі я не мог бы расказаць.

Растэван шалеў ад гора, калі віцязяў праводзіў.  
«Гора мне!» — крычаў няспынна можа тысячу разоў.  
Як струмень жывой крыніцы, слёзны кіпень калабродзіў,  
Тарыэль стаў пануры, сум парошай твар замёў.

Тарыэля-ружу лашчыў цар гарачым пацалункам.  
Гаварыў: «З табой разлука — гэта ўсе сто дваццаць мук.  
Быў ты з намі — шуд дзівосны, мне цяпер няма ратунку,  
Дай ты нам жыцця пачатак, без цябе — канцы ўсяму».

Развітаўшыся, ускочыў Тарыэль на варанога,  
Войска ўсё слязьмі журботы арашала дол зямны.  
Гаварылі: «Сонца меркне — ты вышэй яго намнога!»  
Адказаў ён: «Слёзы, гора — з вамі у мяне адны!»



## ВЯСЕЛЛЕ ТАРЫЭЛЯ І НЕСТАН-ДАРАДЖАН

Тарыэль дасяг вяршыні разам з жонкай маладою:  
Сем прастолаў атрымалі,— ў сэрцы, радасць, гучна грай!  
Адышлі ў нябыт нягоды — ліха з чорнаю бядою,—  
Толькі той адчуе радасць, хто гаркот хашіў праз край!

Вось яны паселі разам, юных двое — сонцу пара!  
Ён царом абвешчан. Гучна затрубілі трубачы.  
«Ты наш цар!» — усе крычалі. Загрымелі ў лад літаўры,  
І ад скарбніцы дзяржаўнай падалі яму ключы.

Крэслы царскія прынеслі Аўтандзілу і Прыдону,  
Пасадзілі іх пачэсна, скрозь грэмела ім хвала.  
Не ствараў яшчэ ніколі бог істот, да іх падобных!  
Аб мінулых днях і справах тут гаворка пацякла.

Пілі, елі, балявалі — спраўна слугі ўсім служылі.  
Слаўна справілі вяселле — не было такога век!  
Падарункамі пароўну ўсіх пазваных адарылі;  
Міласцінай абдзялілі бедных, хворых і калек.

Аўтандзіла і Прыдона як збавіцеляў віталі:  
«Вы прынеслі шчасце індам!» — пагалоска скрозь ішла;  
Іх лічылі ўладарамі, іх жаданням дагаджалі,  
Іх наведвалі няспынна, ім пашану кожны слаў.

Тарыэль Асмац заўважыў і прамовіў ёй сардэчна:  
«Ты служыла шчыра. Дзеці не паслужаць так бацькам.  
Сёмы трон зямлі індыйскай аддаю табе навечна,—  
Будзь, шчаслівая, царыцай, паслужы шчаслівым нам!

Ты прыдбай па сэрцу мужа, трону будзе хай апорай.  
Ты кіруй разумна царствам, падуладнай будзь маёй!»  
Тут Асмац упала ў ногі: «О мой сокал ясназоры,  
Не знайсці мне лепшай долі, як рабыняй быць тваёй!»

Тры героі-пабрацімы дні праводзілі шчасліва;  
Падарункі дарагія нёс штодня удзячны люд:  
Скакуноў гарачых колькі! Перлаў колькі зіхатлівых!  
Ды тугою па каханай Аўтандзілаў дух быў скут.

Тарыэль заўважыў гэта і сказаў яму спагадна:  
«Адчуваю: мне панокі ў сэрцы носіш ты цішком.  
З мук сямі зрабіў ты восем, затужыўшы так няшчадна.  
Зноў разлуку шле мне доля і на сэрца гора ком!»



Тут Прыдон пачаў прасіцца: «Час і мне дамоў вяртацца!  
Ды таптаць я часта буду сцежку, што вядзе сюды.  
Як малодшы са старэйшым, рад з табой заўсёды знацца;  
Буду так сустрэчы прагнуць, як у спёку лань вады!»

Тарыэль сказаў: «Я згодзен, калі цягне так дадому!  
Ды мяне ты не дурайся, шлях сюды не забывай!»  
Аўтандзілу ж ён прамовіў: «Сумна будзе мне, вядома.  
Што ж рабіць? Чакае месяц з нецярплівацю ільва!»

Растэвану ў падарунак футраў шмат паслаў адменных,  
Дарагой чаканкі посуд — кубкі, келіхі, каўшы.  
«Перадай ты Растэвану ўсё з павагаю нязменнай!»  
Той сказаў: «Смяротны холад будзе без цябе ў душы».

Шубку-цуд Нестан паслала Цінацін, сястры названай, —  
Іншы хто не варты быў бы мець такі раскошны ўбор! —  
Лал паклала у дадатак, што гарэў іскрыстым ззяннем,  
Што свяціўся ў цемры ночы, як праменны водбліск зор.

Развітанне з Тарыэлем апаліла Аўтандзіла,  
Горам сэрцы іх смелелі, кожны слёз патокі ліў;  
Інды плакалі няўцешна, белы свет ім быў нямілы.  
Аўтандзіл сказаў: «Атрутай свет хлуслівы напай!»

Быў нядоўгім шлях супольны у Прыдона з Аўтандзілам, —  
Разышліся іх дарогі — кожны ў край падаўся свой;  
Іх задумы-летуценні набылі жывую сілу, —  
Аўтандзіл сустрэўся хутка з Аравійскаю зямлёй.

Выйшлі ўсе арабы дружна, каб з красою царства стрэцца.  
Сонца ён сваё убачыў — знік тугі зацяты боль.  
З Цінацін на царскім троне, шчаслівейшы ў цэлым свеце,  
Быў прыгожы венцаносец — асяняў яго сам бог!

Тры дары паміж сабою дружбу шчыра шанавалі:  
Часта ладзілі сустрэчы — свой трымалі завет;  
Хто іх волі супярэчыў, грозна тых мячы каралі,  
І славымі дзяржавы іх былі на цэлы свет.

Нібы снег, людзям даброты рассыпалі ўсім пароўну:  
Сірацін і ўдоў кармілі; плач жабрачы ўсюды змоўк.  
Каб маглі ягняткі ў полі матак ссаць сваіх спакойна,  
Жыў з авечкамі у згодзе ў тых краях драпежны воўк.





## ЗАКАНЧЭННЕ

Вось і скончана аповесць, нібы сон уяўна-зменны.  
Свет пакінулі героі. Не спыніць няўмольны час.  
Хоць жыццё здаецца вечным, пралятае ж вокамгненна.  
Як жа мне, з Руставі месху, не стварыць пра гэта сказ?

Сонцу Грузіі — Давіду, чый свяціў праменна розум,  
Хто на Захад ад Усходу шлях магутнасці праклаў,  
Хто — заступнік для адданых, хто для здраднікаў — пагроза,  
Склаў я песню, каб навечна ў ёй жыла яму хвала.

Толькі веліч спраў Давіда хіба ж мог я ўславіць цалкам?  
І таму пра край заморскі склаў аповесць гэту я,  
Пра змаганне і пра бітвы, што вяліся без канца там,  
І пра віцязяў адважных, што жылі ў чужых краях.

Свет не варт людской надзеі. Цяжкі троп зямное долі.  
А жыццё — адна хвіліна, што як зрэнка бляск відна.  
Не дагнаць нам прывід шчасця — лёс кіруе нашай воляй.  
Той шчаслівы, хто з ім ладзіць, і не ў страх яму — труна.

Песні пеў пра Амірана наш пясняр Масэ Ханэлі,  
Пра Абдул-Месію вершы на вякі Шаўтэлі склаў.  
Дыларгета звонкім словам узвышаў Саргіс Тмагвелі,  
Руставелі — я скрозь слёзы Тарыэля апаяў.

### ТЛУМАЧЭННЕ НЕКАТОРЫХ СЛОУЎ

- Абдул-Месія* — гл. Шаўтэлі.  
*Аміран-Дарэджаніані* — гл. Масэ Ханелі.  
*Амірбар* — начальнік ваеннага флоту.  
*Амір-спасалар* — камандуючы войскамі.  
*Аспіраз* — планета Венера.  
*Атарыд* — планета Меркурый.  
*Бадахшан* — мясцовасць на Паміры, багатая рубінамі.  
*Безаар* — каштоўны камень.  
*Багдад* — найбольшы адміністрацыйны і ганцлёвы цэнтр Месапатаміі.  
*Візір* — дарадчык цара, міністр.  
*Віс і Рамін* — героі аднайменнага рамана.  
*Габаон* — гарыстая мясцовасць у Палесціне.  
*Геон* — старажытная назва Ніла.  
*Гуланшара* — казачная назва, «Горад Руж».  
*Давід* — муж царыцы Тамары, Давід Саслані.  
*Дзіўнас, Дзіонас* — па думцы некаторых даследчыкаў, хрысціянскі філосаф V стагоддзя, які пісаў пад імем Дзіанісія Арэпагіта; па думцы іншых даследчыкаў, «Дзіоніс» — назва зборніка вершаў Эзра раса (гл.)  
*Дыларгет* — гл. Тмагвелі.  
*Дэвы* — міфічныя стварэнні, пячystая сіла.  
*Драхма* — дробная манета, а таксама мера вагі.  
*Зуал* — планета Сатурн.  
*Кімвал* — музычны інструмент.  
*Каджы* — міфічныя чалавеканадобныя істоты, чараўнікі.  
*Каджэці* — краіна каджаў.  
*Каіс* — герой паэмы Нізамі «Лейла і Меджнун».  
*Караван-сарай* — гандлёвы двор, прыпынак караванаў.  
*Кронас* — планета Сатурн (Зуал).  
*Лал* — рубін.  
*Марых* — планета Марс.



*Мерани* — казачны конь.  
*Месх* — жыхар Месхеці, адной з паўднёвых абласцей Грузіі.  
*Міджнур* — загаханы.  
*Мукры, Мулімы* — мусульманскія духоўнікі, яны ж — лекары.  
*Мульгазанзар* — казачная краіна каля мора.  
*Муштар* — планета Юпітэр.  
*Нарды* — усходняя гульня ў косці.  
*Наўроз* — вясенняе свята.  
*Платон* — славыты старагрэчаскі філосаф (427—347 гг. да н. э.).  
*Расгом* — Рустам, герой вядомай аповесці Фірдоўсі «Шах-намэ».  
*Саламан* — на думцы некаторых даследчыкаў, герой паэмы «Саламан і Абсем».  
*Спаспет* — военачальнік.  
*Тмагвелі Саргіс* — грузінскі паэт XII стагоддзя, аўтар паэмы «Ды-

ларгеціані», якая да нас не дайшла.  
*Хатун* — дама, пані.  
*Хатай* — на думцы некаторых даследчыкаў, паўночны Кітай.  
*Ханелі Масэ* — Грузінскі пісьменнік XII стагоддзя. Аўтар рамана «Аміран-Дарэджаніані».  
*Харэзм* — магутная дзяржава XII—XIII стагоддзя.  
*Чаган* — палка (ракетка) для выбівання мяча.  
*Чачнагір* — прыдворны віначэры.  
*Шаўтэлі* — грузінскі паэт XII стагоддзя. Аўтар паэмы «Абдул-Месія».  
*Эзрас* (ЭЗРА) — упамінаецца ў бібліі, аб жыцці яго расказвалася ў апакрыфічных зборніках («Дзіванас»).

## Յ Մ Ե Ս Թ

<i>Կէտ Տեմյաժոն</i> . Սատմամ — յա յեճնաե քարտաննե . . .	3
Ստըք . . . . .	11
Քրա Քաճեճանա, արաբսքադա ճարա . . . . .	17
Ճար Քաճեճան ի Աճտանճիլ յա թալյաննի . . . . .	24
Կա արաբսքի ճար սաճաճիճ յիճյաճ ճ ճ քրաճայ ճքուրա . . . . .	27
Ճինաճին թաճալաե Աճտանճիլա յա թոճուքի յիճյաճ ճ քրաճայ ճքուրա . . . . .	33
Քիճքո Աճտանճիլա ճա ճաճիք թաճճանք . . . . .	41
Աճտանճիլ յաճիւրոճաեճաճ յա թոճուքի յիճյաճ ճ քրաճայ ճքուրա . . . . .	44
Գուրաքա Աճտանճիլա ճ Աճմաճ ս յաճորա . . . . .	53
Տուճրաճա Քարաճալա ճ Աճտանճիլաճ . . . . .	61
Քարաճալ թաճաճալաե Աճտանճիլա թրա ճաճոճ ճաճիճ . . . . .	66
Քարաճալ թաճաճալաե, յա եճ սըրճիճնա թաճաճաճ . . . . .	71
Քըրաճա թիճքո ՛Նեստան-ճարաճճան ճա ճաճիճ քաճանադա . . . . .	77
Քիճքո Քարաճալա ճա ճաճիճ քաճանա . . . . .	79
Քիճքո Քարաճալա ճա ճաճայճաճ . . . . .	81
՛Նեստան-ճարաճճան ճաճրաճա ճա ճաճե Քարաճալա . . . . .	83
Քիճքո, յաճիճանաե ճարոճ ճաճայճաճ ս աճքաճ Քարաճալա . . . . .	85
Տուճրաճա Քարաճալա ճ ՛Նեստան-ճարաճճան . . . . .	87
Քաճոճ Քարաճալա ճ ՛Պաճայ ի յալիքաճա ճոճա . . . . .	90
Քիճքո Քարաճալա ճա իճճիճսքադա ճարա ի յարտաննե ճ թերաճոդայ . . . . .	97
Քիճքո ՛Նեստան-ճարաճճան ճա ճաճիճ քաճանադա . . . . .	102
Քրաճ Քարաճալա ի յա յըրաճոճնաճաճ . . . . .	104

Письмо Тарыэля ў адказ сваёй каханай . . . . .	106
Парада паконт жаніха для Нестан-Дараджан . . . . .	108
Гутарка Тарыэля з Нестан-Дараджан і іх рашэнне . . . . .	111
Прыезд сына Харэзмшаха ў Індыю на выселле і яго забойства Тарыэлем . . . . .	117
Тарыэль дазнаецца, што Нестан-Дараджан знікла . . . . .	121
Сказ пра Нурадзін-Прыдона, якога сустрэў Тарыэль . . . . .	126
Дапамога Тарыэля Прыдону . . . . .	130
Нурадзін-Прыдон расказвае пра Нестан-Дараджан . . . . .	132
Сказ пра вяртанне Аўтандзіла ў Аравію . . . . .	140
Аўтандзіл просіць Растэвана адпусціць яго. Гутарка з візірам . . . . .	149
Гутарка Аўтандзіла з Шармадзінам . . . . .	157
Аўтандзілаў запавет цару Растэвану . . . . .	160
Малітва Аўтандзіла . . . . .	164
Растэван даведваецца пра таемны ад'езд Аўтандзіла . . . . .	166
Аўтандзіл едзе другі раз для сустрэчы з Тарыэлем . . . . .	170
Аўтандзіл знаходзіць непрытомнага Тарыэля . . . . .	176
Тарыэль расказвае пра тое, як ён забіў ільва і тыгрыцу . . . . .	183
Тарыэль з Аўтандзілам прыходзяць у пячору і сустракаюць Асмаг . . . . .	185
Аўтандзіл едзе да Прыдона . . . . .	191
Аўтандзіл прыехаў да Нурадзін-Прыдона . . . . .	195
Аўтандзіл едзе на пошукі Нестан-Дараджан . . . . .	204
Аўтандзіл прыязджае ў Гуланшара . . . . .	210
Каханне Фацьмы да Аўтандзіла . . . . .	214
Любоўнае пісьмо Фацьмы да Аўтандзіла . . . . .	216
Адказ Аўтандзіла на пісьмо Фацьмы . . . . .	219
Фацьма расказвае пра лёс Нестан-Дараджан . . . . .	224
Фацьма расказвае Аўтандзілу пра тое, як Нестан-Дараджан трапіла ў палон да каджаў . . . . .	238
Пісьмо Фацьмы да Нестан-Дараджан . . . . .	247
Пісьмо Нестан-Дараджан да Фацьмы . . . . .	250
Пісьмо Нестан-Дараджан да каханага . . . . .	252
Пісьмо Аўтандзіла да Прыдона . . . . .	257
Ад'езд Аўтандзіла з Гуланшара і сустрэча яго з Тарыэлем . . . . .	259
Тарыэль і Аўтандзіл прыязджаюць да Нурадзін-Прыдона . . . . .	267
Парада Нурадзін-Прыдона . . . . .	271
Парада Аўтандзіла . . . . .	273
Парада Тарыэля . . . . .	275
Узяцце Каджэцкай цытадэлі і вызваленне Нестан-Дараджан . . . . .	277
Тарыэль прыязджае да цара мораў . . . . .	281



ЭНЦЫКЛІПЭДЫ  
НАУКОВА-МЭТАДЫЧЭСКА-  
ІНФАРМАЦЫЙНА-  
БІБЛІАТЭРА

Вяселле Тарыэля і Нестан-Дараджан у палацы Нурадзін-Прыдона . . . . .	287
Тры віязі наведваюць пячору і адтуль ад'язджаюць у Аравію	292
Вяселле Аўтандзіла і Цінацін, якое наладзіў арабскі цар . . . . .	301
Вяселле Тарыэля і Нестан-Дараджан . . . . .	306
Заканчэнне . . . . .	310
<i>Тлумачэнне некаторых слоў</i> . . . . .	312

**Руставелі Шата.**

Віязь у тыгравай шкуры. Мінск, «Беларусь», 1966.  
316 с. Грузі

На беларуском языке. Шота Руставелі. Вітызь в тигровой шкуре.

Рэдактары А. Вярцінскі, А. Марціновіч. Мастацкія рэдактары М. Гуціеў, Л. Прагін. Тэхнічны рэдактар В. Курусь. Карэктары Л. Пупко, А. Каралёва, А. Ткачова.

Здадзена ў набор 2/VIII 1966 г. Папдп. да друку 29/VIII 1966 г. Тыраж 4000 экз. Папера друк. мел. Фармат 70×90<sup>1</sup>/<sub>16</sub>. Фіз. друк. арк. 19,75. Ум. друк. арк. 23,10. Уч.-выд. арк. 11,5. Заказ 1738. Цана 1 руб.

Паліграфічны камбінат імя Я. Коласа Камітэта па друку пры Савеце Міністраў Беларускай ССР. Мінск, Чырвоная, 23.

